
PRINCETON UNIVERSITY LIBRARY
PAIR>
32101 042272037

VET TES EN
NOV TAM TVM
Dei
Sub Numine
Viget

FR. MOTH:

ARISTOTELESSAGNET

ELLER

ELSKOVS MAGT

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK
FORLAG · KØBENHAVN OG KRISTIANIA
MCMXVI

ARISTOTELESSAGNET

ELLER

ELSKOVS MAGT

ET BIDRAG TIL SAMMENLIGNENDE
NOVELLEFORSKNING

AF

FR. MOTH

*UDGIVET MED UNDERSTØTTELSE AF
CARLSBERGFONDET*

*Amors vainc tout et tout vaincra.
Tant com cis siecles durera.
(Le lay d'Aristote.)*

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1916 KRISTIANIA

FORORD.

Fra d. 21.—27. december 1912, da jeg følte mig træt og noget nedtrykt, søgte jeg adspredelse og opmuntring ved at oversætte Henri d'Andeli's Aristotelessang, hvis friske og lyse livsglæde i ganske særlig grad tiltalte mig*. Jeg fik derpaa lyst til at efterspore kilden til denne smukke middelalderdigtning og undersøge motivets vandringer, og da jeg allerede i løbet af mange aar havde tilegnet mig en ret omfattende indsigt i europæisk og orientalsk novellelitteratur, blev det mig ikke vanskeligt at finde traaden. Som det i reglen gaar, viste æmnet sig langt mere omfattende, end jeg havde tænkt; jeg uddybede det i de følgende $2^{1}/_{2}$ aar, og endelig foreligger resultatet i denne bog, hvis udgivelse Carlsbergfondets rundelige understøttelse har muliggjort. Jeg beder herved fondets direktion modtage min hjærteligste tak, en tak, der er saa meget mere dybtfølt og varm, som æmnet jo er alt andet end aktuelt og absolut ikke kan gøre fordring paa at tjene nogetsomhelst banausisk nyttehensyn. Ogsaa professor Dines Andersen, den fortræffelige Indolog og Pâlikender, takker jeg hjærteligt for de fortrinlige oplysninger, han med største velvillie sendte mig, skønt de maa have kostet ham baade tid og umage; ligeledes beder jeg Dr. phil. Gigas og Dr. phil. Østrup modtage min tak for de gode oplysninger, jeg skylder dem.

Arbejdet paa denne bog har været mine tanker en kær tilflugt under de blodige rædsler, der nu lægger vor gamle verdensdel øde. Det gav mig desuden lejlighed til atter at sysle lidt med Buddha's lære, hvis bud: »Du skal ikke tage levende væsners liv« ikke bortfortolkes som tilladelse, ja pligt til daglig at ofre hekatomber af

* Da jeg ikke er Romanist, bedes fagmænd være overbærende overfor mulige smaafejl.

mennesker (ogsaa kvinder og børn) paa magtbegærets, nationalismens og det mest materielle profitstræbs blodbesudlede altre.

Jeg har villet levere et videnskabeligt arbejde og haaber, at det er lykkedes mig. Derfor er adskilligt medtaget, der har underordnet interesse for andre end fagmænd, navnlig det lange stykke s. 110—119, der ved sine særlige typer betegner sig som en specialundersøgelse. Imidlertid behøver ingen af de meget faa, der i vore højtkultiverede tider har interesse for andet end underholdningslekture, at blive bange for at give sig i lag med læsningen, der muligvis vil skaffe dem et og andet indblik i middelalderens og det gamle Indiens litteratur og tankegang.

Billedet paa omslaget er taget fra »Fabliaux et Contes. Publiés par Barbazan. A Paris 1808.« Tome III.

Med hensyn til udtalen af de indiske navne kan man mærke sig følgende:

Vokalerne *e* og *o* er altid lange; ellers betegner cirkumflex, at vokalen er lang.

c udtales som tysk tsch, *ç* som s eller maaske snarere som sj.

j udtales omtrent som dj, *y* som dansk j, *sh* omtrent som tysk sch.

Forfatteren.

Kolding, den 16. februar 1916.

VISMANDEN OG DEN SKØNNE

I.

TO MIDDELALDERLIGE DIGTE OM ARISTOTELES SOM RIDEHEST.

Altid kvinden vil hidse til vellysts luende flammer;
  Selve de hellige mænd skader hun, er hun dem nær.
Hvis du de gamles bøger og fædrenes skrifter vil læse,
  Ser du med smærte, hvor tit hellige snubled og faldt.
Er du end vís, din mester i visdom Salomon bliver;
  Er du end hellig som faa, David dig overgaar dog.
Naar nu Samson og Loth, naar Salomon selv og kong David
  Bragtes ved kvinden til fald, hvo kan da føle sig tryg?

Saaledes skrev den engelske munk Alexander Neckam* i slutningen af det 12. aarh., og mange, mange andre fromme mænd repeterede samme lektie. Det er altid David og Salomon, ofte ogsaa Adam og andre bibelske personer, der maa tjene til bevis paa, hvor farligt et udyr kvinden er for de arme mandfolk. Staar disse end nok saa højt i visdom, kraft og hellighed, saa hjælper det som oftest intet**; deres pansrede dyd er som et hjælpeløst barn overfor kvindens skønhed og forføreriske kunster. De brave klostermænd var aabenbart overmaade bange for kvinden, og de vidste sikkert meget ofte af erfaring, paa hvor svage fødder deres kyskhedsløfte stod overfor kvindelige ynder. Men ogsaa for det 12. og 13. aarh.'s

* Th. Wright: The Anglo Latin Satirical Poets etc., London 1872, II, p. 175.

** Saaledes i hvert fald i den litteratur, der særlig indskærper kvindens farlighed; i legendelitteraturen fejrer »dyden« derimod ofte kolossale triumfer.

glade verdslige* digtere. der intet klosterløfte havde at bryde, staar det som en given ting, at alt maa bøje sig for kvindens og elskovs magt. Her er modstand frugtesløs. End ikke den højeste visdom og graa haar skærmer en mand mod en ung og dejlig kvindes trylleri. Ofte gentager de verdslige sangere de gejstlige forfatteres liste over fortidens store og fremragende mænd, som kvinden har bragt til fald, eller de udvider den eller erstatter dens navne med nye, og her maa da særlig Aristoteles og Virgil holde for, Aristoteles, dette vidunder af lærdom, den ypperste klærk, der nogensinde har levet, verdenserobreren Alexanders lærer, der trods sin uhyre visdom og sine graa haar lagde sig paa alle fire og lod sig bruge som ridedyr af en ung dejlighed, og Virgil, denne mægtige troldmand, der trods sin dybe indsigt i den sorte kunst lod sig narre af en knibsk og træsk skønhed og af hende blev givet til pris for det ganske Roms spot, medens han hang i en kurv højt til vejrs under den tilbedtes vinduer. Selvfølgelig er motiveringen ikke ganske den samme hos de verdslige eller verdsligt sindede digtere som hos de asketiske forfattere; de sidste vil skræmme og advare, de første vil underholde og tillige sige damerne en fin kompliment for deres yndigheders magt.

Vi har fra det 13. aarh.'s første halvdel to ypperlige digte bevarede, et fransk og et tysk, der behandler sagnet om Aristoteles' bedaarelse hvert paa sin vis, men dog med det fælles træk, at begge skildrer den unge skønhed med den mest aabenbare forelskelse og bestemt tager hendes og kærlighedens parti mod vrippen gammelmandsdyd og asketisk moralprædiken. Begge hører de til den middelalderlige digtnings bedste og elskværdigste frembringelser. Det tyske digt (Aristoteles og Fyllis) er anonymt; det franske har derimod en navngiven forfatter, Henri d'Andeli. Denne mand var kleriker og nøje knyttet til de parisiske universitetskrese, indtil han 1236, som det synes, begav sig til Rouen, hvor han vistnok var kanoniker eller domherre, og hvor han endnu omtales 1259**. Som vi vil se, mærker man intet til hans gejstlige stilling i det arbejde, vi her beskæftiger os med, næppe heller

* Verdslige, for saa vidt de forfattede verdslige digte; de kunde, som vi skal se, derfor meget godt være gejstlige af stand.

** G. Paris i Romania XI, 1882, p. 137 ff.

synderligt i to andre digte (»Slaget mellem de syv frie kunster«* og »Slaget mellem vinene«), der ligeledes har ham til forfatter. Aristotelessangen (Li lais d'Aristote) hører til den art gammelfranske digte, der benævnes lais, og hvorved der i reglen forstaas smaa fortællende digte paa vers paa otte stavelser, der rimer to og to. Hvornaar det er forfattet, vides ikke; men den friske, livsglade tone gør det dog sandsynligt, at vi har at gøre med et ungdomsarbejde. Herefter kunde affattelsestiden falde før 1236, medens Henri endnu levede i Paris.

Det turde være overflødigt at bemærke, at hverken Aristoteles eller Alexander, saaledes som de optræder i det franske og tyske digt, har nogetsomhelst med den historiske virkelighed at gøre. Digterne har ganske rigtig vidst, at Aristoteles var en uhyre lærd og vís mand, at han var eller havde været Alexanders lærer, og at Alexander selv var en vældig verdenserobrer, ja Henri, der synes at have været den kyndigste, ved endog, at han trængte frem lige til Indien. Men bortset fra disse og et par andre ganske almindelige træk, hvis sammenhæng med den egentlige middelalderlige Alexanderlitteratur senere vil blive undersøgt, har den digteriske fantasi haft frit spil. Hos Henri ligner Alexander en ganske ung, knap nok fra skoletugten undsluppen fyrste, der endnu er opfyldt af den dybeste respekt for sin hovmester, hvis skrappe tiltale han skamfuld og flov bøjer sig for som en gymnasiast for sin rektors tilrettevisning. Intet hos ham lader ane den vældige erobrer, der har knust verdens mægtigste rige; han elsker som en følsom og øm ungersvend, der for første gang har tabt sit hjærte og helt gaar op i sin stærke lidenskab. Hos den tyske digter sidder han endnu paa skolebænken og maa tage mod skænd og prygl af sin lærer, men er ikke særlig lydig og hævner sig til sidst ved et mut og tvært væsen. Om noget forsøg fra digternes side paa at skildre antike forhold, er der ikke tale; alt er fra først til sidst aldeles middelalderligt, et tro billede af livet i det 13. aarh.'s fornemme krese. Dette bør dog ikke undre os. Middeladerens viden om oldtidens historie og kultur var i højeste grad forvirret, mangelfuld og uklar; om dens store mænd var de besynderligste legender i omløb, og selv det mest urimelige fandt med største lethed tiltro. Som det

* Se Fr. Moth: Vagantviserne, s. 67 f. Endnu et fjerde digt af Henri (Dit du chancelier Philippe) er bevaret.

var at vente hos en fra Pariseruniversitetets krese udgaaet mand, behandler Henri Aristoteles med langt større agtelse end den tyske digter. Han bringer ham vel i en yderst latterlig situation, men undskylder ham med elskovs uimodstaaelige magt, og han lader ham i det mest ydmygende øjeblik klare sagen ved et i høj grad aandrigt og klogt selvforsvar, saa at han genvinder læserens agtelse og beholder kongens gunst. Den tyske forfatter sparer derimod ikke den gamle filosof for den bitreste ydmygelse, saa at han endog maa forlade hoffet med skamme. Hans digt falder rimeligvis (ligesom Henris) i den første halvdel af det 13. aarh., inden den berømte Kölner-lærde, Albert den store, havde gjort Aristoteles' skrifter bekendt for sine landsmænd og slaaet hans ry fast.

Nydeligt skildres den unge pige af begge digtere, men bedst af Henri, hvis arbejde i enhver henseende bærer prisen. Jeg meddeler her begge digte i oversættelse, idet jeg dog nøjes med at gengive begyndelsen og slutningen af det franske og større dele af det tyske digt en del forkortede paa prosa; de franske ottestavelsesvers har jeg tilladt mig at ændre til en iambisk-anapæstisk rytmik med fire taktslag, der synes mig mere velklingende og bedre passende til indholdet end firefods iamber. Det tyske versemaal er det i fortællende digte almindeligt anvendte: iambisk rytmik med fire taktslag ved mandlige, tre ved kvindelige rim.

SANGEN OM ARISTOTELES

af *Henri d'Andeli.* *

Man bør med glæde berette og høre gode fortællinger, af hvilke der kan læres høviskhed og alt godt; de gode hører dem gærne, hvorimod de slette ringeagter dem. Misundelsen er skyld deri; det er en afskyelig last, der giver sig luft i bagvaskelse. Men det nytter ikke at dadle de slette, da de umulig kan afholde sig fra at bagtale, hvis ikke døden sætter en stopper derfor**. — Jeg vil med-

* Oversættelsen er for største delen foretaget efter Montaiglon: Fabliaux, T. V., p. 243 ff.; kun en meget sjælden gang har jeg fulgt Barbazan's text.

** Rimeligvis et hib til den reciterende trouveres konkurrenter. Trouvererne optog allerede existerende digte paa deres repertoire og foredrog dem for en tilhørerkres; det var deres levebrød, hvorfor de ventede

dele en fortælling, hvis indhold jeg højlig priste, da jeg første gang hørte den. Den fortjener at fremsættes i rim uden grove ord (sanz vilonie), thi en fortælling, hvori der forekommer raaheder, bør ikke foredrages for en dannet kres (à cort)*. Jeg har aldrig befattet mig med raaheder og vil aldrig gøre det, thi de berøver enhver ting dens sødme; men jeg vil fortælle eder en lærerig historie (droit examplere), der kan gavne og fornøje og tjene som frugt og kryderi (C'ert en leu de fruit et d'espece):

Alexander af Grækland, en konge stor,
Bekriged saa mange fyrster paa jord
For at trykke dem ned og med vælde tvinge
Og op over andre sig selv at svinge.
Det voldte hans moder, gavmildhed,
Der hver en gerrig tykkes saa led,
Men synes den gavmilde skøn og blid;
Thi medens den gerrige retter sin id
Mod penge, den gavmilde lider dem ej;
Thi godt sker aldrig ad denne vej,
Saa længe de gemmes bag laas og slaa.
Som guldets træl man ham aldrig saa,
I sølv ej heller sin fryd han fandt;
I riddersmænd han en skat sig vandt.
Sligt ser man ikke hos andre fyrster,
Thi hver og èn efter vinding tørster
Og alt sit eje med laas beskytter,
Saa lidet til hæder og gavn det ham nytter.
Men hvad Alexander samled ind,
Han om sig spredte med gavmildt sind;
Han ejed, han tog, han bortgav alt;

god betaling af deres publikum. De tillod sig ofte omdannelser og tilføjelser, og det hidtil meddelte ser nærmest saaledes ud. Kan hænde, at det første stykke af de oversatte vers, der ikke har synderligt med den egentlige fortælling at gøre, ogsaa for største delen skyldes en trouvere, der vilde stemme sit publikum til gavmildhed. Man maa næmlig huske, at disse digte langt mere var bestemte til at høres end til at læses. Udenfor gejstligheden var læsefærdigheden, som bekendt, ikke synderlig stor.

* Digterens sidehug til andre rimede fortællinger er ikke uberettiget. Mangfoldige gammelfranske fabliaux er yderst grovkornede.

At give saa let den ædle faldt;
Han skænked bort for sin magt at øge.
At komme til sagen jeg nu vil søge:
    Ægyptens og Græklands hersker stolt
Nys kuet under fødderne holdt
Det store, det herlige Indialand*;
Her dvæled længe den mægtige mand.
Og hvis I ønsker at kende grunden,
Hvorfor han her havde hvile funden
Og gærne dvæled i dette rige,
Jeg aarsagen skal jer nøjagtig sige:
Elskov, som alting fanger og tøjler
Og alting griber og spænder i bøjler,
Havde ham saadan i lænker lagt,
At han havde sluttet en elskovspagt,
Og ingensinde det ham fortrød,
Thi han havde fundet en glut saa sød,
Saa skøn, som man kunde ønske sig.
Paa kamp og leding tænkte han ej;
At være hos hende kun tyktes ham godt.
For vist er elskov en mægtig drot,
Da den ævner den ypperste hersker i verden
At gøre saa ydmyg i al hans færden,
At aldrig sit eget en tanke han skænker,
Men glemmer sig selv og paa andre tænker.
Det er ret, thi elskov har sligt et værd,
At naar en mand har en kvinde kær,
Han derved aldrig sig svært forbryder;
Thi elskov over en konge byder
Med føje som over den fattigste mand,
Der er født i Champagne og Frankerland.
Med disse ord har jeg alting sagt,
Saa vid og vældig er elskovs magt.

* De novel (for nylig) Ynde la major. La major synes at være et staaende tillægsord til Inde. Se f. ex. Paul Meyer: Alex. le Grand dans la litt. fr. au moyen âge, T. I, p. 157: Tout aiment Alixandre e tienent à signour, | Et dient qu'il sera, s'il vit, empereour | De trestoute la tere jusqu'en Inde majour; sml. p. 177 ff. og 304. Sml. hjulkortet i »Lucidarius« ved Joh. Knudsen, s. 136, hvor »det store india« læses lige under »paradis«.

Mens kongen dvæler hos sin veninde,
Gaar snakken lystigt blandt mand og kvinde:
Han handler, finder de, taabeligt,
Da tiden han sløser bort med sligt
Og ingensinde fra hende gaar
Og ikke sit eget tarv forstaar.
Saá byder elskov og hendes smil.
Der ramt ham har med en flammepil;
Med en flammende pil hun ramt ham har,
Der har tændt i hans bryst en brand saa svar.
Dog ikke blev selv hun uden saar,
Men saadan mellem dem kampen staar,
At hvem der stærkest*, ej jeg ved.
Den jomfrulil er af elskov hed,
Der heftigt i hendes hjærte luer;
Og hvis det hos hende godt ham huer
At dvæle, det ej forundre maa,
Thi saadan byder ham elskovstraa.
Han k a n sig ikke fra hende skille;
Han m a a til fulde sin attraa stille,
Hvis ej han skal elskovs love bryde,
Som hver en trofast elsker maa lyde.
Aabent tør man ej tale derom,
Men bag hans ryg gaar sladderens flom
Og finder til Aristoteles vej;
Som rimeligt var, det huer ham ej.
Han sætter sin lærling, kongen, i rette
Og siger: »Jeg hører tidender slette:
Alle baroner i eders rige
I glemmer jo rent for en udenlandsk pige.«
Alexander strax er rede til svar,
Saa saare mesteren hørt han har:
»Kan kær da mere end èn man have?
De sikkert aldrig fik elskovs gave,
Som derfor mig dadler og skælder for nar.
Kun én man elsker! den sag er klar,

* Begges gensidige elskov sammenlignes med en indbyrdes kamp om, hvem der elsker højest, er den stærkeste i sine følelser.

Med rette man bør kun èn behage,
Og den, som over en mand vil klage,
Naar dér han er, hvor hans hjærte vil,
For ham er elskov for vist ej til.«
Aristoteles, der som en ypperlig klærk*
I al slags viden var saare stærk,
Svarer kongen og ham forklarer,
At man kun lidet hans rygte sparer,
Fordi han ej mod fornuft kan tage,
Men i hele ugens samfulde dage
Er hos sin veninde til hver en tid
Og aldrig kalder til festlag hid
Sine gode mænd, sine ridderes flok.
»I er ganske blind, det ser jeg nok,«
Til kongen taled den mester stræng;
»Man kunde jo føre jer ud paa eng
For at gaa paa græs som et andet kvæg.
Eders indsigt og vid nok gik sin vej,
Naar I for en lille udenlandsk tøs
Har faaet i hjærnen en skrue løs
Og er som forvandlet og holder ej maade;
Men det jeg vil jer indstændigt raade,
At I herefter lidt mer jer dy'r;
Den spas kan blive jer lovlig dyr.«
Saaledes mester Aristoteles smæder
Sin herres svaghed for elskovs glæder;
Og Alexander blev ikke vred,
Men skamfuld slog han øjnene ned
Og loved sin lærer bedring og bod,
Thi aldrig handled han ham imod.
    Alexander holder sig altsaa tilbage
Og venter mange timer og dage
Uden at se til sin kære veninde;
Ej svandt ham de dadlende ord af minde,
Med hvilke hans lærer forbød ham at gaa,
Men ej formindskes hans elskovstraa.

* Det er ganske i middelalderens tankegang at opfatte Aristoteles som kleriker (clericus) eller klærk ɔ: lærd, studeret (og tillige gejstlig) mand.

Han gaar ej endnu, som før han plejed,
Men aldrig som nu hun hans kærlighed ejed,
Slig længslens smærte han aldrig led.
Kun frygt for at fejle og skamfuldhed
Imod hans vilje fra hende ham fjærner;
Men stadig i hjærtet om mindet han værner,
Skønt ej han vejen tør vandre nu.
Ved elskovs magt han kommer i hu
Hendes straalende blik, hendes væxt saa skøn,
Hvor dadelens øje, der spejder i løn,
Ej plet eller lyde finde skal,
Hendes mund, hendes pande saa klar som krystal,
Hendes hoved saa skønt med lysblond haar.
»Ak!« klagede han, »i usalige kaar
Jeg skal, saá vil man, mit liv henslæbe;
Min lærer fordrer, at jeg skal dræbe
Den drift, der har i mit hjærte bo.
Saa haardt man tvinger, saa liden ro
Man under mig, at jeg mig tykkes en daare,
Men taaler jeg villigt kaar saa haarde,
Da er det daarskab, det tør jeg sige.
Min lærer og mine mænd tillige
Ej føler, hvad jeg maa føle nu,
Og hvis jeg føjer dem mer endnu,
Har alt jeg tabt, det klarlig jeg skuer.
Vil elskov leve, som andre det huer?
Vist ikke! den vandrer sin egen vej.«
Saá klaged den stakkels konge sig.
Derefter han gik for at søge sin trøst
Hos hende, der var hans hjærtes lyst.
Den jomfrulil sprang op paa sin fod;
Hun havde været i hu saa mod,
Da hun sad forladt i sin ensomhed.
Hun sagde: »Eders forsømmelighed
Har vel jeg mærket, min ædle herre.
Er det at elske? Ak nej, desværre!
En elsker viste vist større hast.«
Hun tav, og i heftig graad hun brast.
Men kongen svared: »Min tro veninde,

Heri maa slet intet ondt I finde.
Jeg tøved længe, gik ej herhen,
Thi mine baroner og riddersmænd
Mig alle dadlede meget haardt,
Fordi jeg saa tit fra dem drog bort
Og saare sjældent dem samled til gilde.
Min lærer sagde, jeg handled ilde,
Og meget strængt mig i skole tog;
Men dog jeg sikkert mig her bedrog,
Da jeg for at gøre hans vilje svigted
Det elskovsbud, der min hu forpligted.
Men stærkt jeg grued for skam og spot.«
— »Hvad sligt er værd, det kender jeg godt,
Min herre,« den skønne dame svarer.
»Men hvis jeg min kløgt og mit vid bevarer,
Skal hævn jeg tage, jeg haaber til Gud,
Og I skal da kunne skamme ham ud,
Og spot for en grovere ting skal faa
Eders lærer, det blegnæb, af ælde graa,
Hvis blot jeg i morgen i live bliver,
Og elskov dertil mig kraften giver,
Hvis vælde mig sikkert svigter ej.
Og aldrig ham nytte skal mod mig
Hans klærkeskab eller dialektikken,
Som nok skal lade ham smukt i stikken*.
I morgen, min konge, det alt skal ske;
Staa tidlig op, saa faar I at se,
Hvorledes naturen mod mesteren retter
Sin lanse, saa snart han ligger og spjætter
Og styrter fra klærkeskab og vid.
Saa hvas en svøbe til ingen tid
Og saa nydeligt ført har truffet den arme
Som den, der i morgen skal mesteren varme,
Hvis bare jeg aarle mig rejser og gaar
Og i haven foran hans vindue staar.
Han har stygt os krænket og haansord sagt;
Stil eder derfor i morgen paa vagt

* Jeg har forkortet texten lidt her.

Ved vinduets aabning i taarnet hist;
Saa skal vi sige ham tak for sidst.«
Alexander sig fryded af hjærtens grund
Ved disse ord af den yndiges mund;
Han drog hende fyrigt til sig ind
Og sagde med ømt og kærligt sind:
»Min hjærte, min skat, I er kløgtig og fin,
Og hvis jeg kalder en anden min,
Lad aldrig Guds naade se til mig hen!
Slig elskov jeg har, som jeg ønsker mig den,
Og hver en anden mod den jeg vrager.«
Nu fra sin veninde han afsked tager,
Gaar bort, og hun er alene paa ny.
    Dagen derefter ved morgengry
Uden at kalde paa andre hun let
Sprang op fra sit leje saa flink og adræt.
I abildgaarden ved taarnets fod
Snart efter, kun klædt i sin særk, hun stod
Med en bljalt* derover med prikker smaa.
Det var sommer, og himlen var lys og blaa;
Af det friskeste grønne var træerne fulde;
Hun næred ej mindste frygt for kulde,
Thi varmt var vejret, og luften lind.
Naturen paa hendes pande og kind
Lod blomstre roser og liljer hvide;
Hvorhen man end lod blikkene glide,
Blev intet, som ikke var nydeligt, fundet;
Og tro dog ingenlunde, at bundet
Hun havde sit bryst- eller hovedlin;
End mere fager, end mere fin
Hun blev ved sit rige, sit blonde haar.
En mø, der med saadanne lokker gaar,
Bør altid være for saxen fri**.

---

* Blialt eller bliaut skal have været et (rimeligvis meget let) tætsluttende klædningsstykke. I originalen er den ynde (inde), hvilket skal kunne betyde »violet« (eller »indisk«?), og gouté, hvilket sidste jeg har oversat som ovenfor.

** Meningen er uden tvivl: Man bør ikke klippe hendes haar og gøre hende til nonne.

Saa glad hun vandrer ad havens sti
Med farver smykt af naturens haand,
Uden bælte, med nøgen fod, uden baand.
Under gangen hun løfter sin bljalt saa lang,
Alt medens hun nynner en elskovssang:

»Se hende, se hende, se hende der!
Den kilde saa klart monne rinde.
Se hende der! Min veninde
Blandt iriser gaar mellem elletræ'r.
Se hende, se hende, se hende der,
Den blonde, den yndige, hvem jeg har kær!«*

Sødt klinger sangen for kongens øre,
Der alt i vinduet staar for at høre
Med sansen spændt mod den liflige lyd.
Hans skønne veninde har voldt ham fryd
I højeste grad ved sin røst og sin vise.
Aristoteles selv fra Athen skal prise
I dag allerede, hvad nys han forbød,
Og se, at en elskelig pige sød
Fra det fremmede land er ikke at vrage.
Ej mer vil han kongen til ansvar drage
For sligt eller tale ham haanligt til;
Thi samme svaghed finde han vil
Hos sig selv, af elskov rent som besat.
Han er oppe, har alt paa bøgerne fat;
Da ser han damen, som vandrer i haven.
Hun vækker et minde, der slumred i graven,
Og strax han lukker sin foliant.
»Ak Gud!« han siger. »Om vej hun fandt
Hen i min nærhed, den yndige kvinde,
Da stræbte jeg vist hendes gunst at vinde. —
Hvordan! Jeg skulde til sligt mig vende!
Det gør jeg ikke; det aldrig kan hænde,
At jeg, saa lærd og saa vís en mand,

---

* Ganske tilsvarende digte findes i de gammelfranske motetsamlinger (f. ex. Gaston Raynaud: Recueil de motets Français. Paris 1881.)

I hjærtet finder saa liden forstand,
At et eneste blik min fasthed bryder.
Elskov hos mig til gæst sig byder;
For æren den dog som en skændsel staar;
Ved sligt et minde kun skam man faar. —
Ak ve! hvad er med mit hjærte der fat?
Jeg er ganske graanet, af alderdom mat,
Bleg, mager og hæslig og gunsten af hud,
Saa skarp af filosofiens lud,
At dér vist ingen med mig faar bugt. —
Slet har jeg min tid til studium brugt:
Jeg ønsked i alt at klare begrebet;
Men elskov, som mangen en mand har grebet,
Forvirrer begrebet for fast mig at gribe,
Og naar med begrebet jeg nu er i knibe,
Jeg fik ved at gribes et nyt begreb,
Da nys mig elskov saa kraftigt greb*.
Saa kom da elskov! jeg kalder dig hid.
Tag bolig hos mig! jeg vil ej strid.**
Slet intet andet jeg véd at sige,
Thi overfor dig maa modstand vige.«

Saaledes mesteren klaged og sukked,
Mens damen i haven blomster plukked
Og ordned dem smukt i en krans, hun bandt.
En elskovssang i hu hende randt.
Hun plukked og bandt og nynned dertil:

»Elskov ikke mig slippe vil, —
Dér vasked tøjet en jomfrulil. —
Søde, jeg har dig saa kær.

* Frit oversat for at efterligne originalens ordspil. Aristoteles siger ordret: »Jeg har anvendt mit studium ilde; nu lader elskov, som har grebet mangen brav mand, mig glemme for bedre at gribe mig. Hvis jeg ved at lære har glemt (livets glæder), saa har jeg (nu) glemt (min lærdom) ved at lære (livets tillokkelser), da elskov saaledes griber mig.« Dette udtrykes ved en række ordspil (desaprendre, aprendre, prendre).

** Jeg har forkortet stærkt og sammentrukket sex vers til to.

Elskov ikke mig slippe vil;
Den holder min haand just dér.«*

Saadan hun synger og vandrer i haven,
Aristoteles er imidlertid gnaven,
Fordi hun ikke vil nærmere gaa;
Men godt hun véd, hvad gøres der maa
For hed at faa ham og from som et lam,
Og pilen, hun agter at sende mod ham,
Skal være befjedret og ramme nøje,
Og snildt har hun anvendt al sin møje,
Thi som hun har villet, er helt han væk.
Nu blomsterkransen hun sætter kæk
Med et yndigt smil paa sit lokkede haar;
Men intet af, hvad der foregaar,
Viser, at hun Aristoteles ser,
Og for at skuffe ham endnu mer
Og daare ham rigtig til gavns, hun kvæder,
Imedens hun hen imod vinduet træder,
Et vers af en spindesang** saa skøn
For at hindre, at han sig dølger i løn,
Der til splid og tvedragt var ophavsmand:

»I en abildgaard ved et rindende vand,
Der strømmer saa klart over hviden sand,
sidder kongens datter, den liljevand,
Med haand under kind.
Hun mindes sin ven med længsel i sind:
»Grev Gui, min lyst!
Eders elskov er al min fryd og min trøst«.«***

Hans vinduesaabning er vid og bred
Og rækker næsten til jorden ned,

* Disse vers skal omtrent uforandrede findes i »Recueil des motets«. T. II, p. 13 etc.

** »Spindesange« (chansons de toile) blev sungne af kvinderne under deres arbejde. Det er korte digte, der hører til det bedste af den gammelfranske poesi.

*** Montaiglon henviser til en sang, udgivet af G. Paris i Romancero fr., p. 37 og af Bartsch i Rom. et Pastourelles, p. 13.

Og dér forbi hun retter sin gang
— Ved et tilfælde! — da hun har endt sin sang*.
Han griber hende ved hendes bljalt,
Thi længer at bie for haardt ham faldt.
Saa stærk en attraa fyldte hans hu;
Han var væk, han var færdig i samme nu
Som katten, der lyset til jorden kasted
Og strax paa jagt efter musen hasted**.
Den unge jomfru forfærdet skreg:
»Gud fri mig! Noget har fat i mig!
Ak ve! Hvem holder mig fast i mit lin?«
»Velkommen I være, min frøken fin!«
Svarer han, folkets leder og fører,
Af daarskab ledet, der stramt ham kører.
»Er det eder, mester? Besynderligt!«
Hun svarer. »Hvem skulde tænke sligt?«
»Ja vel er det mig, min frøken skøn,
Og hvis I naadigt hører min bøn,
Vil liv og sjæl jeg for eder vove.
Saa vidt har naturen og elskovs love
Mig bragt, at eder jeg eje maa.«
»Ej, mester!« svared hun, »er det saá,

* Jeg har her været nødt til at gøre to vers til fire.

** Der sigtes til en lille fortælling, der kendes bedst fra det middelalderlige latinske skrift »Salomon og Marcolphus«. Den sidste skal bevise sin paastand, at naturen gaar over optugtelsen (plus valere naturam quam nutrituram). Salomon har dresseret en kat til staaende paa bagbenene at holde et lys for ham, naar han sidder til bords om aftenen med sine mænd. Marc. skjuler nu tre mus i ærmet paa sin kappe. »Da alle havde spist, slap M. den ene mus løs; katten fik øje paa den og vilde løbe efter den, men blev holdt tilbage ved et vink af kongen. Paa samme maade gik det med den anden mus. Saa slap M. den tredie mus løs, og da katten fik øje paa den, holdt den ikke længere paa lyset, men slap det, løb efter musen og fangede den. Da M. saa dette, sagde han til kongen: »Se, konge, nu har jeg bevist dig, at naturen gaar over optugtelsen.« — I Romania XL, 1911, p. 371 ff. og 481 ff undersøger Cosquin denne uden tvivl indiske fortællings mærkelige vandringer og omdannelser. Han paaviser den i Indien i flere former, i Tibet, Annam, Tunis og Siebenbürgen og undersøger de meget interessante, næsten alle velkendte indiske noveller, i hvilke den for det meste er indrammet.

Og elsker I mig med slig en flamme,
Skal ingen dadel fra mig jer ramme.
Men sagen har taget en daarlig vej:
Hos kongen har en sat ondt for mig
Og sagt ham, at alt for ofte han fandt
Vejen til mig og til elskovstant.«
»Min frøken,« han svared, »I tie dermed!
Stol bare paa mig! Jeg stifter fred
Og faar til at lægge sig al slags splid
Og skumlen, uvillie, sladder og nid;
Thi kongen mig frygter og har mig saa kær
Som ingen anden i husstanden her.
Men kom nu for Guds skyld lidt herind
Og stil den længsel, der nager mit sind
Efter eder, I søde, hvis lige ej fandtes.«
»Mester, før jeg med eder vil gantes,«
Den skønne svared, »det er mit behag,
At I villig er til en hélt anden sag,
Saafremt jer elskov er saa uhyre:
Jeg har faaet en lyst, jeg umulig kan styre,
Til at ride lidt i det grønne her
Paa eders ryg under havens træ'r.
Og saa vil jeg have,« skønjomfruen siger,
»At sadlet I bliver, før op jeg stiger;
Saa sidder jeg mere anstandsfuldt.«
Aristoteles svared elskovshuldt,
At dette særdeles let ham faldt,
Da han var hendes i ét og alt.
Saa stærkt ham elskov gækker og tvinger,
At hun ham en damesadel bringer,
Hvorunder han nakken bøje maa.
Han sikkert vil som en daare staa,
Thi ganske villig han ud sig strækker,
Mens hun ham sadlen paa ryggen lægger
Og faar i orden sit ridetøj.
Ej sært, at elskov gør bravt halløj
Med en gammel knark, naar naturen vil:
Den ypperste klærk, der i verden er til,
Som en hest paa ryggen en sadel faar

Og derefter paa alle fire gaar,
Idet han kryber omkring paa jord.
Et exempel jeg giver, et visdomsord;
Nøjagtig jeg skal eder alting sige.
Den unge dame lader han stige
Op paa sin ryg og rundt hende bærer,
Mens Alexander ser paa sin lærer
Med undren og kosteligt morer sig;
Thi vare sit vid han mægted ej,
Men elskov har skabt ham om til daare.
Den unge jomfru fryder sig saare
Og styrer hans gang langs havens mur.
Hun glæder sig over sin ridetur,
Og fuldt og klart hendes stemme klinger:

»Saá vandrer han, hvem elskov tvinger;
En jomfru som ulden hvid han bringer.
Jeg sidder paa ryggen af mester nar.
Saá vandrer han, hvem elskov tvinger;
Saá rider hun, der hans elskov har.«

Alexander, som hist i taarnet staar,
Opmærksomt har set, hvad der foregaar.
Selv om man bød ham et kejserdømme,
Han holdt umulig sin latter i tømme.
»Mester,« siger han, »er I af lave?
Min Gud! jeg ser jer som ganger trave!
Hvorledes! er ganske forrykt I blevet,
Da slig en spas man med jer har drevet?
For nylig saa strængt jer tale lød,
Da med hende at mødes I rent forbød;
Og nu har hun redet jer selv til vands,
Saa helt I mistede vid og sans
Og efterligner et dyrs galop!«
Aristoteles løfter hovedet op,
Og ned den unge skønjomfru stiger.
»Min herre og konge,« han skamfuld siger,
»I har ret; I taler desværre sandt.
Men her I en ypperlig lejlighed fandt

Til at se, hvorfor jeg med grund var bange,
At elskovs snarer skulde jer fange,
Der staar i jer glødende ungdoms vaar,
Da jeg, der alt er graanet af aar,
Ævnen har manglet til stand at holde
Mod elskov, der skulde mig skade volde,
Saa stor, som selv I har set det her.
Alt hvad jeg lærte med jærnflid svær,
I en eneste time sveg mig og faldt
For elskovs vælde, der raner alt.
Og det maa være jer soleklart,
At da jeg har maattet saa aabenbart
Gøre saa stor en galenskab,
I slipper ej heller uden tab
Eller dadel af eders folk fra sagen.«
Aristoteles lagde sit vid for dagen
Og klared sig fra sit vanheld flot;
Men damen skilte sig ogsaa godt
Ved listen, som hun med snildhed voved,
Og kongen højligt den skønne loved,
Fordi hun hævn over mesteren tog,
Der nys ham med dadelens svøbe slog.
Men denne redede sig saa net
Af en latterlig sag, der stod saa slet,
At kongen ham tilgav alt og lo,
Og mesteren tillod ham i ro
At stille sin længsel og elskovstraa,
Thi ret og billighed bød det saá.

Nu vil jeg i anledning af denne sag gøre et spørgsmaal, idet jeg beraaber mig paa Cato*, der var en god klærk og en vís mand. Han siger:

»Skændigt for læreren er det, hvis selv han gribes i fejlen.«**

---

* Der sigtes til »Cato's dobbeltvers« (Disticha Catonis), en i middelalderen meget yndet samling af leveregler paa latinske vers, rimeligvis fra det 4. aarh. e. Chr.

** Turpe est doctori, si culpa redarguit ipsum.

Hermed mener han, at man handler meget ilde og taabeligt, naar man selv gribes i en fejl, som man har dadlet andre for. Man kan ikke nægte, at Aristoteles handlede saaledes overfor Alexander. Men bør han dadles derfor? Ingenlunde! thi han blev tvungen af elskov og attraa, der har magt over alle mænd og kvinder tilsammen. Derfor har mesteren efter mit skøn ingen skyld i den fejl, han begik.

Henri* slutter denne fortælling, der viser os, at man ikke kan skuffe et trofast hjærte og drage det bort fra dets attraa, naar elskov har det i sin magt, og den, der ikke bøjer sig for denne magt, er ikke en særlig trofast elsker, siden hans elskov forekommer ham haard at bære; thi den bedste maade at udholde elskov paa er at nyde den**. For dens skyld bør man tage villigt mod lidelser, thi efter lidelser kommer mange gange lykken. Den, der formaar trofast at holde ud, bør taalmodigt vente under sin kval, thi kummeren bliver ham til glæde. Og saa kan man af denne fortælling lære, at man intet maa bebrejde elskerinder eller elskere; thi elskov har magt over alle mænd og kvinder og gør sin villie med dem og lader alle sine byrder blive til ære. Og siden han, der var mester i al visdom, bar elskovs byrde, bør vi, der véd meget mindre, drage en lære deraf med hensyn til de lidelser, vi bærer for elskovs skyld; thi naar nogen for elskovs skyld lider ondt, forstaar den vel at lønne ham for de kvaler, han trofast bærer. Det, jeg siger, er sandt;

Thi elskov sejrer, og sejre den vil,
Saa længe denne vor jord er til***.

Legrand d'Aussy, der i aaret 1779 udgav et fortræffeligt og højst fortjenstfuldt udvalg af gammelfranske fortællinger, over-

---

* Det var almindelig skik, at forfatteren navngav sig i slutningen af digtet.

** Resten (paa de to slutningsvers nær) gør indtryk af at være en senere tilføjelse af en aandsbeslægtet trouvere. Desuden ender (i det mindste) et af haandskrifterne her.

*** Q'amors vainc tout et tout vaincra
Tant com cis siecles durera.

førte paa nyfransk prosa*, meddeler ogsaa Aristotelessangen i en noget forkortet form, hvortil han foruden (eller snarere, som det synes, i stedet for) den i aaret 1756 trykte text benyttede to haandskrifter. Man ser af hans genfortælling, at disse maa have indeholdt ikke helt ubetydelige afvigelser, som det jo i reglen er gaaet med middelalderlige fortællinger og digte, idet dels trouverer, dels senere afskrivere ansaa sig for fuldt berettigede til at foretage forandringer efter deres egen smag. Hvad der saa er det oprindelige, er ikke altid ganske let at se. Hos Legrand er det ikke Alexander, der til sidst af længsel gaar til sin elskede, men hende, der opsøger ham: »Hun græd og sukkede. Da hun til sidst var ude af stand til at udholde sine elskovsbekymringer længere, sneg hun sig en aften, skjult af mørket, til kongen og spurgte ham, badet i taarer, hvad hun havde gjort, siden hun havde været saa ulykkelig at vække hans mishag. Alexander kyssede hende de tusinde gange og forsikrede hende om sin evige hengivenhed; men han indrømmede, at Aristoteles' strænge formaninger havde skilt ham fra hende i nogen tid, hvor haardt det end faldt ham.«

Det koketteri, den unge dame udfolder for at daare den gamle vismand, maa ogsaa have været fremstillet noget anderledes og, som det synes, adskilligt mere pikant. Legrand, der maaske nok gengiver originaltexten noget frit, siger herom: »Lyden af denne henrivende stemme slog Aristoteles; han lod sine bøger ligge og gav sig til at lytte. Snart efter rejste han sig lydløst op, nysgerrig efter at se den unge kvinde, der sang saa lifligt, og nærmede sig vinduet. Skjult i skyggen beundrede han den unge skønhed og misundte hemmeligt den elskværdige erobrer, hvem saa stor en lykke var forbeholdt. Hun vidste kun altfor vel, den lille skælm, hvad hun skulde gøre for at lokke ham i sine garn. Hun vilde ramme ham med en pil, der traf sikkert, og hvis saar var ulægeligt. I denne hensigt tog hun en myrtegren og morede sig med at plukke blomster og binde dem til grenene, som om hun vilde flette sig en krans. Lidt efter lidt nærmede hun sig saaledes til vinduet, uden at hun tilsyneladende mærkede det. Snart bøjede hun sig ned, snart rettede hun atter sin skikkelse for med større virkning at stille sine

* Fabliaux ou Contes, Fables et Romans du XIIe et du XIIIe Siècle, traduits ou extraits par Legrand d'Aussy. Paris 1779 (4 bind), 1781 og 1829. Den sidste udgave T. I, p. 273—279 er benyttet her.

pikante yndigheder til skue, og paa samme tid sang hun en anden sang*:

Her holder mig elskov fast,
 Du sødeste liljevaand,
Her holder mig elskov fast,
 Hvor jeg holder min haand.

Aristoteles var ude af sig selv. Med glødende blikke fulgte han alle den skønnes bevægelser; begærligt lod han øjnene søge ind under hendes bljalt (bliaud), naar den ved en hændelse aabnede sig, og som om han var bange for at røbe sin nærværelse og jage hende paa flugt, vovede han næppe at trække vejret. Hundrede gange raadede fornuften ham til at vende tilbage til sine bøger; hundrede gange mindede den ham om hans rynker, hans skallede hoved, hans mørke hud og udtærede legeme, altsammen ting, der maatte slaa haabet ned og skræmme elskoven bort. Fornuften talte forgæves; han tvang den til at tie.«

Samtalen mellem Aristoteles og den unge pige efter hans første lidenskabelige tiltale synes ogsaa at have været en del forskellig fra den trykte text. Legrand siger her: »Hun syntes overrasket over denne kærlighed, som hun aldrig før havde hørt noget om; alligevel syntes den at gøre indtryk paa hende, og med tilsyneladende strænghed beklagede hun sig over Alexanders kulde, idet han som alle elskere var bleven utaknemmelig, fordi hun havde vist ham alt for megen godhed. Aristoteles blev henrykt over denne tilstaaelse, og uden tvivl overbevist om, at harmen skulde lægge denne henrivende skønhed i hans arme, lovede han at anvende al den magt, han havde over den troløse, til atter at lægge ham for hendes fødder; men han bad om en belønning og opfordrede uden videre damen til at komme ind til ham.«

---

* I stedet for den første sang, der ikke tiltalte Legrand, har han indsat følgende:

Enfant j'estois et jeunette,
Quand à l'escole on me mit:
Mais je n'y ai rien appris,
Fors qu'un seul mot d'amourette;
Et nuit et jour je le repète
Depuis qu'ai un bel ami.

Aristoteles' vise undskyldning for sin daarskab og begrundelse af sin advarsel (, der egentlig ikke ganske stemmer med, at han strax efter giver kongen tilladelse til uden indskrænkning at følge sin tilbøjelighed), maa ogsaa have manglet i de af Legrand benyttede haandskrifter. Han siger næmlig: »Aristoteles løftede hovedet op og fik øje paa kongen; han skammede sig over sin daarskab og den stilling, hvori han befandt sig, og indrømmede ydmygt, at det var saare undskyldeligt, at den unge helt havde ladet sig tænde i brand af elskov, da han selv trods alderdommens is ikke havde kunnet værne sig imod den.«

De noget overflødige slutningsbemærkninger, der til dels kun gentager det foregaaende, mangler hos Legrand paa det sidste rimpar nær.

ARISTOTELES OG FYLLIS.

(Efter den middelhøjtyske text i F. H. v. der Hagens Gesammtabenteuer, Bd. I, nr. II. De prosaiske stykker er en noget forkortet gengivelse af indholdet.)

I Grækenland herskede en tapper konge ved navn Filippus. Han var mægtig, gavmild og ædel, fuldkommen af legeme, mod og optræden; i magt og rigdom ragede han op over andre konger. Han havde en hustru, skønnere end nogen anden kvinde, hvad alle maatte tilstaa, der havde set hende. Hun var en blomst i al kvindelighed, en ædelsten i fuldendt dyd og ren som et spejl for fejl og lyder.

Gud skænkede kongen og dronningen et barn, der senere betvang alle lande. Alexander hed det højbaarne barn; ingen nulevende har haft saa vid en herskermagt, som Alexander senere vandt. Denne dreng var begavet med skønhed og herlige anlæg; hos ham fandtes alt, hvad man bør finde hos en stor konges søn. Man satte ham i skole, for at han kunde opnaa viden og høviskhed. Kongen lod søge en lærer til ham, der var vís og graanet af aar; Aristoteles var hans navn. Kongen sagde: »Mester, kom ærens og dydens bud i hu, gør drengen vís i hans ungdom og vær hans lærer.« »Det skal jeg,« svarede Aristoteles; han var saa rig paa viden, at verden hverken har eller nogensinde faar hans lige eller mage til

hans lærdom. Han lovede at undervise drengen og føre ham frem til stor ære, og kongen lovede at lønne ham rigeligt.

Foran kongens palads* laa en skøn have, og tæt ved denne var der et velbygget hus. Kongen sagde: »Mester, dette hus skal være eders og drengens, og her skal det tjenerskab bo, som I vil have hos eder.« Saa tog mesteren uden tøven den unge dreng med sig og lærte ham bogstaverne: a, b, c, d, e. I begyndelsen faldt det ham haardt, som det endnu falder de unge, der er tvungne under skolens tugt; men da han var i højeste grad lærenem og forstandig, tilegnede han sig hurtigt mange kundskaber ved mesterens undervisning, saa at man i intet andet land fandt saa klog en dreng. Dog blev han desværre berøvet vid og indsigt, og heri var den mægtige elskov skyld.

Dronningen havde en ung mø, fuldendt fager af skabning og lød; de, der forstod at dømme om skønhed hos kvinder, sagde, at hun var dejlig og værd at prise. Hun var af høj æt og en fryd for verden. Den søde, hvem det var en lyst og glæde at skue, var dronningens jomfru og hed Fyllis. For hende kom Alexander til at brænde af elskovs glød; ynglingens sind forvirredes, og han tænkte ivrigt paa, hvorledes han kunde faa lindring for sorgernes byrde. Med hans læsning gik det kun slet; han havde kun tanker for den unge jomfru. Naar han ikke saa hende, iagttog man stor uro hos ungersvenden. Hver den, der tvinges af elskov, give nu agt paa, hvorledes han var til mode! Den stakkels ulykkelige Alexander vidste ikke, hvad han skulde gøre; i tusinde aar tvang elskov aldrig en mands hjærte saa stærkt, som han var tvunget af den. Hvor han end stod eller sad, var den skønne og milde Fyllis i hans tanker. Dette varede ved, indtil jomfruen sidenhen saa ofte var i hans nærhed, at han stedse mere og mere blev fortrolig med den yndige mø, saa at de fik ét sind og brændte af gensidig glød; han var betvungen, men hun endnu mere. Saa længe varede dette, indtil den yndige ungmø til fulde blev var, at han nærede den heftigste elskov til hende, og da han nu flittigt bad hende, saa lovede

* Med ordene »p a l a s« eller »sal« tænker digteren sig aabenbart en bygning som kejserhuset i Goslar, Henrik Løves borg Dankwarderode i Braunschweig, hovedbygningen i Wartburg o. l., skønne romanske stenhuse, i hvilke en høj aaben trappe fører op til en korridor med buevinduer, der gaar gennem hele husets længde. Indenfor korridoren ligger flere rum, navnlig den store festsal.

hun at komme til et aftalt sted i haven, hvor hun vilde vente paa ham. Dér sluttedes venskab og en trofast pagt mellem de elskende, og i glædens fylde fornyedes deres kærlighed. Dette skete saa ofte, de kunde faa lejlighed dertil.

Da begyndte mesteren at blive opmærksom paa ynglingens adfærd, og han saa snart, at Alexanders elskov til den unge mø var aarsag til hans svækkede lærelyst. Derfor gik han strængt i rette med sin lærling og brugte baade slag og haarde ord, og han vogtede ham altid det bedste han formaaede. Men det hjalp ikke det allermindste; thi naar Alexander kunde, det være tidlig eller silde, gik han stedse til sin elskede. Begges hænder sønderbrød flittigt de baand, hvormed de til hver en stund var bundne af den strænge elskov*; deres hjærte og sind hævede sig paa ørneflugt i den saligste fryd.

Dermed var mesteren meget ilde tilfreds. Han gik til kongen og fortalte ham, at ungersvenden var aldeles tosset af forelskelse i den skønne pige. Saa begyndte kongen at overvælde hende med haarde ord, men hun svarede: »Hvad han siger, herre, er der intet ondt i; min frue kender min ærbarhed, der vel er saa stor, at jeg saare ugærne handler ilde.« Dertil svor hun saa mange eder, at dronningen selv hævdede hendes uskyldighed, og saa kom hun atter i gunst. Men nu var den skønne Fyllis skilt fra sin elskede ven og berøvet al sin glæde, thi med den forbandede luren** vogtede man paa begges færd, saa at hun, den skønne og gode pige, ikke kunde stille sit saarede hjærtes attraa hos ham. Nu sørgede Alexander og følte hjærtekvide, fordi man havde taget hans elskede fra ham. Harmfuld og vred sad han i skolen og brummede som en bjørn; han drejede sig hid og did; hans sind var forblændet af elskov. Men heller ikke den unge jomfru gik fri for den pinefulde sjælekval. Den dejlige følte sig over al maade krænket; thi den mægtige elskov var ogsaa kommen med stormens vælde over hendes sind og havde berøvet hende ro og fatning. Hverken naar hun var ene eller sammen med andre, bevarede hun sin vante adfærd. Søgte hun adspredelser, som før havde behaget hende, skaffede de hende ingen

---

* ɔ: de lindrede deres elskovsnød.

** For de middelhøjtyske elskovsdigtere har kærligheden altid ret, og de omtaler stedse spionerne (die merkære) og deres luren (diu huote) med den største uvillie.

glæde. Alle hendes tanker var rettede paa, hvorledes hun skulde faa lejlighed til at tale med sin elskede og tage hævn for sin hjertekval over den gamle mand, der var graanet af alderdom.

Nu agter vel paa sagen!
Fyllis, saa lys som dagen,
Ind i et kammers gik i løn;
En silkedragt med slæb saa skøn
Hun lagde om sit fagre liv.
Den søde, elskelige viv
En herlig pels derunder bar,
Der hende gav en glans saa klar;
Den var til visse skøn og fin:
Den var af renest hermelin.
Tro mig! hun var saa væn en maar.
Hun gav sit rige hovedhaar
En gylden ring at bære,
Smal, som den skulde være.
I den var med kunstfærdigt sind
Blandt stene lagt juveler ind,
Klare, men smaa tillige,
De bedste i land og rige.*
Den skønnes pynt var uden fejl;
Hun tog i haand saa blankt et spejl,
Og med opmærksomt øje
Betragted hun sig nøje,
Om ogsaa alt var gjort med smag
Og maatte vække strax behag;
Men fuldendt var den skønnes dragt,
Som vor beretning** os har sagt.
Hun nu til haven monne gaa,
Der foran salens bygning laa,
Med nøgne fødder, bare ben,
Saa hvide som en marmorsten***,
Som kærter glatte, lige,

* Nogle vers, der beskriver juvelerne nærmere, udelader jeg.
** Den beretning, digteren har fulgt, hans kilde.
*** Ordret: »Hendes ben var hvidere end et hagelkorn.«

Saa blanke, straalerige;
De vaade blev af duggens væld.
En kilde randt fra skræntens hæld;
Der gik den skønne mø forbi,
Fro og for alle sorger fri.
Med gang og trin saa lette
Hun saas sin fod at sætte
Nøjagtig, som hun skulde*.
I holdning var den hulde
Som spurvehøgen fin og slank,
Af skikkelse og skabning rank;
Hun minded med sin rige dragt
Om papegøjens fjederpragt.
Som fra sin gren den høje
En falk med vagtsomt øje
Ser ud til alle sider,
Saá hendes blikke glider
Saa let og yndigt rundt paa jagt,
Men tager taktens bud i agt.
Den skønne pige sød og kær
Nu viste ret en sælsom færd:
Mens hid og did hun svæved,
Sin slæbedragt hun hæved
Saa højt, at hendes knæ man saa.
Hver fager blomst, hun kunde naa,
Hun i sin kjole** falde lod.
Den lyse sol, det unge blod
Paa denne vis med liste
Den gamle vilde friste
Og gøre h a m forrykt og gal,
Der hendes lyst og glæde stjal.
Derfor med smil paa kinden
Hun iled let som vinden
Til kilden over græsset hen.

* Ordret: »Hendes gang og hendes trin var afmaalte; de var hverken for korte eller for lange og holdt det rette maal.« Jeg har for øvrigt ogsaa ellers taget mig nogle smaa friheder i dette afsnit.

** Ordret: »slæbet«. D e r s w a n z er dels en kjole med slæb, dels slæbet selv. Her menes naturligvis den opløftede kjoles folder eller hulning.

Hvad kvinder formaar af listige kunster, vilde ingen kunne opregne; en kvinde kan følge vildtets spor, saa at ingen kan redde sig fra hendes list; ingen mand blev nogensinde saa vis eller saa graa af ælde, at han ikke fanges paa elskovens limpind, hvis han vil søge kvinders selskab, ligesom det gaar den vilde fugl, der sætter sig paa den limede kvist, men føler sig fangen, naar den vil hæve sig op i luften. Saaledes fanges manden i strikken af kvindens øjekast; hvor vís og forslagen han end er, han kan ikke fri sig for kvinders list, hvis han søger deres selskab. Saa stærk er elskovs vælde, og hvem der vil bevare sin frihed for den, bør holde sig borte fra kvinder; thi intet andet hjælper end at fly langt bort fra dem.

Vi denne tale slutte maa
Og vil til sagen atter gaa.
Saa hør, hvad jeg vil sige!
Fyllis, den skønne pige,
Blandt blomster gik med fyrigt mod;
Saa lys og glad, saa let paa fod
Hun hid og did sig vendte.
Den gamle mester sendte
Ad vindvet nu sit øje did,
Tog hendes færd i agt med flid;
Den nok ham tyktes undren værd.
»Nej!« tænkte han, »hvor er hun kær!
Jeg skued ingensinde
Saa sød og skøn en kvinde
Som denne elskelige viv.
Den mand var salig, der sit liv
Med hende leve skulde.«
Her rysted han af kulde,
Og strax derefter hed han blev;
Gæk med ham elskov lystigt drev,
Hans vid ham svandt af minde.
Under de grønne linde
Den søde, fine traadte nær,
For hver en lyde ren og skær,
Og kastede med smil paa kind
Ad vindvet blomster til ham ind,
En haandfuld af sin overflod,

Og sagde: »Kære mester god,
Jeg lyst og megen ære
Jer ønsker og skal være
Beredt for eders skyld at gaa
En mil, kan deraf gavn I faa,
Skønt jeg er mere svag end I.«
Den gamle svared: »Gramercî!*
I søde, skønne, milde!
Hvad man sig ønske vilde
Af verdens lyst, I hos jer har.
Min unge frøken, vær nu rar,
Og over mig, den arme,
I naadigt jer forbarme!
Kom ind til mig og venlig vær!
I mig alene finder her.«
Da gik den rene, hvide,
Den lydefrie, blide
Til mesteren i kamret ind;
Hun derpaa retted helt sit sind,
At tort han lide skulde;
Det mægted hun til fulde.
Hun kom og satte sig hos ham.
Han sagde: »Ak, jeg ser med skam,
At alt mit vid er svundet;
Jeg aldrig før har fundet
Saa underdejlig pige
I noget land og rige.
Du skønne mø, jeg beder dig,
Din gunst du ikke nægte mig!
Jeg giver dig tyve mark i guld.
Kom til min kiste — den er fuld —
Og tag, hvad du begærer!« —
»Den tale ej jer ærer;
Mester, hvad fordrer I af mig?« —
»Tilsted, at jeg en nat hos dig,

* Skal være: »Grand merci!« (mange tak!). Kendskab til Fransk var meget udbredt i det høviske selskab i Tyskland allerede i det 12. aarh. Digterne indskyder ikke sjælden franske ord.

Du søde, kære, sover!« —
»I sligt at sige vover!
Mester, hvor skulde det gaa an?
Jeg ved min jomfrudom, for sand,
Mig ej saa tosset skiller.«
Nu sagen klart sig stiller:
Han er forelsket som en nar.
Den skønne blev en sadel var,
Som lidt derfra ved væggen laa.
Hun sagde: »Lidt I gøre maa
For det, hvorom I beder.
Jeg først vil lægge eder
Paa ryggen denne sadel her;
Tilsted det, hvis I har mig kær!
Og lad mig saa i samme stund
En tømme lægge i jer mund,
Mit silkebælte mener jeg;
Det gøres maa, I slipper ej.
Al ventetid mig keder;
Jeg ride maa paa eder
I haven her en lille tur,
Hvor ingen spejder staar paa lur,
Det være kvinde eller mand.«
Den gamle svared: »Ej jeg kan
En ridetur dig give.«
Hun svared: »I skal blive
Udrustet smukt og fint som hest;
Saa huer I mig allerbedst;
Saa gør jeg, hvad I ønsker.«

Nu skal I høre om en sælsom list, øvet af en ung kvinde! Man kan handle, som man vil; lige meget hjælper det. Thi hvad forunderligt kan ikke udøves af en skøn og yndig kvinde, der baade har mod og et fagert legeme! Hvor stor er ikke hendes magt! Hvor kan hun ikke volde smærte og bringe hjærte og sind paa afveje med sine søde ord, er de end blandede med falskhed! For dem svinder mandens vid, hvor vís han end er. Vidunderligt virker kvindens list; hendes indsmigren og kærtegn, hendes luren og spejden, hendes tale og sang, hendes dansen og springen, hendes latter

og graad, alt dette kan knytte strikke og baand, saa at hun med sin haand fører manden, hvorhen hun vil. Kvindens list er uden ende; det viser hun tydeligt. Adam og Samson, David og Salomon, alle de bedste mænd blev besnærede af kvinder. Dog saa sandt St. Gallus hjælpe mig, saaledes er de ikke alle. Kvinder gør mangt et hjærte fro, der ellers vilde være begravet i sorger. Selv om nogle af dem ikke følger ærens bud og hverken har et kysk sind eller bestandighed, saa skader dette ikke dem, der holder sig frie for slet vandel. Én kvinde har tusinde kvinders dyder. Hvis ingen kvinde var slet eller vægelsindet, hvorpaa skulde man da kende, hvem der var fri for plet eller lyde?*

Nu vil vi hermed sige stop
Og atter tage sagen op:
Den stærke elskovs vælde,
Der vid og sans kan fælde,
Tvang denne mester graa af aar,
Hvis ry for visdom vide naar.
Han sagde: »Skønne jomfrulil,
Jeg dig til vilje være vil;
Jeg gør, hvad du befaler,
Hvis du mig ømt husvaler.«
Saa lagde dette gamle fæ
Sig ned paa hænder og paa knæ;
Den søde, ynderige,
Den vakre, muntre pige
Fik sadlen anbragt nok saa net;
Hun lagde silkebæltet let
Som tømme i sin gangers mund;
Af rosers flor i samme stund
Hun bandt en dejlig blomsterkvist.
Den skønne, ren for fejl og brist,
I haanden tog sin tømme
Og red med megen sømme
Paa ryggen af sin kriger god,

* Digteren repeterer i begyndelsen i betydelig mildnet form den asketiske litteraturs udfald mod kvinden for til sidst at protestere imod dem som almengyldige.

Mens sødt hun stemmen klinge lod
og sang en liflig melodi.*
Den gamle hængte tappert i
Og alle fire rørte,
Mens hun saa glad ham førte.
Frem krøb han i det grønne
Og bar paa ryg den skønne,
Saa væn og fin, saa slank af liv.
    Men dette saas af kongens viv
Og hendes unge kvinder,
Som hist fra borgens tinder
Bemærked denne sære færd,
Hvorledes stolteligen der
Skøn Fyllis monne ride.
Det kunde fruen** lide;
Saa sælsom ting hun aldrig saa.
Skøn Fyllis af sin ganger graa
Ved ridtets ende glad steg ned
Og sagde: »Gamle nar, bered
Dig til din tort at bære
For evigt, da min ære
Du røved og min hjærtensven!
Hvor svandt din høje visdom hen?
Fra hundred aar og lærd og klog
Du atter blev en syvaars pog
Paa dine gamle dage.
Saa gid dig Fanden tage!«
Til borgen gennem græsset sprang
Skøn Fyllis, mens hun lystigt sang.

Denne store skandale rygtedes snart ved hoffet og i salbygningen og kom kongen og hans mænd for øre. Fyllis, den søde og skønne pige, havde hævnet sin kvide. En uge derefter tog mesteren sine bøger og klæder, sit guld og sølv og alt sit eje og bragte det hemmeligt ved nattetid om bord i et skib; thi han kunde ikke nære sig længere der for spot og haan og den usømmelige behandling,

---

* Ein süezez minneliet.
** ɔ: dronningen.

man tillod sig med ham i salbygningen. Han sejlede ned ad en flod, der strømmede gennem egnen, og kom til en stad paa en ø, der hed Galicia. Her blev han boende og forfattede en stor bog, i hvilken han beskrev alle de forunderlige kunstgreb, den skønne, troløse kvinde raader over, og hvorledes hun har tilføjet mangen en mand skade paa legem og liv: Hvem der indlader sig med hende, bliver fanget som fisken paa krogen; hendes smil og øjekast drager som magnetstenen. Jeg har faaet den overbevisning, at intet andet hjælper derimod, end at enhver vís mand, der vil undgaa fordærv, holder sig borte fra hendes selskab og flyr langt bort fra hende; thi der gives ingen anden udvej.*

II.

DEN MIDDELALDERLIGE ALEXANDER-DIGTNING OG DENS FORHOLD TIL ARISTOTELESSAGNET.

Karl den Store og Alexander den Store beskæftigede mere end andre historiske personer middelalderens fantasi, og omkring disse fremragende skikkelser udviklede der sig to overmaade rige digt- og sagngrupper. Til den store Frankerkonge og hans mænd, navnlig Roland, maatte disse kampglade tider ganske særlig føle sig dragne, medens paa den anden side middelalderens eventyrlyst fandt rig aandsnæring i de mangfoldige fantastiske sagn, der fra den senere oldtid var overleverede om den makedoniske helt, den

* Denne slutning harmonerer daarligt med digtets gennemgaaende livsglade tendens — med mindre den skal opfattes som et citat af Aristoteles' bog? — Forfatteren har i det hele en tilbøjelighed til i de ræsonnerende partier at komme ind i den almindelige kvindefjendske skure. Det er, som om han plaprer en udenad lært lektie op.

vældige erobrer, der efter datidens mening havde underlagt sig saa omtrent hele den beboede jord.

Middelalderens virkelige viden om Alexander den Store var yderst ringe; dens historiske sans og kritik var aldeles barnlig og uudviklet, og dens geografiske kundskaber uhyre mangelfulde*, hvorimod fantasien paa disse omraader spillede en overmaade vidtgaaende rolle. Den græske forfatter Arrian, der paa kejser Hadrians tid skrev et ypperligt værk om Alexanders bedrifter, var naturligvis ukendt, medens den noget ældre romerske forfatter Curtius' langt mindre paalidelige, men dog værdifulde Alexanderhistorie vel blev læst og benyttet, men ingenlunde var den kilde, hvorfra Alexanderdigtningen flød rigest; man havde en anden, der bød fantasien langt større næring.

Den kilde, hvortil næsten al middelalderdigtning om den store Makedonerkonge kan føres tilbage, er en art roman eller folkebog paa Græsk, der ifølge nogle af haandskrifterne er forfattet af »historieskriveren Kallisthenes«. Kallisthenes hed en af Alexanders samtidige, der skrev et meget upaalideligt, nu tabt værk om den berømte konges krigstog; men da han umulig kan være romanens forfatter, har man kaldet denne Pseudo-Kallisthenes ɔ: den falske K. For øvrigt udgør denne Alexanderroman ingenlunde en fast afgrænset enhed. Man mener, at den har faaet sin første afslutning i Ægypten paa de sidste Ptolemæers tid (altsaa i det sidste aarh. f. Chr.), men den blev paa grund af sin store yndest atter og atter omdigtet og øget ved tilføjelser. Haandskrifterne falder i tre indbyrdes meget afvigende redaktioner, af hvilke den ældste synes at være afsluttet før 340 e. Chr. I dette forunderlige værk er Alexander næsten ganske rykket bort fra sit europæiske hjem og det i den grad, at hans kampe i Grækenland før toget til Asien oprindelig slet ikke har været omtalte og først senere indskødes paa en højst ubehjælpsom og urigtig maade. Allerede dette træk viser tydeligt fortællingens afgjort orientalske karakter. Med særlig glæde skildrede man, hvorledes den store konge i det fjærneste Østen under kamp og møje trængte dybt ind i vidundernes rige.

* Conrad Miller: »Die Ebstorferkarte« (et prægtigt koloreret verdenskort fra det 13. aarh. med forklaring) og Lucidarius ved Johannes Knudsen 1909 giver gode forestillinger om middelalderens geografiske begreber. Et geografisk kompendium paa tyske vers fra det 13. aarh. er udgivet af Zingerle i Wiener Sitzungsberichte. 50. Bd. 1865, s. 371 ff.

Man lod ham gennemvandre uhyre udørkener, hvor vilde dyr og frygtelige, halvt menneskelige, halvt dyriske utysker færdedes; man skildrede hans eventyr paa rejsen til de saliges land, ja paa en dykkerudflugt til havets dyb og paa en forvoven luftfart, hans samkvem med talende fugle, med solens og maanens syngende træer o. s. v. Disse Alexanders vidunderlige hændelser er, som man med grund formoder, en tilfældig bevaret rest af en eventyrlig rejsepoesi, der efterhaanden trængte frem fra Orienten (særlig Indien) og maa have indtaget en stor plads i hine tiders litteratur. En nationalægyptisk tendens viser sig bl. a. deri, at Alexander gøres til en søn — ikke af Philip, men af Ægyptens sidste nationale konge Nektanebo (361—345), der forjaget af Perserne kommer til Makedonien og ved list besvangrer dronning Olympias, medens Perserne, hos hvem den store konges helteskikkelse levede i mindet gennem mange aarhundreder, omvendt gjorde ham til en søn af deres retmæssige hersker Darius (Dara).*

Pseudo-Kallisthenes' værk blev i det 4. aarh. oversat paa Latin af Julius Valerius, af hvis arbejde der atter, uvist naar, foretoges et udtog, der dukkede op i det 9. aarh. og kom til at danne grundlaget for de fleste middelalderlige behandlinger af Alexander den Stores liv og bedrifter. Hertil kom i det 10. aarh. en af ærkepræsten Leo i Campanien fra en græsk text foretaget oversættelse: »Historien om Macedonerkongen Alexander den Stores kampe« (Historia Alexandri magni regis Macedoniæ de proeliis) og i begyndelsen af det 12. aarh. et latinsk skrift af fantastisk og allegorisk indhold: »Alexander den Stores rejse til Paradis« (Iter ad Paradisum), hvis kilde ikke er fuldt bekendt. De to sidste skrifter fik indflydelse i hvert fald paa de senere Alexanderdigte.

Den første digter, der behandlede Alexanders sagnhistorie paa Fransk, var Alberic fra Besançon**; men kun de 105 første verslinier er bevarede. En senere redaktion paa tistavelsesvers er

* Efter Erwin Rohde: Der griechische Roman und seine Vorläufer. Zweite Auflage. Leipzig 1900, s. 197—204. — De orientalske oversættelser og bearbejdelser af Pseudo-Kallisth. behandles af Th. Nöldeke: Beiträge zur Gesch. des Alexanderromans (Denkschriften der kaiserl. Akad. der Wiss. Philos.-hist. Cl. 38. Bd. Wien 1890. V. Abtheilung).

** If. G. Paris i begyndelsen af det 12. aarh., if Nyrop: »Den oldfranske Heltedigtning« s. 260 allerede i det 10. aarh., hvilket vel næppe kan være rigtigt.

ikke afsluttet. Derimod har man fra det 12. aarh.s slutning en lang Alexanderroman paa vers paa tolv stavelser, der paa grund af deres anvendelse i dette berømte værk fik navnet »Alexandrinere« og, som bekendt, blev overordentlig stærkt anvendte i senere tiders fransk poesi. Romanen har to forfattere, Lambert le Tort og Alexander fra Paris (eller Bernay), hvis arbejder er meget løst sammenknyttede, og har desuden modtaget mange senere interpolationer, der ofte forstyrrende afbryder sammenhængen*. I dette digt skildres Alexander som en middelalderlig konge omgivet af sine baroner og riddere, en konge, der har alle en ridderlig fyrstes bedste egenskaber, navnlig en storslaaet gavmildhed, der unægtelig stundom faar mærkelige og for vor tids moral ikke fuldt forsvarlige udslag. Saaledes konfiskerer han inden et felttog med sin faders tilladelse aagerkarlenes (skal maaske sige Jødernes) og de lavbaarne slavers (riml. de frigivne trælles) rigdomme for at uddele dem blandt de fattige riddere, hvilket digteren ikke noksom kan prise**. Som kongens mest fremragende lærer nævnes flere gange Aristoteles, der kun spiller en underordnet rolle i de ældre bearbejdelser. Vi følger Alexander fra hans fødsel til hans død, hører om hans barndom, hvorledes han tæmmer den vilde menneskeædende hingst Bucephalus, hans første felttog og derpaa det store tog mod Darius, Tyrus' fald og Perserkongens overvindelse og død, hvorefter scenen temmelig brat forlægges til Indien. Her bekæmper og overvinder Alexander kong Porus og oplever en mængde vidunderlige og farlige eventyr, der for største delen kan føres tilbage til Pseudo-Kallisthenes og sikkert i højeste grad har tiltalt datidens læsere eller tilhørere. Et andet krav, som hine tiders publikum gjorde, tilfredsstilledes ved vidtløftige og for vor smag kedelige kampskildringer, medens der i hvilestunderne sørges for en smule erotik. Til sidst vender kong Alexander om og kommer til Babylon, som han erobrer; men snart efter falder han ved forræderi, idet han bliver forgivet af to af sine egne vasaller.

Dette er de vigtigste poetiske behandlinger af Alexandersagnet paa Fransk. Den ogsaa som forfatter af satiriske »vagantdigte«

---

* Om enkelthederne se Paul Meyer: Alexandre le Grand dans la littérature française du moyen âge. Tome II. Paris 1886.

** P. Meyer, p. 146 ff. — Li romans d'Alexandre par Lambert li Tors et Alexandre de Bernay. Herausgeg. von Heinrich Michelant. Stuttgart 1846, p. 16.

berømte Valther af Lille eller Châtillon* skrev derimod (før 1179) et episk digt paa latinske hexametre (Alexandreïs) om Alexander, i hvilket han i det væsentligste har fulgt Curtius. Det er et af middelalderens mest udmærkede arbejder paa latinske vers og blev i aarhundreder benyttet som skolebog. Da det imidlertid hviler paa et nogenlunde godt historisk grundlag, har det forholdsvis lidet med Alexanders sagnagtige bedrifter og hændelser at gøre.

I det 13. aarh.'s anden halvdel fremkom den første Alexanderroman paa fransk prosa; den efterfulgtes af to andre i det 15. aarh. I England skrev Eustace (eller Thomas) af Kent ved midten af det 13. aarh. en lang Alexanderroman paa franske vers, der noget senere af en anden digter blev bearbejdet paa Engelsk.

I Tyskland forfattede klærken Lamprecht c. 1130, væsentlig med Alberic fra Besançon som kilde, et digt om Alexander paa tyske vers, der dog ikke foreligger i sin oprindelige skikkelse**. Da det er af begrænset omfang (kun 7,300 verslinier) og skrevet paa et smukt og klart sprog, er læsningen let og behagelig. Det er i det hele et meget tiltalende digt med mange særdeles smukke episoder.

I den følgende tid behandledes Alexanders sagnhistorie af flere tyske digtere, deriblandt Rudolf von Ems (d. c. 1250), hvis arbejde naaede den imponerende længde af over 20,000 vers. Endnu længere er dog Ulrich von Eschenbachs Alexanderdigt, der omfatter 28,000 vers***. Ulrich levede ved kong Wenzel II af Bøhmens hof og synes at have fuldendt sit værk 1287. Hans hovedkilde var Walther af Lille's Alexandreïs, men han benyttede ogsaa andre kilder og stræbte i det hele efter at samle alle de anekdoter om sin helt, som han overhovedet kunde opdrive. Hans værk kom derved i høj grad til at mangle enhed og overskuelighed; derimod lykkes enkelthederne ham ofte godt.

Naar vi nu skal afgøre, hvilken forbindelse der muligvis kan

---

* Fr. Moth: Vagantviserne, s. 75 ff.

** Lamprecht's Alexander ... herausgeg. und erklärt von Karl Kinzel. Halle a. S. 1884.

*** W. Toischer: Ueber die Alexandreis Ulrichs von Eschenbach (Sitzungsberichte der kaiserl. Akad. der Wiss. 97. Bd. Wien 1881, s. 311—408). — For at undgaa misforstaaelser bemærker jeg udtrykkelig, at jeg ikke har sat mig nærmere ind i den middelhøjtyske Alexanderlitteratur.

bestaa mellem de to Aristotelesdigte og de middelalderlige behandlinger af Alexandersagnet, er der i hvert fald ét træk, der strax falder i øjnene, næmlig den lovprisning af kongens gavmildhed, der findes i begyndelsen af Henri's digt (enten nu dette stykke skyldes ham eller en senere trouvere), og som fuldkomment stemmer med tonen i den store franske Alexanderroman*, der særlig har fastslaaet dette træk i Makedonerkongens karakter. Fremdeles saa vi, at Ægyptens erobring aldeles ikke omtales i romanen, hvormed stemmer, at Alexander hos Henri kaldes »Ægyptens og Græklands hersker«. Allerede hos Pseudo-Kallisthenes drager Alexander inden krigen mod Perserne til Ægypten og anlægger Alexandria. Det er historisk, at Nillandet underkastede sig med glæde og uden kamp; den ægyptiske tradition ansaa jo desuden Alexander for Nektanebo's søn og landets retmæssige herre. De middelalderlige digtere synes derfor at have betragtet det som en selvfølge, at Alexander fra først af beherskede Ægypten, skønt de ældre bearbejdere (de franske fra det 12. aarh. og Lamprecht) protesterer mod den opfattelse, at Nectanebus (= Nektanebo) var Alexanders fader, dels fordi den store helt saa vilde blive en bastard, dels fordi Nectanebus gjaldt for en troldmand. Som i romanen dannes hos Henri kongens omgivelser af baroner og riddere; fremdeles er scenen ganske naturligt henlagt til Indien, der jo spiller saa fremragende en rolle i romanen. Som tidligere bemærket, nævnes Aristoteles ofte i den store Alexanderroman; men den hovmestererende tone, han hos Henri tillader sig overfor kongen, har intet tilsvarende der, lige saa lidt som der i de franske Alexanderdigte findes nogen episode, der minder om kongens kærlighedsforhold til den unge indiske pige. At Henri har kendt Lambert le Tort's og Alexander fra Paris' digt, synes efter det her anførte højst sandsynligt. Maaske har »Aristoteles og Fyllis'«s forfatter ogsaa læst et eller andet Alexanderdigt; men noget nærmere lader sig ikke paavise.

Har Alexanderromanen afsat enkelte spor i Henri's digt, er til gengæld den unge dames ridetur paa Aristoteles' ryg trængt ind i Ulrich von Eschenbachs Alexanderdigt og har erobret sig en plads

* Til verset »Det voldte hans moder gavmildhed« hos Henri (ce li fist larguece, sa mere) svarer næsten ordret i romanen: Larguece estoit ta mere, tu estoies ses fis (Michelant 526 n.) ɔ: »Gavmildhed var din moder, du var hendes søn.«

i Candacis-episoden, som vi maa betragte lidt nærmere. Den har følgende indhold hos Pseudo-Kallisthenes*:

Alexander vexler breve med dronning Kandake, en midaldrende og saare smuk kvinde, der hersker i »Semiramis' by« (!) eller i Meroë**. Hun sender en hellenisk kunstner, der hemmelig maler kongens billede og bringer hende det. Imidlertid kommer hendes ældste søn Kandaules flygtende til Alexanders lejr og meddeler, at Bebrykernes konge har røvet hans hustru. Alexander befaler Ptolemaios at optræde i hans sted som konge, medens han selv kalder sig Antigonos. Derpaa drager de ud med Kandaules og befrier hans hustru. Glad og taknemmelig indbyder Kandaules den foregivne Antigonos, der har vist sig mest virksom under kampen, til at ledsage ham til hans moders hof. Indbydelsen modtages; de drager gennem skove med herlige frugter og underlige dyr og bjærge, rige paa kostbare sten og mineralier og de mærkeligste vidundere, og kommer endelig til Kandake, der modtager Antigonos med stor hjærtelighed, da hun af sin søn erfarer, at han har reddet hans hustru. Næste dag viser Kandake sig »med et straalende kongeligt diadem, saare høj af skikkelse og skøn af skabning, saa at Alexander troede at se sin egen moder Olympias«. Hun fører sin gæst gennem sit prægtige palads og viser ham alle dets vidunderlige herligheder. Alexander vil dog ikke lade sig imponere.

---

* Pseudo-Callistheres. Primum edidit Carolus Muller. Parisiis 1846, liber III, cap. 18—23.

** Altsaa, skulde man mene, i landene syd for Ægypten eller i Æthiopien. I Apostlenes Gærninger 8.27 omtaltes »en gilding, en mægtig mand hos Kandake, Æthiopernes dronning, som var sat over al hendes skat.« Om denne dronning er den samme som den her omtalte, kan jeg ikke afgøre. Hos Pseudo-Kallisth. har Alexander kort forinden forladt Prasiaca i Indien og er draget til Persien; han skulde altsaa nu befinde sig i Ægypten. I de senere fremstillinger hersker Kandake eller Candacis i Prasiaca eller dets nærhed, altsaa i Indien. Men baade der og hos Pseudo-Kallisth. er hun nøje knyttet til den indiske konge Porus, hvis datter er gift med hendes yngste søn. Æthiopien er i middelalderen det samme som Indien, og Pseudo-Kallisth. har aabenbart ogsaa tænkt sig hendes land i Indien eller dets nærhed. Der hersker altsaa her en uhyre geografisk begrebsforvirring. De orientalske bearbejdelser henlægger hendes rige vest for Ægypten, ja endog i Spanien. Man kommer til at mindes Homer, if. hvem Æthioperne bór i to stammer under den op- og nedadgaaende sols straaler i det fjærneste Østen og det yderste Vesten.

Han siger, at alt dette vilde fortjene beundring i Hellas, men ikke her, hvor bjærgene er saa overmaade rige paa skatte. Hertil svarer Kandake ærgerligt: »Du taler sandt, Alexander«. Kongen protesterer mod denne tiltale; han er kun Antigonos, Alexanders sendebud. Men dronningen fører ham ind i sit sovekammer og viser ham hans billede: Nu er han, den store verdenserobrer, falden i en kvindes haand. Alexander skærer tænder og beklager, at han ikke har sit sværd, saa at han kunde dræbe Kandake og sig selv. Men dronningen beroliger ham: »Vær ikke bange, min søn Alexander! Thi ligesom du har frelst min søn og hans hustru, der var taget til fange af Bebrykerne, saaledes vil ogsaa jeg beskytte dig mod barbarerne ved at kalde dig Antigonos. Thi hvis de faar at vide, at du er Alexander, vil de strax dræbe dig, fordi du har dræbt Indernes konge Poros; min yngste søns hustru er næmlig Poros' datter.« Da de kommer ud, opstaar der imidlertid en heftig strid mellem dronningens to sønner, af hvilke Kandaules vil beskytte Antigonos, medens den anden vil dræbe ham for at hævne sin svigerfaders død. De belaver sig endog til en indbyrdes kamp. Da bilægger den formentlige Antigonos striden ved at forestille dem, at hans, en ringe sendemands død intet nytter dem, hvorimod han lover ved list at bringe Alexander i deres magt. Kandake er henrykt over hans visdom. »Gid ogsaa du var min søn, Antigonos,« siger hun; »saa vilde jeg ved din hjælp have underlagt mig alle folk.« Hun sender ham derpaa bort med rige gaver.

Lamprecht, der foruden Alberic ogsaa synes at have benyttet ærkepræsten Leos latinske oversættelse af Pseudo-Kallisthenes, fortæller denne episode meget udførligt og underholdende og ganske i middelalderens aand (v. 5511—6461). Efter at Alexander har modtaget rige gaver af kongen af Braciacus (= Prasiaca)*, kommer han og hans hær til havet ved verdens ende; fra havet høres græsk tale, hvorfor 20 mænd vil svømme ud efter stemmen til en ø; men havets dyr griber dem og trækker dem til bunds. I denne egn staar en borg Meroves (sml. Meroë ovenfor), hvor dronning Candacis hersker. Alexander opslaar sine telte paa

* Dette oftere forekommende navn er det sanskritiske Prâcya, »de østlige« (Gr. Πράσιοι), Gangeslandet med hovedstaden Pâtaliputra. C. 300 f. Chr. havde Grækeren Megasthenes som Syrerkongens sendemand besøgt den mægtige kong Candragupta i denne by. Derved havde nogen kundskab om Indien bredt sig til de vestlige lande.

en skøn slette og sender bud til dronningen for (paa ægte riddervis) at tilbyde hende sin tjeneste. Som svar sender hun ham gaver af umaadelig værdi, men lader hemmeligt en kunstner male hans billede. Det nærmest følgende frembyder ingen særlige afvigelser. Da Candaulis efter sin hustrus befrielse kommer med den foregivne Antigonus til sin moders borg, gaar hun dem i møde og modtager dem med stor ære. Hun bar en herlig guldkrone paa hovedet, og selv var hun saare skøn og velskabt. Hun var hverken for lille eller for høj*. Alexander var til mode, som om han saa sin egen moder. Da hun af sin søn erfarer, hvem hans ledsager er, og hvilken velgærning han har vist dem, modtager hun Alexander kærligt og kysser ham til velkomst paa munden (som skik var i den høviske tid). Hun fører sin gæst ind i sit palads, der straaler af guld og kostbarheder; herligst er dog festsalen, som digteren har udstyret efter sin egen fantasi uden at finde noget tilsvarende i sin latinske kilde. Væggen er beklædt med et prægtigt tæppe, hvorpaa fugle og dyr, riddere og fruer er baldyrede med vidunderlig kunst. Foran bordet staar to kærtestager af klart krystal, der for oven bærer to karfunkler, der udbreder et straalende lys i den mørkeste nat. Midt i salen knejser en hjort af det røde guld med tusind (!) takker, der hver bærer en fugl, medens en mand, der fører to hunde i baand, sidder paa dens ryg og holder et horn for munden; naar dronningen gaar til bords, virker en mængde blæsebælge paa dette mekaniske kunstværk, saa at fuglene synger, manden blæser i hornet, hundene gø'r, og hjorten opløfter sin røst som en panter og udsender en herlig duft af sin mund. Tusinde ynglinge staar i kres og spiller paa strængeinstrumenter, fem hundrede junkere bringer vand til haandtvæt og varter op ved bordet, og fem hundrede skønne, rigt klædte jomfruer synger og danser til harpespil. Alexander ser med undren paa al denne herlighed og mener aldrig at have set saa skøn en kvinde som Candacis; hun overgaar alle kvinder i hele den vide verden. — Næste dag fører dronningen sin gæst gennem flere pragtfulde fruerstuer (kemenâten). Da han til sidst udbryder: »Gud give, at jeg og min moder havde denne fruerstue hjemme hos os i Grækenland!«, tiltaler hun ham

* 5853: si ne was ze kurz noh ze lanc. — medens det græske ideal er »en skøn og høj kvinde« (γυνὴ καλὴ καὶ μεγάλη). Sml. skildringen hos Pseudo-Kallisth. ovenfor.

pludselig med navnet Alexander og svarer, at saa let kommer han ikke i besiddelse af hendes prægtige bolig. Det følgende stemmer i hovedsagen med den græske text. Da dronningen har beroliget sin gæst, indskyder digteren (maaske efter sit franske forbillede, maaske af fri fantasi) følgende:

»Da førte hun mig* længere frem, indtil vi kom til hendes sovekammer. Derinde hængte et langt og bredt forhæng, og da dette blev trukket til side, kom derindefra den sødeste duft, som man nogensinde har sporet fra en seng. Herlig stod hendes seng der. Den ædle dronning gav mig sin villie til kende, og dér nød jeg i løndom hendes elskov. Hun sagde, da jeg vandt hende til viv, at nu var jeg hendes mand; jeg skulde lade min kummer fare, thi intet ondt vilde times mig. Da bad den ædle kvinde mig, at jeg vilde gøre hende tillidsfuld og snarlig vende tilbage og fri hende fra den pinefulde længsel, som hun vilde komme til at føle i sit hjærte for min skyld, og jeg lovede, at jeg meget snart vilde vende tilbage til hende«.**

Den følgende scene mellem de to brødre og Alexanders snilde list afviger ikke meget fra det tilsvarende stykke i den græske text, kun at Candacis selv forestiller sine sønner, hvor uædelt det vilde være at dræbe en gæst; denne skændsel vilde rygtes vide om lande. Alexander modtager ved sin afsked rige gaver og kysser dronningen paa munden***.

---

* Alexander fortæller selv denne og andre hændelser i et langt brev til sin moder og Aristoteles.

** Nöldeke anf. værk s. 22, note 6 bemærker: »Obwohl Candacis eine würdige Matrone mit verheiratheten Söhnen ist, die zu Alexander eine mütterliche Stellung einnimmt, so haben doch drei von einander völlig unabhängige Erzähler dem Kitzel nicht widerstehen können, die Beiden in geschlechtliche Beziehung zu bringen, Malalas (en Byzantiner), der Aethiope (wohl nach seiner arabischen Quelle) und Lamprecht (vermuthlich nach seiner französischen Vorlage).« Den skønne dronning behøver jo for resten ikke at have fyldt 40 aar og stod vel i »den farlige alder«, der er bleven saa moderne i den senere tid. — Christensen: Beiträge zur Alexandersage (program fra Hamburg 1883), s. 37 mener, at en historie, som Curtius (8, 10, 22, 36) og Justinus (12, 7) fortæller om Alex. og Assakenernes dronning Cleophis, er blevet overført paa Candacis, især da Orosius beretter: (Alexander) regnum Cleophilis reginæ expugnavit, qvæ cum se dedisset concubitu, regnum redemit. Sml. Kinzel i Zeitschr. für deutsche Philologie. 16. Bd., s. 123.

*** Det fantastiske stykke v. 6395—6455, der svarer til Pseudo-Kallisthenes III. cap. 21. C., vedkommer os ikke her.

En endnu større, men ingenlunde smukkere rolle spiller erotiken i Lambert le Tort's og Alexander fra Paris' Alexanderroman, hvor Candacis-episoden er behandlet med meget stor frihed. Da Porus (Porrus) trues med krig af Alexander, sender han sin datter til sin fortrolige veninde dronning Gandise eller Candasse, hvis yngste søn hun ægter (p. 267). Da dronningen senere hører om Alexanders navnkundighed, bl. a., at han med sit sværd kan hugge en væbnet ridder midt over, bliver hun strax rasende forelsket i ham og ved ikke, hvorledes hun skal bære sig ad for at blive hans veninde*; hun vil hellere dø end vrages af ham. Endelig beslutter hun at sende ham et muldyr med guld og 60 herlige gangere som gave. Overbringerne roser hende kraftigt for kongen og kan, da de vender tilbage, forsikre deres herskerinde, at Alexander har fattet stor elskov til hende, større end til nogen anden kvinde, der er født af moders liv. I sin glæde sender dronningen atter rige gaver og desuden en maler, den ypperste af alle — Apelles hedder han —, der hemmelig maler kongens billede og bringer det til Candasse, der lønner ham rigeligt og nu føler en uudholdelig længsel efter Alexander med samt hans kraft og styrke**.

Imidlertid kommer dronningens søn Candeolus, hvem hertugen af Palatine har røvet hans hustru, flygtende til Alexanders telt, hvor Tholomé (Ptolemæus) sidder omgivet af baroner. Candeolus anser ham strax for Alexander, og Tholomé spiller øjeblikkelig sin rolle som kongen, uden at nogen aftale med denne antydes. Candeolus fortæller om sin hustrus ran og beder om hjælp; »jeg er søn af den dronning, som du anser for din veninde«***, siger han uden omsvøb. Da hans hustru er befriet, indbyder han Tholomé, der stadig agerer konge, til at gæste hans moder; men Tholomé vil ikke nu, da man ikke kan lide paa varigheden af en dames venlige følelser; derimod befaler han Alexander, der gælder for Antigonus, at gaa i hans sted. Candasse tror strax at genkende kongen efter billedet, men vover ikke at kalde ham andet end Antigonus. Hun fører ham ved haanden ind i sit kammer og lader ham tage plads paa hendes seng tæt ved billedet. Nu ser hun, at han virkelig er Alexander, og be-

* P. 371: tant l'ama en son cuer, por poi n'est forsenée; — ne sot prendre consel comment soit sa privée.

** P. 372: et regrete Alixandre et lui et sa vigor; — tel traval a la dame, ne pot avoir grignor.

*** Jou suis fius la roine qve tu tiens por ta drue.

brejder ham, at han skjuler sit rette navn. Kongen bliver vred og beklager, at han ikke har sit sværd. Damen bliver forskrækket, kaster sig til jorden og beder om barmhjærtighed: Hun er en fejret dronning og den skønneste kvinde viden om og i alt rede til at gøre hans villie; at eje ham vil være hende den højeste glæde i verden; her er de desuden i fuld sikkerhed, og overfor alle andre vil hun kalde ham Antigonus*. Imidlertid træder — trods sikkerheden! — dronningens yngste søn ind i kammeret; han ser strax paa billedet, at han staar overfor Alexander, og vil dræbe ham for at hævne Porus. Moderen paastaar, at det ikke er kongen; sønnen mener jo, og der udvikler sig et kraftigt skænderi mellem dem, der ender med, at moderen giver sønnen et dygtigt slag under hagen og smider ham ud af døren, saa at han gaar grædende bort. Hun beder Alexander tilgive den unge mands daarskab, hvilket kongen ridderligt lover, da han ser hendes taarer. Derpaa hviler de en halv dag sammen paa sengen, hvorefter hun lader ham drage bort med rige gaver. Ved afskeden beder hun ham (i andres nærværelse) hilse sin herre kongen, at han ikke skal ulejlige sig til hende: »jeg vilde ikke kunne tale med ham, thi jeg har ondt i hovedet.«**

Endnu to gange til i Alexanderromanen (p. 492 og 497) faar kongen lejlighed til at besøge sin veninde, der nu pludselig er dronning i Tarsus (Tarse)! Han opholder sig begge gange 14 dage hos hende, og hun viser ham al mulig kærlighed og ømhed. En senere digter, Jean le Nevelois, der skrev et digt, »Vengeance Alexandre«, lader endog en søn af Alexander og Candasse, Alior, foretage et heldigt hævntog mod sin faders mordere***. At Candacis-episoden er blevet endog meget udførligt behandlet af Eustace af Kent og vel nærmest i samme aand, ses af P. Meyers indholdsangivelse (T. I., p. 177 ff.).

Ulrich von Eschenbach var en ægte minnesangernatur, en stor forherliger af kvinderne†. »De være kristne eller hedninger, saa priser jeg dem alle,« siger denne elskværdige og nobelt tænkende mand, ja han vover endog at antage, at ædle

* Texten er lidt uklar og næppe god. Det ser næsten ud, som om hun beklager, at Alex. skal dø uden arving, og tilbyder at skaffe ham en.

** Michelant p. 371—383.

*** P. Meyer, anf. værk p. 264 ff.

† Toischer, anf. værk s. 360 ff.

hedenske kvinder kan blive salige. Naar der er tale om kvinder, lader han kun de reneste motiver gælde, og da han engang er nødsaget til at lade en af sine personer gøre nogle udfald mod kvindekønnet, mildner han dem i høj grad og lader derpaa en anden imødegaa dem med en varm lovprisning af kvinderne. For kvindeskønhed er den brave digter naturligvis højst modtagelig, hvilket han blandt andet viser i Candacis-episoden, som han aabenbart har behandlet med stort velbehag, men tillige med mange friheder. Da jeg ikke har adgang til nogen text af Ulrichs digt, kan jeg ikke gøre rede for enkeltheder, men gangen synes at være følgende: Alexander lover »sin frue« Candacis troskab, vistnok inden han har set hende, hvilket kunde minde om den franske Alexanderroman. Senere besøger han hende som Antigonus, og ved denne lejlighed har rimeligvis historien med billedet fundet sted; men da Porus endnu lever i bedste velgaaende, er vistnok alt spændt fredeligt — og kærligt af. Det sidste besøg indledes med befrielsen af Candaulus' hustru, hvorefter kongen følger med ham til hans moder, denne gang uden at paatage sig et falsk navn. Ved denne lejlighed ledsages han af Aristoteles, og Ulrich benytter nu lejligheden til at anvende ridemotivet i en form, der trods en væsentlig afvigelse minder meget om Henri's Aristotelessang. Om denne virkelig har været hans kilde, er dog højst tvivlsomt. Det er paavist, at vor digter jævnlig har benyttet mundtlig overlevering*, og det er at formode, at dette prægtige æmne i fortrinlig grad har levet paa manneskenes læber. Den interessante episode, der er særskilt udgivet**), lyder i oversættelse saaledes:

* Toischer, ank. v. s. 388 ff.

** J Zingerle: Aristoteles und Candacis (Germania. Herausgeg. von Bartsch. 17ter Jahrg. Wien 1872, s. 306—309). Det ser paafaldende ud, at Candacis her præsenteres som en ukendt person. Har udgiveren muligvis indsat begyndelsesversene fra et tidligere sted? Under ridtet er Aristoteles pludselig blevet til Aristander. Man kunde formode rimnød som grund; men Toischer omtaler (s. 355) ogsaa paa et tidligere tidspunkt en Aristander, som forklarer en maaneformørkelse. Toischer oplyser intet, men kalder den oversatte episode »Aristander und Candacis«. Det kunde herefter se ud, som om Aristoteles de to steder, hvor dette navn forekommer, er indsat af en afskriver, der har vidst, at denne vise mand ellers optræder i ridehistorien. Det tredie sted kan rimet saa maaske have beskyttet navnet Aristander.

En dronning stolt behersked da
Det rige land Pratiaca.
Den frue skøn hed Candacis,
Og ærefuldt — den sag er vis —
Hun tog imod den store mand.
Jeg ikke let jer skildre kan
Den pragt, de rige klæder,
Hun bar til kongens hæder.
Her intet var til visse glemt,
Og særskilt havde hun bestemt
Til bolig for sin ædle gæst
Sit eget salhus, smykt til fest.
Aristoteles, der prises,
Med ære herhen vises;
Han indgav fyrsten lærdoms ord.
Med løvrig pragt en have stor
Laa foran salen, smuk og vid.
Nu skete det ved denne tid,
At han mod ubetænksom daad
Sin konge gav et velment raad;
For dronningen han ængsted sig,
Thi elskovstant ham hued ej.
Han sagde: »Søn, forsigtig vær!
Befat dig ej med dette her!
Det klæder ikke fyrster godt.«
Da fruen derpaa — hør nu blot!* —
Til kongen talte: »Herre kær,
Vil du ej længer tøve her?«,
Han svared: »Ak, min dronning sød,
For din skyld mig min mester bød
At holde mig til rejsen klar.«
Den skønne dronning gav til svar:
»Sig selv at passe var ham bedst.
Jeg skal ham ride som en hest,
Hvis du da vil — den gamle nar!«

* Hvis en kritiker, ledet af ædel harme og svulmende selvfølelse, vil bebrejde mig rimnød, bør han først studere de middelhøjtyske digte af ikke absolut første rang, hvor den slags midler til at frembringe rim er overmaade hyppige.

»Ja gærne!« fyrsten gav til svar,
»Min skat, og lad mig se derpaa!
Jeg ingen større fryd kan faa.«
Ved daggry næste morgenstund
Candacis vaagned af sit blund.
Iført en liden særk som skrud
Hun ene gik i haven ud,
Mens alle folk i sengen laa,
Og ingen tænkte op at staa.
Kun mesteren, som ej var lad,
Ved bogen i sit kammer sad,
Som ud til haven vendte.
Sit øje did han sendte
Og saa den skønne træde
Saa let i duggens væde.
Den fagre, elskelige viv
Var skøn af skabning, slank af liv;
Klart straaled gennem særken frem
De hvide ben, hvert yndigt lem;
Og tilmed særken op sig skød
Og hendes knæ til skue bød.
Det syn saa godt ham hued,
Men strax han tanken kued
Og tog paa bogen atter fat;
Men derpaa han sig rejste brat.
Mens han til vindvet lænet stod,
Hans blik ej dronningen forlod,
Der lys af lød i duggen gik.
Saa højt et mod vor mester fik;
Dog bort han saa for anden gang.
Men ak! den vise mand hun tvang
Med hjærtekval og trængsel,
Saa han paa ny med længsel
Betragted denne viv saa sød.
Til hende saa hans tale lød:
»Hvi gik I, skønne frue,
Saa tidlig af jer stue?«
Den søde frue falde lod
Sin særk fra knæet til sin fod

Og sagde: »Jeg mig skamme maa,
At I mig, mester, saadan saa.
Dog sket er sket! Saa hjælp mig da,
At jeg kan komme bort herfra!
Hvis ikke, skal I vide,
At jeg maa døden lide.
Jeg gik herind ved morgengry.
Hvorhen for denne smærte fly?*
Ak ve mig! intet raad jeg ved.« —
Den skønne sank i græsset ned. —
»Slet ingen redning finder jeg,
Hvis ej I bort vil bære mig.«
Han svared: »Kan det nytte jer,
Jeg gærne eders hjælper er.«
Saa gik han til den skønne,
Som sad hist i det grønne.
Han vilde bære hende bort
Paa ryggen. »Skam jeg fik og tort,«
Hun sagde, »hvis saa nær en mand
Jeg kom; nej, det gik aldrig an.
Langt heller led jeg denne nød,
Indtil den blev min bitre død.
Hvis ej I slig en møje skyr,
Saa maa I krybe som et dyr
Og bære mig paa ryg med tugt.«
Saadan fik med hans vid hun bugt,
Og al hans dybe indsigt veg.
Han bøjed sig, og op hun steg;
Saá red hun Aristander.**
Nu havde Alexander
Just derfor samme morgengry

* Hun lader, som om hun pludselig bliver syg. Originalen:

hiute fruo kam ich her în,
mich hât bevangen swæriu pîn.

**

Also reit si Aristander,
nu het sich Alexander
. . . . verborgen.

Om Aristander, se note ** til s. 50.

Søgt i et vindve skjul og ly.
Han fulgte nøje talens løb.
Da hin nu hen mod salen krøb
Og hen mod trappen — det jeg véd —,
Da raabte Alexander ned:
»Hvad ser jeg? Sig mig, fader kær,
Hvad er det, du bestiller der?«
Nu op den gamle mester stod
Og dette skændselshverv forlod.
Da denne tort ham hændte,
Til kongen han sig vendte:
»Søn, kvinden har bedraget mig.
Jeg aldrig mere revser dig
For kvinders skyld, hvordan det gaar;
Du ej herefter dadel faar
Af mig for kvinders skyld, min søn.«
Den tale tyktes kongen skøn.

Alexanders forbindelse med Candacis afsluttes ikke med dette besøg. Han foretager senere en luftfart*), siddende i en art gondol, der ved lænker er fastgjort til to griffe. Disse bærer ham saa højt op, at jorden ser ud for ham som en lille hat, der svømmer paa vandet. Træthed og hede tvinger dog snart grifferne til at søge nedad, og til sidst lander han midt i Candacis' have. Dronningen ser ham fra vinduet, iler strax ned i haven og modtager sin elskede meget ømt og kærligt (gar minneclîche). Han bliver i nogen tid hos hende, hvorpaa hun giver ham en god hest og vejvisere, der fører ham tilbage til hans hær.**

* Omtales allerede hos Pseudo-Kallisthenes, ligeledes i den franske Alexanderroman; se P. Meyer anf. værk, II, p. 188 ff.

** Toischer (s. 389) bemærker, at denne nedstigning fra luften til den elskede minder om »Tusind og én Nat«. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa »Tryllehesten« (Østrups udgave II, s. 368. Mardrus, T. VIII, p. 67 ff.: Histoire magique du cheval d'ébène.) og adskillige indiske eventyr.

III.

SAGNETS OPRINDELSE FRA INDIEN.

Hverken den franske eller den tyske digter har naturligvis selv opfundet deres æmne. Baade Henri og forfatteren af »Aristoteles og Fyllis« fortæller, at de har hørt det eller ved det fra andre kilder. Vi skal nu, saa vidt muligt, opspore sagnet fra dets første oprindelse og derpaa forfølge dets vandringer til Europa og ned gennem tiderne.

Det klassiske land for største delen af den civiliserede verdens eventyrdigtning og en overvejende mængde af middelalderens og senere tiders novellestof er det gamle Indien*. Allerede denne for længst fastslaaede kendsgærning gør det sandsynligt, at vor fortællings hjem er at søge ved Gangesfloden. Og indholdet, der helt igennem forherliger (eller advarer mod) den unge skønne kvindes magt, viser sammestedshen**. Oldtidens Indere var ikke blot et til religiøs spekulation hengivent, men ogsaa et uhyre erotisk folk, og ingenlunde altid har kvinden hos dem indtaget samme sørgelige og undertrykte stilling som i vore dage. I Vedatiden regnedes hun for mandens lige og omtaltes stedse med agtelse (f. ex.: »Kom, du skønne hustru, du gudernes længsel! du kvinde med det ømme hjærte og det elskelige blik! Du er god mod din ægtefælle og god mod dyrene, du, som er bestemt til at føde helte«). Ogsaa i de store episke digte spiller kvinden en fremragende rolle, og skønt der ikke indrømmes hende synderlig selvstændighed eller selvbestemmelsesret, sættes hun overmaade højt som elskerinde, hustru og moder;

* Ernst Windisch advarer i: Buddha's Geburt und die Lehre von der Seelenwanderung (Abh. der Königl. Sächs. Ges. der Wiss. 26. Bd. Leipz. 1909, s. 195 ff.) mod en overhaandtagende tilbøjelighed til at nedlede alle motiver dels fra Indien, dels fra Babylon, og han meddeler flere meget karakteristiske exempler. Sikkert er man ofte gaaet for vidt i sine sammenstillinger, men hvad ovenfor er skrevet, holder dog nok i hovedsagen stik.

** I Verdenskulturen, 1ste bind har professor Dines Andersen skrevet særdeles klart og instruktivt om »Indiens Oldtidskultur«. Det følgende, der er skrevet, inden jeg læste denne ypperlige afhandling, dvæler kun i al beskedenhed ved enkelte sider af Indiens aandsliv.

Nala's hustru Damayantî (i Mahâbhârata)*, Sâvitrî, der ved sin trofaste kærlighed rører dødsguden Jama, saa at han giver hendes mand tilbage til livet**, og Râma's kærlige og opofrende hustru Sîtâ (i Râmâyana) hører til verdenslitteraturens skønneste kvindeskikkelser. Det er imidlertid et videnskabeligt anerkendt faktum, at erotik og religiøsitet er nær beslægtede sjælevirksomheder, der desværre kun sjældent forenes i indbyrdes harmoni. Hvor den sidste faar overtaget, og præstevælde kommer til, gaar det let ud over den første, og da synker agtelsen for kvinden, og hun trykkes ned i dyb afhængighed. Den katholske kirke forsøgte at skabe slige tilstande i Europa***; men hvad der ikke lykkedes den, det lykkedes i en ganske anderledes grad for religiøs spekulation, asketisk verdensflugt og umættelig præstevælde i Indien. Brahmanernes stræben efter absolut overlegenhed skabte efterhaanden kastevæsenet, medens Buddhismen ganske overordentlig bidrog til at udbrede ringeagt for kvinden; thi hvor stor en beundring man end maa nære for Buddha's (d. c. 488 f. Chr.) rene og ophøjede skikkelse og hans med logisk klarhed og mægtig genialitet opbyggede verdensbetragtning, maatte hans lære om tilværelsen som en lidelse drage skæbnesvangre følger efter sig. Naar maalet var at døde alt begær, alt hvad der knytter os til livet, for at slippe ud af sjælevandringens malstrøm og naa den endelige befrielse i Nirvâna (ɔ: udblæsning), maatte kvinden nødvendigvis komme til at staa for ham og hans tilhængere som den farligste fristerinde, der ved sin skønhed og daarende ynde vakte dette fordærvelige begær, der hindrede »befrielsen«†. Naar Buddha undertiden fremstilles som den store sociale befrier fra kastevæsenets snærende baand, er dette et fuldstændigt fejlsyn; den tanke laa ham fjærnt; kun munke og nonner, der traadte ind i hans tiggerorden, opgav med det samme deres kaste. De buddhistiske J â t a k a'er (ɔ: fødselshistorier, i hvilke Buddha op-

* Nala og Damayantî, oversat fra Sanskrit af Harald Rasmussen. 1903.

** Ogsaa fra Mahâbhârata. Smukt oversat af Holtzmann: Indische Sagen, I, s. 43.

*** Den (og for en del den protestantiske med) var en gang paa veje til at brænde flertallet af kvindekønnet som hexe, medens Inderne kun brændte enker.

† Buddha kan vel næppe gøres personlig ansvarlig for alt dette. Lignende asketiske tanker havde existeret længe før hans tid, og hans tilhængere er sikkert gaaet videre end deres mester.

træder i sine tidligere existenser eller fødsler) og den med Buddhismen delvis beslægtede Jainasekts skrifter indeholder de voldsomste, mest ubeherskede angreb paa kvindekønnet, hvis letfærdighed og utaknemmelighed skildres i en mangfoldighed af ofte fortrinlige og godt komponerede, ofte ogsaa fuldkomment stupide og i dybeste forstand umoralske fortællinger, der tit har fundet vej vidt over verden. Buddhismen er atheistisk, idet den lader guder lige saa fuldt som mennesker omtumles paa sjælevandringens vilde hav. Den brahmanske spekulation tænkte sig derimod en alt gennemtrængende verdenssjæl eller en personlig, alt beherskende gud (Vishnu eller Çiva, siden 4. eller 5. aarh. e. Chr. mest den sidste), guden over alle guder, den alvældige, der ofte hyldes i saa ædle og ophøjede udtryk, at de vilde gøre en hvilkensomhelst monotheisme ære. Men ogsaa for Vishnu- og Çivadyrkeren staar befrielsen fra sjælevandringen og individualitetens tilintetgørelse som maalet, idet man ved at døde alle drifter, alt begær til sidst opnaar den lykke at forenes med guddommen eller verdenssjælen. Ogsaa for disse mennesker maatte kvinden staa som en hindring paa vejen til »befrielsen«, saaledes som det er udtrykt i følgende visdomssprog:

6643. Saa særlig lang var sikkert ikke vejen,
Der over livets hav vor skude fører,
Hvis ej der var de store strømme »kvinder«,
Hvorover ingen kommer uden møje.*

Manu's lovbog, der if. nogle stammer fra det 5. aarh. f. Chr. og i de kraftigste udtryk hævder brahmankastens supremati, indskærper kvindens absolute underdanighed under manden og tilraader at bortgifte pigen, medens hun endnu er umoden — en skik, der senere bliver herskende i en gruopvækkende grad og skaber de berygtede børneægteskaber —; men den kender endnu intet til enkebrændingen**, der dog var omtrent gennemført allerede paa Alexander den Stores tid.

* Numrene henviser til Böhtlingk: Indische Sprüche. 2. Aufl. 1870—74. Jeg er desværre ikke Indolog og kan derfor ikke oversætte fra originaltexterne. Versemaalet er valgt, som det syntes mig mest passende.

** Monier Williams: Indian Wisdom, p. 215. Professor Andersen (anf. v., s. 223) siger, at Manu's lovbog blev den højeste autoritet c. 200 e. Chr. Først da maa den vel altsaa have vundet almindelig anerkendelse.

Heldigvis var mange af disse idéer og lovbud i lange tider vistnok mere theoretiske end helt praktisk gennemførte, og trods buddhistisk kvinderædsel, brahmanske lovregler og pessimistisk verdensflugt vedblev den skønne unge kvinde endnu i mange aarhundreder at være en mægtig faktor i Indernes liv.

Til visse stor er sol og maanes vælde;
Paa jord kan intet tidevandet hæmme;
Brahmanens, præstens magt er uden grænser;
Men kvinden mægtig er som ingen anden.

Saaledes lyder det mismodigt og misbilligende i en buddhistisk Jâtaka (nr. 433). Inderne delte det for mennesker attraaværdige i tre store grupper (t r i v a r g a): d h a r m a ɔ: moralens og fromhedens gærninger, a r t h a ɔ: alt, som bringer fordel, penge og penges værd, k â m a ɔ: alt, som bringer fornøjelse og sanselig lyst, særlig elskov. Af disse var det foregaaende stedse vigtigere end det følgende, idet dharma øvet i en tidligere tilværelse var betingelsen for, at man i sin næste existens erhvervede artha som løn, hvilket atter muliggjorde kâma. For den verdenstrætte kom til disse tre grupper endnu et fjerde livsmaal: »befrielsen« (m ô k s h a) fra sjælevandringen. Men den indiske litteratur viser til fulde, at menneskene var ikke lidet tilbøjelige til at glemme baade dharma og môksha for at stræbe efter artha og kâma. Kærligheden spiller en uhyre rolle i den indiske skønlitteratur. Allerede de episke digte har mange sanseglødende episoder, og fra det 4.—8. aarh. e. Chr. har vi K â l i d â s a's henrivende dramaer, fremfor alle det vidunderligt fine Çakuntalâ, og en rig lyrisk digtning, hvis betydeligste eller dog mest kendte repræsentant var B h a r t r i h a r i, der skal have levet i det 7. aarh. Heller ikke romaner mangler, og endnu saa sent som i det 11. aarh. bearbejdede S o m a d e v a fra Kashmir et ældre, nu tabt værk til den berømte eventyrsamling K a t h â s a r i t s â g a r a (ɔ: »Fortællingsstrømmenes hav«), en vidunderlig bog ,rig paa de uhyggeligste rædsler og de herligste slyngplanter og straalende, duftende blomster som en tropisk urskov.*

* En lille perle er »To unge brahmaners historie«, der giver et ganske yndigt billede af ung indisk elskov. Se The Kathá Sarit Ságara or Ocean of the streams of story, trans. by Tawney. Vol. II, p. 411—423.

Fra det 12. aarh.(?) har vi det glødende erotiske kunstdigt Gîtagovinda*, som man har sammenlignet med »Højsangen«.

Skønt det atter og atter indskærpes, at en kvinde ikke har lov til at raade over sig selv, hører vi dog af og til i de episke digte, at en kongedatter foretager »selvvalg« (svayamvara) af sin ægtefælle, idet faderen sammenkalder talrige fyrster, mellem hvilke hun kan vælge**. Ligeledes prises Gândharva-ægteskabet, der sluttes af kærlighed og gensidig tilbøjelighed mellem mand og kvinde uden slægtninges mellemkomst og uden ceremonier, ofte som den bedste af alle bryllupsformer og navnlig passende for krigerkasten. Det var den form, ved hvilken kong Dushanta forenede sig med Çakuntalâ, og den betragtedes som fuldgyldig. Den vilde svare til, hvad man i vore dage med rystende filisterforargelse kalder »lønbryllup«. Begge disse former for indgaaelse af ægteskab tilhører naturligvis væsentlig de gamle tider og har i det praktiske liv umuligt kunnet vedblive at bestaa overfor den præstelige bevægelse, der mere og mere indskrænkede kvindens selvstændighed. Men om den betydning, Inderne gennem mange aarhundreder desuagtet vedblev at tillægge erotiken, vidner den kendsgærning, at kærlighed ligefrem betragtedes og behandledes som en videnskab, der med lærd alvor doceredes i grundige systematiske værker. Det berømteste af disse er Vâtsyâyana's Kâmasûtra (ɔ: lærebog i elskov), der maaske allerede er forfattet i det 2. aarh. f. Chr. og endnu i det 6.—8. aarh. af vor tidsregning nød stor anseelse***. Det kom ikke til at staa ene, men fik lige ned til c. 1500 ikke faa efterfølgere, af hvilke i hvert fald én har bevaret sin fulde gyldighed lige ned til vore dage i moderne oversættelser†.

Lige fra de tider, da troen paa sjælevandringen er slaaet fast.

* Delvis oversat af Rückert i Zeitschr. für Kunde des Morgenlandes. Bd. I, s. 129 ff.

** Sml. Justinus' beretning (53,3) om Gallerfyrstens datter, der ved sit selvvalg kaarer Phokæeren Protis til sin mand. Skulde dette og andre ejendommeligheder hos Gallerne mon ikke vidne om nært slægtskab med Inderne?

*** Dette mærkelige værk, der indeholder overordentlig interessante oplysninger om Indernes kultur, anskuelser og følelser, er oversat af Richard Schmidt: Das Kâmasûtram des Vâtsyâyana. Die indische ars amatoria. 1. Aufl. 1897. 2. Aufl. 1900. 3. verbesserte Aufl. 1907.

† R. Schmidt: Beiträge zur indischen Erotik. Das Liebesleben des Sanskritvolkes. Leipzig 1902.

svinger Inderens hu og tanke mellem to poler: elskov og verdensflugt. Ikke sjælden opstilles endog disse idealer side om side som de eneste attraaværdige maal for mænd: Vær enten elsker eller bodsøver! Men vær med hele din sjæl det, du vælger! Ellers har du levet et forspildt og unyttigt liv!

1040. Søg ved de dulmende, syndeskyld lægende
bølger af Gangâ den helligste fryd,
Eller ved svulmende, sanserne kvægende
liflige bryster din salighed nyd.*

3085. De maa til visse lykkelige kaldes,
Der har sig helt fra lidenskaben frigjort,
Forsaget alt, som os til verden binder,
Og som ved deres lærers ord sig fryder,

De, hvem erkendelsen af helligordet[1]
Betager helt, som deres ungdoms tider
I eneboet hist i skovens tykning
Henlever trygt paa alle bjærges konge[2].

Men ogsaa de maa lykkelige kaldes,
Der paa den bløde seng, naar dagen hælder,
En elsket viv med høje, faste bryster
Ømt favnende til deres hjærte trykker.

[1] Riml. den hellige stavelse Om, den helligste af alle. [2] Himâlaya.

1771. Hvad nytter her den megen snak, der ingen grunde giver?
Kun tvende ting paa jordens kres for mænd at hylde bliver:
Den ene er de skønnes flok, der elskovslystne kalder
Med fulde, faste brysters vægt, den anden — skovens haller[1].

[1] ɔ: Livet som bodsøver i skovene.

* Hertel oversætter:

Lass an der Gangâ sündenzerstörenden
Fluten dich nieder mit heiliger Lust,
Oder an der deine Sinne betörenden
perlenumschimmerten Mädchenbrust.

3318. Ak! vi har ikke paa tilbørlig maade
Vor tanke rettet did, hvor Çiva dvæler,
Ved hvilket middel livets kresløb endes.
Ej heller har vi samlet dydig virken[1],
Der kunde aabne himmelportens fløje;
Vi har ej heller, blot i drømme, favnet
En kvindes fulde barm og skønne hofter;
Vi intet, intet andet er end øxen,
Der slog vor moders ungdoms træ til jorden.

[1] ɔ: Vi har ikke samlet en kapital af gode gærninger, der kunde give os adgang til himlen.

Ved siden af disse smukke og milde tanker, der betragter verdensflugt og livsnydelse som to maal, enhver kan vælge imellem efter sin egen tilbøjelighed — muligvis tager man med praktisk blik elskov i sin ungdom og venter med »befrielsen« til alderdommen —, mangler det naturligvis ikke paa det mest pessimistiske sortseeri, f. ex. følgende:

100. Se møllet flyver ind i lampens flamme,
Fordi det ikke ved, at ilden brænder,
Og fisken sluger frygtløs krogens mading,
Fordi den ikke ved, at faren truer.

Vi derimod vil ikke slippe lysten,
Endskønt den i et fangenet af vanheld
Er spundet ind, hvad vi jo ved til fulde.
Vé over uforstandens afgrundsdybder!

6445. Selv den lærde, selv den, hvis sædelige vandel er kendt viden om, selv den, der sidder inde med kundskab om alsjælen, opnaar sikkert kun sjælden en lykkelig lod i denne verden, fordi der her findes buede brynlianer hos skønøjede, der som nøgler aabner døren til Helvedes stad*.

1266. Hvad i elskov kvinden vover, naar fornuften fløjten gaar,
Til at hindre det end ikke selve Brahma modet faar.

* Ikke fordi elskov i og for sig er »synd« og »urenhed«, men fordi den kan friste til brødefulde handlinger.

1038. Hvem har skabt denne malstrøm af tvivl, dette af unoder opfyldte hus, denne af overilelser vrimlende stad, dette pakhus for alle mulige fejl, denne med hundredfold bedrag tilsaaede upaalidelighedens ager, denne hindring paa vejen til himlens port, denne kurv med alle tænkelige tryllekunster, jeg mener den kunstige dukke »kvinde«, denne gift, der smager som nektar, denne snare for menneskeheden?*

Man mærker, som en moderne forfatter** siger, paa ordvalget og stilen ganske tydeligt »det uhyre asketraseri«, der har dikteret disse linier, et raseri, der er saa meget mere fnysende, som det føler, at naturen er svær at tvinge trods alle de forbandelser, som de fromme til alle tider retter imod den. Moderne rejsende vil da ogsaa vide, at trods børneægteskaberne og den af Muhammedanismen modtagne indespærring i kvindegemakkerne og trods al anden præstevirksomhed for at tvinge erotiken ind til det mindst mulige***, er den unge indiske kvinde endnu i vore dage ofte et ganske overordentligt henrivende væsen†. Samme indtryk faar man af den gamle indiske erotiske litteratur. Digterne priser deres elskedes dejlige sorte, blomstersmykkede lokker, hendes sorte buede bryn, hendes store, lange, lige til øret naaende øjne (her maa vi huske,

* Alle de ovenfor oversatte strofer gar under Bhartrihari's navn. Han gælder for forfatter af en samling paa 300 strofer: Elskovhundredet, Klogskabshundredet og Ligegyldighedshundredet, der er af overordentlig interesse og frembyder store skønheder. Men det er ganske umuligt, at de kan være af en og samme digter. Nr. 1038 findes ogsaa i Pancatantra (Benfey) I, str. 208 og »Textus ornatior« ved R. Schmidt I, 162.

** Professor Dr. Leopold Wiese: Die Sexualordnung Indiens und das Problem ihrer Reform (Die neue Generation, herausg. von Helene Stöcker. Juli 1913).

*** Leopold Wiese, s. 345: Das Los der indischen Frau ist der Triumph des Priestertums über das Weib . . . .

† Se f. ex. E. Dühren: Das Geschlechtsleben in England, III. Berlin 1903, hvor det s. 42 hedder om den erotiske forfatter og eventyrer Edward Sellon (1818—1866), der tilbragte 10 aar i Iindien: Die indischen Weiber zieht er bei weitem den englischen, französischen, deutschen und polnischen Mädchen aller Gesellschaftsklassen vor, da diese nicht entfernt die Vergleichung mit diesen »salacious, succulent houris of the far East« aushalten. — Sml. ogsaa Ebbe Kornerup: Khadîa. — Moderne fremskridt antydes af H. Rasmussen: Mellem Singhalesere og Hinduer, s. 113 ff. og 125 ff.

at overdrivelsen ligefrem var en æsthetisk fordring og stadig anvendt pryd i poesien), disse øjne, der minder om gazellens og udsender de smægtende og daarende sideblikke, hendes skønne, med perlekrans prydede barm, meget smækre midie og runde lænder, om hvilke det løst- og lavthængende, klokke- eller perlebesatte bælte klinger, og hendes dejlige læber, der sammenlignes med den røde bimbafrugt. Hun kaldes atter og atter »den gazeløjede«, »den lotosøjede« og ikke mindst »den hofte«- eller »lændeskønne«. Hendes straalende skønne ansigt sammenlignes med maanen, hvis glans i de tropiske nætter skal være vidunderlig. Hendes arme oog fingre ligner skovens yndige lianer. Sveddraaberne paa hendes ansigt under boldspillet eller den erotiske extase giver hende en ny vidunderlig ynde i hendes elskers øjne. Hun bærer kostbare armbaand og klingende ankelringe. Hendes toilettekunst er vidt — lovlig vidt udviklet: hun maler sine læber og forsyner sin pande med en skønhedsplet; paa barmen strør hun vellugtende sandeltræsstøv, i reglen blandet med safran. Hun udfolder alle koketteriets kunster med største virtuositet, sender ømme, forelskede sideblikke og forstaar ved lette naturlige bevægelser at stille sine yndigheder mere eller mindre til skue. Forelskelsen mellem to unge, smukke mennesker af forskelligt køn indtræder pludselig og er umaadelig voldsom, ikke mindst hos den unge kvinde, og hun er ofte den, der handler med størst energi. Jævnlig gør hun selv de første skridt og sender en fortrolig veninde til den elskede for diplomatisk at indlede et bekendtskab eller kommer selv, ledsaget af veninden. Hendes snildhed er stor, og hun trodser alle farer for sin kærligheds skyld. Og dog er der over hele hendes adfærd en henrivende blufærdighed (der endog iagttages af hetærerne, her naturligvis med raffineret beregning). Og hendes elsker behandler hende med ømhed og finhed; han er yderst galant og kan turnere de mest udsøgte komplimenter; han finder sig taalmodigt i hendes surmulen og ret ubeherskede anfald af skinsyg vrede, der næsten gør hende endnu sødere i hans øjne; han knæler ydmygt for hende og beder hende sætte sin fod paa hans hoved og til gengæld for denne underdanighed lade surmuleriet fare. Et henrivende træk ved Indernes elskovsliv er dens overordentlig nøje forbindelse med den friske natur, blomster, bier og fuglesang, som det med vidunderlig kunst og finhed er skildret i Kâlidâsa's Çakuntalâ og mange, mange andre steder. Naar regntidens komme lader blomsterne vælde frem, higer ogsaa menne-

skene mod elskov; da er det en lykke at være sammen med sin hjærtenskær, men den bitreste lidelse at være adskilt fra sin ven eller veninde. Med betagende ynde forstaar digterne at skildre unge mænds og kvinders elskovsleg i friske, blomstrende parker med badedamme og gynger af slyngplanter*. Den indiske kærlighed er ikke platonisk; dette banale og forhyklede begreb var dette folk absolut ukendt. Dens ytringer er højst lidenskabelige; det erotiske sprog er ganske anderledes glødende, end vi er vante til i Europa, men udtrykkets naive og naturlige ligefremhed udelukker al den raahed, der hos os trives saa frodigt under den pæne og sippede yderflade. Gemenheden maa i Indien søges hos moralisterne, der jo ogsaa i andre egne af verden dyrker dette felt. Endelig synes perversiteter som homosexualisme og sadisme** at have været saa at sige ukendte i det gamle Indien. Nogle enkelte exempler kan illustrere, hvad ovenfor er sagt:

2999.

Hvad er det, der mest i verden tjene bør til skuelyst?
En gazelleøjets ansigt, lyst af elskovs straaleglans. —
Hvad er det, der dufter yndigst? Hendes rene aandepust. —
Hvad fortjener mest at høres? Hendes sølverklare røst. —
Hvad mon bedst og lifligst smager? Hendes læbeknoppers dugg. —
Hvad er sødest at berøre? Hendes legems herlighed. —
Hvorpaa skal et følsomt hjærte tænke fremfor alle ting?
Tænk paa hendes friske ungdom! Større ynde gives ej.

5904.

Kun fra lærde, paa hvis læber lærdoms strænge tale bór,
Lyder ordet: »Flygt for elskov! sky den!« Men det er kun — ord.
Hvem gør ej en lotosøjets skønne, rige hofter glad,
Rundt om hvilke bæltet klinger med de røde perlers rad?

* F. ex. Dâmôderagûpta's Kuṭṭanîmatam (8. aarh. e. Chr.). Ins Deutsche übertragen von Joh. Jacob Meyer. 1909, strofe 642 ff.

** De bid og neglesaar, der spiller en saa umaadelig og for vor følelse besynderlig og nærmest frastødende rolle i den indiske erotik, har næppe noget med sadisme at gøre, da de er gensidige.

6824.

Kun saa længe vandrer manden paa den rette livets vej,
Kun saa længe svigter magten over sanserne ham ej,
Kun saa længe taktfuld adfærd viser han og føler skam,
Som de kaade pigers pile ej i hjærtet saarer ham,
Disse lange øjenpile, som endog til øret naar,
Og til hvis befjedring tjener fine, sorte øjenhaar,
Medens buen er de tvende herligt svungne, skønne bryn,
Der, naar strængen strammes, sender øjets pile rapt som lyn.

3608.

Dette ord, »den hofteskønne«, hver en gift og nektar rummer:
Nektarsaft er hendes elskov, giften savnets bitre kummer.

6455.

Hvilken bod mon øvet blev
Af den unge papegøje?
Vist nok den askesen drev
Saare vidt paa skovens høje[1],
Siden den jo fik til løn
I en bimbafrugt at bide,
Som din læbe rød og skøn?
Det, du fagre, gad jeg vide.

[1] Som bodsøver i en tidligere tilværelse.

1470.

I hvis hjærte, slanke skønne, vækker
Denne læbe, som korallen rød,
Ej som ørkenvejen, der sig strækker
Skyggeløs i sandet, tørstens nød?

6332.

Nej, hvilken lykke, bold, dig tilmaalt bliver,
Da denne skønne viser slig en iver
I legen med dig! andet ej hun sanser.
Se! hendes perlesnor paa barmen danser;
De løste lokker uden orden bølger,
Og intet hendes brysters hoppen dølger;

Man ser paa hendes fine kinder svinge
I hurtig takt de gyldne ørenringe;
Med svedens perler hendes ansigt pranger,
Med haanden hun dig uophørlig slaar
Og i din raske flugt dig stedse fanger,
Mens hendes aande dybt og hastigt gaar.

535.

Hvem har kvinderne formet, de nektarholdige urner,
Bjærge af sødeste lyst, kærlighedsnydelsens kar?*

1124.

Pigen her er en jæger, og brynene tjener til bue,
Sideblikket er pil; jeg er den jagede raa.

2926.

Hil de øjenskønne piger,
Ved hvis øjnes straalepragt
Kâma, brændt ved øjets magt[1],
Atter frem til livet stiger!
Selve Çiva fik den tort,
At mod dem han kom til kort.

[1] Elskovsguden vilde engang rette sin bue mod Çiva; men den vrede gud brændte ham til aske med sit flammeblik. Siden da kaldes Kâma »Ananga« ɔ: den legemløse.

4891.

Se, skønne, dér den lystne bi! Din aandes søde duft
Den lokker hid. Kan du dens summen høre?
Den higer mod din fagre mund; for den er lutter luft
Vandliljens aabne bæger bag dit øre.

5637.

Altid ellers, du skønne, man plejer sin bolig at værne;
Du mit hjærte, dit bo, brødefuld tænder i brand.

* Sml. det asketiske modstykke s. 62, nr. 1038.

1659.

En ungersvend i folkeskarens trængsel
Forgæves søgte til sin pige hen.
Han vilde spørge: »Stilles snart min længsel?«
Men hun, som godt forstod sin kære ven,
Vandliljen, der om dagen blomstrer, plukked
Og som i leg dens aabne bæger lukked.

[2] Hun vil sige: »Kom, naar daglotus'en lukker sig, ɔ: Kom i Aften.«

1659.

Hvo med en dejlighed, smykket med yndigtformede lænder,
Naar hun søger ham selv, martret af kærligheds ild,
Ikke vil elskov øve, han — derom tvivler jeg ikke —
Dræbt af den skuffedes suk farer til Helvede ned*.

1033.

Vækker en yngling sin elskte, den lifligt snorkende søde,
Som ved hans kærtegn nu søvndrukken øjet slaar op,
Medens han armene varsomt-ømt om den dejlige slynger
Ingen højere løn[1] gives i livet end den.

[1] Nl. for gode gærninger i en tidligere tilværelse.

1444.

D e t er i sandhed elskovs frugt i verden,
At tvende bliver ét i sind og hu;
Hvis uenssindede vil elskov øve,
I glædens sted de finder sorg og gru.
Som tvende lig de ligger kolde, døde
Og plukker aldrig elskovs roser røde.

6700.

Ved lampens lys, ved arneflammen,
Ved maane-, sol- og stjærneskin,
Gazelleøjne, fjærnt fra eder
I mulm er verden hyllet ind.

* Dette er ikke det eneste sted, hvor en saadan tanke fremsættes.

Forbigaas kan det imidlertid ikke, at ogsaa hetærerne, glædespigerne, spillede en uhyre rolle i det gamle Indien, formodentlig en desto større, jo mere den unge pige og gifte kvinde trykkedes ned. Hetærer omtales allerede i de episke digte, og senere indtager de en stedse større plads i skønlitteraturen. Snart forgudes de og fremstilles som idealer af kvindelighed (som den herlige Vasantasenâ i skuespillet »Lervognen«), snart skildres de som yderst fordærvelige væsner, der med koldt hjærte udsuger deres tilbedere for alt deres eje og derpaa kaster dem bort som en udpresset frugt*. Deres dejlighed og daarende egenskaber skildres med levende farver, og en navnkundig, henrivende hetære ansaas for en pryd for sin stad, oppebar svimlende honorarer og omgav sig med fyrstelig pragt. Desuden var disse farlige damer i besiddelse af den fine dannelse og de selskabelige færdigheder, som de andre kvinder mere og mere savnede.

I kampen mellem askese og elskov er det ofte den første, der kommer til kort. I den ovenfor (s. 58) citerede Jâtaka er saaledes en for sin strænghed og hellighed saare berømt asket, selve Buddha i en tidligere existens, lige paa nippet til at foretage et stort dyreoffer og derved begaa den forfærdeligste af alle synder (at tage liv) for at vinde en dejlig kongedatter. Disse asketer, som man mødte hvert øjeblik i forskelligt udstyr alt efter deres sekt (Çiva-dyrkerne bar hjærneskaller), haanes kraftigt i følgende strofe:

7610.

Disse taaber, der af dumhed efter tomme frugter tragter,
Men den unge, fagre kvinde, elskovsgudens segl**, foragter,
Skønt det ligger klart for dagen og os hver en glæde giver,
Ubarmhjærtigt, men med rette straffede af Kâma bliver:

---

* Mange af Somadeva's fortællinger handler om hetærer. Særlig oplysende er dog de af Joh. Jacob Meyer oversatte »Altindische Schelmenbücher: Kshemendra's Samayamâtrikâ (Das Zauberbuch der Hetären) (11. aarh.) og Dâmodaragupta's Kuttanîmatam (Lehren einer Kupplerin) (8. aarh.), af hvilke den sidste indeholder en mængde fine træk, medens den første er mere grovkornet. Begge er kulturhistoriske skrifter af højt værd.

** ɔ: Deres skønhed er elskovsgudens (Kâma's) mærke eller segl, der viser alle, hvilke glæder de rummer. Sml. Reinfrit von Brûneswic, 10930: wîp aller fröuden ingesigel — und aller sælden obedach.

Han dem tvinger til at løbe nøgne rundt og rage haaret
Eller samle pænt i totter, hvad de ikke af har skaaret,
Eller, hvad der ogsaa hænder, til at bære flettet haar,
Medens dødes hjærneskaller stundom de smykke faar*.

Inderen driver askese af flere grunde, snart for at bevæge en gud til at tilstaa ham en bøn, snart for at opnaa »befrielse«, snart for at vinde adgang til Indra's paradis og de himmelske nymfers, de dejlige Apsaraser's, elskov i næste tilværelse, snart endelig for at vinde en vældig, overmenneskelig magt, ved hvilken bodsøveren bliver gudernes lige, ja endog kan true selve Indra's himmelske trone. For at sikre sig imod denne uhyggelige eventualitet sender gudernes konge (ɔ: Indra) da gærne en himmelsk nymfe for at friste ham til elskov og saaledes gøre hans askese uvirksom, og for det meste lykkes det. Mest bekendt er vel fortællingen om Viçvâmitra, der udgør en episode i kæmpeeposet Mahâbhârata**.

Denne kongelige bodsøver underkaster sig i flere tusinde aar de frygteligste spægelser for at tvinge guderne til at tilstaa ham brahmanværdigheden. Hans bodsøvelsers kraft truer selve Indra, der ikke længere føler sig sikker i sit herlige paradis. I denne nød hidkalder han Menakâ, den dejligste af Apsaraserne, og byder hende stige ned til jorden og ved sin skønheds tryllemagt sejre over asketens strænge dyd. Menakâ gruer vel for den frygtelige bodsøver, men bøjer sig dog for Indra's villie; hun beder ham kun sende Vâyu, vindguden, med hende, for at han kan løfte hendes klædnings folder, medens Kâma hvisker forføreriske ord i asketens øre. Indra giver med glæde sit minde. Menakâ smykker sig med raffineret koketteri og føres derpaa af Indra's vognstyrer Mâtali bort gennem luften, medens Kâma og Vâyu kaadt følger gudevognen, der kløver sky-

* 2999, 5904, 6824, 3608, 1444 og 7610 skal være af Bhartrihari.

** »The Mahabharata. Translated into English Prose by Protap Chundra Roy. Calcutta 1883« har den Vol. I, 1. bog, 71—72. afsnit, p. 213 ff., men fristelseshistorien er overmaade kort og tør. Lige saa kort er Hammerich's gengivelse i hans Sakuntala-oversættelse, s. 154 f. Jeg benytter med noget forbehold den smukke, poetiske fremstilling, der findes i Foucaux' lille bog »Vyasa: Sakountala«. Paris 1894, der synes mig at stemme ganske godt med en Sanskrittext, jeg læste i min ungdom. Menakâ-episoden fortælles ogsaa, om end noget anderledes, i Râmâyana, I. bog, 164. sang (trans. by Griffith. London 1870).

erne og oplyser alt med sin straalende glans. Snart er man ved rejsens maal nær ved Viçvâmitra's enebo. Det er en henrivende foraarsaften, hvor alt indbyder til elskov; kun asketen sidder med benene overkors foran sin hytte, fordybet i extase, ganske blind for al den skønhed, der omgiver ham, og død for verden og dens glæder. Saa træder Menakâ frem fra skoven og giver sig til at opføre en forførerisk dans; men asketen ser intet. Da griber hendes ledsagere ind: Vâyu løfter hendes klædnings folder og viser hendes yndigheder, medens Kâma hviskende opfordrer den hellige til at betragte den frække, der vil friste ham: hans grundfæstede dyd tillader ham at gøre det uden fare. Den strænge asket lader sig lokke til et blik, og nu er han fangen; Vâyu viser ham alle Menakâs yndigheder én efter én og røver til sidst hendes klædebon, saa at hun nu staar i al sin henrivende nøgenhed. Hun anstiller sig skamfuld og løber efter sin bortførte dragt; men den hellige griber hende og bærer hende ind paa sit leje, og her faar hans gennem aartusinder hærdede dydskraft (i det mindste foreløbig) sit grundskud. Menakâ bliver ved ham moder til Çakuntalâ, heltinden i Kâlidâsa's skønne skuespil.

Ifølge Râmâyana lever asketen og Apsarasen ti lykkelige aar sammen, inden han kommer til besindelse og med dyb anger ser, at hans bod er gjort virkningsløs. Menakâ, der frygter for at blive forbandet af ham, udstrækker bønfaldende sine arme; men han beder hende med milde ord gaa bort*. Derpaa genoptager han sine forfærdelige spægelser med fornyet kraft i 2000 aar. Guderne sender nu Rambhâ for at friste ham paa ny; men denne gang mislykkes det, og den vrede asket forvandler den uforsigtige nymfe til sten. Efter nok et aartusindes forløb er hans bodskraft saa frygtelig, at Brahmâ endelig indrømmer ham brahmanværdigheden (Râmây. I., 64 og 65).

Dette er ingenlunde det eneste tilfælde, hvor Indra ved hjælp af en himmelsk nymfe eller en jordisk skønhed daarer en asket, der er i færd med at vinde en faretruende magt**. Den faldne selvplager

---

* Dette fine og smukke træk danner en paafaldende modsætning til den adfærd, en kristen asket riml. vilde vise i et lignende tilfælde. Sml. Alambusâ-Jâtaka (nr. 523. The Jâtaka, Vol. V. Transl. by Francis. 1905), der i meget minder om sagnet om Viçvâmitra.

** Andre exempler hos Landau: Die Quellen des Dekameron. 2. Aufl., s. 234 ff. I Râmâyana (Griffith), Vol. III, s. 42 f. daarer fem Apsaraser den hellige Mândakarni, der har øvet gyselig askese i aartusinder. Med

kommer let til at staa i et lidt latterligt lys, og herfra var skridtet ikke langt til at gøre ham til genstand for de lystigste løjer for til sidst at lade ham staa med skam og skade ligesom den arme Aristoteles. Om ham mindes man uvilkaarligt, naar man læser følgende ganske kvikke fortælling i Daçakumâra caritam (ɔ: »Ti unge prinsers historie«), en skælmeroman, forfattet af Dandin, der synes at have levet i det 6. eller 7. aarh. e. Chr. Jeg meddeler fortællingen efter Meyers tyske oversættelse (s. 205 ff.)*, idet jeg dog forkorter den stærkt:

ASKETEN OG HETÆREN.

En stor Rishi eller Muni (ɔ: hellig vismand) ved Navn Marîci, der har opnaaet guddommelig indsigt og mægtigt ry ved sin askese, lever ved Ganges' bredder. En ung, dejlig glædespige ved navn Kâmamanjarî kom engang fuld af fortvivlelse til denne Rishi og bøjede sig med den dybeste ærefrygt til jorden for ham. I samme øjeblik styrtede hendes slægtninge til under høje klager tilligemed hendes gamle moder. Den hellige mand trøster de bedrøvede med mild stemme og spørger hetæren om grunden til hendes sorg. Som om hun var opfyldt af skam, fortvivlelse og ærefrygt, svarer hun: »Ærværdige, jeg er, som du ser, ikke noget kar for den jordiske lykke; men for mit fremtidige vels skyld i den hinsidige verden er jeg kommen for at søge tilflugt ved dine fødder, der er berømte som de ulykkeliges bistand.« Saa bøjer hendes moder sig dybt for Munien og fortæller vidtløftigt, hvorledes hun har givet sin datter den for en hetære nødvendige, meget omhyggelige opdragelse. Desuagtet har datteren tilbragt en hel maaned sammen med en ung brahman, der ikke ejer andet end sin skønhed; hun har endog givet sine egne penge ud og afvist sine talrige rige tilbedere, og da moderen foreholdt hende denne for en hetære

praktisk sans skaber han ved sin magt et herligt palads paa bunden af en sø og lever der i fryd og glæde med dem som sine dejlige, muntre hustruer.

* Dandins Daçakumâracaritam, die Abenteuer der zehn Prinzen . . . übersetzt von Johann Jacob Meyer. Leipzig (1902).

ganske upassende opførsel*, blev hun vred, og nu er hendes datter kommen for at leve i skoven. Hvis hun holder fast ved sit forsæt, vil alle de mennesker, der ledsager hende, sulte sig ihjel. Efter disse ord brast den gamle kone i graad.

Fuld af medynk tiltaler asketen glædespigen: »Skønne, er skovlivet da ikke idel møje og besvær? Dets frugt er enten udslukkelse af individualiteten eller salighed i himlen. Det første kan kun vindes ved dyb erkendelse og er som oftest meget vanskeligt at opnaa, det andet kan derimod let naas af enhver, der opfylder den ham medfødte stands love**. Afstaa derfor fra dit umulige forehavende og adlyd din moder!«

Da hetæren imidlertid svarer, at hun vil kaste sig i ilden, hvis den ærværdige ikke yder hende tilflugt, beder Munien moderen gaa bort og vente nogle dage; saa haaber han, at den sarte og forvænte unge pige skal blive ked af skovlivet, hvortil han lover at gøre sit ved klog belæring.

Da moderen og hendes ledsagere har fjærnet sig, vinder hetæren i løbet af kort tid Rishiens forelskede tilbøjelighed, idet hun viser ham øm hengivenhed, klæder sig tarveligt, men smagfuldt, fylder vandgruberne om de unge træer, ofrer blomster i mængde, ærer guderne med dans og musik og fører opbyggelige samtaler med ham.

Da hun ser, at han er forelsket, giver hun sig en dag til at drøfte begreberne »dyd«, »nytte« og »fornøjelse« (d h a r m a, a r t h a og k â m a) med ham og lægger en overraskende filosofisk og mythologisk indsigt for dagen. Rishien er meget tilfreds med hendes definition af »dyden« og beder hende definere »nytten« og »fornøjelsen«, om hvilke begreber han mangler kundskab. Hetæren svarer: »Nytten (rigdommen) har sit væsen i erhverv, formering og bevarelse; dens ledsagelse er agerdyrkning, kvægavl, handel, fred,

---

* Saml. foruden mange andre steder den fortrinlige fortælling i T a n t r â k h y â y i k a . . . übersetzt von Joh. Hertel. 1909, Anhang V.: Die hinterlistige Kupplerin.

** Ogsaa Buddhismen nærede denne opfattelse. Den elskværdige bodsøvers milde ord danner en karakteristisk modsætning til det hovmod og den haan, kristne hellige mænd ved slige lejligheder lægger for dagen. Man læse f. ex. »B a r l a a m og J o s a p h a t. Oversat fra oldnorsk af H. E. Kinck. Christiania 1852«, s. 133—137, der danner et kristent modstykke til den milde og taalsomme indiske tankegang.

krig osv., og dens frugt er milde gaver til værdige personer*. Fornøjelsen (k â m a, elskov) derimod er en vidunderligt herlig berøring mellem en kvinde og en mand, hvis hjærter hænger overmaade stærkt ved genstanden for deres sansenydelse (ɔ: som elsker hinanden). Men dens ledsagelse er alt, hvad der her nede er henrivende og herligt, dens frugt er fremdeles den gensidige fryd, der fremkaldes ved den gensidige inderlige og intime forening, sød i erindringen, højnende for selvfølelsen, i fortrinlig grad en lykke, der ligger klart for øjnene, og som man føler i sin egen person. For dens skyld udfører mennesker, der befinder sig i udmærkede stillinger, skrækkelige bodsøvelser**, giver store gaver, fører gruelige kampe og gennemkrydser rædselsfulde have.«

Da han havde hørt dette, satte han sig ud over sine løfter, enten det nu skyldtes skæbnens magt*** eller hans egen aandssvaghed, og gav sig i hendes vold. Hun førte den yderst forblændede i en

---

* Derved samler man sig næmlig en kapital af gode gærninger, der bringer rig løn i næste tilværelse.

** Vel for at vinde Paradis og Apsarasernes elskov.

*** Skæbnen bestemmes af gærningerne i tidligere existenser. Se følgende tankesprog hos Böhtlingk: Indische Sprüche (de to første skal være af Bhartrihari):

3367.

Vi bøjer os for guderne, men ogsaa disse staar under den afskyelige skæbnes magt. Saa maa altsaa skæbnen æres; men ogsaa denne giver kun lønnen for denne eller hin bestemte gærning. Naar lønnen afhænger af gærningerne, hvad nytter os da guderne og skæbnen? Ær altsaa gærningerne, over hvilke selv skæbnen intet formaar!

5933.

Hvad i det forbigangne liv vi øved
Af gode gærninger, os sikkert skærmer
I skov, i slag, i vand, i ild, paa havet,
Paa bjærgets top, i nød, i søvnens arme.

849.

Stig op til himlen, gaa til verdens ende,
Styrt dig i havet, dvæl, hvor helst du lyster:
Det godes, ondes frugt, som før du øved,
Dig uophørlig som en skygge følger.

(Pancatantra II, str. 134): Som kalven forstaar at finde sin moder blandt tusinde køer, saaledes finder det tidligere livs gærning atter sin gærningsmand.

bærestol til staden og bragte ham ad den herligt smykkede hovedgade til sit hus. Og der udstedtes en bekendtgørelse: »I morgen er elskovens fest«. Næste dag førte hun Rishien, der var badet og salvet og smykket med en yndig krans, der havde begyndt at opføre sig som en forelsket, havde mistet al attraa efter sin egen levevis og følte brændende smærte, naar han blot et eneste øjeblik ikke havde hende hos sig, ad den rigt smykkede hovedvej til festforsamlingen i lystparken, hvor kongen sad omgivet af unge kvinder i hundredvis og med smilende mund modtog hende med ordene: »Skønne, sæt dig ned med den ærværdige!« Hun bøjede sig for ham og satte sig med yndigt koketteri smilende ned i hans nærhed.

Da stod en vidunderlig kvinde op med foldede hænder og bøjede sig for herskeren med disse ord: »Majestæt, jeg er besejret af hende. Fra i dag af er jeg blevet hendes slavinde.« Et højt raab af forundring og glæde opløftedes af folkemængden. Kongen blev glad, viste hende (ɔ: Kâmamanjarî) sin naade ved at skænke hende højst værdifulde juvelsmykker og et stort følge ved afskeden, hetærerne og de første blandt borgerne i store skarer priste hende, og saa talte hun da, endnu før hun gik til sit hus*, til Rishien: »Ærværdige, se her mine hænder, som jeg folder i ærefrygt. Nu skal du varetage dine egne anliggender«**. Men han talte, idet han fór op af lidenskab som ramt af en tordenkile: »Elskede, hvad skal dette betyde? Hvad er grunden til denne ligegyldighed? Hvad er der blevet af din tilbøjelighed, der ene og alene var rettet mod mig?« Derpaa svarede hun smilende: »Ærværdige, under en strid mellem hende, som jeg i dag har overvundet for den kongelige domstol, og mig blev jeg saaledes spottet af hende: »Du praler, som om du havde faaet Marîci i din magt,« og jeg indgik et væddemaal derom med friheden som indsats. Og sagen er lykkedes for mig ved din naade.« Efter at hun saaledes havde rystet ham af sig, vendte daaren som en aandsfraværende mand angerfuld tilbage (til skoven).

Det lader sig ikke nægte, at den stakkels asket, der tages saa fælt ved næsen af den raffinerede glædespige, minder noget om Aristoteles. Endnu tydeligere bliver dog ligheden, naar vi undersøger vor fortællings oprindelse. Det har længe været anset for over-

* Altsaa i alles nærværelse, saa at Rishiens ydmygelse bliver endnu større.

** ɔ: »Nu har jeg opnaaet, hvad jeg vilde; nu kan du gaa.«

vejende sandsynligt, at den er en parodieret omdannelse (jeg vilde foretrække at sige, en moderniseret omarbejdelse) af en ældgammel legende (Rishyaçringa-sagnet), i hvilken en konge lader en mægtig asket hente til byen af en eller flere unge skønheder paa foranledning af Indra eller efter en vismands raad, for at der kan falde regn. I denne bogs andet hovedstykke vil vi faa lejlighed til at betragte denne legende nærmere. Imidlertid existerer der en mærkelig og meget gammel sideform af Rishyaçringa-sagnet, i hvilken rideturen virkelig forekommer, om end med den indskrænkning, at posituren paa alle fire mangler, idet damen rider paa asketens skuldre. I lang tid kendte man kun denne sideform (Ekaçringa-sagnet) fra et yderst kortfattet referat af den buddhistiske pilegrim, Kineseren Hiuen-Thsang, der i det 7. aarh. berejste Forindien. »Paa dette sted,« siger han*, »dvælede fordum Rishi'en Ekaçringa. Denne Rishi havde ladet sig forføre og forlede til udsvævelser af en utugtig kvinde og mistede derved sine guddommelige ævner. Denne utugtige kvinde satte sig op paa hans skuldre og drog paa denne vis tilbage til byen.«

Ekaçringa-sagnet maa have været meget berømt. Hos Beal: The Romantic Legend of Sâkya Buddha, p. 124 ansporer Udâyin, Siddhârtha's (den senere Buddha's) ungdomsven, de skønne piger, der skal adsprede den melankolske kongesøn og hindre hans verdensflugt, til at anstrænge sig for at vække elskovsattraa i hans sind: Da han saa dem sidde tavse og bedrøvede, gjorde han dem bebrejdelser og sagde: »Hvorfor sidder I saa tavse og nednedslaaede, I uforligneligt skønne, fuldendte som I er i enhver art af underholdning?« Og han mindede dem om Rishi'erne Devayana og Ekaçringa og andre, der alle blev overvundne af skønne kvinders fortryllende egenskaber. — Ogsaa andre steder i den buddhistiske litteratur skal der sigtes til dette sagn.

Mærkeligt er det, at den gamle fromme pilegrim, hvem vi skyl-

* Mémoires sur les contrées occidentales, traduits du Sanskrit en Chinois en l'an 648, par Hiouen-Tshang, et du Chinois en Français par M. Stanislas Julien. Paris 1857, T. I., p. 124. — En smule lighed har en fortælling i Baitál Pachísí ved Oesterley, s. 16 ff.: En hetære daarer en asket, der hænger ved benene i et træ og kun indaander røg. Hun bringer det saa vidt, at han avler en søn med hende og bærer denne til byen paa sine skuldre, ledsaget af hetæren, der har lovet kongen at gøre dette kunststykke.

der en anden, saare kuriøs, men fra vort æmne ganske forskellig fortælling om en forelsket Rishi*, har været saa overmaade kortfattet her; maaske har han anset sagnet for bekendt nok. Heldigvis kan hans referat nu fuldstændiggøres ved en fra Indisk til Kinesisk oversat version af legenden, der meddeles af Chavannes i hans fortræffelige værk: Cinq cents contes et apologues extraits du tripitaka chinois. Tome II. Paris 1911, no. 453**. Den er oversat paa Fransk fra en i aaret 519 e. Chr. foretaget kompilation og kan gengives saaledes:

EKAÇRINGA-SAGNET.

Paa den tid var der i kongeriget Po-lo-nai (Vârânasî = Benares) en eneboer midt iblandt bjærgene. I den anden efteraarsmaaned var han i færd med at lade vandet i sit vaskebækken, da han pludselig fik øje paa hjorte og hinde, der parredes. Han fattede vellystige tanker, og hans sæd fløđ ud i bækkenet; en hind drak den og blev strax svanger; da dens svangerskab var til ende, bragte den et drengebarn til verden, der lignede et menneske meget, men det havde et horn paa hovedet***, og dets fødder var som en hjorts†. Ved den stund, da hinden skulde føde, havde den begivet sig hen foran eneboerens bolig for at bringe drengen til verden og betro ham til eneboeren, derpaa var den gaaet bort. Da eneboeren kom ud, saa han hindens barn; han overvejede de oprindelige aarsager og begreb, at det var hans egen søn; han tog ham derfor til sig og opfostrede ham; senere, da drengen blev stor, drog han omsorg for at undervise ham.

* T. I, p. 244. En anden, noget forskellig version af samme fortælling findes i Râmâyana I, 34. sang (transl. by Griffith): Kong Kuçanâbha's 100 skønne døtre og vindguden.

** Ekaçringa-sagnet skal ogsaa findes i Journal and Text of the Buddhist Text Society of India. Vol. I. Part. II (May 1893), p. 1—20 (i samme form?). Men dette værk findes ikke paa vore bibliotheker.

*** Ekaçringa betyder netop »Enhorn«, »Enhjørning«.

† Dette træk findes kun i denne version. Hos Chavannes, T. I, nr. 23 findes en anden mærkelig fortælling, der har berøringspunkter med flere europæiske og orientalske eventyr. Her bliver en brahman paa samme maade som i vor legende fader til en dejlig pige. I en variant, T. III, p. 12, har hun fødder som en hind.

Den unge mand lærte at forstaa de store hellige bøger af atten arter; han blev desuden indviet i den ubevægelige kontemplation . . . .; han opnaaede de fem overnaturlige gennemtrængende ævner*. En dag, da han klatrede op ad bjærget, faldt der megen regn, og jordbunden var smudsig og slibrig; da hans fødder ikke passede synderligt til hans skikkelse, faldt han og saarede sin ene fod. Han blev meget vred og befalede strax med en magisk formel, at det skulde holde op at regne**; ved virkningen af eneboerens lykkefrembringende dyd foraarsagede alle nâga(ɔ: slange)-guddomme, at der ikke mere faldt regn. Da der ikke mere faldt regn, avledes der intet korn og ingen frugter mere; befolkningens hjælpekilder var til ende, og den havde ingen midler til at friste livet.

Kongen af Po-lo-nai var opfyldt af sorg og kummer; han befalede alle sine høje embedsmænd at forsamle sig og raadslaa om, hvad der var at gøre i anledning af tørken. En forstandig mand sagde under raadslagningen: »Jeg har hørt sige, at eneboeren Enhjørning (Ekaçringa) har saaret sin fod, da han klatrede op ad bjærget, og at han i sin vrede har udtalt en magisk formel, hvori han byder, at det ikke maa regne i tolv aar.« Kongen udstedte da et opraab til sit folk, hvori han sagde: »Hvis nogen kan bevirke, at denne eneboer mister sine fem gennemtrængende ævner og bliver en af mine almindelige undersaatter, vil jeg give ham halvdelen af mit rige, for at han kan herske derover.«

Paa den tid var der i kongeriget Po-lo-nai en hetære ved navn Chan-t'o (Çântâ), der var smuk og meget rig; hun indfandt sig for at svare paa kongens opraab. Denne hetære sagde: »Hvad denne mand angaar, paatager jeg mig at bringe ham til fald.« Da hun havde talt saaledes, tog hun et guldfad, som hun fyldte med smukke kostbare genstande***, og sagde saa til kongen: »Jeg vil

---

* If. Chavannes, T. I, nr. 79, bestaar disse ævner i 1) at kunne se alt, om det end er nok saa fjærnt, 2) at kunne høre enhver tænkelig lyd, 3) at kunne hæve sig op og flyve gennem luften, 4) at kunne kende alle levende væsners tanker, 5) at kende alle sine tidligere tilværelsers omvexlinger gennem talløse verdensaldre.

** Indiske asketer er med al deres hellighed tit umaadelig hidsige. Et godt exempel afgiver Chavannes, nr. 79. Se ogsaa Sakuntala ved Hammerich, s. 73 f. For øvrigt er det et hyppigt karaktermærke for hellighed ogsaa udenfor Indien.

*** Formodentlig gav hun kongen dem og fadet i pant paa, at hun vilde udføre sit forehavende.

komme ridende (siddende overskrævs; à califourchon) paa denne eneboer.« Hetæren forsynede sig nu med fem hundrede vogne, paa hvilke hun anbragte fem hundrede skønne kvinder, og fem hundrede vogne, trukne af hjorte, i hvilke kun anbragte alle slags glædespiller*, sammensatte af en mængde lægeurter; hun medførte ogsaa alle slags gode og meget stærke vine, der i farve og smag lignede vand; hun og hendes ledsagerinder iførte sig klæder af træbast og vandrede mellem skovens træer, saa at de kom til at ligne eneboere. De byggede sig løvhytter ved siden af** eneboerens bolig og tog stade der.

Eneboeren Enhjørning (Ekaçringa) fik øje paa dem, da han foretog en vandring. Alle disse kvinder bragte smukke, duftende blomster, som de rakte eneboeren. Denne blev glad herover; med blide ord og ærbødige udtryk spurgte kvinderne, hvorledes eneboeren befandt sig; de førte ham ind i et kammer og gav ham god klar vin, som de sagde var rent vand, og glædespiller, som de sagde var frugter. Da eneboeren havde spist og drukket, indtil han var mæt, sagde han til kvinderne: »Lige siden min fødsel har jeg aldrig fundet frugter eller vand, der kunde lignes med dette.« Kvinderne sagde: »Vi gør det gode af vort ganske hjærte; derfor opfylder himlen vore ønsker, og vi finder disse frugter og dette vand.« Eneboeren spurgte kvinderne: »Hvoraf kommer det, at eders hudfarve er saa straalende og frisk?« De svarede: »Det kommer af, at vi altid spiser disse gode frugter og drikker dette fortrinlige vand.« Eneboeren tog atter til orde: »Hvorfor opslaar I ikke eders bolig her?« De svarede: »Vi kan meget godt bo her.« Kvinderne opfordrede ham til at bade sig med dem; kvindernes hænder foretog lette berøringer paa ham, og hans hjærte blev uroligt og fattede vellystige ønsker. Han mistede strax sine overnaturlige gennemtrængende ævner, og himlen lod en stærk regn falde i syv dage og syv nætter. Hetæren tillod ham at hengive sig til lysterne og drikke og spise i syv dage.

Da saa lang tid var gaaet, var vinen og levnedsmidlerne aldeles

* pilules de joie. I andre versioner er det en art konfekt i form af frugter, hvilket stemmer med texten nedenfor. De skulde sikkert virke erotisk stimulerende.

** Bedre var »i nærheden af«. Hetærens list lykkes saa let, fordi eneboeren aldrig har set kvinder og ikke aner deres existens. Faderen er ganske ubemærket gledet ud af sagaen.

opbrugte, og man erstattede dem med bjærgets vand og træernes frugter; men deres smag var ikke behagelig, og eneboeren forlangte de næringsmidler, som man tidligere havde givet ham. Hetæren svarede: »Der er ingen flere; lad os nu gaa sammen hen for at hente nogle; ikke langt herfra er der et sted, hvor de kan findes.« — »Som du vil,« sagde eneboeren. De begav sig altsaa paa vej sammen. Ikke langt fra byen lagde kvinden sig ned paa jorden og sagde: »Mine kræfter er udtømte; jeg kan ikke gaa længere.« Eneboeren svarede: »Naar du ikke kan gaa længere, saa sæt dig overskrævs paa min nakke; saa skal jeg bære dig.«

Kvinden havde i forvejen sendt et brev for at underrette kongen derom, idet hun sagde: »Kom ud et øjeblik, konge! saa skal du se, hvad min visdom formaar.« Kongen saa dette skue og spurgte hetæren: »Hvorledes er du kommen saa vidt?« Hun svarede: »Ved mine kunstgrebs magt; der gives intet, som jeg ikke endnu kan udrette.« Kongen bød, at eneboeren skulde blive i byen; han gav ham rigelige ydelser og behandlede ham med agtelse; han opfyldte alle hans ønsker; han udnævnte ham til sin førsteminister.

Da eneboeren havde opholdt sig i byen i nogle dage, afmagredes hans legeme; han tænkte paa beskuelsens ubevægelighed og blev træt af denne verdens begær. Kongen spurgte ham, hvorfor han ikke var tilfreds. Han svarede: »Skønt jeg opnaar tilfredsstillelse af mine fem arter af begær, tænker jeg stedse paa opholdet i skoven.« Kongen sagde: »Mit oprindelige formaal var at gøre ende paa tørkens ulykke; hvorfor skulde jeg øve vold mod denne mand ved at berøve ham, hvad han vil have?« Han lod ham derfor drage bort. Da eneboeren kom tilbage til bjærgene, fuldkommengjorde han sig og skred fremad, og førend lang tid var gaaet, genvandt han de fem gennemtrængende ævner. — Buddha sagde: »Eneboeren Enhjørning er mig selv; hetæren er Je-chou-t'o-lo (Yaçodharâ)«*.

Slutningsordene viser, at vi har en Jâtaka for os, der som sædvanlig lægges i munden paa Buddha selv. Som vi senere vil faa at se, finder vi varianter af den i den indiske Jâtakasamling. Den har vel derfor omtrent samme ælde. Ifølge traditionen blev den nu existerende redaktion af Jâtaka'en (et ord, der baade bruges om hele

* Buddha's hustru.

samlingen* og de enkelte fødselshistorier) foretaget af B u d d h a - g h ô s a paa Ceylon c. 430 e. Chr.; men de fleste af fortællingerne er sikkert adskillige aarhundreder ældre, da scener fra ikke faa af dem findes fremstillede i reliefferne paa stûpa'en i Bharhut (en kolossal kuppelbygning, der gemmer relikvier af Buddha) fra det 3. eller 2. aarh. f. Chr. Endelig er det højst sandsynligt, ja utvivlsomt, at mangfoldige fortællinger har levet paa folkets læber, inden Buddhisterne optog og bearbejdede dem, for at de kunde tjene deres formaal.

Fortællingen om Ekaçringa frembyder flere meget tydelige lighedspunkter med Aristotelessagnet: 1) det i forvejen aftalte spil mellem kongen og den skønne, 2) asketens nedværdigelse, 3) kongen som tilskuer; 4) at asketen til sidst forlader hoffet for at vende tilbage til skoven, synes ogsaa at gaa igen i flere former af Aristotelessagnet, skønt det her motiveres anderledes. At hetæren anstiller sig udmattet for at faa eneboeren til at bære hende, har en mærkelig overensstemmelse med Candacis-episoden hos Ulrich von Eschenbach (se s. 53), en overensstemmelse, der k a n være tilfældig, men ikke behøver at være det. Naar Rishi'en i Dandins fortælling føler sig langt dybere ydmyget end den trods den burleske scene med al agtelse behandlede Ekaçringa, ligger forklaringen temmelig nær; Dandins fortælling er en næsten moderne psykologisk novelle, hvorimod Ekaçringa-sagnet er en ældgammel, barnlig legende, bearbejdet af en from munk, der ikke kunde give en Bodhisattva (Buddha i en tidligere existens) til pris for latteren. Maaske har den oprindelige folkelige fortælling, der kan formodes at ligge til grund, fremstillet bodsøverens nedværdigelse med adskilligt mindre alvor og værdighed.

Hetæren rider paa Ekaçringa's skuldre, men der staar intet om, at han skal agere hest. Dette k a n skyldes bearbejderen, der muligvis har fjærnet dette træk som usømmeligt. I en anden Jâtaka agerer derimod en dum brahman virkelig hest, men uden at bære nogen. Dens indhold er følgende:

* Den omfatter 550 fødselshistorier, 6 store bind i den engelske oversættelse (T h e J â t a k a o r S t o r i e s o f B u d d h a's f o r m e r B i r t h s. Translated from the Pâli by various hands under the editorship of C. B. C o w e l l. Cambridge 1895 ff.).

Ruhaka-Jâtaka (nr. 191)*. — Bodhisatta** er konge af Benares; Ruhaka er hans huspræst (purohita) og gift med en gammel brahmankvinde. Engang da Ruhaka rider gennem byen paa en herlig, prægtig smykket hest, som kongen har givet ham, udbryder folket i høje beundringsraab over den dejlige ganger. Ruhaka kommer glad hjem og fortæller dette til sin hustru; men den bedragerske kvinde svarer: »Ak, min husbond, du ved ikke, hvori denne hests skønhed bestaar. Den beror udelukkende paa dens smukke ridetøj. Hvis du nu vil smykke dig selv som hesten, tage dens ridetøj paa og gaa ned paa gaden, idet du kabriolerer paa hestevis, da vil du møde kongen, og han vil prise dig, og hele folket vil prise dig.« Den dumme brahman følger hendes raad, men han bliver til grin, og kongen spørger, om han er bleven forrykt. Ruhaka gaar vred hjem for at tugte sin hustru, men hun flygter i tide til paladset. Kongen opfordrer ham til at tilgive sin hustru, thi alle kvinder er fulde af fejl, og selv en brudt buestræng kan bødes; men huspræsten svarer: »Saa længe der er bast og arbejdere, er det let at købe nye buestrænge. Jeg vil skaffe mig en anden hustru; thi denne har jeg sandelig faaet nok af.«

Brahmanen er dum, men historien er, om muligt, endnu dummere, da den strider mod al sund sans. Hensigten synes at være at meddele et nyt exempel paa kvindens træskhed og slethed og maaske tillige give brahmanerne, som Jâtaka-fortællingerne tit har et godt øje til, et lille hib. Det erotiske, som ellers motiverer mandens besynderlige handling, mangler ganske. Hvis denne tarvelige fortælling overhovedet har noget med vort æmne at gøre, kan man maaske formode, at vi i den har det første famlende forsøg paa ride- eller snarere hestemotivets anvendelse. Herfra eller fra en lignende fortælling kan dette motiv maaske være gaaet over i en formodentlig adskilligt yngre anekdote, hvor det fik en langt bedre anvendelse, ved at erotiken toges til hjælp. I denne form foreligger fortællingen i den berømte visdomsbog Pancatantra (»Fembogen«) IV, 6. Den lyder saaledes i Harald Rasmussens oversættelse***:

* The Jâtaka, Vol. II, translated by Rouse.

** Bodhisattva er Sanskrit-, Bodhisatta Pâliformen.

*** De ældste indiske Æventyr og Fabler eller Fembogen oversat efter Grundteksten af Dr. phil. Harald Rasmussen. København 1893«, s. 181. Han kalder fortællingen »De vægelsindede Kvinder«; »Kvindeluner« er valgt efter Benfey.

Kvindeluner.

Der var engang en Konge, som herskede over den havombæltede Jord og hed Nanda.

Der gik stort Ry af hans Magt og Manddom, og paa hans Fodskammel spillede der et Straalenet fra en stor Mængde Fyrsters Pandesmykker. Hans Vej var saa klar som Efteraarsmaanens tindrende Straaler.

Han havde en Raadgiver ved Navn Vararuci, som havde gennemgransket alle Skrifterne og kendte hver en Tings virkelige Væsen. Som Følge af en Elskovsstrid var engang dennes Hustru bleven fortørnet, og skønt han paa mange Maader søgte at stille hende tilfreds, — thi han holdt saare meget af hende — lod hun sig dog ikke formilde. Da sagde hendes Mand: »Sig dog ,kære, hvorledes du kan blive forsonet, saa skal jeg sandelig gøre mit dertil!« Da sagde hun langt om længe: »Hvis du vil lade dit Hoved rage og kaste dig for mine Fødder, saa vil jeg atter vise dig et mildt Aasyn«*.

Da saa det var gjort, blev hun god igen.

Nanda's Hustru var imidlertid ligeledes bleven krænket, og uagtet han gjorde alt for at mildne hende, vilde hun dog ikke give sig til Freds. Da sagde han: »Kære! Ikke en Time kan jeg leve uden dig. Jeg styrter mig for dine Fødder, bare jeg kan vinde din Gunst igen.«

Da svarede hun: »Dersom jeg nu lægger dig et Bidsel i Munden, stiger op paa Ryggen af dig og lader dig rende, og du saa under Løbet vil vrinske som en Hest**, — saa vil jeg atter være dig huld.« — Saalunde skete det da.

Efter at Kongen derpaa om Morgenen havde taget Sæde i Raadet, indfandt Vararuci sig, og da Kongen saa ham, spurgte han: »Hør, Vararuci! Hvorfor er dit Hoved raget, skønt det ikke er Tiden dertil?«

Denne svarede:

---

* Dette er egentlig kun en parodi af, hvad der er fortalt ovenfor s. 63 f. n.

** Kryber han paa alle fire, eller gaar han oprejst? Vi hører intet derom, men det ser nærmest ud, som om han løber paa to med damen paa ryggen eller skuldrene.

»Er der noget, som kan tænkes,
og som ikke fluks kan ydes,
naar af dem, til hvem vi lænkes,
naar af Kvinderne det bydes?
Dér, hvor den, som ej er Hest,
vrinsker dog, som han kan bedst,
dér en Mand kan ogsaa rage
Hovedet paa fejle Dage.«

Slægtskabet med Aristotelessagnet er højst sandsynligt*; men der er tillige store uoverensstemmelser. Vi har ligesom i vort sagn en stor og mægtig konge og hans vise raadgiver, der begge er lige svage overfor en elsket kvindes luner; men her har hver sin tilbedte hustru, det er kongen og ikke ministeren, der maa tjene til ridehest, og lige saa lidt hører vi om nogen intrige.

Fortællingen, der som de fleste noveller og anekdoter i Pancatantra har en kvindefjendsk tendens eller rettere, kan anvendes som angreb mod kvinderne, er imidlertid ikke en oprindelig bestanddel af »Fembogen« (saaledes kaldet, fordi værket er delt i fem bøger); den er et forholdsvis sent indskud og har derfor ikke fundet optagelse i de bearbejdelser af værket, der vandrede mod vest. Den store tyske videnskabsmand Benfrey, der ved sit berømte værk »Pantschatantra« 1859 grundlagde den sammenlignende eventyr- og novelleforskning, saa rigtigt, at oversættelsen paa Pehlevî (Sassaniderigets officielle sprog), der er tabt, men ligger til grund for den gamle syriske oversættelse af c. 570 e. Chr., i flere henseender var mere oprindelig end de paa hans tid fremdragne indiske bearbejdelser, og sluttede deraf, at det oprindelige Sanskritgrundværk havde omfattet 13 afsnit ligesom Pehlevîoversættelsen. Da nu et af disse afsnit (10. bog) har et afgjort buddhistisk præg, drog han heraf den slutning, at hele grundværket var af buddhistisk oprindelse, men senere omarbejdet af brahmanerne i den skikkelse, hvori det nu foreligger. Den tyske Indolog Johannes Hertel har imidlertid i den nyeste tid fremdraget en langt ældre og oprindeligere redaktion**, der ka-

* Benfey: Pantschatantra. Leipzig 1859, I, s. 461 f. Allerede Benfey sammenligner legenden om Ekaçringa og Dandin's fortælling med vort sagn.

** Tantrâkhyâyika. Die älteste Fassung des Pañcatrantra. Aus dem Sanskrit übersetzt mit Einleitung und Anmerkungen von Johannes Hertel. Leipzig und Berlin 1909.

ster et nyt og uventet lys over det gamle værks historie. Denne gamle redaktion har titlen Tantrâkhyâyika (ɔ: »(Lærebog) bestaaende af fortælling om klogskabsanvendelser«) og menes at gaa tilbage til et tabt grundværk, forfattet i Kashmir formodentlig engang i de to sidste aarhundreder f. Chr. Forfatterens hensigt har været at give en lærebog for unge prinser i statskunst og alle dens snedigheder og indviklede intrigespil og tillige meddele dem grundig indsigt i Sanskrit, der i krigerkasten (ɔ: hofkresene og adelen) gennem mange aarhundreder vedblev at leve som et dannet kunst- og litteratursprog, længe efter at det var ophørt at være folkets maal. Hertel hævder, at bogen har en afgjort brahmansk karakter, og at dens tendens, der ingenlunde kan bestaa for en stræng moralsk domstol, ubetinget maatte være syndig i en Buddhists øjne. En morskabsbog skulde det mindst af alt være; de indskudte fabler og fortællinger skulde kun tjene som exempler paa de meddelte læresætninger. Det laa imidlertid fristende nær for afskrivere at gøre tilføjelser og indskyde nye fortællinger, og Hertel paaviser adskillige, som sikkert ikke er oprindelige, medens andre er mistænkelige. »Kvindeluner« findes ikke i Tantrâkhyâyika, og i det hele spores der ingen kvindefjendsk tendens, thi I, 3 (»Tre selvforskyldte ulykker« = Pancatantra I, 4), i hvilken den berømte »ukyske væverkone«* forekommer, er dels af tvivlsom ægthed, dels ganske kort og blottet for de rasende kvindefjendske strofer, de senere bearbejdelser indskyder, medens III, 8 (= Panc. III, 11: »Tømmersvenden og hans utro hustru,« der dog er meget stærkt omarbejdet) vel handler om en utro kone, men dog snarere er bestemt til at illustrere mandens fæiske dumhed.

Fra Kashmir bredte vort værk sig over hele Indien under titlen Pancatantra, stadig naturligvis i en mere eller mindre omarbejdet skikkelse. I det 6. aarh. hørte kong Chosru Nushirvan af Persien (531—579) om en ganske vidunderlig bog »Kalilah og Dimnah«**, der skulde indeholde vise leveregler og ypperlige lærdomme vedrørende statsstyrelsen. Han sendte den lærde og sprogkyndige læge Burzûjeh til Indien for at faa den og andre bøger

* Beslægtet med Decameron VII, 8. Se Landau: Die Quellen des Dekameron, s. 119 ff. E.

** Sanskrit: »Karataka og Damanaka«, navnene paa de to sjakaler, der optræder som løvens ministre i første bog.

oversatte, og det lykkedes denne mand ved anvendelse af stort diplomatisk snille og megen »elskværdighed« (ɔ: mange bestikkelser) at bevæge en kongelig bibliothekar til at skaffe ham adgang til det for profane øjne omhyggelig bevogtede værk, som Burzûjeh derpaa oversatte tilligemed andre værker, idet han arbejdede baade nat og dag under stadig frygt for opdagelse. Dette i forbindelse med hans mangelfulde kundskaber i Sanskrit havde imidlertid den uheldige følge, at hans oversættelse blev fuld af fejl, og desuden kan det bevises, at det haandskrift, han benyttede, manglede i det mindste det første blad. Den oversættelse, han endelig bragte hjem med til Persien, indeholdt foruden de 5 Pancatantra-bøger 8 andre, der intet har med Pancatantra at gøre; derfra skriver sig Benfeys 13 afsnit. Pehlevîoversættelsen blev allerede c. 570 oversat paa Syrisk og c. 750 paa Arabisk; fra den arabiske oversættelse stammer atter alle andre øst- og vesterlandske bearbejdelser (udenfor Indien). I det hele har ingen anden indisk bog faaet en saa enorm udbredelse udenfor sit hjemland som Pancatantra*.

Fortællingen »Kvindeluner« fandtes, som berørt, ikke i det haandskrift, der stod til Burzûjeh's raadighed, heller ikke i det, der kom til at danne grundlaget for Hitopadeça, en langt senere, stærkt omarbejdet fabel- og visdomsbog. Derimod blev den optaget i en Jainabearbejdelse, der mellem 850 og 1199 blev foretaget i det nordvestlige Indien, og som dér fuldstændig har fortrængt den ældre text. Jaina'erne er, som berørt, en med Buddhismen delvis beslægtet, uhyre asketisk sekt**; men paa den tid havde de vundet indflydelse ved hoffet i Gujarat og lempede sig som praktiske folk efter tidens krav. Pancatantra var alt for praktisk og yndet en bog til at lades upaaagtet; saa forsøgte man da, saa vidt gørligt, at forandre det gamle umoralske artha-værk til en moralsk lærebog i dharma. Bearbejderen gik meget radikalt til værks; bl. a. indskød han nye strofer og nye fortællinger — til dels afgjort kvindefjendske —, der er beslægtede med buddhistiske, som vi kender andetstedsfra, og omarbejdede de gamle. Den saaledes tilvejebragte

* Dette og det nærmest følgende efter Hertel, anf. værk I, s. 45 ff. og s. 26 ff.

** At der trods ligheden er store forskelligheder mellem de to sekter, kan ses hos Edv. Lehmann: Buddha, s. 38 ff.

text er den saakaldte textus simplicor (simplere text)*. Paa grundlag af denne og andre kilder forfattede Jaina-munken Pûrnabhadra i aaret 1199 en ret omfangsrig og kunstfuld bearbejdelse, den sakaldte textus ornatior (mere udsmykkede, rigere text)**.

Fortællingen »Kvindeluner« er altsaa et forholdsvis sent indskud; men derfor kan den godt være meget ældre. Den er egentlig mere mildt og fint ironiserende over mændenes svaghed overfor deres hustruer end egentlig kvindefjendsk; men den lod sig anvende som angreb paa kvinderne og synes derfor tidligt — ligesom en uhyre mængde andre gamle eventyr og noveller — at være optaget af Buddhismen. Da denne religion c. 1000 e. Chr. havde faaet fast fod i Tibet***, blev dens rige novellelitteratur overført paa landets sprog. Derfor finder vi i det kæmpemæssige tibetanske værk Kandjur en mangfoldighed af indiske fortællinger, der trods større og mindre, i reglen uheldige omdannelser er lette at genkende. Ogsaa »Kvindeluner« er optaget i Kandjur, men i en meget stærkt udvidet og yderst raffineret form, der allerede derved ganske tydeligt røber sig som en senere omarbejdelse. Er denne nu foretaget paa tibetansk eller allerede paa indisk grund? Det sidste synes utvivlsomt, naar man betænker, hvor meget de fleste andre indiske fortællinger har lidt ved at overføres paa Tibetansk. Heraf kan man vel slutte, at »Kvindeluner« har existeret meget længe, rimeligvis

* Kosegarten slog denne sammen med andre texter i sin udgave, der atter ligger til grund for Benfeys oversættelse, hvortil ogsaa haandskrifter benyttedes. Benfey's oversættelse bliver derfor egentlig ikke nogen »textus simplicior«. En nyere overs. af denne text er: Pantschatantra. Ein altes indisches Lehrbuch der Lebensklugheit in Erzählungen und Sprüchen. Aus dem Sanskrit neu übers. von L. Fritze. Leipzig 1884. Den findes ikke paa vore bibliotheker.

** Das Pañcatantram (textus ornatior). Eine altindische Märchensammlung. Zum ersten Male übersetzt von Richard Schmidt. Leipzig, Lotus-Verlag (o. J.) »Kvindeluner« hedder her »Zwei Weiberknechte« (IV, 6, s. 271), men er i ingen nævneværdig henseende forskellig fra Benfey's og Rasmussens oversættelser.

*** Buddhismens udbredelse i Tibet skal være begyndt i det 7. aarh., men standsedes for en tid. I det 12. og 13. aarh. udfoldedes der en omfattende oversættervirksomhed. Se Ralston: Tibetan Tales, Introduction, p. X ff.

aarhundreder, før den optoges i Pancatantra*. Kandjur-versionen synes at hvile paa en form, der har været lidt forskellig fra den i litteraturen bevarede, idet kongens optræden som hest vel har været omtalt først.

I Kandjur udgør den omarbejdede og udvidede form en del af en længere fortællingscyklus, der handler om kong Caṇḍa Pradyota af Ujjayinî (en navnkundig indisk stad) og (dog kun i ringe grad) hans forhold til Buddha's discipel Mahâkâtyâyana, der vinder kongen for sig og udbreder Buddhismen i hans land**. »Caṇḍa« betyder »den hidsige«, men »den kvindekære« vilde være et mere passende tilnavn for denne konge***, hvis galante eventyr danner et ret væsentligt indhold af disse fortællinger. Moralen er i det hele forbavsende slap. Allerede i Jâtaka'erne slaar det buddhistiske kvindehad ofte over i en dels ringeagtende, dels menneskekærligmild ligegyldighed for erotiske fejltrin fra kvindernes side: Dette køn er nu engang svagt og upaalideligt; hvorfor skal man da tage sig dets excesser alt for heftigt? At vogte kvinder er dumt, da det faktisk er umuligt; derfor bør en fornuftig mand bære sine ægteskabelige horn med sindsro†. I fortællingerne om kong Pradyota gaar det endog — rimeligvis under indflydelse af det tibetanske polyandri — saa vidt, at kongens søn Gopâla med urokkelig sindsro ikke blot erfarer, men ser sin hustrus utroskab og erklærer, at han fra sin tidligere tilværelse, da han selv var kvinde, af personlig erfaring ved, hvor umætteligt dette køn er††. Deraf tager hans fader kongen anledning til med en forbavsende liberalitet at indrømme

* Nanda var navnet paa en konge, og Vararuci paa en stor grammatiker, der begge skal have levet paa Alexander den Stores tid (Rasmussen, anf. v., s. 181; sml. s. 158 nedenfor). Fortællingen maa altsaa stamme fra en Tid, da disse mænd endnu mindedes.

** Mahâkâtjâjara und der König Tshaṇḍa-Pradjota. Ein Cyklus buddhistischer Erzählungen mitgetheilt von A. Schiefner (Mémoires de l'académie des sciences de St.-Pétersbourg. VII. série. Tome XXII, No. 7. 1875).

*** Hidsigheden træder stærkere frem hos Chavannes: Cinq cents contes et apologues, nr. 499.

† Se f. ex. Jâtaka 65, 120, 195, 225, 401, 431.

†† XII. fortælling, der er en variant af Jâtaka 62. Slutningen, hvor karavanførerens fangne hustru ikke tilfredsstilles ved 500 vilde røveres favntag (!), har en mærkelig lighed med Poggionis Facetiæ. Londini 1798, T. II, p. 8: Mulieris conscientia.

alle sine haremsdamer uhindret sexuel frihed*. Den fortælling, der særlig interesserer os, er dog den 9., der lyder saaledes:

IX. Pândava-pigen Târâ.

Da Pândava'erne, som boede i bjærgene, havde gjort oprør mod kongen, befalede han (sin førsteminister) Bharata, at kue dem. Bharata rykkede ud med en fuldstændig hær, betvang dem, nødte dem til at stille gidsler, paalagde dem tribut og skatter og drog bort. Da kongen hørte, at Bharata havde kuet Pândava'erne, nødt dem til at stille gidsler og paalagt dem tribut og skatter, og at han nu vendte tilbage, gik han hæren i møde. Blandt gidslerne fik han øje paa en pige, hvis legeme var dækket med bylder og befængt med en art udslæt, og sagde til Bharata: »Skulde der mon findes et menneske, der vilde hengive sig til elskovsnydelse med en saadan pige?« Bharata svarede: »Konge, ikke blot vil man hengive sig til elskovsnydelse med hende, men hun er i stand til at bevirke, at man lader hende stige op paa sin ryg og vrinsker dertil.« Kongen sagde: »Bharata, skulde det være muligt?« Han svarede: »Konge, jeg vil bevise dig det.« Bharata overgav pigen til lægerne med den forsikring, at han vilde skaffe alt, hvad der krævedes til hendes behandling. Lægerne behandlede hende, og sygdommen blev ganske hævet. Da pigen saa blev plejet med de mest udsøgte sager, blev hun meget smuk. Bharata antog hende i datters sted og gav hende navnet Târâ, Pândava-pigen. Han sagde til hende: »Pige, jeg vil indbyde kongen til et middagsmaaltid; smyk du dig med alle prydelser og vis dig for kongen.« Târâ svarede intet. Bharata sagde til kongen: »Konge, du synes allerede helt at have glemt mit hus; vil du ikke bsøge det?« Kongen svarede: »Hvorledes skal jeg be-

* Kun én eneste af kongens hustruer Çântâ vil ikke benytte den hende tilstaaede frihed. Om hende handler ogsaa den sammenhængende fortællingsrække XVIII—XX, af hvilke XIX er nøje beslægtet med Jâtaka 77, 314 og 418, medens alle tilsammen har hørt til de bøger, Burzûjeh medbragte fra Indien foruden Pancatantra. Derved kom dette afsnit ind i »Kalilah og Dimnah« og gik videre til de europæiske bearbejdelser. Det genfindes hos Kragballe: De gamle Vises Lignelser og Hofsprog. Kjøbenhavn 1852, s. 31 ff.: »Kong Sedras af Indien og Dronning Helebat.« Benfey (Pantschatantra, § 225) omtaler dette afsnit som endnu ikke genfundet i den indiske litteratur; senere fandtes det altsaa virkelig paa Tibetansk.

søge det, da du ikke indbyder mig?« Bharata sagde: »Forholder det sig saaledes, konge, saa indbyder jeg dig.« Kongen modtog indbydelsen. Bharata sørgede for mad og drikke, som det sømmede sig til at modtage kongen, og lod huset festligt smykke. Kongen kom til hans hus. Bharata lod ham gnide med passende stoffer, bade i vand af forskellig vellugt, salve med forskellige salver og klæde med forskellige gevandter. Da kongen havde nydt det for ham bestemte maaltid, sad han og førte en samtale med Bharata. Da kastede Târâ en bold fra et kammer, der var skilt fra det andet ved et forhæng, og idet hun trak forhænget til side, sagde hun: »Fader, giv mig bolden tilbage!« Kongen saa paa den ungdomsskønne pige og sagde, grebet af elskov: »Bharata, hvis datter er hun?«* — »Konge, det er min datter.« — »Bharata, har du endnu ikke forlovet hende med nogen?« — »Nej, konge.« — »Forholder det sig saaledes, Bharata, hvorfor giver du hende saa ikke til mig?« — »Konge, jeg giver dig hende.« — Med overvættes glæde tog kongen hende til gemalinde. Da ifølge tingenes natur det nye stedse foretrækkes for det gamle, saa kongen kun paa hende, hængte ved hende, var kun optaget af hende, idet han tilsidesatte de andre kvinder. Da mente Bharata, at nu var tiden kommen til at bringe det til udførelse, som han tidligere havde udtalt, og han sagde til Târâ: »Min datter, formaar du at faa kongen til at tillade, at du stiger op paa hans ryg, og kan du bringe det saa vidt med ham, at han vrinsker?« Med et lille smil svarede hun: »Fader, jeg skal se, om jeg formaar det eller ej.« Da kvinderne er kloge, selv om de intet har lært**, iførte hun sig et smudsigt klædebon og lagde sig ned paa en tremmebænk. Kongen spurgte: »Dronning, hvilket løfte har du aflagt?« Hun svarede: »Konge, guderne er fortørnede.« Kongen spurgte: »Hvad har du med guderne at gøre?« — »Konge, da du udsendte min fader for at kue Pândava'erne, bad jeg til guderne og lovede dem, at hvis min fader kom tilbage og havde fuldbragt sit hverv, vilde jeg stige op paa ryggen af den mand, der tog mig til hustru, og lade ham vrinske. Derefter blev jeg givet dig til hustru. Da nu tallet paa

* Kongen kender ikke pigen igen og har aabenbart ganske glemt sin tidligere samtale med Bharata. I det følgende lader Târâ, som om hun virkelig er ministerens datter, og kongen anser hende sikkert derfor.

** Denne sætning forekommer hyppig i den indiske litteratur. Sml.:

Af naturen ere kvinder kloge,
Men af bøger lærer manden klogskab.

kvinderne, der opholder sig i kvindeboligen, er meget stort, befinder jeg mig i denne tilstand, fordi jeg ikke trór, at jeg kan indfri mit løfte.« For dem, der er grebne af elskovslidenskab, gives der intet, som ikke lader sig gøre; derfor sagde kongen: »Vær uden bekymring, dronning, da du har aflagt løftet for min skyld! Alt skal blive udført.« Târâ svarede intet. Da spurgte kongen: »Dronning, hvorfor taler du ikke? Har du maaske en anden bøn?« Hun svarede: »Konge, jeg har ikke den ringeste bøn; men til den tid skal brahmanen og huspræsten* udtale velsignelsen for kongen, og en lutspiller skal spille paa lut.« Kongen svarede: »Ogsaa dette er let: huspræsten har vi; der skal kun søges efter en lutspiller.« Târâ sagde: »Godt, konge! lad søge efter en lutspiller!«

(Der fortælles nu om en ung købmand fra Gândhâra, der først lader sig ganske afblanke af en hetære og derpaa sættes paa døren af hende, efter at hun forinden »for at prøve hans kærligheds styrke« har lokket ham til at udføre en højst malproper handling, der er lovlig stram til, at den kan meddeles paa Dansk**. Han ernærer sig saa ved lutspil.)

Kongen sagde til Bharata: »Da din datter har aflagt et saadant løfte overfor guderne, og jeg har en huspræst, saa er spørgsmaalet, hvem der kan skaffe os en lutspiller.« Bharata sagde: »Konge, der er en Gândhârer, som ernærer sig ved lutspil; jeg vil binde ham et silkeklæde for øjnene og kalde ham hid.« Kongen havde intet at indvende. Derpaa steg han med huspræsten op paa taget af det syv stokværk høje palads og fortalte huspræsten alt, saaledes som det var gaaet til. Denne svarede intet. Bharata bandt Gândhâreren et silkeklæde for øjnene og førte ham op paa taget af det syv stokværk høje palads. Pândava-pigen Târâ undrede sig, og efter at have bedt om held og lykke iførte hun sig et hvidt klædebon og besteg kongens ryg. Huspræsten istemte velsignelsesformularerne, Gândhâreren spillede paa sin lut, og kongen begyndte at vrinske***. Da tænkte Gândhâreren: »Hvorledes kommer en hest herop, da paladset er

* Ikke to, men én person.

** Puella, ventre exonerato, granum bacæ in stercore posuit. Tum »Si me amas,« inquit, »hoc granum dentibus cape.« Han vil gøre det, men hun sparker ham med hælen, skammer ham ud og jager ham bort.

*** Heller ikke her hører man noget om, at han kryber paa alle fire. Det ser næsten ud, som om han staar oprejst med damen paa ryggen og vrinsker.

syv stokværk højt? Her er ganske sikkert en mand falden i en kvindes magt, ligesom det gik mig, og nu gør kvinden ham til latter.« Derfor gav han sig til at synge: »Som det gik med bærkærnen, som det gik med bærkærnen, synes ogsaa denne sag at forholde sig, synes ogsaa denne sag at forholde sig.« Da han stadig gentog denne melodi, spurgte kongen: »Hej, mand! hvad skal denne sang betyde?« Gândhâreren fortalte ham alt, saaledes som det var gaaet til. Kongen mærkede, at Gândhâreren var kommen til bunds i sagen, og at han derfor ikke kunde taale ham i landet. Han gav ham fem hundrede kârshâpana's (en mynt) og befalede ham at forlade landet.

Til denne fortælling slutter sig de to følgende:

X. Huspræsten lader sit haar rage.

En dag sagde huspræsten til kongen: »Konge, du har ikke handlet ret; det sømmer sig ikke, at kongen saaledes falder i kvinders magt.« Kongen svarede intet og fortsatte ikke samtalen. Snart efter sagde han til Bharata: »I dag har huspræsten talt saadanne ord; kunde du ikke mage det saa, at hans egen hustru gør ham skallet?«

(Bharata lover at gøre sit bedste. Han giver sin hustru sagen i kommission, og hun slutter venskab med huspræstens hustru. Hun praler overfor denne med, hvad hun kan faa sin mand til at gøre, saa at hendes veninde ogsaa faar lyst til at prøve sin magt og efter hendes forslag lover at gøre sin mand skallet. Hun anvender ganske det samme fif, som Târâ overfor kongen, og erklærer, at hun har lovet guderne at rage sin mands hoved og ofre dem hans haar. Huspræsten har intet at indvende, men han maa først tale med kongen. Han gaar til denne, der alt er underrettet om det hele af Bharata, og siger: »Konge, da jeg maa opfylde en forpligtelse mod guderne, maa du tillade, at jeg først efter sex maaneders forløb viser mig for dit ansigt.«)

Kongen tilstod hans bøn. Huspræsten gik hjem, lod sit hoved rage og holdt sig saa i det indre af sit hus. Men hans hustru mældte Bharata's hustru, at hendes mand nu havde ladet sit hoved rage. Bharata's hustru meddelte dette til sin mand, og denne fortalte det til kongen. Kongen blev overmaade glad over denne meddelelse og befalede at hidkalde huspræsten. Bharata havde lært to drenge, han havde i sin tjeneste, følgende vise: »Hvor der er en kvinde fuld

af skønhed og af god familie, der udgør husets pryd, dér vrinsker ogsaa den, der ingen hest er, dér ser du huspræsten med glatraget hoved.«* Huspræsten tog en hat paa og ilede til kongen. Da han traadte ind, begyndte begge drengene at synge visen, medens en anden tog hatten af huspræsten og sagde: »Se huspræsten med glatraget hoved!« De tilstedeværende brast i en skraldende latter, medens huspræsten forstummede af skam, bøjede sit hoved og begav sig ydmyget hjem.

XI. Huspræstens hævn. — Kongen har følt sig stødt over, at ogsaa Bharata har bebrejdet ham hans svaghed overfor det smukke køn, og opfordrer derfor huspræsten til at hævne sig paa ham. Huspræstens neveu, der er tryllekyndig, frembringer ved illusion en karavane, lader en skarndynge se ud som et hus, hvor karavanføreren har taget ophold, og en benrad, der ligger paa skarndyngen, som en henrivende kvinde. Bharata, der er kommen for at kræve told af karavanen, anser hende for karavanførerens hustru, lover fritagelse for told som løn for hendes gunst, favner hende og falder i søvn med armen om hendes hals. Saa lader tryllekunstneren illusionen svinde, og ministeren ligger paa møddingen og omfavner et skelet. Mennesker i tusindvis strømmer sammen for at nyde dette sjældne skue, og kongen vækker sin minister: »Bharata,« siger han, »har du ogsaa spist kvindemenneskets kød, som du har fornøjet dig med?« Den arme førsteminister tænker paa selvmord, men foretrækker dog at lade sig indvie som (buddhistisk) gejstlig; men kongen kan ikke undvære ham og giver ham hans stilling tilbage.

Disse tre fortællinger danner, som man ser, et sammenhængende afsnit, hvis slægtskab med »Kvindeluner« er aldeles indlysende. Ja, der kan næppe være nogen tvivl om, at denne cyklus er en endog meget raffineret bearbejdelse af Pancatantra-fortællingen. Baade kong Nanda og kong Pradyota bærer deres elskede hustru som ganger, ja vrinsker oven i købet, og den første maa endda løbe med bidsel i munden. Bharata og huspræsten bebrejder kongen hans erotiske svaghed, men lokkes begge til straf i lige saa latterlige situationer. Hverken her eller i Ekaçringa-legenden har

* Overensstemmelsen med strofen, der afslutter »Kvindeluner« (s. 83), er øjensynlig. Denne strofe kunde ogsaa tyde paa, at fortællingen oprindelig har haft en anden form, og at ministerens bedaarelse har fulgt efter kongens (sml. Alexander og Aristoteles).

vi dog Aristoteles-sagnet fuldt udviklet; men det maatte ligge nær at sammenarbejde de to fortællinger* og lade kongen og ministeren bytte roller som hest. De mange historier om strænge asketer, der lod sig daare af listige skønne, og ganske særlig Ekaçringa-sagnet, kan let have givet en talentfuld fortæller en lykkelig idé, især da disse barske bodsøvere af adskillige uærbødige skeptikere ganske simpelt opfattedes som gemene hyklere, der kun gik ud paa at bedrage det godtroende folk**. Hvis nu ministeren, der altid er en brahman og ofte betegnes som sin herres aandelige vejleder, gøres til en ældre vismand, der præker moral for en forelsket konge — en tendens, der antydes i Kandjurversionen —, følger resten næsten af sig selv: Kongens elskede harmes over den kedelige dydsdragon, gør ham selv forelsket og lader hans hjærtenskær (der oprindelig næppe er hende selv, men en ung, smuk dertil instrueret skønjomfru eller maaske hans egen hustru (sml. Ruhaka-Jâtaka)) bruge ham som ganger. En saadan version er endnu ikke funden i den indiske litteratur, men maa vistnok have existeret, da vi allerede i det 9. aarh. finder den i et arabisk værk. Det er muligt, men ikke til at bevise, at sagnet om den mægtige konge, hans vise minister og giftpigen, som senere skal omtales, kan have haft indflydelse paa fortællingens udvikling.

* Maaske er fortællingerne sammenblandede i en saare ubetydelig russisk fortælling (hos Liebrecht: Zur Volkskunde, 1879, s. 140: Die getragene Frau), der muligvis kan anses for en fjærn og bleg indisk udløber. Her anstiller en kone, der er ude paa marken med sin mand, sig dødssyg, saa at han maa bære hende hjem under naboernes latter. Udenfor huset siger hun: »Bær mig ind i hytten, thi jeg dør vist; jeg vil sætte mig paa din hals (nakke); saa skal du bære mig ind i hytten.« Dette sker; hun falder i søvn paa gulvet og fejler intet næste dag. — Maaske er denne eller en lignende (formodentlig lidt bedre) fortælling vandret videre til Böhmen, hvor Ulrich von Eschenbach kan have anvendt motivet, den foregivne sygdom, i Candacis-episoden (s. 53 og 80). Hvis denne med alt forbehold fremsatte formodning skulde holde stik, vilde altsaa to former af samme motiv have mødt hinanden under deres vandringer, den ene kommende fra øst, den anden fra vest.

** Hyklerske asketer omtales ofte i Jâtaka'en og andre værker. Flere steder siges det endog, at hellige mænd og bodsøvere i særlig grad hører til skøgernes kunder. Navnlig digteren Kshemendra fra Kashmir i det 11. aarh. gør asketerne til genstand for den blodigste satire; han anser dem for hyklere alle til hobe. Se J. J. Meyers overordentlig interessante indledning til Altindische Schelmenbücher.

Den berømte franske videnskabsmand Joseph Bédier, der i den sidste tid har givet anledning til saa megen diskussion og hidsig polemik ved sin pièce om de tyske grusomheder i verdenskrigen 1915*, vender sig i sin aar 1893 udgivne bog Les Fabliaux meget kraftigt imod »den orientalske theori«, hvorefter næsten alle fortællinger skal stamme fra Indien. P. 170—177 behandler han Henri's Aristotelessang og haaner de lærde, der har betragtet dette motiv som indisk »uden at præstere bevis derfor«. Bédiers argumenter er væsentlig følgende: 1) Henri's Aristotelessang staar i æsthetisk værd uhyre højt over den tarvelige Pancatantrafortælling »Kvindeluner« — en uomtvistelig sandhed, som jeg skal være den sidste til at nægte —. 2) Langt bedre end »Kvindeluner« er fortællingen om kong Pradyota og Târâ, men ogsaa den lider af manglende logik og er egentlig »en farmaceutisk fortælling, der kun beviser den indiske medicins fortræffelighed« (!). — 3) Den orientalske theori fører et tveægget sværd. Hvis de orientalske former er de bedste, hedder det, at de occidentalske fortællere er nogle klodrianer, der har spoleret æmnet. Er derimod de occidentalske former de ypperste, har de vesterlandske fortællere logisk og harmonisk udviklet en formløs indisk spire. — 4) Antager man den sidste paastand, er det eneste fælles for de indiske former og Aristotelessangen følgende: En mand finder sig i, at en kvinde sadler og rider ham. Bédier kan godt tænke sig, at Aristotelessangen en skøn dag er opstaaet fuldt færdig i en klerikers hjærne, der har kedet sig ved at høre sin lærer forklare Aristoteles' skrifter. — 5) »Veziren med sadel og tømme« hos Cardonne (se nedenfor s. 101 f.) kan lige saa godt stamme fra Aristotelessangen som omvendt, men det første er det sandsynligste.

Bédiers argumentation er klar, men ungdommelig og meget advokatorisk. Beskyldningerne for manglende logik i »Pândavapigen Târâ« er følgende: Bharata har snydt i spillet, thi kongen har kun paastaaet, at ingen kunde have med pigen at gøre, saa længe hun var befængt med udslæt (!). Da den unge dronning beder kongen om rideturen, er det mærkeligt, at han har glemt væddemaalet med Bharata. Det er lige saa usandsynligt, at han tror paa sin

* Jeg stiller mig her ubetinget paa professor Nyrops og Bédiers side. Den følgende polemik maa ikke paa nogen maade opfattes som en skjult tilslutning til Karl Larsen.

hustrus stupide løfte. Kongen viser ingen dum lidenskab som Aristoteles, men kun galanteri; Henrik IV vilde have gjort det samme for Gabrielle. — Alle disse postulater er meget aandrige og flotte; men der er ingen grund til at imødegaa dem.

At orientalisterne argumenterer som i 3), er til en vis grad sandt. Men, som en aandrig tysk forsker — jeg husker ikke, hvem — bemærker: »Mange fortællinger er i deres ældste kendte skikkelse fuldendte kunstværker, medens de paa deres videre vandring smuldrer hen; andre derimod kan sammenlignes med raa diamanter, der først efterhaanden opnaar tilslibningen, der lader dem straale med den reneste glans.« I Henri's Aristotelessang har vi netop en saadan sleben ædelsten. Baade mellem øster- og vesterlandske fortællere har der været klodrianer og flinke folk. Ogsaa tilfældet har spillet sin rolle.

Bemærkningen i 4) er lovlig flot og ungdommelig. Bédier kendte ikke og kunde ikke kende Ekaçringa-legenden, der vejer tungt for den orientalske theori. Men selv uden denne legende er dette ridt, hvortil manden bekvemmer sig af elskov, en saa original tanke, at man ikke kan affærdige den med en vittighed. Det kan næppe betragtes som udelukket, at en ypperlig fortælling kan udvikle sig af et enkelt motiv, en lykkelig og livskraftig spire, ligesom det er en kendsgærning, at karakteristiske træk vandrer og ofte indgaar i helt nye forbindelser*. Endelig er tanken om elskovs umaadelige magt, der gør selv de viseste og største mænd til daarer eller villige slaver, saa ægte indisk og ganske glimrende udtrykt i ridemotivet. For en saadan idé var der sikkert ingen jordbund i det af ganske andre idealer beherskede Europa inden troubadurernes og trouverernes tid; men da var netop den orientalske paavirkning saare stærk. Henri siger jo desuden udtrykkeligt, at han ikke selv har opfundet sit æmne.

Bédier er tilbøjelig til at tro, at fortællingen hos Cardonne har Aristotelessangen til kilde. Han vilde dog maaske dømme anderledes, hvis han havde kendt al G'âhiz' langt ældre arabiske version fra det 9. aarh. (se nedenfor s. 98 ff.), der ganske kuldkaster alle hans argumenter. Sært nok, at han har overset den! Den staar dog

* I »Episke grundlove« (Edda 1915, H. 3, s. 85 ff., især s. 117 ff.) viser Moltke Moe, hvorledes samme motiv vandrer videre og benyttes paa højst forskellige maader.

sidst i den afhandling af Schiefner, som han selv maa have benyttet til sin oversættelse af Pândavapigen Târâ.«*

Den fremragende franske videnskabsmand E. Cosquin, en ivrig tilhænger af den orientalske theori, tager kraftigt til genmæle mod Bédiers opfattelse i en fortrinlig afhandling (Romania, XL., 1911, p. 499 f.), i hvilken han hævder, at Bédiers litteraturkundskab allerede i 1893 var for ringe, medens materialet senere er svulmet umaadeligt op og ganske modbeviser Bédier. Et slaaende bevis paa den indiske theoris rigtighed ser Cosquin deri, at fortællingerne ligefrem udstraaler fra Indien til alle sider: mod vest til Persien, Forasien og Europa, mod nord til Tibet, mod nordøst til Kina, mod sydøst til Bagindien. Allevegne lader der sig paavise parralleler, der kan føres tilbage til indiske kilder.

Af stor betydning for spørgsmaalet er de af Chavannes for nylig oversatte 500 kinesiske fortællinger (Cinq cents contes et apologues extraits du tripiṭaka chinois. Tome I—III. Paris 1910—11), der er overførte fra Indisk af buddhistiske missionærer og desuden næsten alle kan bestemt tidfæstes — et sjældent gode i den indiske litteratur! T. I (over 150 numre) er fra det 3. aarh. e. Chr., de fleste af de andre numre fra det 4. eller 5. aarh., nogle fra begyndelsen af det 6. og enkelte fra begyndelsen af det 8. aarh. e. Chr. De er altsaa temmelig gamle og maa endda have existeret en rum tid, før de blev indførte i Kina. Blandt disse fortællinger genfindes nu en mængde fra den europæiske litteratur velkendte motiver**, hvilket forhold dog gør det overvejende sandsynligt, at Indien er disse fortællingers hjem.

* Bédiers bemærkninger om de andre fabliaux vedkommer os ikke her. Kun følgende om den berømte la Housse partie. B. paastaar, at der ingen orientalsk parallel findes. Vi har dog en saadan i Jâtaka 446 og en næsten endnu tydeligere hos Chavannes, T. III, p. 14 midt, hvor der virkelig er tale om deling af et tæppe. Disse to versioner var dog ikke fremdragne, da Bédier skrev. Det synes i det hele, alt som flere orientalske fortællinger fremdrages, at de ældre forskere meget ofte har anet rigtigt.

** Jeg har under læsningen gjort adskillige iagttagelser, der sikkert langtfra er udtømmende. Heraf meddeler jeg følgende: Nr. 22 (Den skønne unge dronning, der falskelig anklages for at have født et misfoster) er beslægtet med Farizade i 1001 Nat ved Mardrus. T. XX, p. 13 ff., Straparola IV, 3, Gonzenbach: Sicil. Märchen nr. 5 og til dels »Svanerne« i Dolopathos (Oesterley) p. 73 ff. — Nr. 45, et uhyre udbredt motiv, besl. m. Schillers »Der Gang nach dem Eisenhammer« og Grundtvig, G. D. M. II, s. 54: Den

Det er dog ingenlunde meningen at hævde, at alle fabler, eventyr og noveller er oprindelig indiske. For fablernes vedkommende var allerede Benfey tilbøjelig til at anse de æsopiske, der har mange indiske paralleler, for oprindelig græske; spørgsmaalet synes meget svært at afgøre. Hvad særlig tyve- og kæltringehistorierne angaar, hvis klassiske repræsentant er den allerede af Herodot meddelte »Rhampsinits skat«, anses de sikkert med føje for at være oprindelig ægyptiske, ligesom det gamle Ægypten nu vides ogsaa at have frembragt adskillige virkelige eventyr. At anse

tro Tjener. — Nr. 50, besl. med Molboerne, der vil drukne aalen. — Nr. 87, »Skoflikkeren som konge«, minder meget om »Den forvandlede Abu Hassan« i 1001 Nat (Østrup II, 452 ff, Mardrus X, p. 179 ff.) og er maaske langt ude beslægtet med Jeppe i baronens seng hos Holberg. — Nr. 107 + 109 er besl. m. Jâtaka 436, indledningen til 1001 Nat, Ariostos Orlando furioso, 28. sang, str. 4 ff. og La Fontaines Joconde. — Nr. 115, besl. m. Jâtaka 48, Novellino nr. 95 (Sonzognos udgave) og Chaucer's Pardoner's Tale. — Nr. 116, »Gudsdommen«, har flere orientalske og en mængde europæiske paralleler (se f. ex. Comparetti: Vergilio nel medio evo, II, p. 111 ff. og nedenfor s. 164, note *). — Nr. 117, »Højmodighed paa bryllupsaftenen«, har bl. a. paralleler i Somadeva (Tawney) II, p. 278 ff., de 40 vezirer (ved Gibb.), p. 105 ff., 1001 Nat ved Mardrus, XIV, p. 235 ff. og Decameron, X, 5. — Nr. 171 er besl. m. Mahâbhârata, III, cap. 113 og »Den bestøvlede kat«. — Nr. 188, »Det udrevne øje«, er besl. m. Somadeva (Tawney) I, p. 247 og en sammesteds meddelt irsk legende, fremdeles en II, p. 630 meddelt kristelig legende, Étienne de Bourbon (Lecoy de la Marche's udgave) nr. 248 og 500 og en fortælling i Fiore di Virtù (Zeitschr. f. deutsche Philologie, 28. Bd., s. 119), alle højst asketiske. — Nr. 199, »Ønskekrukken«, besl. m. Jâtaka 291, Somadeva (Tawney) II, p. 2 ff. og mange europæiske eventyr. — Nr. 205 (Manden, der flygter for en elefant og søger tilflugt i en brønd), en berømt, vidtudbredt parabel paa menneskelivet, nær besl. m. »Barlaam og Josaphat«, norsk overs. ved Kinch, s. 84 ff. — Nr. 225, besl. m. Tovesagnet; se Fr. Moth: Danske Studier, 1915, s. 97 ff. — Nr. 303, »Hvem skal lukke døren?, besl. m. Nasreddin Khodja ved Ali Nouri, s. 74 ff., Straparola, VIII, 1, og har mange andre europæiske paralleler. — Nr. 318, besl. m. Molboerne og storken. — Nr. 348, besl. m. Pancatantra, V, 2; om denne fabels store udbredelse se Benfey: Pantschatantra, I, § 201. — Nr. 358, besl. m. Molboerne og det tørstige træ. — Nr. 399, besl. m. Jâtaka, 322, Ralston: Tibetan Tales, XXII og den bekendte børnefortælling om »Lille Kyllingkluk«. — Nr. 400, besl. m. »Den bedste ven« i Dolopathos (Oesterley), p. 52 ff. — Nr. 422 (472 e. Chr.), besl. m. et indskud i Jâtaka, 432, H. Stumme: Tunisische Märchen und Gedichte, s. 136 ff. og »Store og Lille Klavs«. — Nr. 464, »Arbejdsdjævelen«; saml. La Fontaine: La chose impossible og mange andre paralleler, deriblandt ogsaa Goethes »Der Zauberlehrling«.

alle andre landes eventyr for indisk import vilde sikkert ogsaa være forfejlet. Alligevel maa det indiske bidrag til alverdens novelle- og eventyrlitteratur anses for overmaade omfattende. Paavirkningen mod vest er i hvert fald begyndt efter Alexander den Stores Indertog og har sikkert allerede i oldtiden været meget stærk. Det vanskelige spørgsmaal om en allerede langt tidligere paavirknings mulighed og omfang skal jeg ikke her komme ind paa.

IV.

MOTIVET VANDRER FRA INDIEN MOD VEST.

I »Bogen om de gode egenskaber og deres modsætninger« af den arabiske forfatter al G'âhiz (død 868 eller 869) forekommer følgende fortælling*:

Môbedân'en** plejede, hver gang han viste sig for Kisrâ***, at sige: »Gid du maa leve under skæbnens velsignelse, og gid du maa vinde sejr over dine fjender, og gid du maa afholde dig fra at lade kvinderne faa deres villie!« Derover harmedes Sîrîn†, der var sin tids skønneste og klogeste kvinde, og hun sagde derfor til Kisrâ: »Konge, denne Môbedân stikler paa kvinderne, og du kan dog ikke undvære hans indsigt og hans raad. Da jeg nu ved, hvor nødvendig han er for dig, har jeg besluttet at forære ham min slavinde Sekrâne, hvis skønhed og klogskab du kender. Og naar du nu mener, at du kan bede ham om at modtage hende, saa gør det.«

* A. Schiefner, anf. værk, Anhang, s. 66 f. Fortællingen er meddelt af baron Victor von Rosen.

** Forklares ikke, men betyder vel minister el. lign.

*** If. Schiefner (og Rosen) Chosru Parwîz (591—628), Chosru Nushirvans sønnesøn, den sidste store hersker i Sassanideriget, der snart efter faldt for Arabernes angreb.

† Hun optræder ogsaa i en anekdote i 1001 Nat ved Mardrus, VIII, p. 195 ff.

Kisrâ talte med Môbedân'en om sagen. Denne glædede sig meget over slavinden, fordi hendes skønhed og fortræffelighed var ham vel bekendt, og han sagde: »Jeg modtager hende, konge, fordi dronningen udmærker mig ved at skænke mig sin bedste slavinde.« Derpaa sagde Sîrîn til Sekrâne: »Jeg ønsker, at du begiver dig til denne olding (arab. scheik), viser ham dine yndigheder og betjener ham godt. Naar han saa bliver opsat paa at have med dig at gøre, skal du vægre dig, indtil du har sadlet og redet ham. Lad mig da vide tiden, da du kan foretage dette med ham — for at han herefter, naar han hilser paa kongen, ikke mere skal gentage disse ord: »Vogt dig for at lade kvinderne faa deres villie.«« Derpaa svarede hun: »Jeg skal gøre det, herskerinde.« Saa begav hun sig til den gamle herre og flyttede over til vaaningen i det kongelige palads, hvor han boede*. Og hun begyndte nu at betjene ham og vise ham al mulig ærbødighed og ære; men tillige lod hun ham se sine yndigheder, blottede sit bryst og sin nakke for ham og viste ham sine lægge og hofter**. Som følge deraf blev Môbedân'en optændt af elskov og forsøgte paa at indlade sig med hende. Da begyndte hun at stritte imod, hvilket gjorde ham endnu mere lysten. Og da han nu trængte ind paa hende, sagde hun: »Kêdi***, jeg giver ikke efter for dine bønner, før jeg har sadlet dig og redet paa dig. Hvis du gaar ind derpaa, vil jeg adlyde dig villigt i alt, hvad du begærer og opfordrer mig til.« Han vægrede sig i flere dage, og hun vedblev at vise sig for ham i al sin skønhed og at blotte sine yndigheder, indtil han til sidst tabte taalmodigheden og sagde: »Gør, hvad du vil!« Da skaffede hun til ham en lille sadel og et lille hestedækken og en buggjord og en halerem. Saa befalede hun ham at lægge sig nøgen paa alle fire, lagde hestedækkenet og sadlen paa hans ryg, trak haleremmen under hans testikler og stod saa op og besteg ham, idet hun dertil sagde: »Hur! Hur!« Saa sendte hun bud til sin herskerinde Sîrîn og lod hende det vide†. Sîrîn sagde derefter til kongen: »Lad os engang stige op paa taget af Môbedân'ens hus for at se gennem vinduet, hvad der foregaar mellem ham og slavinden.«

* Han bór vel i en sidefløj af paladset.

** Sml. det ovenfor s. 63 bemærkede.

*** Det er vel mandens navn? Eller en hæderstitel?

† Da hun dog vel ikke kan sende bud, medens hun sidder paa sin herres ryg, maa den arme mand have været hest mere end én gang. Fortælleren har udtrykt sig mindre klart.

De steg da begge derop, og se: Slavinden red ham siddende paa sadelen! Da raabte kongen: »Ve dig! hvad er dette her for noget?« Môbedân'en løftede hovedet, saa op til vinduet, fik øje paa kongen og sagde saa: »Det var netop det, jeg mente, naar jeg advarede dig mod at lade kvinderne faa deres villie.« Da lo Kisrâ og sagde: »Gud straffe dig! hvad er du for en scheik! Og Gud straffe den, der efter dette endnu spørger dig om raad!« Og Gud ved det bedst!

I denne fortælling, der sandsynligvis er indvandret fra Indien adskilligt før forfatterens eller hjemmelsmandens levetid, har sagnet i hovedtrækkene allerede faaet den form, som det senere i det væsentlige beholder. At det ikke er dronningen selv, men en dertil instrueret slavinde, der daarer den gamle minister, har, som berørt, rimeligvis allerede haft et sidestykke i den formodede indiske form og hænger desuden sammen med de orientalske haremsforhold, der ikke tillod en saadan optræden af kongens gemalinde. Paa europæisk grund overtager kongens elskede næsten altid selv rollen som fristerinde, og slavinden forsvinder; dog er hun bevaret som kammerpige i en italiensk version. Rideturen har faaet »alt til faget henhørende«, ja fremstilles endnu grellere end i de fleste senere former. Ministerens selvforsvar overfor kongen, der har overrasket ham i denne ydmygende situation, minder ganske om Aristoteles' undskyldning hos Henri. Det synes ikke at blive godkendt af kong Kisrâ, men en saadan smaating glemtes let eller ændredes efter genfortællerens smag og tilbøjelighed.

Det er utvivlsomt al G'âhiz' fortælling, der (maaske gennem forsvundne mellemled) gaar igen i en senere version, som allerede meddeltes af C a r d o n n e, en fransk forfatter i det 18. aarh.* Denne fortælling, der aabenbart er stærkt tillempet efter rokokotidens stil og smag og rimeligvis ogsaa noget forkortet. kan gengives saaledes paa Dansk:

* Se: Mélanges de Littérature Orientale, Traduits de différens Manuscrits Turcs, Arabes et Persans de la Bibliothéque du Roi. Paris 1770, Tome I, p. 16 ff.: Le visir sellé & bridé. — Cardonne anfører A d j a ï b e l M e a s e r som sin kilde, hvilket, som Dr. phil. Østrup velvilligst meddeler mig, bør læses å ğ â i b - e l - m e â š e r og betyder »Forsamlingernes vidundere«, en af de talløse fra senere tider forekommende fortælling- og anekdotesamlinger, der ikke opføres i nogen litteraturhistorie, og om hvilke der uden nærmere angivelse intet bestemt kan siges. Titlen er arabisk, men derfor kan vedkommende haandskrifts text godt have været persisk eller tyrkisk.

Veziren med sadel paa ryggen og tømme i munden.

En ung sultan, der var meget indtaget i det smukke køn, havde samlet Asiens skønneste kvinder i sit harem; mere optaget af omsorg for at behage dem end af statens sager, forlod han kun sjældent dette fortryllende sted. Hans vezir forestillede ham ofte, at det var en skam for en konge at spilde den tid, der var blevet ham givet til hans folks lykke, med fornøjelser, og endelig gjorde den unge monark en højhjærtet anstrængelse og glemte vellysten for at beskæftige sig med sit kongeriges regering.

Medens veziren triumferede over den forandring, der var foregaaet med hans herre, hensmægtede sultanens slavinder i den dybeste bekymring; haremet, der tidligere havde været latterens og glædens bolig, husede nu kun kedsomhed og sorg. Da saa fyrsten en dag var gaaet hen for at besøge sine kvinder, hvilket han nu kun sjældent gjorde, kastede de sig for hans fødder og sagde: »Herre, hvilken brøde har vi begaaet, der har kunnet paadrage os eders ligegyldighed? Ak, hvis den bestaar i at elske eder alt for højt, er vi uden tvivl alle skyldige.« Sultanen, der ikke kunde modstaa en saa rørende scene, bød dem venligt staa op; for at trøste dem viste han den svaghed at tilstaa, at naar han havde holdt sig borte fra dem, var grunden ene og alene hans ministers raad. Saa sagde en iblandt dem, der var dristigere end sine kammerater, til sultanen: »Jeg vil vædde, at denne strænge moralist, der ivrer saa kraftigt mod vort køn, ikke vil kunne modstaa det bedre end andre. Send mig til denne barske dydsdragon; sligt er jo sket før. Jeg vil være hans slavinde, og jeg forsikrer for, at denne slavinde snart skal blive hans herskerinde.« Denne idé vandt sultanens behag, og han sendte den unge slavinde som foræring til veziren, der kun prædikede saa voldsomt mod de skønne kvinder, fordi han selv ingenlunde hadede dem.

Den snilde odaliske udfoldede alle det mest raffinerede koketteris snedigheder, og den gamle mand blev snart hendes tilbeder og hendes nar; men da hun saa, at han var bleven heftig forlibt, skiftede hun adfærd og væbnede sig med strænghed. Den gamle elsker blev fortvivlet og søgte forgæves at bevæge hende til at give efter for hans indtrængende bønner; men hun udspekulerede bestandig nye paaskud til at unddrage sig det, som han higede efter.

En dag, da han laa for hendes fødder, skildrede han hende sin glødende lidenskab og krævede løn derfor. »Hvor I mænd dog er besynderlige!« svarede den skønne. »Vi skal stedse adlyde eder; men I gør eder aldeles ingen ulejlighed for at behage os. Naar I begærer af mig, hvad I kalder eders livs lykke, vilde I vel saa købe denne lykke for dyrt ved at adlyde mig én eneste dag? Hvis I lover, at I vil føje eder efter min villie i saa kort et rum af tid, vil jeg rette mig efter eders i hele mit liv.« »Jeg kan intet nægte dig,« svarede den gamle vezir; »du skal stedse finde samme føjelighed hos mig.«

Næste dag lod slavinden hemmelig gaa bud til kongen om, at han skulde skjule sig i sin ministers bolig. Saa lod hun en tømme og en sadel hente. »Her er eders kærligheds prøvesten,« sagde hun til veziren. »Lad os nu se, hvor vidt denne eders saa højt priste føjelighed gaar! I maa tage denne sadel og denne tømme paa og finde eder i, at jeg stiger op paa eders ryg.«

Halvt modstræbende, halvt i spøg stillede den svage vezir sig i positur som en hest og lod hende spænde sadlen fast med buggjorden og give ham tømmen i munden; men i samme øjeblik traadte kongen frem fra det sted, hvor han havde været skjult, og udbrød: »Nej se, min strænge hr. dydsdragon! Det er meget taabeligt handlet af en saa barsk moralist.« »Min fyrste!« svarede ministeren uden at tabe fatningen. »Netop fordi jeg kendte alle de luner, som findes hos dette farlige køn, har jeg opfordret ederes Majestæt til ikke at give eder det i vold; min belæring bør gøre endnu mere indtryk paa eder, efter at jeg har ladet exemplet følge paa forskriften; denne sælsomme forvandling viser eder, i hvilken grad man bør sky kærligheden.«

Cardonne's yndefulde fortælling er vistnok en del moderniseret, men hovedtrækkene kan dog næppe være ændrede. Den nærmer sig til de europæiske versioner deri, at den snilde unge kvinde ikke er instrueret af en anden, men handler paa egen haand; i det hele spiller hun en meget fremragende rolle og stiller ganske de andre haremsdamer i skygge. Kongens besøg i haremet og kvindernes klager, den snilde intrige og vezirens selvforsvar minder saa paafaldende om Henri's digt, at det vel næppe kan skyldes et tilfælde. Følgende forklaring synes nærliggende: Cardonne's version stammer formodentlig allerede fra middelalderen og kan være vandret til Europa paa korstogenes tid, rimeligvis ved mundtlig meddelelse;

den gaar, synes det, igen i Henri's Aristotelessang. Ved omplantningen maatte haremsforholdet forsvinde, og den snilde slavinde blev kongens elskede. At sultanen gjordes til Alexander og veziren til Aristoteles, er kun, hvad der plejer at ske, naar noveller og sagn vandrer fra land til land.*

V.

MOTIVET VANDRER TIL EUROPA.

Som den, der bragte vort sagn til Europa, nævner litteraturhistorikerne næsten altid Jacobus de Vitriaco (Jacques de Vitry) — med hvor stor ret, skal senere undersøges. Denne mand blev født i landsbyen Vitry ved Paris, hvoraf han fik sit tilnavn. Paa pave Innocens III's bud prædikede han korstog mod Albigenserne i Sydfrankrig og blev efter slottet Narbonne's indtagelse (1217) udnævnt til korherre af Accon eller Ptolemaïs i Palæstina. Kort efter blev han biskop i samme by. Han var til stede under korsfarernes belejring af Damiette, der endte med byens erobring (1219), hvorefter rigtignok sejrens frugter forspildtes ved de kristnes overmod og uklogskab. Under belejringen traf han sammen med den hellige Franciscus af Assisi, der var kommen derhen paa sin pilgrimsfærd til det hellige land, og hvem han omtaler med den højeste beundring i sin »Vesterlandske historie« (Historia occidentalis). Snart efter nedlagde Jacobus sin bispeværdighed og drog tilbage til Frankrig. Pave Gregor IX ophøjede ham til kardinal (1230) og biskop af Frascati (Tusculum). Han døde 1250**.

* Mark Lidzbarski: Geschichten und Lieder aus neu-aramäischen Handschriften. 1896, s. 158 omtaler en aramæisk version »Der Weise und die Frau«; men hvad han meddeler om den, synes at vise, at der foreligger en misforstaaelse. Nr. 54 (s. 167 f.) »Der Liebhaber im Kasten«, som han henviser til, er et ganske andet motiv.

** Væsentlig efter Gödeke i »Orient und Occident«, I, s. 531 ff.

Jacques de Vitry forfattede foruden andre værker et skrift ved navn »E x e m p l a«, hvis indhold delvis kendes fra senere kompilationer*. Det indeholder en mængde fortællinger og sagn, der meddeles som exempler for at oplyse eller understrege en eller anden lære eller moralregel og var bestemte til at indsættes og anvendes i prædikener.** Deriblandt var ogsaa vort motiv, som den fromme biskop formodentlig har hørt under sit ophold i Orienten og optaget i sit værk for at illustrere kvindens træskhed og advare dydige mandfolk mod hendes forføreriske kunster. Ganske vist var sympathien paa det smukke køns side i de to orientalske versioner, vi lærte at kende i forrige kapitel; men i denne atter og atter genfortalte novelle kunde tendensen meget let forrykkes efter hjemmelsmandens og tilhørerens karakter og tilbøjeligheder. Hos Jacques de Vitry finder vi for første gang sagnet bragt i forbindelse med Aristoteles og Alexander, hvilket ingenlunde behøver at skyldes ham selv. I Pancatantrafortællingen optræder den store kong Nanda og den berømte lærde Vararuci; paa persisk grund, hvor disse mænd ikke kendes, sætter man den navnkundige Sassanidehersker Chosru Parviz i Nanda's sted; ministerens visdom fremhæves ikke særlig, men mange versioner kan være forsvundne, i hvilke han baade var en overmaade vís og berømt mand. Da fortællingen naaede de orientalske kristne, blandt hvilke det franske element var stærkt repræsenteret, laa det ganske naturligt i stedet for den store østerlandske konge at sætte den navnkundige verdenserobrer Alexander, som man kendte saa godt fra det 12. aarhundredes digtning, og ombytte den vise minister med den lærdeste og viseste mand, den kristne verden kendte, tilmed en mand, der havde været nøje knyttet til verdens største konge som lærer og vejleder.*** Saaledes gaar det gærne, naar et

* »Exempla« er ikke, som det i reglen hedder, tabt. If. T o i s c h e r, anf. værk, s. 399, er det bevaret i flere gamle, svært læselige haandskrifter. Lecoy de la Marche, udgiveren af Étienne de Bourbon, citerer det flere gange efter ms. lat. 17509 i Paris.

** Enhver korrekt ordnet prædiken skulde indeholde et saadant »exemplum«, der ikke mindst var beregnet paa at vedligeholde eller fængsle tilhørernes opmærksomhed. Vi har fra middelalderen mange slige samlinger, der har optaget en mængde orientalsk stof. Som de kristne gejstlige havde de buddhistiske munke allerede aarhundreder før foretaget uhyre samlinger af fabler, eventyr og noveller i lignende øjemed.

*** Aristoteles' indførelse i sagnet kan ogsaa meget godt være foretaget

sagn vandrer fra land til land. Hvert folk knytter fortællingen til de store skikkelser, som det bedst kender. Saaledes lader Schweizerne det berømte æbleskud foretages af Vilhelm Tell, Nordboerne af Palnatoke; i Tyskland sidder kejser Frederik Barbarossa eller Frederik II under Kyffhäuser, medens i Danmark Holger Danske sover i Kronborgs kælder. Jacques de Vitry's fortælling er optaget i »Promptuarium exemplorum« (»Forraadskammer af exempler«), en kompilation af en vis Johannes Discipulus eller Joh. Herolt.* Den er affattet paa et kejtet Middelalderlatin, der kan gengives paa følgende maade:

Kvindernes træskhed har endogsaa bedraget de viseste mænd, der var andres lærere, som magister Jacobus de Vitriaco fortæller:

Da næmlig Aristoteles forestillede Alexander, at han burde afholde sig fra at have for meget at gøre med sin hustru, der var overmaade smuk, for at hun ikke skulde hindre ham i almindelig sundt omdømme, og Alexander fulgte hans raad, begyndte dronningen, der mærkede dette og harmedes derover, at lokke Aristoteles til at fatte elskov til hende, idet hun tit og ofte vandrede forbi ham med nøgne fødder og løst hængende haar for at besnære ham. Endelig blev han besnæret og begyndte at friste hende til kødets lyst; men hun svarede: »Dette vil jeg ingenlunde gøre, hvis jeg ikke ser tegn paa kærlighed hos dig, for at du ikke skal bedrage mig. Kom derfor til mit kammer krybende paa hænder og fødder og bær mig som en hest! Saa ved jeg, at du ikke vil have mig til bedste.« Da han indvilligede i denne betingelse, fortalte hun det til Alexander, der afventede, hvad der vilde ske, og greb ham i at bære dronningen. Da kongen nu vilde dræbe ham, talte Aristoteles saaledes for at undskylde sig: »Naar det er gaaet en højvis olding som mig saa-

af Araberne, hos hvem han nød et uhyre ry. Legrand d'Aussy (anf. værk, T. I, p. 280) fremsætter følgende kuriøse, ganske usandsynlige formodning: Il est vrai qu'on a prétendu que ce philosophe ayant épousé la nièce (d'autres disent la fille ou la petite-fille) d'Hermias, son ami, il en devint si éperdument amoureux, qu'il alla jusqu'à lui offrir des sacrifices. Peut-être notre poète (ɔ: Henri d'Andeli) aura-t-il lu par hasard cette scandaleuse anecdote, et cru que l'homme accusé d'un pareil trait de folie pouvoit bien être supposé capable d'en faire un autre moins sérieux.

* Derfra blev den optaget i: A Selection of Latin Stories, ed. by Thomas Wrigth. London 1842, nr. 83: De Aristotele. Derefter er den gengivet her.

ledes, at jeg er bleven bedraget af en kvinde, kan du deraf se, at jeg belærte dig vel, da jeg sagde, hvad der kunde hænde en ung mand som dig.« Da kongen hørte dette, skaanede han ham og nød fremdeles frugterne af hans vejledning.

Jacques de Vitry's bog nød et mægtigt ry i middelalderen og bidrog vistnok sit til at skaffe fortællingen om Alexander og Aristoteles udbredelse, dog sikkert væsentlig i de lærdes, klerikernes, krese. Thi det er ganske tydeligt, at hverken Henri d'Andeli's digt eller det tyske om Aristoteles og Fyllis kan stamme umiddelbart derfra.* Dertil er der alt for mange og store uoverensstemmelser, ja Aristotelessangen staar i flere henseender den yngre orientalske version nærmere, end tilfældet er med den latinske fortælling, til hvilken den dog nærmer sig i havescenen. Den latinske version er kvindefjendsk; i de to andre europæiske versioner er sympathien paa den unge kvindes side. Ridescenen i disse afviger meget fra den latinske fortælling, men staar de orientalske former nær. I »Promptuarium exemplorum« er den unge skønne Alexanders hustru, i de to digte derimod en ung pige; i det tyske digt er Alexander tilmed endnu en skoleelev, hvilket drager andre følger efter sig. Henri og den tyske digter mangler begge det træk, at Alexander vil dræbe sin lærer; i det tyske digt siges der overhovedet intet om, at den forelskede yngling belurer filosoffen, og i det franske ved han i forvejen, at hans moralprækende lærer skal gøres til nar og morer sig kosteligt derover — for øvrigt ganske som i Cardonne's fortælling.

Det er imidlertid en kendsgærning, at sagn, noveller og eventyr i middelalderen udbredtes mere ved mundtlig meddelelse end gennem bøgerne, som jo desuden ved deres sjældenhed og den selv i det fornemme lége selskab lidet udbredte læsefærdighed maatte være utilgængelige for de fleste. At der herved let indsneg sig ændringer, udsmykninger og tilføjelser, laan og sammenblandinger, ligger i sagens natur. Henri siger selv, at han tidligere har hørt fortællingen. Dens (navnlig i slutningen) paafaldende overensstemmelser med de to orientalske versioner (særlig den sidste) gør det næsten sikkert, at Jacques de Vitry ikke har været den eneste mellemmand mellem Asien og Europa, men at sagnet ogsaa har fundet

* Sml. G. Paris i Romania, XI, 1882, p. 137 ff.

vejen mundtligt gennem korsfarere og pilegrimme, der havde hørt det fortælle i Orienten. Et par andre iagttagelser støtter denne formodning: Sercambi's italienske version (nedenfor s. 108 ff.) har beholdt den snilde slavinde, der er instrueret af dronningen, og gjort hende til kammerpige. Den tyske ridderroman »Reinfried von Braunschweig« (c. 1300) nævner v. 15182 »S i l a r i n d e n s k ø n n e« som den dame, der red den vise Aristoteles, et navn, der ellers ikke kendes, men som paafaldende minder om dronning S î r î n hos al G'âhiz*. I et tysk fastelavnsspil fra det 15. aarh. (se nedenfor s. 124 f.) hedder kongen ikke Alexander, men S o l d a n, d. v. s. »sultan«, hvilket minder om Cardonne's fortælling. Af alt dette er man berettiget til at slutte, at Jacques de Vitry ingenlunde var den eneste, maaske ikke engang den første, der bragte fortællingen til Europa. Maaske er han den første Europæer, der nedskrev den, men ved siden af denne skrevne form maa en hel række indbyrdes mere eller mindre afvigende former være vandrede fra mund til mund. At adskillige af dem lejlighedsvis er blevet nedskrevne og senere gaaet tabt eller forsvundne, er meget sandsynligt. Det maa stadig haves i tankerne, at man i ældre tider sjældent eller aldrig kan paavise et motivs udvikling skridt for skridt. Oftest maa mange forsvundne mellemformer, stundom krydsning af former forudsættes, og der kan kun tilvejebringes relativ klarhed.

—

VI.

EN ITALIENSK VERSION.

Vort sagn naaede ogsaa til Spanien, hvor dog, saa vidt jeg ved, ingen version er fremdraget, skønt citater viser, at æmnet var vel-

* Allerede Schiefner, anf. værk, Vorwort, s. VII, gør opmærksom herpaa og tænker sig muligheden af, at digteren har haft en anden kilde end Jacques de Vitry.

kendt*. Fremdeles kom det til Italien, hvor det blev behandlet af Giovanni Sercambi fra Lucca (1347—1424), en af Boccaccios efterlignere. Ogsaa han lader sine noveller fortælle af et selskab af mænd og kvinder, der under pesten 1374 samler sig i nærheden af Lucca og derpaa gennemrejser Italien**. Sercambi vil belære og meddele livsvisdom; han fortæller livligt og underholdende, men han mangler ganske Boccaccios skælmeri og ynde, og den moraliserende tendens i forbindelse med hans grovkornede temperament gør ham ofte raa og plump — moralister tramper jo gærne i træsko. Novellen om Aristoteles skal illustrere kvindens falskhed, og der køres da ogsaa op med meget groft skyts. Den muntre Boccaccio vilde vistnok have valgt en anden tendens. Det i europæiske versioner ret almindelige træk, at den farlige skønne er Alexanders hustru, findes ogsaa her; men fremstillingen afviger fra alle andre tidligere behandlede former ved at tilføje et helt nyt afsnit med træk fra en ganske anden, ældgammel kres af fortællinger, der drejer sig om kvindens kønslige umættelighed, hykleri og samvittighedsløse træskhed. Den morsomme og vittige, men plumpe og grove novelle*** har følgende indhold:

Kvindens falskhed.

Alexander ægtede »en meget smuk og højbaaren barbarisk kvinde, hvis navn var madonna (ɔ: fru) Orsina, og hende tog Alexander, uden at han nogensinde havde set hende, og da han havde hjemført hende, begreb Aristoteles strax, da han saa hende, at denne madonna Orsina var af et meget hedt temperament, hengiven til udsvævelser og lysten efter mænd.« Kongen, der elsker hende højt, varetager sine ægteskabelige pligter med en saadan iver, at hans kræfter kendeligt svinder. Aristoteles formaner ham til at holde maade, og Alexander, der altid handler efter sin mesters ord, følger ogsaa hans raad denne gang til stor misfornøjelse for

* Fastnachspiele aus dem 15. Jahrh., Bd. 3, s. 1488 f., hvor det vises ved et citat. Fremdeles et citat hos Comparetti: Vergilio nel medio evo, II, p. 115.

** A. Gaspary: Gesch. des italien. Litteratur. 2. Band. Berlin 1888. — Landau: Beiträge zur Gesch. der italien. Novelle. Wien 1875, s. 38 ff.

*** Novelle inedite di Giovanni Sercambi tratte del codice Trivulziano CXCIII per cura di R. Renier. Torino 1887. Nov. XXXIII: De falsitate mulieris.

madonna Orsina, der beklager sig højligt over hans forsømmelighed*. Da hendes forestillinger imidlertid intet nytter, pudser hun en ung og smuk kammerpige ved navn Viola paa Aristoteles og belærer hende om. hvad hun skal gøre**. Viola gaar ind i den store vismands studerekammer og begynder at tale indsmigrende ord til den tørre, visne gamling. Han bliver strax væk, men maa den dag nøjes med et kys, da hendes frue kalder. Næste dag forlanger hun af Aristoteles, at han, inden han nyder hendes elskov, skal tage sadel paa ryggen og tømme i munden og gaa ti skridt med hende som rytterske, thi saaledes byder hendes hjemlands skik. Det mærkelige ridt foregaar i haven udenfor fru Orsina's kammer; hun har i forvejen sikret sig Alexanders nærværelse. De gaar sammen ned i haven, og her ser kongen Viola ride paa den vise filosofs ryg. Forundret spørger han: »Aristoteles! hvor er dit vid henne?« Aristoteles, som hørte Alexanders røst, løftede hovedet, saa Alexander og hans hustru og sagde: »Mit vid sidder i Viola's r... e.***« Strax staar han op og forlader skamfuld landet. Han begiver sig til en stad, der beherskes af en fyrste ved navn Cosmal, som tager vel imod ham. Aristoteles lærer sin nye beskytter, hvorledes han skal opnaa blind lydighed af sin hustru og alle sine undergivne, hvilket bekommer Cosmal saare vel.

Imidlertid er Alexander meget bedrøvet over sin lærers og vejleders bortgang; men det raad, Aristoteles har givet ham overfor hans hustru, overholder han trofast. »Madonna Orsina, hvis attraa var aldeles ustyrlig (che aveva la rabbia al culo), tænkte, at hun delvis kunde faa sin lyst styret, og fandt en smuk yngling, som hun holdt som sin kammerpige, forklædt som kvinde, og paa denne maade fandt hun udvej for sit begær (e per questo modo si facea batter la lana del tristo montone).« Nogen tid efter faar Alexander lyst til at besøge Cosmal og sender et brev for at mælde sin an-

* Hun klager over, at han er »restato di cavalcare senza sproni.« Sercambi's drøjheder kan ikke altid godt gengives.

** Dette er, som ovenfor omtalt, et mærkeligt, kun her bevaret orientalsk træk. Sercambi viser flere steder orientalsk paavirkning. Se f. ex. den nøje overensstemmelse mellem hans første novelle og Hans Stumme: Tunisische Märchen und Gedichte, nr. 13: Die drei Muhammed.

*** »Aristotile, 'v'è il senno tuo?« Aristotile, che ode la voce d'Alessandro, alzò la testa e vide Allessandro e la donna e disse: »Il mio senno è nel culo di Viola.«

komst. Aristoeles, som har hørt, at madonna Orsina tager sig sin ægteherres koldsindighed temmelig let og paa ny har taget sig nogle tjenerinder, begriber nok, hvorledes det er fat med hende. Han raader derfor Cosmal til at modtage Alexander med største hæder og lade sin hustru og hele sit hof klæde sig nøgne (!) i sin kongelige gæsts nærværelse for derved kraftigt at illustrere den underdanighed, hans undergivne viser ham. Alexander bliver umaadelig imponeret af dette exempel paa blind lydighed og beslutter at prøve det samme overfor sit eget hof. Han gør, som han har besluttet, og derved bliver den falske kammerpige — i den bogstaveligste forstand — afsløret. Madonna Orsina og hendes elsker straffes med døden*, hvorpaa Aristoteles atter vender tilbage til Alexander.

Vi har i denne novelle i virkeligheden to ganske forskellige fortællinger, hvis sammensvejsning har trukket det af det foregaaende aarh.'s digtere saa fint og nydeligt behandlede motiv ned i en yderst lav sfære. Og hvilken forskel mellem Aristolteles' strænge, men ikke ubeføjede tilrettevisning hos Henri og hans grove indblanding i kongens intime ægteskabelige liv i denne novelle, for slet ikke at tale om hans modbydelige optræden hos Cosmal! At lade den gamle store lærde spille denne lumpne, uværdige rolle er faktisk en langt større nedværdigelse end den erotiske svaghed, Henri lader ham begaa. At filosoffen drager skamfuld bort efter sit uheld, stemmer med »Aristoteles og Fyllis«, men er maaske opfundet selvstændigt af forfatteren, for at han kunde faa slutningsfortællingen indført. Det vigtige træk, at kammerpigen Viola svarer til slavinden Sekrâne hos al G'âhiz, er tidligere omtalt.

Den tilføjede fortælling er, som ovenfor bemærket, af indisk oprindelse ligesom hovedmotivet. Sercambi har den endnu engang i en saare drastisk skikkelse i sin 4. novelle, hvis indhold kortelig skal meddeles, da det endnu tydeligere viser oprindelsen fra Indien:

* Sercambi er ikke altid slet saa blodtørstig som her. Se navnlig den umaadelig stramme Nov. CII, hvor de begaaede kvindelige excesser og den mildhed, der øves, næsten ser buddhistisk ud. Denne novelle er interessant ved sit slægtskab med 1001 Nat (Mardrus) T. IX, p. 129: Le miroir des vierges, Garin's fabliau: Li chevaliers qui faisoit parler les c... et les c... (Barbazan-Méon, III, p. 409) og Diderot's uartige roman: Les bijoux indiscrets.

Stor skarpsindighed. — Kong Costanzo af Portugal ægter en meget smuk prinsesse fra Tunis ved navn Galiana. Han er overmaade forelsket; men skønt han gør sit bedste, har hun ikke nok i én mand, men henter hemmelig fra Tunis en smuk yngling, som hun har hos sig forklædt som kammerpige. En nat drømmer kongen, at et stort grønt firben har samleje med dronningen. Han bliver dødssyg af sindsbevægelse og sender gesandter ud til alle lande for at finde en mand, der kan helbrede ham. De træffer i Firenze en ganske ung, overmaade intelligent pige ved navn Calidonia, der lover at helbrede kongen. Hun følger med forklædt som læge, vinder kongens tillid og faar af ham løfte om blind lydighed i alt, hvad hun paabyder. Da hun hører, fra hvilket land dronningen er, og ved, at dette lands kvinder er yderst varmblodige, og da hun desuden mener at iagttage mandlige træk i en af kammerpigernes ansigt, lader hun en dag hele hoffet forsamle i kongens nærværelse. Først maa alle baroner og riddere, kort sagt alle mænd klæde sig af. Derpaa kommer hun til dronningen og hendes damer. Denne scene, der ret giver forfatteren lejlighed til at udfolde sit grovkornede vid, bringer hemmeligheden for dagen. Nu erklærer lægen, at den som kammerpige forklædte mand er det grønne firben, kongen har set i drømme. Begge de skyldige bliver øjeblikkelig brændte paa torvet i hele hoffets og folkets paasyn. Derefter afslører lægen sig som en smuk ung pige og faar kongens haand som løn.

En oversigt over denne fortællings vandring vil ikke være uden interesse.

Den ældste kendte form findes i den oldindiske novellesamling Çukasaptati ɔ: »en papegøjes 70 fortællinger«. Som titlen viser, lægges fortællingerne i munden paa en papegøje, hvem en ung mand ved sin bortrejse har overdraget at vogte sin unge hustrus dyd. Denne vil hver aften begive sig til en anden mand, i hvem hun er bleven forelsket, men den kloge fugl holder hende tilbage ved at fortælle historier, af hvilke mange har foretaget højst interessante vandringer. Bogen foreligger i to redaktioner, en simplere og en fyldigere, mere stilistisk udarbejdet (textus simplicior og ornatior)*. Den novelle, der vedkommer os her, handler om »de leende fisk« og har følgende indhold:

Textus simplicior 5 og 9: En konge byder ved maaltidet sin højtelskede gemalinde stegte fisk; men hun erklærer, at hun ikke engang kan se paa, end mindre berøre »disse mænd« (ɔ: hanfisk eller fisk med hankønsnavn). Da opløfter fiskene en skraldende latter. Kongen befaler sin huspræst at udfinde grunden til dette under; ellers skal han forlade landet. Bedrøvet gaar huspræsten hjem; men hans kloge datter** trøster ham og

* Die Çukasaptati (Textus simplicior). Aus dem Sanskrit übersetzt von Richard Schmidt. Kiel 1894. — Die Sukasaptati (Textus ornatior). Aus dem Sanskrit übersetzt von R. Schmidt. Stuttgart 1899.

** En saadan klog ung kvinde forekommer ofte i eventyr-litteraturen. Sml. f. ex. den kloge kâdidatter i 1001 Nat (Mardrus) T. XV, p. 223 ff. og den kloge ministerhustru i Vicâkhâ i Schiefner's Indische Erzählungen (Mélanges asiatiques, VII, s. 672 ff.).

lover at klare sagen. Næste dag gaar hun til kongen og søger forgæves at bevæge ham til at afstaa fra sit farlige forsæt ved at fortælle flere advarende fortællinger (6—8). Da kongen desuagtet forlanger at kende grunden til fiskenes latter, spørger hun, hvorfor hans minister Pushpahâsa er kastet i fængsel. Kongen svarer, at denne mand har den egenskab, at blomster falder ud af hans mund, hver gang han ler (som man ser, et motiv, der gaar igen i mangfoldige eventyr). Da der imidlertid for kort siden var kommet gesandter fra fremmede lande for at se dette vidunder, vilde han slet ikke le og blev derfor kastet i fængsel. Den kloge pige bebrejder kongen denne uretfærdighed og lader ham vide, at Pushpahâsa kan løse gaaden med fiskenes latter og sin egen utilbøjelighed til at le. Ministeren hentes og forklarer, at han ikke kunde le hin dag, fordi hans hustru var forelsket i en anden mand. Da kongen hører dette, slaar han for spøg dronningen med en blomsterdusk, hvorved hun (tilsyneladende) falder i afmagt. Da ler Pushpahâsa, saa at blomster i mængde falder ud af hans mund. Kongen vil vide grunden, og nu fortæller ministeren, at dronningen sidste nat fik en mængde prygl af karlene uden at daane (— dette maa han tænkes at have iagttaget fra sit fængsel, skønt det ikke siges —). Sagen undersøges; dronningens legeme bærer mærker af slag, og en galan findes skjult i en kiste. Han bliver dræbt, og hun sendes tilbage til sit hjem.

T e x t u s o r n a t i o r 5 og 17 afviger i hovedtrækkene kun lidt fra den simplere redaktion. Medens denne slet ikke angiver grunden til pryglene, gaar dronningen her om natten til staldmesteren i hestestaldene og faar pisk af ham, fordi hun kommer for sent. Da kaster hun sig for hans fødder og beder om tilgivelse; herefter vil hun aldrig mere lade ham vente*.

I K a t h â s a r i t s â g a r a (se ovenfor s. 58) findes en beslægtet fortælling, der indfører de som kvinder forklædte mænd**. Den har følgende indhold: En konge ser sin gemalinde læne sig ned fra sin balkon og tale med en brahman, der beder om husly. Skinsyg herover befaler han at

* Den kvindefjendske indiske (især buddhistiske) litteratur lader meget ofte en skøn kvinde forsmaa sin egen smukke og gode mand for at hengive sig til et raat og simpelt menneske, ja endog et gyseligt monstrum eller en modbydelig vanskabning, der tilmed ofte mishandler hende brutalt. Herfra er dette motiv gaaet videre til den muhammedanske Orient (se f. ex. indledningen til L e L i v r e d e s M i l l e N u i t s e t u n e N u i t, trad. par Mardrus og T. I. p. 78: Histoire du jeune homme ensorcelé et des poissons, T. XV, p. 7 ff.: Histoire splendide du prince Diamant) og fremdeles til Europa (se f. ex. S e r c a m b i, nov. 84: Astolfo's og Giocondo's hændelser i A r i o s t o's O r l a n d o f u r i o s o, XXVIII, 4—54; L a F o n t a i n e: Joconde. Denne med indledningen til 1001 Nat nøje beslægtede række har tydelige berøringspunkter med Çukasaptatifortællingen.

** Die Märchensammlung des Samadeva Bhatta aus Kashmir. Aus dem Sanskrit ins Deutsche übersetzt von Dr. Hermann Brockhaus. Leipzig 1843, Bd. I, s. 35. — The Kathá Sarit Ságara or Ocean of the streams of story. Transl.... by C. H. Tawney. Vol. I—II. Calcutta 1880—84.

henrette den uskyldige brahman. Da man fører ham til retterstedet, ler en fisk, der ligger slagtet paa torvet for at sælges. Kongen befaler nu at vente med henrettelsen og spørger ministeren Vararuci om grunden til fiskens latter. Bekymret herover gaar han hjem; men gudinden Sarasvati viser sig for ham og byder ham skjule sig om natten i toppen af en palme; saa vil han faa alt at vide. Herfra ser han en frygtelig kvindelig dæmon (Râkshasî) komme med sine sønner. Disse beder moderen om noget at æde; men hun beroliger dem med, at de i morgen skal faa brahmankød*. Paa deres spørgsmaal, hvorfor han endnu ikke er bleven henrettet, fortæller hun grunden, og hvorfor fisken lo. Det skete, fordi den aldeles uskyldige brahman skulde henrettes, medens der overalt i kvindepaladset var unge mænd i kvindedragt. Næste dag aabenbarer Vararuci alt for kongen og faar store æresbevisninger, medens brahmanen gives fri.

Den indiske Papegøjebog, om end ikke i den bevarede form, overførtes paa Persisk; men de ældre redaktioner forsvandt, efter at Nakhschebi (d. 1329) havde bearbejdet dem med mesterlig kunst**. En elegant tyrkisk version (med en del ændringer) blev udarbejdet i det 15. aarh. og foreligger i en smuk tysk oversættelse (Tuti-Nameh. Das Papagaienbuch . . . übersetzt von Georg Rosen. Leipzig 1858). Den indeholder to forskellige versioner af vort motiv, af hvilke den første minder meget om Çukasaptati, medens den sidste har et væsentligt træk (de skjulte unge mænd) fælles med Kathâsaritsâgara. Deres indhold er følgende:

Tuti-Nameh, Bd. II, s. 71 ff.: En mægtig og udmærket vezir hos kongen af Tabriz modtager gæstevenligt et gesandtskab fra kongen af Indien. For at forlyste sine gæster indbyder han en af kongens hofmænd ved navn Gûlfischân, der har samme vidunderlige egenskab som Pushpahâsa. Paa vejen til veziren møder denne et rent uhyre af hæslighed, der gør krumspring af glæde. G. spørger ham om grunden til hans lystighed, og den afskyelige fyr forklarer da, at G.'s hustru er hans elskerinde; nu kan de ret muntre sig med hinanden i de dage, hendes mand er hos veziren. Af sorg herover kan G. naturligvis ikke le i selskabet hos veziren, hvorover denne bliver dybt krænket og underretter kongen derom. Paa dennes befaling bliver den stakkels mand kastet i fængsel i vezirens slot lige under hans harem. En dag ser han fra sit fængselsvindue vezirens skønne hustru hejse sig ned til sin mands øverste elefantdriver, der er standset der med sit dyr, og fornøje sig med ham af hjærtens lyst paa elefantens ryg***. Herover ler han saa stærkt, at fangevogterne senere til deres store forundring finder fængslet fuldt af roser. Samme aften vandrer veziren med sin hustru i sin have og sætter sig ned med hende for at holde maaltid, medens en slavinde plukker hende en prægtig blomsterbuket. Men da hun ser den, tilhyller hun sit hoved, for at »Narcissernes frække øjne« ikke skal se paa hende. Veziren glæder sig over sin hustrus ærbarhed, men en nattergal i et

* Hvem kommer ikke her til at mindes »St. Laurentius« af Poul Møller?

** Arthur Christensen: Fortællinger og Fabler af persiske Rammeværker, s. 8 (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, nr. 40).

*** Dette træk er laant fra en anden række fortællinger.

bur slaar en høj latter op. Veziren spørger alle lærde om grunden til dette under, men ingen kan forklare det. Efterretningen naar ogsaa til den fangne Gûlfischân, der erklærer, at han kan løse gaaden, hvis man vil føre ham for kongen. Det sker, og G. fortæller alt. Kongen hædrer ham og lader hans og vezirens hustruer samt deres galaner korsfæste.

Tuti-Nameh, II, s. 85 ff.: En købmand i Yemen finder en hjærneskal, hvorpaa der staar skrevet, at den har voldt og atter skal volde 80 menneskers død. Han tager den med hjem, knuser den til støv og gemmer dette i en æske i en kiste. Hans datter finder æsken, aabner den, smager paa støvet, bliver frugtsommelig deraf* og føder en søn, der udvikler sig til en overmaade vís og skarpsindig yngling. Han følger nogle købmænd til et fremmed land, der beherskes af en mægtig konge, hvis vezir har 40 dejlige slavinder, som han skatter højt. En dag sidder han med sin yndlingsslavinde i en kiosk ved en dam, medens de andre slavinder fanger fisk og sætter dem i et bækken, som de bærer hen til deres herre. Da yndlingsslavinden ser fiskene svømme i bækkenet, tilslører hun sit ansigt og ser til siden. Paa vezirens spørgsmaal forklarer hun, at fiskene jo er levende, og at der let kan være en mandlig fisk iblandt dem. Veziren roser hendes ærbarhed, men i det samme ler alle fiskene i bækkenet højt. Han fatter mistanke og spørger de lærde, der dog intet kan sige; en af dem henviser ham til den vise købmandssøn. Denne hentes og forklarer, at fiskene lo, fordi den skønne yndlingsslavinde, der vil være saa dydsiret, og de andre 39 slavinder hver har en ung mand skjult i deres kammer. Veziren lader værelserne gennemsøge, finder de unge mænd og lader de 40 slavinder og deres 40 elskere henrette**.

En syrisk fortælling hos Prym und Socin (Syrische Sagen und Märchen. Göttingen 1881, nr. 31) handler om en kalifdatter, der fører en ung elsker, forklædt som slavinde, med sig til en ung fyrste, som hun ægter. Efter en række forvirrede hændelser, der intet har med vort motiv at gøre, opdager fyrsten, at slavinden er en forklædt mand, og dræber ham og sin hustru.

Medens denne forvrøvlede fortælling kun lige akkurat har faaet fat paa motivet eller husket det, er det ganske godt bevaret i den gammelfranske roman Merlin: Den romerske kejser Julius Cæsar har en gemalinde, der betjenes af tolv som hoffrøkener forklædte ynglinge. En tysk hertugdatter Advenable kommer til hoffet i ridderdragt under et mandsnavn (sml. Sercambi) og bliver seneschal. Kejseren drømmer, at han ser en kronet so med lange haartotter og tolv unge løver, som han alle lader brænde. Bestyrtet over denne drøm sidder han ved bordet; da kommer troldmanden Merlin ind i hjorteskikkelse, vælter mad og drikke og siger, at kun en vild mand kan tyde drømmen. Advenable faar ved list og snildhed den vilde mand (eller rettere Merlin selv, der har paataget sig dennes skikkelse) i sin magt (hun lokker ham med et lækkert

* Dette træk, der kan varieres paa mangfoldige maader, er uhyre udbredt i eventyrlitteraturen.

** En moderne, mindre god variant findes hos Bruno Meissner: Neuarabische Geschichten aus dem Iraq, XLVII.

maaltid og varmt øl), binder ham og fører ham til kejseren. Paa vejen ler han flere gange højt, første gang, fordi en kvinde har fanget ham; han ler, da han ser kejserinden og hendes tolv damer, og forklarer derpaa, at soen i kejserens drøm er hende, og de tolv løver de forklædte mænd. De bliver alle tretten brændte i slotsgaarden*.

Historia septem sapientum (»De syv vises historie«) (herausgeg. von Buchner, 1889) handler om en ukysk kejserinde, der søger at forføre sin unge stifsøn og, da det mislykkes, falskelig beskylder ham for et attentat paa sin dyd og vil have ham henrettet. De syv vise, prinsens lærere, har set i stjærnerne, at han maa dø, hvis han taler et ord i de første syv dage; hver redder ham da én dag ved at fortælle hans fader kejseren en historie om kvindernes slethed, medens kejserinden derefter virker i modsat retning ved en anden fortælling. Paa den ottende dag tager prinsen selv til orde, fortæller først en eventyragtig novelle og aabenbarer endelig for sin fader, at hans tilsyneladende saa kyske hustru har en elsker, der færdes forklædt som kvinde blandt hoffrøkenerne. Paa prinsens bud maa den mistænkte afføre sig alle sine klæder, og det viser sig, at det er en mand. Kejserinden bliver efter gyselige pinsler brændt, medens galanen sønderhugges lem for lem. — Ogsaa denne bog, af hvilken der findes en stor mængde redaktioner paa orientalske og europæiske sprog, er oprindelig indisk, men den indiske original er tabt eller endnu ikke funden**. Sindibad-bogen, som titlen er i de persiske redaktioner efter prinsens vise lærer (medens vezirerne her optræder som fortællere), blev ligesom Pancatantra først oversat paa Pehlevî (se ovenfor s. 83 ff.) og derfra paa Arabisk, Persisk, Syrisk, Græsk osv.***

Den italienske novellist Straparola, der levede i Venezia i første halvdel af det 16. aarh., har bearbejdet vort motiv efter romanen Merlin i første fortælling i fjerde nat†. Indholdet er følgende: En dejlig kongedatter Costanza, der endog er kyndig i ridderfærd, drager ud i verden forklædt som mand under navnet Costanzo. Hun kommer til en mægtig konge, tager tjeneste hos ham og vinder hans naade og fortrolighed. Dronningen bliver forelsket i den formentlige unge mand og vil have ham i sin personlige tjeneste, men da Costanzo vægrer sig, lægger hun snarer for hans (hendes) liv. Hun faar kongen til at forlange, at Costanzo skal bringe ham en vild Satyr, som han er meget begærlig efter at se. Ved list beruser hun en saadan Satyr med vin, binder ham og rider bort med ham. Under vejs ler han flere gange af forskellige ting og mest, da han

* Liebrecht i Orient und Occident, Bd. I, Göttingen 1862, s. 341 ff.

** En vis, men dog fjærn lighed har en Kandjurfortælling »Den stumme krøbling«, som Schiefner meddeler i Mélanges asiatiques, VII, s. 773 ff.

*** Se bl. a. A. Christensen, anf. værk, s. 8 ff. — Landau: Die Quellen des Decameron, s. 26 ff.

† Giov. Francesco Straparola: Le tredici piacevoli notti. T. I—II. Vinegia 1569, 1573 og 1608. — Jean François Straparole: Les facecieuses Nuits, traduits d'Italien par J. Louveau. Lyon 1611. — par Delarivey, ibid. 1611.

føres frem for kongen, dronningen og hendes frøkener. Med nogen møje faar Costanzo ham til at rykke ud med grunden til sin latter: Én gang har han lét, fordi alle kalder hende Costanzo, skønt hun er Costanza. Sidste gang lo han, fordi alle tror, at dronningens frøkener er frøkener skønt de fleste af dem er unge herrer. Kongen lader sagen undersøge, og den viser sig at være sand; dronningen og hendes elskere bliver brændte midt paa torvet, og Costanza bliver dronning.

Sikkert afhængig af Straparola's novelle er slutningen af nr. 36 i Basile's Pentamerone, der udkom 1637 (Der Pentamerone von Giambattista Basile . . . übertragen von F. Liebrecht. 1846). Ligheden er stor; dog mangler de forklædte mænd.

I alle disse fortællinger* er det let at paavise fælles træk. Den kloge pige findes baade i Çukasaptati, i Kathâsaritsâgara (som gudinde), hos Sercambi, i Merlin, hos Straparola og Basile, medens hun i Tuti-Nameh's anden version og »de syv vise« er bleven til en klog yngling. At pigen optræder forklædt som mand hos Sercambi, i Merlin, hos Straparola og Basile, kunde se ud som et forsøg paa at skabe et pikant, men dydigt modstykke til de som kvinder forklædte mænd; snarere har vi dog i dette træk en mærkelig omdannelse af Rishyaçringa-sagnet (sml. s. 75), som senere skal blive udførlig behandlet. Manden, der ler blomster og aabenbarer hemmeligheder, er i Kathâsaritsâgara afløst af Râkshasî'en, i Merlin og hos Straparola af en vild mand, hvem da baade latteren og forklaringen tilfalder. Medens i Çukasaptati blottelsen kun gælder skrammerne paa dronningens ryg, tiltager dette motiv og den høje dames ukyskhed efterhaanden i omfang og giver en grovkornet forfatter som Sercambi lejlighed til ret at slaa gækken løs. Ogsaa straffen, der er meget mild i Çukasaptati, som jo Inderen overhovedet er mild mod synderinder, bliver paa islamitisk og kristen grund yderst grusom, som det for øvrigt var at vente. Som man vil have set, er Sercambi's version temmelig fattig; latteren og hvad der staar i forbindelse med den, mangler. Dronningens hyklerske snærperi forekommer kun i de orientalske former.

Vort æmne var alt for pikant til ikke at friste fortællerne af letfærdige munke- og nonnehistorier, hvis tal i middelalderen og senere tider er uhyre stort. De hellige mænds og kvinders eget liv frembød angrebspunkter nok, og fantasien supplerede resten, idet meget ofte en eller anden gammel orientalsk anekdote overførtes paa de kristne klostres beboere. Den tyske forfatter Otto Melander (f. 1571), en ivrig Lutheraner og bitter fjende af Romerkirken, fortæller i sin paa Latin skrevne anekdotesamling (Joco-seria Othonis Melandri, lib. II, cap. 149, første gang trykt 1626) en meget grovkornet historie om en snild ung gavtyv, der i kvindeklæder skaffer sig adgang til det for sine smukke unge nonner berømte kloster Germerode i Hessen. Han ansættes af abbedissen som kokkepige

* R. Köhler: Kleinere Schriften, II, s. 602 ff. meddeler endnu en spansk fortælling fra det 12. aarh. og en moderne indisk fra Kashmir, der begge staar Sercambi's novelle temmelig nær. Han berører ganske kort slægtskabet med Çukasaptati og Somadeva.

og muntrer sig lystigt med nonnerne, indtil disses trivelige ydre forekommer abbedissen mistænkeligt. Hun paabyder en almindelig afklædning, som ulven i faarehjorden ogsaa maa underkaste sig. Han har ganske vist gjort et meget snedigt og yderst djærvt fortalt forsøg paa at skjule sit køn; men det gaar galt, og han maa redde sig ved ilsom flugt. Melander paastaar, at det er en virkelig begivenhed, som han vil have hørt af en af klosterets nonner, der undgik forførerens efterstræbelser og efter reformationens indførelse ægtede stedets præst. »Hver gang hun fortalte os denne historie,« siger han, »var hun nær ved at le sig fordærvet.«

Da reformationen blev indført i Hessen 1526, maa denne præstekone være bleven en meget alderstegen kvinde, hvis Melander virkelig har hørt den af hendes egen mund. Han plejer imidlertid at udgive sine anekdoter for virkelige hændelser og kan stundom have gjort det i god tro. Disse fortællinger havde en stærk tendens til at stedfæstes, og maaske gav nonnerne i Germerode selv anledning til at sætte rygter i omløb. Der kan dog næppe være nogen tvivl om, at der bag Melanders anekdote ligger en ældre, forsvunden middelalderlig facetie eller »Schwank«, især da en fransk forfatter fra første halvdel af det 16. aarh., Bonaventure Des Périers (d. 1544), fortæller den samme historie (64. novelle i »Nouvelles récréations et joyeux devis«), som han dog ikke godt kan have fra den hessiske præstekone*. Han tilføjer kun et nyt uartigt træk om abbedissens briller, der ryger af hendes næse, da hun grundigt undersøger den indsnegne unge fyr, et træk, hvis nærmere omstændigheder kan læses i La Fontaine's morsomme fortælling »Les lunettes«, der er bygget paa Bonaventure Des Périer's novelle**. Længe inden jeg kendte den frivole og overfladiske, men glimrende vittige, pikante og yndefulde store franske digter fra Ludvig den 14.'s tid, hørte jeg i min ungdom en bondestudent fortælle denne klosterhistorie med Joh. Herman Wessel som den forklædte mand (!), et lille morsomt exempel paa, hvorledes disse vandrende noveller i hvert land knyttes til nye personer.

Med det samme kan her gøres opmærksom paa, at slutningen af det middelhøjtyske digt »Aristoteles og Fyllis« ret tydeligt viser orientalsk oprindelse. Vi mindes, at filosoffen forlader hoffet og begiver sig til en ø, hvor han skriver en bog om kvindernes rænker. »Syntipas«, den græske bearbejdelse af »de syv vise mestre« (paa Persisk Sindibad-

* Martin Montanus (Schwankbücher (1557—1566). Herausgeg. von Joh. Bolte) fortæller for øvrigt historien omtrent som Melander (s. 415 ff.). Kun er det ikke abbedissen, men »die herren superattendenten«, der foretager undersøgelsen.

** Oeuvres complètes de La Fontaine. Nouvelle édition par M. Louis Moland, Paris 1874. T. IV, p. 257. Sml. T. III, Introduction, p. LXVII ff. — En klosterhistorie, der minder noget om den her fortalte, er den berømte novelle om Masetto fra Lamporecchio (Decameron, II, 1), der med glimrende kunst er sat paa vers af La Fontaine: Mazet de Lamporechio. T. III, p. 244.

bogen), indeholder en af den syvende mester fortalt historie*, i hvilken en ung mand ikke vil sætte bo eller gifte sig, før han kender alle kvindernes rænker. Han drager ud i verden for at indsamle erfaringer, men faar af en mand, han møder, det raad at sætte sig hen i 40 dage og nætter og opskrive kvindelige rænker (vel efter bøger), hvis han blot vil lære nogle af dem at kende. Han følger raadet og tager derpaa ind hos en ældre mand, der viser ham venlig gæstfrihed. Værtens unge hustru, der erfarer, at den fremmede mener at kende alle kvindelige rænker, fortæller ham først en historie om en klog kvinde, der tager en meget snedig straf over sin mand, fordi denne dadler alle kvinder uden forskel. Derpaa begynder hun at ægge ham til erotiske tilnærmelser. Men i samme nu skriger hun højt, saa at folk iler til, medens den unge mand skælver af rædsel. Men hun forklarer de tililende, at hun har raabt af angst for, at gæsten skulde kvæles i en mundfuld mad; men nu er faren ovre. Da de atter er alene, spørger hun sin gæst: »Har du ogsaa opskrevet disse to træk?« Han indser nu opgavens umulighed, brænder sine optegnelser, rejser hjem og gifter sig. — Denne oprindelig indiske fortælling** møder vi atter med faa forandringer hos Perseren Nakhschebî (14. aarh.), hvis 8. bog er en bearbejdelse af »de syv vise mestre«***. Her (VIII, 4) lader kvinden efter at have vist, hvad hun selv formaar, den unge mand bringe i en bærestol til sin endnu snildere søster, der er sultanens yndlingshustru. Denne dame skænker ham en hyrdetime og skjuler ham derpaa i en kasse, da sultanen nærmer sig. Hun fortæller frækt sin gemal, hvad der er sket, og opfordrer ham til at aabne kassen; men da han gør mine dertil, ler hun af hans lettroenhed, saa at han skammer sig og gaar. Saa sætter hun den indespærrede i frihed. Ligesom i Syntipasversionen brænder han sine optegnelser. — I »de 40 vezirer«, en tyrkisk variant af Sindibad-bogen, riml. fra det 15. aarh., findes en version af følgende indhold: En smuk yngling gaar hen ad gaden med en bog i haanden. En kvinde ser ham fra et vindue, bliver forelsket i ham og spørger, hvad det er for en bog. Han svarer: »Kvindernes rænker«. Hun indbyder ham til et drikkelag, og da hendes mand kort efter banker paa døren, skjuler hun ynglingen i et lille rum, hvorefter det omtrent gaar som hos Nakhschebî. Derpaa siger hun til sin unge elsker, at han skal tilføje dette puds i margenen af den bog, han kalder »Kvindernes rænker«†. — Andre

* Fabulæ romanenses Græce conscriptæ, ex recensione Alfredi Eberhard. Vol. I, p. 70 ff.

** Çukasaptati, übersetzt von R. Schmidt, textus simplicior, nr. 11; textus ornatior, nr. 19.

*** D'Ancona: Il libro dei sette savj di Roma. Pisa 1864.

† The History of the Forty Vezirs... done into English by E. J. W. Gibb. London 1886, p. 401. Næsten ganske samme fortælling hos Mark Lidzbarski: Geschichten und Lieder aus neu-aramäischen Handschriften. 1896, s. 167 f. En variant er nr. 41 i »de 40 vezirer«. Beslægtede er v. d. Hagen: Gesammtabenteuer, nr. 39 og 41; Østrup: Contes de Damas, nr. IX.

versioner lader det være ægtemanden, der foretager fortegnelsen. Dette er saaledes tilfældet i en meget uartig orientalsk novelle, der (desværre uden kildeangivelse) er optaget i et moderne fransk værk: »Le Livre d'Amour de l'Orient«, Première Partie. Paris 1910, p. 250 ff.: En købmand tager sig en ung hustru efter at have levet et yderst lystigt ungkarleliv. Men erindringen om hans egne bedrifter gør ham umaadelig skinsyg. Desuden har han nedskrevet vidtløftige optegnelser over alle de kunstgreb, der er blevne anvendte af de kvinder, som han tidligere har haft at gøre med. Hver gang hans hustru nu ønsker at gaa ud, raadspørger han sine optegnelser og finder altid, at det er aldeles nødvendigt, at han ledsager hende. Hun har imidlertid selv med levende interesse studeret dette værk og bestyrkes deraf i sin lyst til at gøre en ung tilbeder lykkelig. Da hun en dag gaar til badet ledsaget af sin mand, lader hun sig falde i gadesnavset foran sin elskers dør, der i forvejen er underrettet af hendes tjenestepige. Hun beder sin mand om tilladelse til at gaa ind i huset for at rense sine klæder, og hun faar den paa den betingelse, at han skal holde i en flig af hendes kappe, medens døren staar paa klem. Imidlertid kommer elskeren, og den arme skinsyge faar sig et par forsvarlige horn, medens han intet anende holder fast i sin kones dragt. Da ægteparret efter et besøg i badet kommer hjem, siger hustruen, at hun har undersøgt hans optegnelser, men fundet dem ufuldstændige. Hun beder ham derfor tilføje: »Paa vejen til badet har en kvinde hengivet sig til sin elsker, der holdt sig skjult bag en dør, medens hendes mand holdt fast i hendes kappe. Dette træk bør saa meget mindre glemmes, som det er historisk.«* — Med denne fortælling stemmer i hovedtrækkene en ganske kort middelalderlig latinsk version hos Th. Wright (A collection of Latin Stories. 1842, nr. 12) og en meget yndefuld variant i den italienske novellesamling L'Arcadia in Brenta fra det 17. aarh. (Bologna 1693, p. 79 ff.), fremdeles La Fontaine: On ne s'avise jamais de tout** og Langbein's morsomme digt: Das Noth- und Hülfs-Büchlein (Gedichte. Leipzig 1800, Bd. 2, s. 241).

Sercambi's novelle om Aristoteles og madonna Orsina er den eneste italienske version, der, saa vidt mig bekendt, er fremdraget.

* Beslægtet, men dog en del afvigende er den fortrinlige fortælling i 1001 Nat (Mardrus, T. XII, p. 249): »La leçon du connaisseur en femmes«. Egentlig hører den til den cyklus, i hvilken en ægtemand uden at ane det, men med uhyre letsindighed selv bringer sin hustru i forbindelse med en elsker, hvortil hører den kaade facetie »Le chanteur« i »Le Livre d'Amour de l'Orient«, I, p. 201 ff., Pecorone, I, 2, Masuccio, IV, 4 og Straparola, IV, 4. La Fontaine har bearbejdet de italienske novellister med glimrende kunst og fortryllende lune i sidste del af »Le roi Candaule et le Maître en droit« (Moland, T. IV, p. 215 ff.). Straparola's novelle er vistnok kilden til Molière's »L'école des femmes«.

** Moland, T. III, p. 186; p. 290 anføres endnu flere varianter.

At sagnet imidlertid ogsaa senere var kendt i Italien, fremgaar f. ex. af følgende ord i Aeneas Sylvius' (den senere pave Pius II. 1458—1464) berømte renaissanceroman »Euryalus og Lucretia«: »Hvad skal vi sige om filosofferne, der er mestre i videnskaberne og lærere i den kunst at leve paa rette vis? En kvinde besteg Aristoteles, som var han en hest, tvang ham med bidsel og huggede ham med sporer.« I Pier Durante da Gualdo's »Leandra« (Venezia 1508) sigtes der til sagnet i følgende vers:

Se, Aristolteles maa bidsel bære!
Du største filosof blandt vises skare,
Hvorledes svigted du saa lavt din ære,
Du dydens lys og sol med straaler klare?
Du blev bedraget, ser jeg, af en kvinde;
Din dybe indsigt lidet gjaldt hos hende.*

I omvendt form er sagnet anvendt i Morlini's novelle »den redne kvinde«. Her er det en kvinde, der tager sadel og tømme paa og lader sig ride af sin tjener, fordi han kun paa denne betingelse vil vise sig galant. Men midt under forestillingen kommer hendes mand og gennemprygler hende (Liebrecht: Zur Volkskunde, s. 138 f.).

VII.

ARISTOTELESSAGNET I TYSKE FASTELAVNSSPIL.

At sagnet om den store filosofs beskæmmende ydmygelse ogsaa efter det 13. aarh.'s midte beskæftigede fantasien i Tyskland, ses af hentydninger dertil hos datidens betydeligste digtere. Reinfried

* Efter citatet hos Schmidt til Petri Alfonsi Disciplina clericalis. Berlin 1827, s. 105 ff. Andre citater hos Comparetti, II, nr. 119 ff.

von Braunschweigs ubekendte forfatter (c. 1300) siger (v. 15180 ff.) om sin heltinde Yrkâne:

... heller ej hun tænkte
En spot at drive, som man ved
Om Silarin saa skøn, der red
Den vise Aristoteles. (Sml. ovenfor s. 107.)

Ved samme tid siger den tyske ordensridder Hugo von Langenstein, forfatter af et uhyre digt om den hellige Martina's marterhistorie: »Den vise Aristoteles overtraadte visdommens maal, da han lod sig ride af en kvinde i sin tid. Hun sadlede og red ham; derfor blev han til spot for folk.«* Heinrich Frauenlob (d. 1319) nævner kong Alexander, Salomon og Aristoteles blandt de fremragende mænd, som kvinder har daaret, og bemærker i et andet digt, at Aristoteles »blev redet af en kvinde«. I et mestersangerdigt, der vel næppe er meget yngre, hedder det: »Herved saa man et stort under, at en kvinde red en vís mand. Den mand hed Aristoteles og var en af de viseste, der fødtes. Hvor vís han end var, overvandt en kvinde hans fornuft; man skulde til visse have forsvoret det.« Oswald von Wolkenstein og hans samtidige Hugo af Montfort (1357—1423) nævner ligeledes med undren den store vismand, der lod sig ride af en kvinde eller jomfru. I et andet digt siger samme Hugo:

Aristoteles den høje,
Den vise faldt i elskovs vold saa haard;
En mø ham kunde bøje,
Da han var graa af aar.
I Alexanders tider
En jomfru stolt ved skønheds magt
Med pisk i haand ham rider,
Som os historien har sagt**.

* V. d. Hagen: Gesammtabenteuer, III, s. CXLVII. Scherer: Gesch. der deutschen Litteratur, s. 193. — I det middelalderlige digt »Der vrouwen zuht« (V. d. Hagen, I, Bd. 3; besl. m. Shakespeare's »Taming of the shrew«) anvender en ridder samme middel som tjeneren hos Morlini, mod sin arrige hustru, men her i et pædagogisk øjemed. Om vi har en reminiscens af Aristotelessagnet i dette ridt, tør jeg ikke afgøre; umuligt er det ikke.

** Zingerle i Germania. Herausgeg. von Bartsch. 17. Jahrg. 1872, s. 306 ff. Zingerle mener, at disse vidnesbyrd hviler paa digtet »Aristoteles og Fyllis«.

Som man ser, betragter alle den unge kvindes ridt paa den vise filosof som en historisk kendsgærning, hvorom al tvivl er udelukket. Selv om disse digteres kilde (paa den første nær) har været digtet om »Aristoteles og Fyllis«, hvilket kan være muligt, især naar kvinden omtales som en jomfru, er agtelsen for Aristoteles under alle omstændigheder større end i dette digt. Den senere middelalders forfattere paa folkets sprog var ofte i besiddelse af nogen lærd dannelse og derfor opfyldte af ærbødighed for den store vismand. Des større var deres forundring over hans svaghed, især da deres livssyn var langt tungere og alvorligere end de glade sangeres fra den høviske tid.

I det 15. aarh. optages motivet af de lystige fastelavnsspil (Fastnachtspiele), der dyrkedes i mange tyske stæder, men først og fremmest i Nürnberg. Forfatterne drev næsten altid en borgerlig haandtering ved siden af deres fritidsbeskæftigelse, poesien (om man kan kalde disse rimerier saaledes), og deres navne er som oftest forblevne ukendte. Disse lystige, yderst djærve, ja ofte højst uanstændige stykker opførtes i »fastenatten« (Fastnacht) ɔ: dagen før askeonsdag, inden de 40 dages faste begyndte. Unge mennesker drog forklædte fra hus til hus og gav smaa spil til bedste, for hvilke de som belønning ventede at blive beværtede. Ofte mangler ethvert spor af handling, idet hver person kun fremsiger en strofe, i hvilken han i satirens form karakteriserer sig selv og hvad han forestiller. De optrædende kan betegne sig som narre af samme art, f. ex. elskovsnarre, bønder, dovne præster eller munke, kvaksalvere o. s. v. De kan ogsaa være narre af forskellig slags: elskovsnarren, den drukne nar, den, der er blevet dum af at studere o. s. v. Undertiden faar disse narre et fælles midtpunkt, idet f. ex. en jomfru fører daarerne ved narrerebet, eller elskovsnarrene optræder for fru Venus, eller ridderne opregner deres fejgheder for kejseren. I de lidt mere udviklede spil kan der findes dialoger og en antydning af handling, idet f. ex. repræsentanter for forskellige stænder bejler til en jomfru, der til sidst vindes af skriveren.* I de stykker, hvor et eller andet gammelt motiv er benyttet, er handlingen dog lidt mere udviklet, og sceneforandring maa jævnlig forudsættes.

Til Aristotelessagnet sigtes der for det første i to af de spil,

* Scherer: Gesch. der deutschen Litteratur. Berlin 1889, s. 249 ff.

jeg har haft adgang til*. I nr. 14 (Morischgentanz, Bd. I, s. 121 ff.) udlover en kvinde et æble til den, der har gjort sig til den største nar for elskovs skyld. En række narre optræder, af hvilke den sidste og sjofleste faar prisen af kvinden, der blandt de vise, der har ladet sig daare af elskov, som sædvanlig nævner Aristoteles, Absalon og Samson. Til selve ridehistorien sigtes der kortelig i et andet spil med noget mere udviklet handling (Bd. I, s. 351 ff.)**, der benytter et gammelt, vistnok oprindelig østerlandsk motiv, »den sanddru hyrde«, hvem en smuk og intrigant kvinde vel forleder til at dræbe eller give hende sin herres bedste dyr for hendes gunst, men hvem hun ikke kan lokke til at lyve for herren***.

Interessantere end disse hentydninger† er imidlertid selve bearbejdelserne af Aristotelessagnet, af hvilke der skal foreligge tre fra det 15. aarh.; men desværre har jeg kun kunnet undersøge

* Fastnachtspiele aus dem fünfzehnten Jahrhundert (Bibl. des litterar. Vereins in Stuttgart. XXVIII—XXX), Bd. I—III. Stuttg. 1853. — Nachlese zu den Fastnachtspielen des 15. Jahrh. von Adelbert von Keller. Stuttg. 1858.

** S. 354: Secht, weibes list die ist so tief,
Das in (= ihnen) kein man nie vor gelief (overtraf).
Aristotiles der hoch doctor
Hat in (= ihnen) nie gelaufen vor.
Einer frauen list in überkam,
Das all sein weisheit in im wart lam.
Do er auf seinen knien wolt streiten,
Do lies er sich in einem garten reiten.

*** The History of the Forty Vezirs ... done into English by Gibb, nr. 77. Loiseleur Deslongchamps: 1001 Jours, p. 315. Th. Wright: Latin Stories, nr. 1. Straparola, III, 5. Gonzenbach: Sicilianische Märchen, nr. 8. Sv. Grundtvig, G. D. M., II, s. 54 ff., sidste halvdel af »Den tro Tjener«, dog i en meget tam form. Denne fortælling kunde godt ligne en buddhistisk Jâtaka.

† De kan suppleres med et par vers af Baseler bogtrykkeren og forfatteren Pamphilus Gengenbach i første halvdel af det 16. aarh., der ogsaa skrev fastelavnsspil. I et af disse (Die gouchmat ɔ: Udhalerengen) siger fru Venus (Pamphilus Gengenbach. Herausgeg. von Karl Goedeke. Hannover 1856, s. 141):

Ich wil in (den Doctor) uff die gouchmat füren,
Als ich Aristoteli hab gethon,
Virgilio und auch Salomon,
Dessgleich David dem vatter sin,
Der doch der gröst prophet ist gesin (= gewesen) . . .

de to*. Det ene, der efter udgiverens mening senest er forfattet aar 1486, har titlen »Ein spil von fursten und herren« (Bd. I. nr. 17, s. 138 ff.). Indholdet er følgende:

Den ædle kong Soldan modtager gæstfrit mange fornemme herrer ved sit hof. Fire unge konger (af Zippern, Orienten, Frankrig og Aragonien) kommer for at lære visdom og, hvorledes man skal omgaas kvinder (!), af den højvise mester Aristoteles, der holdes højt i ære af kong Soldan; tillige skal han sige dem deres temperament (complex). Aristoteles erklærer, at de alle fire er særdeles kvindekære og bedrager deres ægtehustruer. De fire fyrsters gemalinder bekræfter, at denne tydning af deres ægteherrers »complex« stemmer godt med deres egne erfaringer; deres mænd forsømmer dem i højeste grad, hvorfor ret og billighed kræver, at de lader andre holde dem skadesløse for gemalernes mangel paa ægteskabelig flid. De unge fyrster er naturligvis ilde tilfredse med saaledes at blive til spot; men kongen af Frankrig raader sine kollegaer til at lade male et billede af Aristoteles og bede ham sige den fremstilledes complex. Raadet følges, og mesteren forklarer, at den mand, der ses paa billedet, er en tyv, morder og løgner og meget ukysk. Strax erklærer kongerne af Frankrig og Aragonien, at den complex, Aristoteles har tillagt dem, er tant og snak, thi billedet forestiller ham selv, og den slags svagheder har man aldrig iagttaget hos ham. Mesteren svarer uden at lade sig forbløffe (ligesom i sin tid Sokrates), at han virkelig har alle de nævnte laster; men han ejer tillige en modgift imod dem, idet han har forstaaet at tvinge og beherske sig. Kong Soldan priser ham nu i høje toner for hans uforlignelige visdom; men dronningen (kong Soldans hustru) erklærer, at hun, hvis kongen tillader det, vil være i stand til at berøve mesteren al hans indsigt og alt hans vid: »I skal snart faa at se, at jeg rider ham som en hest. Det vil jeg lade eder se her; jeg vil hemmelig gaa til ham og gøre ham til nar, hvor megen visdom han end har.« Kongen giver hende tilladelsen, men advarer hende mod at bruge den. Dronningen svarer, at det nok skal lykkes, og beder ham vente her, medens hun opsøger mesteren. Hun gaar til Aristoteles og gør ham en glødende kærlighedserklæring. Den store vismand kommer med

* Det tredie: Ain spil von mayster Aristoteles skal findes i Keller's »Altdeutsche handschriften«, nr. 16, bl. 160, der ikke findes paa vore bibliotheker og heller ikke har kunnet faas fra Tyskland.

nogle smaa formaninger og ytrer moralske betænkeligheder; men da dronningen erklærer, at han volder hendes død, hvis han ikke bønhører hende, er han rede til at gøre, hvad hun ønsker. Dronningen svarer:

Mester, jeg længes at stille min tørst.
Dog maa paa eder jeg ride først;
Vor attraa bliver da mere hed.
Læg strax jer paa alle fire ned.
Saa kan vi begge tilgavns os fryde;
Saa gør jeg derefter, hvad I vil byde.

(Derefter maa vi tænke os, at Aristoteles lægger sig ned og lader hende stige op.)

Nu munter, min lille søde nar!
Ej klogere ganger set man har.
Jeg rider min hest, det gaar saa flot;
Hist kongen ser os fra sit slot.

Kong Soldan bebrejder Aristoteles, at han efterstræber hans hustru, og at han har gjort sig i den grad til nar. Mesteren beder om naade, undskylder sig med, at kvinder, som bekendt, kan faa mænd til, hvad det skal være, og at det samme ogsaa kunde være hændet kongen selv. Kong Soldan indrømmer, at han har ret, opramser den sædvanlige liste over store mænd, som kvinder har daaret, og erklærer, at den mand, der ikke bliver varm ved kvindeelskov, ikke er en rigtig mand. En ridder bekræfter kvindernes magt og vælde, hvorefter der vexles nogle sjofle replikker mellem en mandlig og en kvindelig nar.

Det andet fastelavnsspil (Nachlese, s. 216 ff.: Hie hebt sich ain spil an von mayster Aristotiles) meddeles her for kuriositetens skyld i oversættelse, idet jeg dog udelader indledningen og den fuldstændig forvrøvlede slutning, der intet har med hovedhandlingen at gøre. Naturligvis maa man ikke vente poesi i disse tarvelige rimerier. Det 15. aarh.'s brave digtende haandværkere stod i smag, formsans og poetisk flugt uhyre langt under det 12. og 13. aarh.'s ridderlige sangere, og selve sproget var i en barbarisk overgangstilstand.

En mand sætter en stol til Aristotiles og præsenterer ham for tilskuerne som en gammel, graahaaret mand, der har en bog i haanden. Han opfordrer ærbødigt den vise mester til at tage plads, for at folk kan høre ham.

Mester Aristotiles taler til skriveren:

Min skriver god, min skriver, du kære,
Min kunst dig anbefalet være!
Det er min agt at skrive en bog,
Ved hvilken verden skal blive klog.
Thi dette sige jeg kan for sanden:
Jeg mægter kunsten som ingen anden;
Og derfor agter jeg bogen at skrive,
For at jeg kan ved indholdet blive
Æret og nævnt som en vismand stor,
Hvor kendt jeg er eller bliver paa jord,
I tyske lande, ved Vælsklands strand,
I Ungarn, Flandern og Bayerland.
Nu skal du drage paa stand afsted,
Og ikke maa du tøve dermed;
Blæk og papir skal du mig hente,
Og lad mig ikke for længe vente.

Skriveren taler til mesteren:

Til tjeneste, herre, jeg strax skal være.
Kunde jeg noget af eder lære,
Det vilde mig gavne til hver en tid,
Det gjorde mig klog og styrked mit vid.

Kongen roser Aristotiles og taler til dronningen*:

Min tale skal lyde sandt og klart:
Aristotiles priser jeg aabenbart.
Til skønne kvinder hans hu ej staar,
Og elskovstant han helt forsmaar.

* Kongen og dronningen staar i nogen afstand fra Aristoteles. Det overlodes til tilskuernes fantasi at tænke sig to forskellige scener.

Dronningen taler til kongen:

Herre, nu maa jeg min sandten le,
Jeg ædle frue saa hvid som sne.
Hvis jeg faar lov min kunst at øve,
Saa skal jeg viddet fra mesteren røve,
Og bort hans klare forstand skal gaa;
Thi til min elskov skal lyst han faa.

Kongen svarer dronningen:

Frue, jeg giver jer lov at fare.
Lad ikke rejsen for længe vare.

Dronningen siger:

Nu velan da! saa vil jeg gaa.
Jeg ikke længere her vil staa.

Dronningens tjener siger:

I ædle herrer, hør min røst!
For eders øren jeg priser med lyst
Saa skøn og fin en frue,
Som vist I gærne vil skue.
Seltenrayn hedder hun for sand;
Hende tjener borge og vidtstrakt land.

Da gaar dronningen frem for mester Aristotiles, og hr. Aristotiles taler til dronningen:

Gud signe jer, frue rene!
Hvi staar I her alene?

Dronningen svarer Aristotiles:

Gud lønne jer, mester stor og vís,
Saa høvisk I taler til min pris!
Før jeg jer siger, hvad sandhed er,
Jeg gærne dvælede lidt hos jer.

Aristotiles taler til dronningen:

I er en frue paa dyder rig,
Det tykkes mig sikkert uden svig.

Med sandhed jeg eder sige maa:
Saa skøn en kvinde jeg aldrig saa.
Hvis det, min frue kære,
Lyster eder at lære,
Saa gærne jeg lærer jer grammatik,
Filosofi og retorik,
Logik og meget mer dertil,
Som nu jeg ikke nævne vil.
Min tale fra først til sidst er sand;
I alt jeg er eders tjenestemand.

Dronningen siger:

Den kunst, man hos jer berømmer,
Sig lidet for kvinder sømmer.
Men læg jer ned paa fødder og hænder
Og bær mig derhen, hvor banen ender,
Én gang frem og tilbage igen,
Hvis jeg skal have eder til ven.

Aristotiles siger til dronningen:

Jeg gør det, frue; tilfreds jer giv!
Thi aldrig skued jeg vænere viv.
Jeg gærne handler paa eders bøn,
Det være sig aabenlyst eller i løn,
I alt efter eders hjærtes begær
Andetsteds eller ogsaa her.

Da sidder dronningen paa mester Aristotiles og lader sig bære én gang frem og derpaa tilbage, og dronningen siger:

Jeg har en ganger, den traver flot.
Hvor gør dog rideturen mig godt!
Min hest er saa fyrig og flink og rar;
Slet intet foder den nødig har.

Skriveren taler til mesteren:

Ak vé for slig en skændsel og tort!
Vist gærne I tusind pund gav bort,
Hvis derved I hindred, at dette var sket,
Og at slig en skam af folk var set.

Mester Aristotiles taler til dronningen:

Frue, nu gør jer rede!
I maa ikke om udflugt lede;
Men som I nylig lovede mig,
Skal I gøre. Glem eders tilsagn ej!
Tilsted, at jeg nu rider,
Som skik var fra gamle tider.

Dronningen svarer:

Herre, skulde I ride,
Saa havde I bedt i tide.
Men det er just daarers væsen,
At de lader sig tage ved næsen.

Aristotiles siger:

Ak, hvilken daarskab jeg skulde begaa!
Det jeg i sandhed tilstaa maa.
Jeg aldrig den besejre kan
Med al min kunst og klare forstand.
Thi overalt, hvor hørt man har,
At jeg ved en kvinde blev til nar,
Min skam for evigt varer,
Hvorhen jeg i verden farer.
Derfor man ej mere skal her mig se;
Jeg flygter for denne spot og spe.

Kongen taler til mesteren:

Kan I jer en mester kalde,
Naar I saa let kan falde
Og strax ved en kvindes snak er væk
Og lader jer gøre til når og gæk,
Og skønt I er gammel og graanet af aar,
Som en hest paa alle fire gaar?

Aristotiles svarer kongen:

Herre, vær naadig og spar mit liv!
Skylden ligger hos eders viv,
Der saa forsmædeligt mig bedrog;
Thi ingen kvinde min hu betog

Nogensinde med slig en magt.
Det være paa stand med sandhed sagt!
Saa hør mig, hver en svend saa god,
Bevar jer et friskt og frejdigt mod
Og tag jer for kvinder i vare,
Der ilde med jer vil fare!
Og tro mig (jeg det bekræfter med ed):
De volder eder møjsommelighed,
Som jeg til fulde bevidne kan.
Derfor er jeg en bedrøvet mand
Og maa pines af anger til min død;
Døden kan ene lindre min nød.
Min tale er nu til ende;
Jeg vil bort herfra mig vende,
Og aldrig nogen at vide faar,
Om jeg dør eller endnu paa jorden gaar.

Som man ser, er begge disse fastelavnsspil egentlig varianter af samme æmne, der paa det lange forspil med »complexen« nær væsentlig kun adskiller sig ved, at Aristoteles i det sidste stykke forlader hoffet*. Dette træk er det eneste, der minder lidt om det middelhøjtyske digt »Aristoteles og Fyllis«, men bortset herfra er forskellen overordentlig stor. Overhovedet synes næsten enhver forbindelse med de middelalderlige poetiske versioner at mangle. Kongen er ikke Alexander, vi hører intet om, at filosoffen er eller har været hans lærer, og den gamle nydelige, fint motiverede elskovsintrige er i den grad forraaet og forgrovet, at den snarest minder om et andet motiv, der paa éngang skal illustrere kvindens magt og træskhed (Hippokrates eller Virgil i kurven), som vi senere kommer til. Dronningens eneste bevæggrund til at daare Aristoteles er jo næmlig her, at hun ærgrer sig over den ros, hendes gemal ødsler paa ham, og bliver fornærmet paa sit køns vegne, hvilket minder noget om den ældste arabiske version (s. 98 ff.) og i grunden med et ryk fører motivet tilbage til dets allerældste indiske form, Ekaçringalegenden (s. 76 ff.). Den intrigante dame er kongens hustru ligesom i den gamle latinske version (s. 105 f.), men heller

* Maaske kunde dog dronningens motivering af ridtet i det første spil tyde paa lidt forskellige kilder. Sml. nedenfor s. 135 f.

ikke med denne har spillene synderlig lighed. Den antagelse synes mig derfor ganske nærliggende, at de slet ikke beror paa nogen af de hidtil kendte europæiske bearbejdelser, men paa en ganske anden kilde. Kongen i det første spil hedder jo Soldan, hvilket er samme ord som det middelhøjtyske soldân ɔ: sultan, og de fire unge fyrster er konger af Zippern (= Cypern), Orienten, Aragonien og Frankrig. Dette kunde tyde paa, at spillet (eller rettere begge spil) hviler paa en østerlandsk form, der har frembudt stor lighed med den gamle Ekaçringalegende eller vel snarere netop er denne gamle fortælling, væsentlig kun med den forandring, at hetæren er gjort til dronning og kongens gemalinde. Dette stemmer godt med Cosquins theori (Romania, XL., 1911, p. 417), at ikke én enkelt, men flere former af samme æmne meget ofte er vandrede fra Indien til Europa. At Aristoteles i det sidste spil forlader hoffet (ligesom i det gamle tyske digt og hos Sercambi), stemmer ogsaa med Ekaçringalegenden, skønt motiveringen er højst forskellig. Maaske er sagnet i den form, der har været spillenes kilde, kommet til Europa over det mauriske Spanien paa en tid, da Araberne var fuldt fortrolige med Aristoteles' høje ry som visdomslærer (sml. s. 104, note ***).

Den berømte skomager og mestersanger Hans Sachs i Nürnberg*, der døde 81 aar gammel 1576 efter en uhyre frugtbar forfattervirksomhed, har ogsaa behandlet Aristotelessagnet i en komedie paa de gamle, fra middelalderen arvede rimpar (dog alle vers med fire taktslag), der blev opført den 20. januar 1554**. Trods al sin barnlige ubehjælpsomhed staar den højt over de tarvelige spil fra det foregaaende aarhundrede og viser en vel gennemført handling og ganske god karakteristik af de optrædende personer. Jeg skal forsøge kortelig at skitsere gangen i dette stykke:

1. akt. Efter at herolden har meddelt tilskuerne komediens indhold, træder Alexander ind med sin »tugtemester« Aristoteles; han priser guderne, fordi de har ladet ham undertvinge næsten hele Orienten og fælde kong Porrus (!) og Darius, hvis datter Persones

* Smukt skildret af Scherer i Gesch. der deutschen Litt. s. 306—309.
** Hans Sachs' Werke. Zweiter Teil. Herausgeg. von Dr. Arnold. S. 268—292: Comedia mit 7 personen: Persones, die königin, reit den philosophum Aristotelem, und hat 5 actus.

nu er hans hustru; hun er ham kærere end hans eget liv, thi hun er skøn og elskelig, og han er tidlig og silde i hendes nærhed. Aristoteles bemærker hertil, at det var bedre, at han holdt sig lidt tilbage fra dronningen, for at vellysten ikke skal øde hans kræfter og fornuft; desuden forsømmer han sine regentpligter derved. Paa kongens spørgsmaal, hvorledes han da skal kunne sky en saa øm, trofast og hengiven kvinde, svarer Aristoteles med et kraftigt angreb paa kvindernes fejl og laster og raader ham til just ikke at undgaa dronningen, men dog være lidt tilbageholdende overfor hende. Kongen erklærer sig strax for overbevist: hans fader har jo givet ham Aristoteles til hovmester, og han kender hans store visdom. Saa lover Arist. at give kongen et fortræffeligt skrift at læse om vellystens gift. De gaar. Drabanterne Triton og Craton, to ræsonnerende bifigurer, der ofte optræder i det følgende, men uden at gribe ind i handlingen, træder ind. Den første er naiv, ikke særlig kløgtig og mest tilbøjelig til at betragte Aristoteles som en næsvis Vigtigper, der blander sig i alt, hvorimod Craton repræsenterer den intelligente menigmand, der forstaar den store vismands værd. Ved denne lejlighed udtaler han den formodning, at Aristoteles har set dronningens farlige egenskaber af hendes fysiognomi.

2. akt. Dronningen kommer ind med sin hofmesterinde Parasita. Hun klager over, at hun har fundet kongen læsende i en bog (aabenbart den om »vellystens gift«), og han var ikke saa venlig som før. Hvad kan grunden være? Parasita raader sin frue til at spørge kongen selv derom; men der kommer han just, saa vil hun gaa. »Hvorfor saa sørgmodig, Persones?« spørger Alexander. Dronningen klager over hans kølighed; kongen forklarer venligt, hvad Arist. har lagt ham paa sinde, og beder hende rette sig derefter. Persones taler harmfuldt om »den gamle tyv«, der selv er død for elskov og derfor ikke under andre at nyde den, og hun kalder ham en troløs skalk. Kongen svarer roligt, at hun tager fejl; men nu maa han i raadet. Da han er gaaet, kommer Parasita, og hun og dronningen raadslaar om, hvorledes de skal faa hævn over den frække Arist. Bedst er det vel at give ham skyld for en svær brøde, saa at kongen anser ham for troløs. Parasita foreslaar, at dronningen skal anstille sig, som om hun er forelsket i filosoffen, og sende hende til ham som budbringerske. Dronningen billiger forslaget, lover hende rig løn og giver hende sin ring til sikkerhedsbevis. Begge gaar.

3. akt. Arist. kommer ind læsende i en bog (Propleumata ɔ: Problemata), i hvilken han vil have fundet mange ypperlige exempler paa kvindernes træskhed; derfor glæder han sig over, at han hidtil har vidst at undgaa deres farlige kunster. Saa kommer Parasita og gaar efter en kort indledning lige lukt og meget klodset løs paa sit ærinde, der imidlertid afvises af Arist. med afsky og harme. Han overvælder den uheldige elskovsmæglerske med kraftige skældsord og jager hende bort. Saa gaar han til templet for at ofre til de ni Muser og bede dem bevare ham for en saadan falsk elskov.

4. akt. Parasita tilbagegiver dronningen ringen og beklager, at hun absolut intet har udrettet; den gamle er kun sten og ben; han synes intet hjærte at have. Dronningen svarer, at hun nok skal gøre ham levende; »men der kommer han selv; list du derfor af. Jeg vil selv tiltale ham.« Dronningen bebrejder Arist., at han saa haanligt har forsmaaet hendes store kærlighed. Arist. svarer ærbødigt, at hun er sin ægteherre, den store konge, troskab skyldig, og formaner hende venligt til at overholde ærens bud. Dronningen: »Ak, min herre kongen er nys bleven uvenlig sindet imod mig og agter mig ikke. Derfor har jeg vendt min kærlighed til dig, du min eneste trøst.« Arist.: »Skønne, ædle dronning, vid, at jeg er omtrent 60 aar gammel, rynket og hæslig og uskøn af skabning. Al kraft har jeg mistet. Borte er elskov, lyst, fryd og begær, og mine ord og lader er ikke vindende. Til saa høj en elskov er jeg uværdig. Vil I derfor, ædle dronning, nogensinde begaa slig en synd, saa søg eder en smuk ung mand her ved hoffet.« Da hun hertil svarer, at hun ikke agter ungdom og skønhed, men netop elsker ham for hans høje visdoms skyld, forskanser han sig bag sin pligt mod sin herre. Hun erklærer, at han dræber hende ved en afvisning, og da han indvender, at det bliver begges død, hvis han giver efter, afvæbner hun ham endelig ved at love snild hemmeligholdelse, fryd, ære og rigdom. Arist.: »Huldsaligste dronning paa jorden! da I begærer mig saa inderligt, kan jeg ikke længere afslaa eders bøn; men jeg tilsiger eder herved min kærlighed, gunst og hjærtelige tro.« Dronningen: »Nu er jeg af hjærtet glad ved dig. I aften vil jeg vente paa dig, min eneste kærlighed, i dyrehaven for at nyde vor elskovs frugt. Jeg giver dig denne ring til pant paa, at vor kærlighed skal vare evigt. Nu maa jeg ind i kvindegemakkerne.« Hun gaar. Arist. indser, at denne sag kan koste ham livet, men han angrer den ikke, thi det er verdens mægtigste frue, der har ham kær; hans sam-

vittighed siger ham, at han handler uret, men Cupidos flammer kan selv guderne ikke modstaa. Nu vil han imidlertid forfatte et skønt lovdigt, som han kan overrække dronningen om aftenen. Han gaar. — Alexander kommer ind. Han undres over, at han hverken igaar eller i dag har set Arist.; men han formoder, at han er i færd med at forfatte en ny bog »om naturen og slige ting«. Dronningen kommer og siger, at hun maa klage over Arist.: han har ved list skilt hende fra hendes gemal, og nu har han med uforskammede og utugtige ord anmodet hende om at sove hos ham. Alexander svarer, at det er aldeles utroligt, hvis Arist. ikke er blevet gal. Dronningen svarer, at hun har været forberedt paa ikke at finde tiltro. Derfor er hun paa skrømt gaaet ind paa Arist.'s anmodning og har opfordret ham til at mødes med hende om aftenen i dyrehaven. Kongen skal nu skjule sig der for at konstatere sin hovmesters troløshed og frækhed. Alexander erklærer, at hvis anklagen viser sig at være sand, vil han dræbe ham med egen haand, og han lover at komme.

5. akt. Dronningen og Parasita glæder sig over, at Arist. nu sikkert vil blive stødt ned af kongen. Derpaa siger dronningen, at nu gaar hun for at gøre den vise mand til en topmaalt nar. Hun vil give ham tømme paa, ride ham og hugge ham med sporerne i siden; kongen staar allerede i sit skjul og venter. Parasita gaar. Aristoteles kommer ind (scenen skal altsaa tænkes forlagt til dyrehaven), giver dronningen et brev og siger:

Fru dronning, elskede, hjærtenskære,
Lad dette mit lovdigt eder være
Et vidnesbyrd om min kærlighed.
Som eders tjener jeg skrev det ned
Og haabed, at eders behag det vandt.

Dronningen:

Saa stor en glæde jeg aldrig fandt
Som denne, at du dit hjærte vender
Til mig i elskov, hvad klart jeg kender
Af dit yndige digt. Men skønt jeg higer,
Jeg vil, at min higen end mere stiger.
Saa læg dig paa alle fire ned
I det grønne græs og strax dig bered
Til at lade mig sidde og ride paa dig.

Aristoteles:

Du dejlige, stedse du finder mig
Villig til alt, hvad du fordre kan.
Jeg gør som en lydig tjenestemand
Uden betænkning alt, hvad du byder.
Som trofast elsker dit ord jeg lyder.
Og derfor vil jeg, som du forlanger,
Nu gærne være din hest og din ganger.

(»Aristoteles lægger sig ned paa alle fire; dronningen giver ham en tømme i munden, sætter sig paa ham og rider ham med sporer. Kongen kommer, dronningen gaar bort.«)

Alexander gør Arist. de heftigste bebrejdelser, fordi han har misbrugt hans tillid og villet berøve hans elskede hustru hendes ære; derfor maa han nu gøre sig rede til at dø. Kongen »trækker fra læderet«; Arist. falder paa knæ, opløfter armene og beder ham først høre hans forsvar, thi han er ganske uskyldig. Han fortæller hele dronningens lumske anslag, som kongens pludselige tilsynekomst har ladet ham gennemskue, udslynger en række voldsomme beskyldninger mod de troløse, hævngerrige, opsætsige og træske kvinder og beder til sidst sin herre om naade, fordi han har tjent ham saa trofast fra hans tidligste ungdom af og opdraget ham til dyd og gode sæder. Saa stikker Alexander sværdet i skeden, tilgiver sin gamle lærer, formaner ham til aldrig mere at lade sig daare af kvindernes list, lover selv at følge det raad, han har givet ham, og at lade denne sag være glemt.

Saa træder herolden frem og forklarer stykkets moral. Man kan, siger han, uddrage tre læresætninger af det, 1) at vise og velmente raad ofte bliver dem til skade, der giver dem, 2) at kvindernes kunstgreb er uden tal og ikke til at udgrunde (dog undtages »de fromme og ærbare kvinder« udtrykkelig), 3) at høj alder ikke beskytter mod daarskab.

Én ting er strax paafaldende i Hans Sachs' behandling af sagnet, næmlig dronningens motivering af ridtet som tjenende til at forøge den sexuelle attraa og kongens opfattelse af den burleske scene som

et erotisk forspil.* Det første træk i forbindelse med dronningens kærlighedserklæring i 4. akt stemmer saa nøje med det første spil fra det 15. aarh., at man maa antage, at Hans Sachs har kendt dette. Ogsaa om det andet spil minder komedien noget, i det mindste hvad slutningen angaar. Men hermed hører al overensstemmelse op, hvorimod vi finder en række træk, der stemmer med de ældre versioner. Ligesom i dem er kongen Alexander. Damen er hans hustru ligesom hos Jacques de Vitry og Sercambi. Hun er Darius' datter, hvilket minder om, at Sercambi gør hende til en barbarisk, altsaa ønsterlandsk kvinde. Aristoteles har sluttet sig til hendes karakter af hendes fysiognomi (phisonomey) ligesom hos Sercambi. Intrigen og aftalen med kongen om at møde og skjult at se til, minder om Jacques de Vitry og Sercambi. Kongen opfatter ikke ridtet som en fortjent beskæmmelse af den nærgaaende og selvretfærdige moralske posekigger, men som en indledende erotisk akt og vil i sin skinsyge og harme dræbe sin gamle hovmester ligesom hos Jacques de Vitry. Han følger villigt og uden kendelig vanskelighed Aristoteles' raad ligesom hos Sercambi og Jacques de V. (hos hvem dog hans senere forhold til dronningen, vel paa grund af fortællingens korthed, ikke berøres). Dronningens klage til Aristoteles over kongens kulde og den gamle filosofs omtale af sin alder og hæslighed kunde minde om Henri d'Andeli; men da den unge dames saa henrivende skildrede vandring i haven og alt, hvad der staar i forbindelse dermed, saa ganske og aldeles mangler hos Hans Sachs, er disse lighedspunkter vistnok aldeles tilfældige. Al den ynde og skønhed, som udmærker de middelalderlige Aristotelesdigte, er ganske forsvunden i komedien; vi befinder os ikke længere i minnesangens tidsalder, men i reformationstidens grove, mandfolkeagtige Tyskland. I stedet for den yndige unge pige eller den smukke og kokette Candacis har vi hos Hans Sachs den usympathetiske og

* Det kan her være paa sin plads at minde om, at posituren som hest med den elskede kvinde som rytterske spiller en stor rolle i visse perverse mænds kønsliv. Hos disse ulykkelige, der kaldes Masochister efter forfatteren Sacher Masoch, gaar den erotiske higen ene og alene ud paa at lade sig ydmyge, ja ofte piske og paa anden maade mishandle af deres tilbedte. Et meget betegnende tilfælde, hvor ridtet bereder manden, der tjener som hest, den højeste nydelse, kan læses hos Krafft-Ebing: Psychopathia sexualis. 7. Aufl. Stuttgart 1892, s. 112 ff. (Beobachtung 51).

intrigante Persones, der ogsaa fra karakterens side minder stærkt om madonna Orsina hos Sercambi. Alexander er en kedelig og uselvstændig herre, og »tugtemesteren« Aristoteles, der tager saa stærkt paa veje mod kvindekønnet for at redde sit eget skind, glemmer rent, at han trods sin gammelmandssure ivren mod »vellystens gift« og plumpe indgriben i det unge pars elskovsliv selv har handlet som en lysten gammel nar og en ærkedosmer ved at tro, at den smukke, unge dronning virkelig var forelsket i ham. Saa tager han rigtignok situationen med langt større visdom og værdighed hos Henri. Altsaa viser baade ydre og indre grunde et temmelig nært slægtskab mellem komedien og den latinske og italienske version. Jeg formoder, at Hans Sachs har kendt og benyttet ikke just dem, men en nærliggende, endnu ikke fremdraget eller forsvunden version, der dog har staaet Sercambi (naturligvis uden den tilknyttede slutning) nærmest. Fra den har han vel ogsaa faaet dronningens mærkelige navn Persones, som jeg intet véd at gøre med, og som muligvis skyldes en misforstaaelse.

VIII.

NYERE BEARBEJDELSER.

I Frankrig viser billedlige fremstillinger, at sagnet var kendt endnu i det 15. aarh.*; men derefter synes Henri's gamle digt at

* Sml. følgende spredte iagttagelser:
Adam de la Halle (1235—c. 1285) sigter til sagnet med følgende ord: »Aristote a été chevauché par son amie qui l'en a mal récompensé. Voudriez-vous être accoutré comme lui, pourvu que votre dame vous tienne parole?« (Bédier: Les Fabliaux, p. 403 f). — I romanen Perceforest (14. aarh.) vædder to riddere med ridder Morgan om, at de skal kunne forføre hans hustru; taber han, skal han ved alle turneringer bære et sort skjold med en pansret ridder, der rides af en dame (un écu noir à un chevalier armé de haubert chevauché d'une demoiselle.) (R. Köhler: Kleinere Schriften, II, s. 453).

være gaaet i forglemmelse, indtil grev Caylus vel omtrent 1750 gav et udtog af det i »Mémoires de l'academie des Belles-Lettres«, Tome XX*. Dette udtog blev — næppe med synderlige ændringer — optaget i »Bibliothèque amusante et instructive, contenant des Anecdotes interessantes & des Histoires curieuses tirées des meilleurs Auteurs. Paris 1755,« p. 15—17. Det er en ganske god, men særdeles kort gengivelse af det gamle fabliau's indhold. Handlingen foregaar i Ægypten (ikke Indien), og kongen stiller sig paa sin elskerindes raad paa lur i et vindue »forklædt som abbé«, to fejltagelser eller vilkaarlige ændringer, af hvilke den første rimeligvis, den sidste sikkert skyldes Caylus**. Den overrumplede filosofs svar paa Alexanders spørgsmaal stemmer med Legrands genfortælling: »Deres majestæt, jeg har fejlet; jeg har rettet bebrejdelser mod Deres ungdom, og dog har min alderdom ikke kunnet sikre mig mod kærlighedens svagheder«.

I aaret 1756 blev Henri's digt for første gang udgivet af Étienne Barbazan (Fabliaux et Contes. Paris 1756. Tome I—III.) og derved tilgængeligt for publikum, for saa vidt man var i stand til at læse den gamle sprogform. Det blev ikke uden indflydelse paa datidens litteratur. Den første forfatter, det efter al sandsynlighed gav idéen til et moderne skønlitterært arbejde, var Jean François Marmontel (1723—1799), en elskværdig og af sin samtid meget yndet forfatter, hvis berømte »Moralske fortællinger« (Contes moraux) blev ivrigt læste, oversatte paa fremmede sprog og dramatiserede i stort omfang. Marmontels fortællinger, der udkom i aarene 1756—65, udgør en let og særdeles behagelig læsning paa en smuk, klar prosa. De er prægede af det omslag i smagen, der gør sig gældende i Frankrig omkring ved det 18. aarhundredes midte og snart faar sit mest veltalende udtryk i Rousseau's »Nouvelle Héloïse«. Kvinderne er ikke længere »pikante«, men »rørende« skønheder; de frivole levemænd, der hidtil har givet tonen an, fremstilles som principløse og farlige mennesker. Følsomheden træder stærkt i forgrunden, og naturen, landet

---

* Se Legrand d'Aussy, T. I, p. 281 f.

** Forklædningen som abbé forekommer if. Legrand hverken i Barbazan's udgave eller i noget af de haandskrifter, han selv (Legrand) har benyttet.

og dets beboere lovprises.* »Moralske« vil fortællingerne være, idet de i det hele forfægter en mild, stundom en kende fad og snusfornuftig oplysningsmoral; men forfatteren undgaar i reglen at blive kedelig og triviel, han moraliserer ikke overdrevent, og han fornægter sig ikke som et barn af det 18. aarhundredes galante og nydelsesglade Frankrig.**

Den af Marmontels fortællinger, som interesserer os her, har titlen »Filosof i egen indbildning« (»Le Philosophe soi-disant). Den nye følsomme smagsretning spores, men det muntre æmne lader den ikke ret gøre sig gældende. Forfatteren oplæste sin fortælling i vinteren 1758/59 i en fornem dames salon; den udkom i januar 1759 og har følgende indhold***:

Den indtagende unge enke Clarice tilbringer den smukke aarstid paa landet »med et af disse selskaber, som man kalder letsindige (frivoles), og som kun tænker paa at more sig«; det er hendes tilbeder Cléon, de to unge, smukke damer Lucinde og Doris og den 50-aarige, tykke, muntre og djærve præsidentinde de Ponval, der ogsaa er enke. Clarice har ønsket at stifte bekendtskab med en filosof, og en dag indfører man Ariste i hendes hus. Han kommer strax i en aandrig samtale med damerne og Cléon, under hvilken han med stor selvbehagelighed stiller sin filosofiske overlegenhed over menneskelige svagheder og sanselige tillokkelser og sin menneskeforagt til skue. Imidlertid mælder man, at middagsmaden er anrettet, og Ariste faar plads ved siden af værtinden.

»Jeg vil,« siger hun til ham, »forsone Dem med menneskeheden.« — »Det er umuligt, frue, det er umuligt! Mennesket er det lastefuldeste af alle væsner. Hvad er for exempel mere grusomt end synet af Deres middagsmad? Hvor mange uskyldige dyr er ikke ofrede til menneskets graadighed! Hvad ondt havde denne

---

* Ligesom i det samtidige Tyskland (Kleist's »Frühling«, Gessner's Idyller).

** Se nærmere Max Freund's fortræffelige lille bog: Die moralischen Erzählungen Marmontels. Halle a. d. S. 1905. Listen over udgaver og oversættelser af Contes moraux fylder 13 store sider (s. 82 ff.) og vidner om deres enorme popularitet.

*** Jeg benytter: Contes Moraux par M. Marmontel, de l'Academie Françoise. A Paris 1765. Tome II, p. 1—42 (en meget smuk udgave med nydelige kobberstik paa det Kongelige bibliothek). De vigtigste og interessanteste partier oversætter jeg fuldstændigt.

oxe gjort Dem? Og nu dette lam, den rene uskyldigheds sindbillede, hvilken ret havde De over dets liv? Og denne due, vore tages prydelse, som man har revet bort fra dens ømme mage! O himmel! hvis der var en Buffon* blandt dyrene, i hvilken klasse vilde han da anbringe mennesket? Tigeren, gribben, hajen vilde overlade ham den første rang blandt de glubende arter.« Alle sluttede heraf, at filosoffen kun ernærede sig med grønsager, og man vovede ikke at byde ham disse kødretter, som han mønstrede med medlidenhed. »Kom kun med dem! Kom kun med dem!« sagde han; »siden man nu engang har myrdet dem, er det jo nødvendigt, at nogen spiser dem.« Saaledes ivrede han, medens han spiste af alt, mod de overflødige, udsøgte og lækre retter: »Ak, den lykkelige tid,« sagde han, »da mennesket græssede sammen med gederne! Vær saa venlig at give mig noget at drikke! Naturen er vanslægtet i en sørgelig grad.« Filosoffen drak sig en rus, medens han skildrede den klare bæk, ved hvilken hans fædre slukkede deres tørst.

Efter bordet indbyder Clarice Ariste til at tilbringe nogen tid paa landet, der sikkert maa behage en filosof. Derpaa spredes selskabet. Ariste trækker sig med drømmende mine tilbage til en allé for at fordøje eller rettere tænke paa den henrivende værtinde, hvis skønhed og rigdom synes ham et attraaværdigt maal. Imidlertid morer de andre sig over filosoffen. Cléon foreslaar at spille en komedie med ham, og Clarice, »der var meget yngre og meget smukkere, end det gjordes fornødent for en filosof«, gaar efter nogle indvendinger ind paa at udføre sin rolle. Som ved et tilfælde viser hun sig i alléen, hvor Ariste spadserer, og beder ham undskylde, hvis hun forstyrrer; hun gaar blot forbi. Ariste holder hende tilbage og begynder en naturfilosofisk udvikling, der efter at have lovprist fuglenes frihed rettes mod samfundets knugende baand, opinionens aag og sædvanens lænker. Han belærer Clarice om, at velanstændigheden (les bienséances) kun er noget ydre, der maa vises overfor samfundet, medens sjælen bør være fri. Clarice lader, som om hans ord gør et dybt indtryk paa hende og faar hende til at vakle i sin beslutning om at gifte sig paa ny. Ariste erklærer ægteskabet for et aag og friheden for det højeste gode**.

---

* Berømt fransk naturforsker (1707—1788).

** Ariste's idéer, der til en vis grad ser helt moderne radikale ud, har ikke forfatterens bevaagenhed, aldeles bortset fra, at de fremføres af en

Da han nu hører, at hendes omgivelser ønsker, at hun skal ægte Cléon, erklærer han, at han maa rejse; men hun beder ham blive, da han har vakt et væld af tvivl hos hende, som kun han kan klare.

Clarice vender tilbage til selskabet, aflægger rødmende regnskab for den første scene og høster lovtaler for sin debut. Men nu erklærer præsidentinden, at hun absolut ikke vil nøjes med at være en ren og bar tilskuerinde. Trods sine 50 aar, sine tre hager og sin knebelsbart vil hun paatage sig at bringe den vise mand under aaget, og resolut udæsker hun de tre unge henrivende skønheder til en væddestrid herom.

Da Ariste atter slutter sig til selskabet, ser Cléon ud til at være forstemt, og Clarice synes drømmende og hemmelighedsfuld. Om aftenen ledsager alle ham til hans overdaadigt udstyrede sovekammer for at more sig over hans filosofiske forargelse, der heller ikke udebliver, men temmelig let beroliges. Da han er alene, lægger han sig velbehageligt til rette i den bløde seng og drømmer om Clarice. Næste morgen tager han et bad efter at have beroliget sin samvittighed med nogle filosofiske argumenter, men generer sig dog for at benytte pyntebordet. »Han nøjedes med at give sin filosofiske skødesløshed det netteste ydre, han formaaede, og spejlet blev tyve gange taget med paa raad.«

Clarice er dog hverken tilfreds med hans frisure eller hans dragt. Man bør give dyden al den tiltrækning, den kan faa, erklærer hun og befaler sin tjener Jasmin at frisere herren. Da Ariste atter viser sig for sin smukke værtinde »oppustet af vigtighed, men med en kejtet og frygtsom mine,« bliver frisuren vel anerkendt, men dragten er genstand for skarp kritik. Den kastaniebrune farve støder hendes øjne; han maa øjeblikkelig skrive til Paris og bestille en violet dragt, thi violet er hendes livfarve. Den arme Ariste gyser ved tanken: »Violet, frue! O himmel! en filosof i violet!« Men ingen indvendinger hjælper. Clarice lader ham ganske tydeligt forstaa, at uden dette offer er alt haab for ham ude, og saa giver han

---

hykler og forfører. Marmontel lader som oftest et pænt ægteskab danne afslutningen, f. ex. i den henrivende, om »Daphnis og Chloe« mindende bondenovelle »Annete et Lubin« og i den romantiske »La bergère des Alpes«, hvor det dog er et meget tiltalende træk, at den smukke heltindes tabte »innocence« end ikke nævnes som hindring for indgaaelse af ægteskab med en anden.

efter med et tungt hjærte. Da selskabet ser ham med den nye frisure, høster han mange komplimenter.

Fremfor alle svor præsidentinden ved alle guder, at hun aldrig havde set en mand, der var saa nobelt friseret. Ariste takkede hende for denne overmaade smigrende kompliment. »Komplimenter!« svarede hun. »Dem siger jeg aldrig; det er verdens falske mynt.« — »En ypperlig iagttagelse!« udbrød vismanden; »den burde nedskrives.« Man mærkede, at præsidentinden aabnede angrebet, og lod dem have fuld frihed. »De mener altsaa,« henvendte hun sig til ham, »at det kun er Dem, der kan udforme sentenser? Jeg er ogsaa filosof, saadan som De ser mig her.« — »De, frue! Og af hvilken skole? Den stoiske eller den epikuræiske?« — »Aa pyt! Navnet har intet at sige. Jeg har ti tusinde daler i rente og lader dem rulle med muntert sind; jeg har god champagne, som jeg drikker med mine venner; jeg har et ypperligt helbred; jeg gør, hvad jeg har lyst til, og lader enhver leve efter sin egen smag. Der har De min skole!« — »De handler meget rigtigt; det er paa en prik, hvad Epikur lærer.« — »Jeg kan forsikre Dem, at man intet har lært mig; alt dette kommer fra mit eget hoved. I de sidste tyve aar har jeg kun læst listen over mine vine og menu'en til min souper.« — »Men med denne levefod maa De jo være den lykkeligste kvinde i verden.« — »Lykkelig! Ikke ganske! Jeg mangler en mand efter min smag. Min præsident var et kvæg; han duede kun til Justitspaladset; han kunde sine love; det var det hele. Jeg vil have en mand, der forstaar at elske mig, og som kun beskæftiger sig med mig.« — »Saadanne mænd kan De finde i tusindvis, frue.« — »Jeg vil kun have én; men han skal være god. Fødsel, formue, alt dette er mig ligegyldigt; jeg bryder mig kun om personen.« — »I sandhed, frue, De forbavser mig. De er den første kvinde, hos hvem jeg har fundet principper. Men er det netop en ægtefælle, De ønsker Dem?« —»Ja, min herre, en ægtefælle, der i alle henseender tilhører mig. Disse elskere er allesammen nogle slubberter, der bedrager os og forlader os, uden at det er os tilladt at beklage os, medens derimod en mand tilhører os overfor alverden. Og hvis min skulde vove at svigte mig, vil jeg have magten til med mit retslige bevis i haanden at gaa hen og i al tugt og ære give den uforskammede, der har taget ham fra mig, nogle snese gode lussinger.« — »Meget godt, frue, meget godt! Ejendomsretten er ukrænkelig. Men ved De, at kun faa har en sjæl som De? Hvilket

mod, hvilken energi!« —»Aa! jeg gaar paa som en løvinde. Jeg ved, at jeg ikke er smuk; men ti tusinde dalers rente som bryllupsgave kan nok hamle op med en Lucindes eller en Clarices yndigheder, og skønt kærligheden er en sjælden vare i dette aarhundrede, maa man kunne faa den for ti tusinde daler.«

Resten af dagen og en del af natten overvejer Ariste grundigt fordelene og mislighederne ved at ægte præsidentinden og beregner, hvor længe en 50-aarig kvinde endnu kan leve, naar hun hver aften skyller en flaske champagne ned. Han kommer til det resultat, at en god karet, et hyggeligt værelse meget langt fra Madame's og den bedste kok i Paris er et ganske attraaværdigt maal; desuden er der noget filosofisk ved en styg hustru, og man vil i det mindste ikke kunne mistænke ham for at have søgt sanselige glæder.

Næste dag opsøger Cléon ham og erklærer, at hvis Ariste ikke var filosof, vilde han slaas med ham; men nu maa dyd og oprigtighed være det afgørende. Han (Cléon) elsker Clarice og kan ikke leve uden hende; men Ariste har stukket ham ud. Vil han være ædelmodig nok til at opgive hende? — Filosoffen giver et næsten samtykkende svar. Han fryder sig, da Cléon er gaaet, over denne lejlighed til at lægge heroisk dyd for dagen. Alligevel er det bedst ikke at blive til nar af pure dyd og at opgive Clarice, før han er sikker paa præsidentinden. »Lad os nu se, hvilken virkning champagnen og søvnen har haft!« Han gør toilette under Jasmins kyndige assistance, mønstrer foran spejlet den violette dragt, der imidlertid er kommen, og træder kort efter frem for præsidentinden, der modtager ham med et overrasket udbrud. Men da hun ser Clarices yndlingsfarve, lægger hun bitter skuffelse for dagen. Ariste indrømmer, at han virkelig har ladet sig paavirke af den unge dames smigrende elskværdighed, thi selv vise mænd har menneskelige svagheder; men hans tanker har nu faaet en anden retning, og han skal med glæde aflægge den violette dragt.

»Nej, bliv kun! Jeg finder Dem henrivende. Men hvad siger jeg? Aa, hvor det maa være en lykke at være saa smuk! Ariste, gid jeg ogsaa var smuk!« — »Ih, frue! Ved De ikke, at grimhed og skønhed kun existerer i forestillingen? Intet er i og for sig smukt eller stygt. To landes skønhed kan være højst forskellig; hvert menneske har sin individuelle smag.« — »De smigrer mig,« sagde præsidentinden med barnlig undseelse, idet hun lod, som om hun rødmede; »men ak! jeg ved kun alt for vel, at det eneste

smukke, jeg har, er min sjæl.« — »Nu vel! er det ikke den egentlige og sande skønhed, den eneste, der er værdig til at røre et hjærte?« »Aa, filosof! tro mig: denne skønhed alene hár kun faa tillokkelser.« — »Den har uden tvivl kun faa for den gemene hob. Men for at sige det endnu engang, De er ikke indskrænket dertil; skulde et fornemt ydre, et imponerende blik, et karakteristisk ansigt være at regne for intet? Og har den majestætiske fremtræden ikke altid været anset for yndernes dronning?« — »Og min korpulence, hvad siger De om den?« — »Aa, frue! korpulencen, der hos os betragtes som en overskriden af det rette maal, er et skønhedstræk i Asien. Tror De for exempel, at Tyrkerne ikke forstaar sig paa kvinder? Nu vel! alle disse elegante slanke skikkelser, som man beundrer i Paris, vilde ikke engang blive modtagne i Storherrens Serrail, og Storherren er intet fæ. Med ét ord, den straalende sundhed er nydelsernes moder, og korpulencen er dens sindbillede.« — »Det lykkes Dem maaske at faa mig til at tro, at min fedme ikke misklæder mig. Men denne forskrækkelig lange næse, som peger ud i luften foran mit ansigt!?« — »Ih, min Gud! hvad beklager De Dem egentlig over? Havde de romerske damer ikke ogsaa forskrækkelig lange næser? Se engang paa alle antike buster.« — »De havde i hvert fald ikke denne store mund og disse tykke læber.« — »Tykke læber, frue, er de afrikanske skønheders særlige ynde; de er som to puder, paa hvilke den søde og ømme vellyst hviler. Hvad en kraftig udviklet mund angaar, kender jeg intet, der gør ansigtet mere aabent og muntert.« — »Det er ganske sandt, hvis tænderne er smukke; men til al ulykke ....« — »Gaa til Siam! smukke tænder er dér for folket, og det er en skam at have dem. Alt, hvad man kalder skønhed, afhænger altsaa af menneskenes luner, og den eneste virkelige skønhed er den genstand, som har fortryllet os.« — »Skulde jeg blive Deres, min kære filosof?« spurgte præsidentinden, idet hun skjulte ansigtet bag sin vifte. — »Tilgiv, frue, hvis jeg nøler. Min finfølelse gør mig frygtsom, og jeg sætter en ære i en uinteresserethed, som De endnu ikke kender tilstrækkeligt til at være hævet over mistanke. De har talt til mig om ti tusinde daler i rente, og dette punkt faar mig til at skælve.« — »Nok, min herre! De er alt for retfærdig til at tillægge mig saa lav en mistanke; det er Clarice, der fængsler Dem; jeg ser Deres udflugter. Forlad mig!« — »Ja, jeg forlader Dem for at indfri et løfte, jeg just har givet Cléon. Han var bleven afvist; han har beklaget sig til mig, og jeg

har lovet at formaa Clarice til at tilstaa ham sin haand. Tror De saa, at jeg elsker hende?« — »Er det muligt? Aa, De fylder mig med henrykkelse, og jeg kan ikke modstaa dette offer. Gaa til hende! Jeg venter Dem; lad det ikke vare for længe! I aften tager vi bort herfra.«

»Jeg beundrer mig selv,« sagde han, da han gik bort, »fordi jeg har dristighed nok til at gifte mig med hende; hun er gyselig, men hun er rig.« Han kommer til Clarice; han finder hende ved hendes toilette og ved hendes side Cléon, som, da han saa ham, paatog sig en slagen mands holdning. »Nej, hvilken smuk dragt!« udbrød hun. »Kom nærmere, for at jeg kan se Dem. Den er henrivende; ikke sandt, Cléon? Det er mig, der har valgt den.« — »Jeg ser det nok, frue,« svarede Cléon med mørk mine. — »Spøg til side!« afbrød filosoffen. »Jeg kommer for at retfærdiggøre mig for en brøde, man beskylder mig for, og opfylde en alvorlig pligt. Cléon elsker Dem, De har elsket ham; han mister Deres hjærte, siger han, og jeg er skyld deri.« — »Ja, min herre; hvortil disse omsvøb? Jeg har just nu ladet ham det vide.« — »Og jeg, frue, lader Dem vide, at jeg ikke vil bringe ulykke over en brav mand, der er Dem værdig, og som dør, hvis De ikke bliver hans. Jeg elsker Dem lige saa højt, som han kan elske Dem; det er en tilstaaelse, som jeg aflægger uden skam; men hans tilbøjelighed har vanens uimodstaaelige magt forud for min, og maaske finder jeg ogsaa hos mig selv midler til at bære savnet, som han ikke raader over.« — »Forunderlige mand!« udbrød Cléon, idet han omfavnede filosoffen; »hvad skal jeg sige til Dem? De overvælder mig.« — »Aa, jeg be'r,« svarede Ariste beskedent. »Deres ædelmodighed har tjent mig til exempel; jeg efterligner Dem kun.« — »Kom, mine damer!« sagde Clarice til Lucinde og Doris, som traadte ind i værelset, »kom og vær vidner til filosoffens triumf. Ariste afstaar mig til sin medbejler og ofrer sin kærlighed til mig for et menneskes lykke, som han næppe kender.« Forbavselsen og beundringen blev spillet med største naturtroskab; Ariste greb Clarices haand, lagde den i Cléons og nød i lange drag med hovmodig beskedenhed tilbedelsens sødme. »Vær lykkelige,« sagde han, »og undres ikke længere over et offer, der, hvor pinligt det end er, bærer sin belønning i sig selv. Hvad skulde man vel mene om en filosof, hvis dyden ikke kunde erstatte ham alt?« Med disse ord trak han sig tilbage som for at unddrage sig den ære, man viste ham.

10

Præsidentinden ventede filosoffen. »Er det sket?« spurgte hun. »Ja, frue, de er forenede; jeg tilhører mig selv, og jeg tilhører Dem.« — »Aa, jeg triumferer; De tilhører mig. Kom saa, for at jeg kan lægge Dem i lænker.« — »Aa, frue!« sagde han, idet han faldt paa knæ; »hvilken magt har De ikke faaet over mig! O Sokrates, o Platon! hvad er der blevet af eders discipel! Genkender I ham endnu i denne nedværdigende stilling?« — Medens han talte saaledes, havde præsidentinden grebet et rosafarvet baand, som hun bandt om halsen paa vismanden, og idet hun med en ganske overordentlig morsom barnlig mine efterlignede Lucinde i »Oraklet«, kaldte hun ham med navnet Charmant* »Retfærdige himmel, hvad skulde der blive af mig, hvis nogen vidste ....? Ak, frue!« sagde han, »lad os flygte, lad os drage bort fra et selskab, som belurer os! Skaan mig for ydmygelse!« — »Hvad kalder De ydmygelse? Jeg vil have, at De for deres øjne skal gøre Dem en ære af at tilhøre mig og bære min lænke.« Ved disse ord gaar døren op, og præsidentinden rejser sig, idet hun holder filosoffen tøjret. »Her ser De ham,« sagde hun til selskabet, som pludselig omringede hende, »her ser De ham, denne saa stolte mand, som sukker for mine knæ, fordi han har forelsket sig i mit pengeskrin! Jeg udleverer ham til Dem; min rolle er spillet til ende.« Ved dette skue gav loftet genlyd af navnet Charmant og tusinde latterudbrud. Ariste rev sig i haaret, sønderrev sine klæder i raseri, udslyngede smædeord over kvindernes troløshed og gav sig til at forfatte en bog mod sin samtid, i hvilken han aabent erklærede, at ingen var vís paa ham nær.

I denne tid, hvor de fremskredne aander, navnlig medarbejderne paa den store Encyklopædi, yndede at kalde sig filosoffer, blev det i det fornemme selskab mode at lægge filosofisk dybsindighed for dagen, og adskillige af disse selvretfærdige og forlorne alvorsmænd har nok kunnet udæske kritiken. Det er endog meget sandsynligt, at Marmontel har villet stikle lidt paa selve Rousseau, hvis angreb paa samtidens kultur og lovprisning af den oprindelige naturtilstand var fremkommet nogle aar i forvejen (sml. Ariste's udgydelser under middagsmaaltidet); desuden stemmede den store

* Sigter til en scene i »Oraklet« af Saintfoix, hvorom se nedenfor, s. 211 ff.

forfatters private liv jo ikke ganske med de theorier, han forkyndte*. Legrand holder det for givet, at »Le Philosophe soi-disant« er paavirket af Henri's »Lai d'Aristote«.** Bevises med uimodsigelige grunde kan dette ikke; men det synes dog grumme sandsynligt. Ligesom Aristoteles bliver Ariste en viljeløs dukke i en smuk kvindes haand; han lokkes til at blive sine strænge principper utro, lader sig paa sin dames bud udstaffere som en latterlig og kejtet laps og bringes endelig af den lystige og snilde præsidentinde i en nedværdigende situation, der gør ham til nar for hele selskabet. Det er denne slutningsscene, der, skønt den er en parodi paa en scene i »Oraklet«, meget tydeligt genkalder mindet om Aristoteles, der pludselig tiltales af kongen, medens han tjener den unge skønhed til ridehest. At kalde Marmontels fortælling en efterligning eller bearbejdelse af Henri's fabliau vilde være urigtigt. Aristoteles er ingen simpel og gemen hykler som Ariste; hans raad er velment og ingenlunde uberettiget; han fejler til sidst kun af menneskelig svaghed overfor elskovs uimodstaaelige vælde, og han redder situationen med visdom og værdighed. Ariste lader sig derimod lede af lav beregning; han fristes af Clarices skønhed og rigdom og tænker paa at vinde hendes gunst for som hendes elsker at nyde begge dele; da den gamle, grimme præsidentinde saa lokker med en rigere pengefordel, bider han strax paa krogen trods sin overfor Clarice udtalte ringeagt for ægteskabet og har allerede en plan færdig til som hendes mand at holde en bagdør aaben til private, næppe helt filosofiske fornøjelser, medens han samtidig gotter sig over at spille den ædelmodige overfor Cléon og paa forhaand nyder det ry for uegennytte, dette vil skaffe ham i folks omdømme. At han paa hykleriets toppunkt demaskeres som en gemen og lumpen karl, er en velfortjent straf. Marmontels underholdende og vittige fortælling er altsaa et ganske originalt arbejde, om det end synes at have modtaget impulser af det gamle middelalderlige digt.

Marmontels fortællinger med deres behændige og kvikke dia-

* Sml. Max Freund, anf. værk, s. 34 og 53 f.

** Legrand, anf. værk, p. 281: Je ne cite point l'imitation du Philosophe des contes moraux, parce qu'il est inutile d'indiquer des ouvrages connus de tout le monde. — Maaske skal ogsaa navnet Ariste minde om Aristote. Marmontel behøver strængt taget ikke at have læst Barbazans text. Han kan ogsaa have sin viden fra grev Caylus' udtog eller fra Bibliothèque amusante et instructive.

loger egnede sig fortrinligt til dramatisering. Freund (s. 72—80) anfører hele 83 bearbejdelser for scenen paa Fransk og andre sprog, deriblandt af »Le Philosophe soi-disant« fire franske fra aarene 1762—1766 og èn tysk: Der entlarvte Philosoph. Lustspiel in 5 Akten. 1775.

Legrand omtaler (T. I, p. 281) to anonyme dramatiske arbejder, der ifølge ham er direkte bearbejdelser af Henri's fabliau. Han karakteriserer dem ganske kort paa følgende maade: For nogen tid siden (1776) har man af Aristotelesfortællingen lavet en komedie med titlen »Den huslige domstol« (Le Tribunal domestique). En Venezianer, der er bleven træt af sin hustrus intriger og koketteri, vil genoplive en gammel romersk lov, som tillod ægtemændene at holde dom over deres egen husstand, og i denne hensigt sammenkalder han den anklagede kvindes familie. Men en tjenestepige forpurrer denne plan efter aftale med sin frue, som hun har advaret. Venezianeren er bleven forlibt i hende; han beder om at maatte være hendes favori (ɔ. elsker). Dette ord minder den snilde tærne om en hund, der lød dette navn, og som hun siger, at hun har mistet. Hun stiller den fordring til ægtemanden, at han skal træde i hundens sted, binder ham et rosafarvet baand om halsen*, lader ham springe, bjæffe osv. Man slutter sig let til knudens løsning. — Man har ogsaa efter udgivelsen af fabliau'erne** lavet en komisk opera af denne fortælling med titlen »Den forelskede Aristoteles eller filosoffen, der har faaet tømme paa« (Aristote amourex ou le Philosophe bridé***), som er bleven spillet paa den italienske komedies theater. I stedet for at lade sig bære af Aristoteles lader Orphale (saaledes hedder Alexanders elskerinde) sig trække af ham i en lille vogn, foran hvilken hun har spændt ham.

Den tyske skolemand Carl Ludwig Kannegiesser, født 1781, rektor i Prenzlau og senere i Breslau, død i Berlin 1861,

* Dette baand (un ruban couleur de rose) turde være laant fra sidste scene i »Le Philosophe soi-disant« eller fra »Oraklet«.

** ved Barbazan 1756.

*** Titlen minder om »Le visir sellé & bridé« hos Cardonne, hvis værk udkom 1770; se ovenfor s. 100 f.

en frugtbar forfatter og oversætter, bl. a. af Dante*, udgav 1810 Dramatische Spiele**, blandt hvilke der findes en smuk bearbejdelse af Henri's Aristotelessang efter Legrand d'Aussy's genfortælling, som forfatteren selv meddeler i forordet.

Det lille fordringsløse og yndefulde stykke har titlen: »Venus zu Ross oder der gesattelte Pädagog, ein Spiel in einem Aufzuge in Versen« (Alexandrinere). Personerne optræder uden navn, og der meddeles intet om tiden og stedet, hvor handlingen skal tænkes at foregaa. Alexander er blevet til en prins, der i sin barndom og ungdom har higet efter krigersk berømmelse og senere vundet glimrende ry som hærfører og sejrvinder. Han har for kort siden fordrevet en konge fra trone og rige; den overvundne fyrstes unge dejlige datter har hadet ham og ønsket at dræbe ham; men da hun saa ham i sin faders slot, vandt kærligheden sejr. Dette erfarer vi i den første scene, hvor prinsen og prinsessen har et nydeligt skildret elskovsmøde i maaneskin under slotsparkens træer; prinsen erklærer, at han nu vil forsage den tomme, forfængelige ære; han vil give hendes fader det ranede rige tilbage og næste dag fejre sit bryllup med hende i et prægtigt telt, der skal rejses netop her under træernes grene; derpaa vil han hjemføre hende til sit eget land og gøre sit folk lykkeligt ved fredens velsignelser. De elskende forstyrres imidlertid af prinsens gamle opdrager, en inkarneret kvindehader og pebersvend, hvis skallede isse skimtes i det fjærne. Prinsessen smutter bort, men holder sig skjult i nærheden, medens prinsen bliver tilbage og med en smule ængstelse venter paa pædagogen, der sikkert vil blive rasende, naar han erfarer sin kongelige myndlings giftermaalsplaner. Hvad han har ventet, sker. Den gamle pædagog begynder med en skarp tilrettevisning, fordi prinsen saa tidlig har forladt sine mænds selskab; hans forandrede adfærd er alle paafaldende, og man har overdraget ham at udforske grunden. Skulde ikke en kvinde have sine garn ude efter ham? Det var vist hende, der listede sig bort fra ham før. Da prinsen nu forkynder pæda-

* Goedeke: Grundriss, Bd. III, s. 224.

** Dramatische Spiele. Herausgeg. von Carl Ludwig Kannegiesser, Doctor der Philosophie. Erstes Bändchen. Berlin und Leipzig 1810 (et ganske lille bind, der indeholder 4 spil). Bogen findes hverken paa bibliothekerne i København eller statsbibliotheket i Aarhus; men det Kgl. bibl. skaffede mig den til laans fra det Kgl. bibl. i Berlin.

gogen sin hensigt, regner en syndflod af de voldsomste bebrejdelser ned over ham fra den højst forargede opdragers læber; han er rasende over, at prinsen vil standse midt paa sin heltebane, og udgyder al sin gift og galde over kvinderne og kærligheden. Prinsen lader ham rase og indskyder kun nu og da et spagfærdigt: »Ach, du hast nicht geliebt.« »Nein, er hat nicht geliebt,« gentager prinsessen, der kommer frem fra sit skjul, da den vrede hovmester har fjærnet sig. Men hun skal vide at tage hævn; hun beder prinsen skjule sig og se til; snart er det dag, og da plejer pædagogen at gaa sin morgentur her. Strax efter kommer den strænge herre; han er endnu ganske udmattet af sin »hellige iver«, men vedbliver alligevel at tordne mod kærligheden, der driver gæk med alt og alle, baade guder og mennesker. Kun han alene trodser den:

Ja, Venus hast du Lust zum Kampf — Was rauschet da?
Wie, seh' ich recht, ein Weib? Wohl eine von den Zofen?
Verführerisch geputzt, doch nicht für Philosophen.
Sie scheint mir ja bekannt. Recht, es ist die Prinzess.
Es ist ein schönes Weib, bei'm Aristoteles.
Ich könnte gehn! Doch kann ich mich auch leicht hier ducken,
Und sie, ei nein, ein Buch, ja in ein Büchlein gucken!
Hab' ich denn nichts bei mir? Ja, Duodecimo!
Satiren auf die Fraun! Das kommt mir apropos.

(Er versteckt sich. Die Prinzessinn erscheint im Hintergrunde leicht gekleidet.)

Pädagog.

Der Busen halb entblösst, wie flattern ihr die Locken! —
Ach, lieber Gott, das Buch ist doch auch gar zu trocken!
Fürwahr, man muss gestehn, der Prinz hat doch Geschmack.
Was ich bisher gesehn, dagegen ist es Pack!
Fast thut mir jetzo Leid mein Zürnen und mein Keifen!

Den scene, der nu følger, er overordentlig nydelig. Prinsessen synger et par elskovsstrofer, deriblandt følgende:

War noch ein kleines Mägdelein,
Musst in die Schule gehen,

Konnt nichts verstehen,
Lernt nur ein Wörtchen von Minne fein,
Sag's stets mir vor, Tag aus, Tag ein,
Seit ich mir den Lieben ersehen!*

Hun holder stadig øje med pædagogen, der bliver mere og mere hed og snart maa give tabt overfor al denne herlige ungdom og ynde.

Jetzt wird es mir zu toll, der Teufel bleibe keusch;
Sie ist doch gar zu schön; ach mich besiegt das Fleisch.

siger han til sig selv, træder frem og begynder at gøre haneben for den skønne, der lader overrasket og en smule indigneret, men snart bliver mildere. Hun klager over, at prinsen har forladt hende; hun vil derfor ikke mere lide paa unge mænd, men kun paa de modne og prøvede. Dette giver pædagogen mod (han mener vel, at hans formaninger til prinsen har baaret frugt); han knæler for den skønne og anraaber om et kys, der heller ikke ubetinget nægtes ham:

Prinzessinn.

Ei, du bist kühn! Indess — ja freilich, wenn ich wüsste.

Pädagog.

Befiel!

Prinzessinn.

Wohlan, ich hab ein sonderlich Gelüste!
Du weisst, wie Weiber sind! Drum halte mir's genehm!
Dein Rücken ist so breit, zum Reiten recht bequem;
Du stellst es dir nicht vor, wie gern ich auf dir ritte.

Pædagogen afviser en saadan tanke med rædsel og harme; han beder og besværger. Men intet nytter; prinsessen svarer, at han er stor og stærk, og hun er let. Hun vil ingen sporer bruge og heller ikke kræve galop; det gælder kun et ganske lille, langsomt ridt, og her er de sikre; desuden sover alle. Saa maa den arme pæda-

* Oversættelse af det gamle franske digt, s. 27 ovenfor.

gog til sidst bekvemme sig til at være hest; han lægger sig ned paa alle fire.

Prinzessinn.

So, so, mein Pferdchen, so! Nun Sattel her und Zaum!

Pädagog.

Den giebt's hier nicht!

Prinzessinn.

Ei doch! Ich hab' ihn in der Tasche.

Endelig er forberedelserne færdige efter megen ak og vé fra pædagogens side, og prinsessen stiger op paa sin ganger:

Der Augenblick ist da! Die Liebe steigt zu Rosse.
Nun vorwärts, guter Gaul!

Da træder prinsen leende frem og siger:

Genug der argen Posse!
Ei, ei, du Weiberfeind! Auch du im Liebesjoch?
So lange Zeit verschont, so sicherstolz und doch!

Prinsessen beder pædagogen tilgive denne lille, men nødvendige list, som forhaabentlig vil være ham en tilstrækkelig lektion. Hun giver ham det lovede kys, forpligter sig til evig tavshed med det, der er sket, naar han blot vil unde hende hendes mand, og slutter med følgende vers:

O Venus habe Dank! Die List ist mir gelungen,
Und den Geliebten halt' ich sicher jetzt umschlungen.
Ihr Weiber, liebet ganz den Mann, der ganz euch liebt,
Weil es nichts Süsseres als inn'ge Liebe giebt.
Indess den Hagestolz lasst erst recht kläglich betteln,
Und dann bestraft ihn doch — mit Zäumen und mit Sätteln.

IX.

GIFTPIGEN.*

Side om side med det hidtil behandlede Aristotelessagn, men, som det synes, næsten ganske uden forbindelse med det, fortaltes og vandrede fra skrift til skrift en anden mærkelig fortælling, i hvilken den store Makedonerkonge, hans lærer Aristoteles og en daarende skøn ung kvinde er de optrædende personer. Men her er den store vismands advarsel til sin kongelige myndling velbegrundet, han viser ingen personlig svaghed og redder ved sin dybe indsigt Alexander fra en frygtelig fare.

Denne fortælling optræder for første gang i Europa i et fra Arabisk oversat værk »Hemmelighedernes hemmelighed (De secretis secretorum) eller »Fyrsternes regeringskunst« (De regimine principum), der indeholder 1) et kortfattet regentspejl, 2) sundhedsregler og 3) fysiognomiske sætninger, hvilke lærdomme Aristoteles, »den ypperste af alle filosoffer«, vil have meddelt sin elev Alexander skriftligt, da han paa grund af høj alder og legemlig svaghed ikke har set sig i stand til at følge kongens indbydelse og rejse til ham. Efter at en døbt spansk Jøde i begyndelsen af det 12. aarh. havde oversat den mellemste del paa Latin, leverede en fransk gejstlig Philip af Tripolis c. 1200 en fuldstændig latinsk oversættelse. »Hemmelighedernes hemmelighed«, der i virkeligheden er et arabisk makværk, udbredte den græske filosofs autoritet blandt det store publikum i endnu højere grad end hans ægte skrifter, og man troede længe for ramme alvor, at man i dette værk ejede selve Aristoteles' »Statslære« (Politica). Orientalernes Aristotelesdyrkelse viser sig paa højdepunktet i »Secreta secretorum«: I indledningen siges, at mange har regnet filosoffen blandt profeternes tal paa grund af hans kærlighed til retfærdigheden og hans sandhedsstræben, ja at der endog staar at læse i Grækernes krøniker, at Gud har aabenbaret for ham: »Se, du staar saa-

* Dette afsnit hviler for største delen paa Wilhelm Hertz' ypperlige afhandling »Die Sage vom Giftmädchen« (Abhandlungen der philos.-philol. Classe der Königl. bayer. Akademie der Wissenschaften. XX. Band. München 1897. 1. Abtheilung (1893), s. 89—116.)

ledes overfor mig, at jeg snarere kalder dig en engel end et menneske«; de ophøjede undere, han har fuldbragt, er saa mange, at det vilde være for vidtløftigt at opregne dem; om hans død gives der modstridende meninger, ja nogle siger endog, at han er faret til himmels i en lyssøjle.

I dette værks første del er fortællingen om giftpigen indskudt:

Alexander (saaledes skriver Aristoteles), tænk paa dronningen af Indiens gærning, hvorledes hun under venskabs maske sendte dig mange foræringer og skønne gaver. Deriblandt var ogsaa hin underdejlige pige, der fra barndommen af havde faaet slangegift som mad og drikke, saa at hendes natur havde forvandlet sig til slangernes natur. Og havde jeg i hin stund ikke opmærksomt iagttaget hende og ved min kunst erkendt hendes væsen, da hun saa frygtelig skamløst og uden undseelse uafladelig fæstede sit blik paa menneskenes aasyn, havde jeg ikke deraf sluttet, at hun vilde dræbe menneskene med et eneste bid — hvilket du senere fik bekræftelse paa ved en prøve, jeg lod foretage —, da havde du i favntagets glød modtaget døden af hende.

Denne fortælling var altfor interessant til ikke at lokke middelalderens »Lust zum Fabulieren«. Den genfortælles med variationer af Heinrich Frauenlob (d. 1319), hos hvem endog pigens blik volder øjeblikkelig død (!), og Hugo von Trimberg, der med kritisk betænkelighed ændrer dette til, at hendes onde øje skader den, som hun ser længe paa, hvorimod hendes berøring dræber. Kong Sancho IV af Kastilien oversatte i et c. 1292 fuldendt værk Secreta's fortælling med den tilføjelse, at Alexander paa Aristoteles' raad lod en dødsdømt mand hente; pigen bed ham, og han døde paa stedet.

Ved slutningen af det 13. eller begyndelsen af det 14. aarh. blev fortællingen fra Secreta i fri bearbejdelse optaget i Gesta Romanorum (»Romernes gærninger«), en af munke forfattet kompilation af fortællinger fra mange forskellige kilder, bestemte til brug ved prædikener (se s. 104, note**). Grunden til dette »al sund menneskeforstand spottende« pulterkammer, som man noget haardt og uretfærdigt har betegnet denne samling*, er rimeligvis lagt af en eller anden munk i det 13. eller 14. aarh.; men samlingen blev i de følgende to aarhundreder stadig interpoleret, ændret og udvidet. Trods

* Ovenstaaende karakteristik efter Landau: Die Quellen des Dekameron, 2. Aufl. 1884, s. 274.

den overalt fremtrædende munketendens, der særlig fejrer sine orgier i den tilknyttede, undertiden ganske absurde moral, er Gesta et for eventyr- og novelleforskningen overmaade vigtigt værk, og dens fortællinger er ingenlunde blottede for en vis naiv ynde. Sproget er et kejtet og barnligt Munkelatin. Fortællingen om giftpigen kan gengives saaledes*:

S y n d e n s g i f t, s o m v i d a g l i g d ø r a f (eller: n æ r e s a f).

Alexander herskede med magt og vælde og havde til lærer magister Aristoteles, der underviste ham i al visdom. Da Nordens dronning (regina aquilonis) hørte dette, opnærede hun sin datter med gift fra fødselen af, og da hun naaede den giftefærdige alder, var hun saa skøn og yndefuld for menneskenes øjne, at mange ved synet af hende gik fra vid og sans. Dronningen sendte hende til Alexander, for at hun kunde blive hans slegfred (concubina). Da han saa pigen, blev han betaget af elskov til hende og vilde sove hos hende. Da Aristoteles mærkede dette, sagde han til ham: »I maa ikke indlade eder paa sligt. Hvis I gør det, vil I strax dø, fordi hun i hele sin livstid er bleven ernæret med gift. At dette er sandt, skal jeg strax bevise. Her er en misdæder, som ifølge loven maa dø. Lad ham sove hos hende; saa faar I at se, om det er sandt.« Og saaledes skete det. Misdæderen kyssede hende for alles øjne. Strax styrtede han til jorden og døde. Da Alexander saa dette, priste han sin lærer over al maade, fordi han havde frelst ham fra døden. Pigen sendte han tilbage til hendes moder.

Derpaa følger »moralen« (moralisatio), der i giftpigen ser et symbol paa kødets lyst og fraadseri (luxuria et gula), hvilket sidste dog ikke er umiddelbart indlysende.

Fortællingen vandrer videre og bliver stedse mere fantastisk. I en fransk version fra første halvdel af det 14. aarh. (Hertz, s. 100 f.) har en mod Alexander fjendtlig konge først prøvet giftpigen paa en fyrste, der belejrer ham i hans hovedstad, og fundet virkningen probat. Senere sendes hun til Alexander, der paa Sokrates' (!) raad lader to smukt pyntede slaver kysse hende, hvorefter begge styrter døde om. Derpaa lader kongen pigen halshugge

* Jeg benytter: Gesta Romanorum von Hermann Oesterley. Berlin 1872, cap. 11.

og brænde, men endnu samme aften dør mange riddere og baroner, der har berørt hende. I senere versioner (sidst i Peter Laurenbergs »Acerra philologica«, Rostock 1637) bliver endog Alexanders egne hofjunkere brugte som prøveklude; de dør, saa snart de har sovet hos hende eller »berørt hende utugtigt« (Hertz, s. 102 f.). Flertallet synes at vise, at kongen for at blive vis i sin sag har ofret flere af de arme hofjunkere efter hverandre.

Sin mest ejendommelige og fantasifuldeste form har sagnet faaet i en italiensk rimet bearbejdelse af Brunetto Latini's berømte encyklopædi »Li livres dou Tresor«. Denne version, der blev forfattet senest 1310 og rimeligvis har optaget træk fra andre sagn, lyder saaledes*:

I riget Sizire levede en dronning, der var kyndig i spaadomskunst. Ved geomantiske kunster erfarede hun, at en søn, som Olympias skulde føde, og som vilde faa navnet Alexander, skulde berøve hende hendes land. Da derefter virkelig en spejderske mældte hende heltens fødsel, overvejede hun, hvorledes hun skulde gøre oraklet til skamme og tilintetgøre ham. Hun udsendte en dygtig maler, der maatte skaffe hende Alexanders billede**. Af dette saa hun, at han var af en meget sanselig natur, og i overensstemmelse dermed lagde hun sin plan. I hint land gives der saa store slanger, at de kan sluge en hel hjort. Deres æg er saa store som et skæppemaal. I et saadant æg anbragte dronningen en nyfødt pige, og slangemoderen udrugede det med sine andre æg. Barnet kom ud af skallen tilligemed ungerne og blev opfodret med slangeføde af den gamle slange. Da senere den voxne yngel blev overladt til sig selv af moderen, lod dronningen pigen bringe til sit palads og der opdrage i et bur. Den lille kunde ikke tale, men hvislede som en slange, og hvem der oftere kom i berøring med hende, døde enten af hendes hede eller henfaldt til glubende hunger. Efter syv ugers forløb lod dronningen række brød til hende og tæmmede hende med tiden saa meget, at hun lærte at tale. Efter syv aars forløb begyndte hun at skamme sig over sin nøgenhed, iførte sig klæder og vænnede sig til menneskeføde. Hun blev en af de skønneste skabninger i verden og lig-

---

* Hertz, s. 103—105. Brunetto Latini, berømt som Dantes lærer, levede c. 1210—c. 1295. Han skrev sin bog paa Fransk.

** Dette træk synes at være laant fra Alexanderromanen; se ovenfor s. 44. 46 og 48.

nede englene. Da Alexander derpaa kom til landet, tilbød dronningen ham pigen. Han blev strax forelsket og sagde til Aristoteles: »Jeg vil ligge hos hende.« Men Aristoteles, uden hvis tilladelse han ikke vilde have spist en bid, saa jomfruens ynde, hendes straalende ansigt og hendes blik og sagde til Alexander: »Jeg ser og erkender i denne skabning slangernes væsen og adfærd. Hendes første næring var gift, og hvem der ligger hos hende, ham forgifter hun.« — Da Alexander ikke vilde tro det, sagde Aristoteles: »Hvis jeg kan faa fat paa en slange, skal jeg vise dig det.« — Han lod pigen forvare vel i et kammer natten igennem. Tidlig om morgenen bragte man ham en frygtelig slange, som han indespærrede under et stort fad. Derpaa lod han en kurv fuld af frisk »dictam« knuse i en morter og med saften drage en kres om fadet i en alens afstand. Da derpaa hans tjener løftede fadet op, krøb slangen langs kresen og søgte et for saft frit sted for at undslippe. Men den fandt intet og krøb uafladelig omkring, indtil den døde. »Se,« sagde Aristoteles, »saaledes vil det ogsaa gaa jomfruen.« Da lod Alexander hende og endnu to andre piger hente og lod en kres af saften drage omkring dem alle tre. Saa raabte han: »Kom hen til mig!« og begge pigerne løb strax hen til ham. Men den fremmede jomfru blev indenfor kresen, søgte forgæves efter en udgang, lugtede til saften rundt omkring og begyndte at stønne; hendes haar stod stive som pigge, og hun døde pludselig ligesom slangen. Da kastede Alexander sig med undren ned for sin mester og sagde: »Jeg tror, han er en af guderne.« — Den ene bog siger, at han lod jomfruens lig begrave i en skøn stensarkofag til minde derom; den anden siger, at han lod hende brænde. Men hvad dronningen af Sizire angaar, lod han hende ikke undgælde for det onde anslag, men modtog hende uden et ondt ord og med muntert ansigt.

At Mithridates og andre har forstaaet gradvis at hærde sig mod gift, er bekendt nok; men at denne fremgangsmaade skulde kunne anvendes til skade for andre, er en tanke, der først er opstaaet i Indernes fantasi; thi ogsaa giftpigesagnet er af indisk oprindelse. De indiske forfattere taler om disse fra barndommen af med gift gennemtrængte piger som en bekendt sag. Saaledes fortæller S o m a d e v a* om de snarer, som kong Brahmadatta af Benares' mini-

* Tawney's oversættelse af Kathâsaritsâgara, c. 19, I, 149. Brockhaus' overs., II, 42.

ster Yogakarandaka lægger for Udayana, konge af Vatsa, der rykker frem til angreb med sin hær: »Han lod paa hele hans togs retning træerne, de blomstrende slyngplanter, vand og græs gennemtrænge med gift og andre skadelige stoffer; han sendte giftpiger som danserinder til den fjendtlige lejr og udsendte natlige snigmordere.« Men Udayana's vise minister Yaugandharayana, der er bleven advaret af en spejder, renser det forgiftede græs og vand med modvirkende midler, forbyder omgang med fremmede kvinder i lejren og lader snigmorderne gribe og henrette.

Særlig lærerigt er et sagn, der stammer fra Alexanders tid og skildrer en episode af kampen mellem den sidste konge af Nanda-dynastiet og Çûdraen (lavkastemanden) Candragupta (sml. s. 45), der af brahmanen Cânakya sattes paa tronen i Pâtaliputra (c. 320 f. Chr.), grundlagde et mægtigt rige, der strakte sig fra Indus til det østlige hav, og blev bedstefader til Oldindiens største konge Açoka (c. 250 f. Chr.). Sagnet er bevaret i det aandrige intrigestykke Mudrâkshasa (ɔ: Râkshasa's segl), som man har henlagt til det 11., 8. eller 7. aarh. e. Chr. I den dramatiske handlings forhistorie fortælles om et attentat, som Nandakongens minister Râkshasa foretager mod kronprætendenten Candragupta's liv. Han underkaster sig tilsyneladende og sender ham en giftpige, som han har gjort fordærvelig ved tryllekunster. Men Cânakya gennemskuer planen og mager det saa, at en ubekvem forbundsfælle af Candragupta, hvem halvdelen af det erobrede rige er lovet, faar jomfruen og finder døden i hendes arme. Pigen formaar imidlertid kun at ødelægge én mand med sin gift og kan derefter uden fare nydes af Candragupta, der ved sin ministers visdom saaledes vinder baade hende og hele riget (Hertz, s. 143 f.).

Forestillingen om giftpigerne havde fra Indien udbredt sig til den arabiske litteratur allerede i det 10. aarh., saa at fortællingen i Secreta ingenlunde er det eneste vidnesbyrd. Denne fortælling kunde se ud som en ligefrem overførelse fra Candragupta og Cânakya paa Alexander og Aristoteles. Hertz (s. 152 ff.) er dog tilbøjelig til at tro, at et persisk sagn her har været virksomt, ifølge hvilket en indisk konge sendte den fremrykkende erobrer sin underdejlige datter, i hvis arme han skulde glemme alt begær efter hendes faders rige. Han tænker sig, at dette sagn kan have ændret sin skikkelse under indflydelse af fortællingerne om de indiske giftpiger. Desuden

er det sandsynligt, at »Indiens dronning« i Secreta er en fejl for »Indiens konge«.

Er der nogen forbindelse mellem giftpigesagnet og det andet Aristotelessagn (filosoffen som ridehest)? Hertz lader dette spørgsmaal uomtalt. Det sidste kunde se ud som en parodi af det første, opfunden af en vittig erotisk fortæller. Som allerede tidligere berørt, kan et godt hoved, der havde fortællingerne om elskovsdaarede asketer i frisk minde og kendte Pancatantra-fortællingen i den foreliggende eller en lignende skikkelse, have foretaget en sammenarbejdelse, der gav sagnet en lignende form som den, vi kender fra al G'âhiz' og Cardonne's versioner, hvortil fortællingen om Candragupta og Cânakya muligvis kan have givet ham idéen. Til at parodiere Cânakya var der — for saa vidt det oprindelige sagn ikke har været væsensforskelligt fra dramaets fremstilling — dog ingen nærliggende grund, thi den vise brahman optræder jo ikke som moralprædikant; tværtimod præparerer han den skønne pige til at blive en farefri nydelse for kongen. Hvorledes nu end dette dunkle spørgsmaal skal besvares, vandrede begge sagnformer til Europa og udbredte sig der jævnsides uden nogen klart paaviselig gensidig paavirkning — det skulde da være, at Alexanders ubetingede lydighed mod sin lærer i Aristotelessagnet muligvis skyldes paavirkning fra sagnet om giftpigen. Det er vel heller ikke udelukket, at Secretafortællingen, maaske allerede i Orienten, kan have bidraget til ridehistoriens overførelse paa Alexander og Aristoteles. Desuden kan man vistnok af Sercambi's novelle, hvor Aristoteles kender madonna Orsina's temperament strax, da han ser hende, slutte eller dog betragte det som sandsynligt, at denne forfatter enten har været under paavirkning af giftpigesagnet, eller at han har vidst noget om Secreta's tredie del, maaske gennem Michael Scotus (d. c. 1235), der benyttede den i sin »Liber physionomiæ«, som han skrev paa kejser Frederik II's befaling. Fremdeles er det aabenbart under indvirkning fra Secreta, at Aristoteles i det ene af de tyske fastelavnsspil (s. 124; sml. Hans. Sachs, s. 132) er saadan en mester i at stille folks »complex«.

Oprindelsen til giftpigesagnet ser Hertz i den hos mange naturfolk herskende opfattelse af det første samleje med en jomfru som overordentlig farligt, ja dødbringende, idet hymenblodet ansaas for giftigt*, hvilket medførte en afsky og frygt for jomfrueligheden, der staar i den mest absolute kontrast til katholicismens stupide afguderi overfor denne tilstand. Hans overordentlig interessante behandling af dette i kulturhistorisk henseende saa vigtige æmne maa dog udelades her, idet jeg nøjes med at henvise til hans udmærkede afhandling s. 106 ff.

Fra de primitive overtroiske forestillinger om hymenblodets dræbende egenskaber var vejen ikke lang til at tro, at kvinder selv kunde forgifte deres skød. Paa denne maade forklarede man kong Wenzel II af Bøhmen's død i aaret 1305, den samme konge, hvem man tillægger tre tyske minnesange, og ved hvis hof Ulrich von Eschenbach levede (se s. 42). Den svage, fromme konge er rimeligvis falden som offer for en af de galante sygdomme, der stundom viste sig sporadisk, flere aarhundreder før »den galliske syge« optraadte epidemisk (1495); men denne forklaring faldt ikke datidens mennesker ind. Ifølge den samtidige kronist Ottokar havde hans skønne elskerinde Agnes, der kunde fedle og synge og forstod alle kunster, og som ofte gik paa spejderfærd for ham til fremmede lande, ved store bestikkelser ladet sig forlede til at forgifte sit skød**.

---

* Om Candraguptasagnet bemærker Hertz s. 143 f.: Pigens jomfruelighed er altsaa den giftige blomst, der bringer den sikre død over den, der bryder den.

** Minne, wie hast du es geschehen lassen (udbryder Ottokar harmfuldt), dass man falsche Zutat mischte unter die unergründliche Süssigkeit, welche die minniglichen Frauen an ihrem zarten Leibe tragen? Alle Frauen bitte ich, sie um die grosse Missetat zu hassen, die sie hieran begieng. Der Mond und die Sonne sollen ihr ihren Glanz versagen. Die Sterne und das Firmament und die vier Elemente sollen ihr gram sein, da sie in Untreue sich selbst entehrte und ihren klaren Leib unrein, widerlich und abscheulich machte, als der König bei ihr lag und minniglicher Dinge pflag, womit er Freude wähnte zu erwerben, dass er davon musste sterben:

wan (ↄ: denn) er faulen pegan
an der stat, da sich die man
vor scham ungerne sehen lant (ↄ: lassen).

Ottokar omtaler en lignende handling af Romerne, der skal have næret et pigebarn med gift, indtil hun blev en mandbar jomfru, som da gav kejseren døden ved sin elskov. — Das war doch etwas anders (fortsætter han):

Godt 100 aar senere (1414) døde den smukke, hensynsløse og ærgerrige kong Ladilaus af Neapel i sin krafts fylde, rimeligvis som følge af en smitte, han havde paadraget sig ved sine udsvævelser. Hans sygdom skildres ganske som kong Wenzels. Hans død kom Florentinerne saa belejligt, at de umuligt kunde undgaa mistanke om meddelagtighed. Man fortalte, at de havde bestukket en læge i Perugia, hvis datter var kongens elskerinde, til at indbilde hende, at hvis hun indgned sit skød med en salve, han havde tilberedt, vilde kongens elskov voxe saa stærkt, at han aldrig vilde forlade hende. Den stakkels pige troede sin unaturlige fader, benyttede salven og forgiftede derved baade sig selv og kongen. Hun døde ikke længe efter, og han hensmægtede redningsløst i feberhede (Hertz, s. 132 f.).

De overtroiske forestillinger om det giftige samleje er paa en yderst vittig maade blevet benyttede af Macchiavelli i hans komedie Mandragola (1504), der atter gav La Fontaine stoffet til hans overmaade kvikke og morsomme poetiske fortælling La Mandragore (Moland's udgave, T. IV, p. 11)*.

Hertz omtaler endelig (s. 155 f.) en novelle »Rappacini's Daughter« af den amerikanske digter Nathaniel Hawthorne (d. (1864), der er paavirket af sagnet om Alexander og giftpigen.

X.

VIRGIL I KURVEN.

Aandsbeslægtet med Aristotelessagnet er en kuriøs novelle eller anekdote, der fortæller, hvorledes en stor og vís mand, som oftest

die Römer zogen das Kind so auf, dass sie ihm das Gift nur in den Mund strichen; aber die Stätte, wo alle Sorgen schach und matt gesetzt werden, blieb von Fälschung rein. Nicht so jene Teufelin, die auf der Münze der Minne falsches Geld schlug. (Hertz, s. 131 ff.)

* Begge behandlinger faar en interessant, men sikkert tilfældig lighed med »Tømmermanden og hans utro hustru« i Pancatantra (Benfey) III, 11.

(men ikke altid) Virgil, af en træsk skønhed bringes i en om muligt endnu latterligere og pinagtigere situation end Aristoteles. Det er en af middelalderens mest udbredte facetier (morsomme historier, tysk »Schwänke«), der illustrerer det evig uudtømmelige kapitel om den kvindelige skønheds magt og det kvindelige snilles overlegenhed selv over de største og viseste mænd. Skønt denne fortælling ikke direkte staar i forbindelse med Aristotelessagnet, vilde det være urigtigt at forbigaa den her, fordi middelalderens forfattere atter og atter omtaler disse to anekdoter som sammenhørende exempler paa kvindelig træskhed. Saaledes siger den ukendte, men begavede digter, hvem vi skylder den fine og skønne ridderroman Reinfried von Braunschweig (Reinfrit von Brûneswîc) (c. 1300), om sin heltinde, den dejlige danske kongedatter Yrkâne (v. 1516 ff.):

Hun handled ej som Dalidâ*,
Der svig mod Samson øved
Og skaanselsløst ham røved
Hans kraft med samt hans lokkers pragt;
Saalunde blev den stærke bragt
I trællekaar og blindet.
Af denne grund hun mindet
Med harme blev til denne stund.
Ej taled hun med troløs mund
Og agted kun at lønne
Med skamme som den skønne
Athanatâ i Romerland,
Da hun den kunstberømte mand
Virgil i kurven hængte**.
Og heller ej hun tænkte
En spot at drive, som man ved
Om Silarin saa skøn, der red
Den vise Aristoteles.

* Naturligvis = Dalila. De to følgende kvindenavne kendes kun herfra. V. d. Hagen (Gesammtabenteuer, III, s. CXLIX) mener, at Athanatâ er en omdannelse af Athenaïs, kejser Theodosius II's skønne hustru, om hvem sagnet om de vandrende æbler fortælles (Gregorovius: Athenaïs, s. 178 ff.). Om Silarin se s. 107. — Reinfried von Braunschweig, herausgeg. von Kart Bartsch. Tübingen 1871.

** als hie vor diu schœne — Athanatâ ze Rôme tet, — dô sî den künste rîchen het — Virgilium erhangen.

Fremdeles illustrerer middelalderlige kunstnere begge sagn side om side, og i én version er de sammenarbejdede.

At vi træffer den store romerske digter Vergil i en saa forunderlig situation, kunde for en overfladisk betragtning synes paafaldende. Men vi har allerede af det foregaaende set, at historisk troskab var et aldeles ukendt begreb for middelalderens mennesker. Vergil var den mest beundrede og mest læste af alle oldtidens digtere; men den æsthetiske nydelse, han beredte sine læsere, traadte ofte fuldstændig i skygge for deres fantastiske forestillinger om hans uhyre og ganske overmenneskelige visdom. Lærde mænd fortolkede en umaadelig mængde dybsindigheder og allegorier ind i hans store digt, og folkelig fantasi i forbindelse med halvlærd og aldeles kritikløs forfattervirksomhed omgav ham med et væv af de særeste og forunderligste sagn*. Navnlig gjorde man ham til en uhyre mægtig og i reglen velgørende troldmand, og endelig fablede man meget om hans forhold til det smukke køn, hvor han dog ikke har ubetinget held med sig**.

Den mest kendte version af Virgils kurveeventyr er den, der gives af Wiener-domherren Jansen Enenkel (1190—1251) i hans Weltbuch***. Indholdet er følgende:

I Rom boede en stor troldmand Virgilius, en hedning og et helvedes barn†. Han fandt engang ved at grave i sin vinhave et glas med 72 djævle, der lærte ham tryllekunsten mod, at han satte dem i frihed. Derpaa slog Virgilius glasset itu paa en sten og slap djævlene fri††. Han var glad over at kunne vinde gods og ære uden møje og prøvede strax sin kunst. Han frembragte i Rom blandt andre mærkelige ting et stenbillede af en kvinde, der havde den forunderlige egenskab, at enhver udhaler, der var paa forbudne veje,

* Se Comparetti's fortrinlige bog: Vergilio nel medio evo. 2. edizione. Firenze 1895.

** Comparetti, II, p. 111—131.

*** V. d. Hagen: Gesammtabenteuer, II, s. 509—527.

† Middelalderens mennesker var lidt i forlegenhed med, hvorledes de skulde se paa Vergil. De læste ham gærne, men mange frygtede ham som hedning. Adskillige fandt dog den udvej at betragte ham som en hemmelig kristen, idet hans berømte 4. ecloge tydedes som en profeti om Christi komme. Herom findes meget i Comparetti's herlige bog.

†† Sml. den morsomme beretning om det samme hos Martin Montanus: Schwankbücher. Herausgeg. v. Bolte, s. 331 ff.

droges til stenbilledet og ansaa det for den kvinde, han søgte*. Imidlertid blev den store troldmand selv forelsket i en romersk borgers skønne unge hustru; men alle hans bønner om at lindre hans elskovspine var forgæves, thi hun vilde ikke bryde troskaben mod sin mand; før skulde alle sten briste. Da Virgil alligevel ikke vilde give tabt, om det end skulde koste hans liv, og tilbød hende gods og guld i mængde, klagede hun sin nød til sin mand. Denne glædede sig over hendes troskab, og kvinden handlede efter hans anvisning. Hun lod Virgilius kalde og beklagede sig over, at hendes skinsyge mand havde slaaet hende haardt og var redet bort i vrede; næste nat vilde Virgilius finde hende villig. Da hun imidlertid frygtede for at blive beluret, skulde han lade sig hejse op til hende i en kurv i taarnet, hvor hun boede:

Da alt var skjult af nattens skrud,
Virgilius begav sig ud;
Til taarnet hen han hasted,
En lille sten han kasted;
Den gav et bums mod vindvets karm.
Den unge frue uden larm
Gik hen, slog vindvet op paa stand,
Ledsaget af sin ægtemand,
Saa ned og sagde med et smil:
»Er det ej eder, hr. Virgil?«
Han svared: »Skønne frue blid,
Hejs kurven ned! Nu er det tid.
Saa vil i den jeg sætte mig.«
»I deri, herre, fejler ej.«

* En mærkelig rabbinsk fortælling om denne sten, se Germania, X, s. 414. I andre Virgilanekdoter hører vi, at den store troldmand forfærdigede et stenbillede med aaben mund (Bocca della verità, ɔ: sandhedens mund). Enhver kvinde, der beskyldtes for utroskab, maatte lægge sin haand i billedets mund, naar hun søgte at rense sig ved ed, og svor hun falsk, bed billedet haanden af. - En snild kvinde forstod imidlertid at narre billedet, som man bl. a. kan læse i et middelhøjtysk digt i Germania, IV, s. 237 ff. Dette er et ældgammelt, oprindelig indisk motiv (Çukasaptati, text. orn., 15; Chavannes, anf. v., nr. 116), der fik en umaadelig udbredelse i middelalderens litteratur. Trods disse sine bestræbelser for de romerske mænds og kvinders dyd handler Virgilius selv alt andet end dydigt i fortællingen.

Og strax, som han befaled,
Ned til ham kurven daled,
Og flux i den han satte sig:
»I deri, herre, fejler ej.«
Derpaa hun ham med kløgtigt mod
Til tredje stokværk stige lod;
Men saa med ét hun sagde stop;
Ej højere hun trak ham op.
Der hang han bunden ved en strik,
Og ikke han sin vilje fik.
Hun var saa brav og skøn en viv,
Og kysk og rent var hendes liv.
Da natten svandt, og dagen kom,
Fra mand til mand det lød i Rom,
At hr. Virgil, saa vís og stor,
Hang i en kurv højt over jord.
»Hvis ikke,« sagde mangen mand,
»Jeg ser det, ej jeg tro det kan;
Thi mellem mænd og kvinder
Ej visere man finder;
Man tager fejl i denne sag;
Thi vís han er ved nat og dag.«
Men snart de høre skulde,
At sandt det var til fulde.
Da iled hver en Romer did
Og saa hans lod, som ej var blid.
Til allersidst mod taarnet frem
Red fruens mand, som var han hjem
Just kommen fra en rejse nu.
Virgil ham saa med angst og gru;
Svar var hans nød og stor hans skam.
Hver Romer taled saá til ham:
»Virgil, hvor kan det være,
At her I hænger, kære?«
Han ganske stille gav til svar:
»Min egen vilje fulgt jeg har.«
Da sagde fruens ægtemand:
»Hvem førte jer herhen? Hvordan
Blev her I ophængt paa min mur?

Den plads har vist jer været sur.
Jeg jer beklager; det er haardt
At døje slig en kval og tort.«
Fra taarnet herren strax paa stand
Lod hejse ned den vise mand,
Mens hele folket saa derpaa.
Saa stor en skam han skulde faa
Og megen legemssmærte
Og kummer i sit hjærte.

Denne fortælling, der for øvrigt har et efterspil (hvorom senere), tjener i grunden kun slet til at illustrere kvindernes træskhed, da damen handler efter sin mands anvisning og Virgils skæbne er velfortjent. Denne version af kurvehistorien er imidlertid paavirket af en anden, overmaade udbredt, oprindelig indisk novelle om en skøn og dydig hustru, der enten alene eller i forstaaelse med sin mand lokker flere paatrængende tilbedere i fælden. I endnu langt højere grad er dog en gammelfransk allegorisk version fra det 14. aarh. bleven sammenarbejdet med den gamle indiske novelle. Professor Nyrop har udgivet denne meget interessante version i Nordisk Tidskrift for Filologi. Ny Række, 4. Bd., 1879—80, s. 272 ff. efter et haandskrift fra slutningen af det 14. aarh paa det kongelige bibliothek i København. Den udgør en del af den allegoriske digtning om Le roy Modus et la reine Racio og har følgende indhold*:

»Falsk-Elskov« (Fausse-Amour) gaar som spejder for »Hovmod (Orgueil), Lasternes konge« til kong Modus' (Maadeholds) by i det hemmelige ønske at faa hans skønne gemalinde, dronning Racio (Fornuft) at se. Da han ved sin ankomst erfarer, at kong Modus er draget i krig, bliver han meget glad og søger og faar adgang til dronningen. Han hilser hende saare ydmygt og udgiver sig for en fattig pilegrim fra Bretagne, der just kommer fra Rom og ønsker en hemmelig samtale med hende. Dronningen fører ham ind i sit kammer, sætter sig paa fodenden af sengen og lader ham sætte sig ved hendes fødder. Hun er en saare forstandig dame og opdager hurtigt, at den foregivne pilegrim er en fjende af hendes mand. Hun lader sig dog ikke mærke med noget, men spørger ham, hvad han har at sige. Falsk-Elskov svarer, at han

* Jeg gengiver de interessanteste dele i fuldstændig oversættelse.

af hengivenhed for hende har iført sig denne dragt for at udspejde Lasternes konges hær: Han og hans folk er lette at overrumple, thi de holder daarlig vagt og drikker og svirer. Dronningen spørger, hvilken løn han ønsker sig for denne gode tjeneste. — Falsk-Elskov svarer: »Eders høje lykke og store skønhed har opflammet mig saaledes til at elske eder, at jeg som al min glæde og al min løn begærer at blive elsket af eder, og at det maatte behage eder at give mig et bevis paa elskov i al hemmelighed.« Da saa dronningen klart, at han kun var kommen did med slette hensigter, og at det var ham, der havde udæsket hendes herre, kong Modus. Saa besluttede hun da at bedrage ham, og hun sagde til ham: »Ven, saa meget har I gjort for min herre og for mig, at jeg er saare forpligtet til at handle vel mod eder. Og det bevis paa elskov, som I har begæret af mig i al hemmelighed, skal gives endnu i nat, naar alle har trukket sig tilbage.« Saa takkede pilegrimen hende og følte saa stor en glæde som overhovedet muligt. Da kaldte dronningen paa en af sine frøkener og sagde til hende: »Før denne pilegrim ind i dit kammer og forvar ham der i dyb hemmelighed og lad ham faa alt, hvad han har nødig.« Da frøkenen havde ført pilegrimen ind i sit kammer, lod dronningen sine folk kalde og sagde til dem: »Smukke herrer, jeg har herinde i forvaring forklædt som pilegrim en af dem, der kom for at udæske min herre, og han er kommen hid for at bringe stor vanære over min herre og mig.« Og hun sagde dem alt, hvad hun havde til hensigt at gøre. Saa begyndte alle at le, og de sagde, at de nok skulde gøre alt, hvad hun havde sagt og befalet dem. Da det var blevet nat, lod dronningen anbringe en kurv og meget lange reb i sit kammer og lagde sig i sin seng, og derpaa sagde hun til frøkenen, der vogtede pilegrimen, at hun skulde lade ham komme og lade de andre frøkener skjule sig. Da pilegrimen kom, sagde dronningen til ham: »Smukke herre, nu har jeg givet eder et stort bevis paa dulgt og hemmelig elskov, siden I er kommen ind i mit kammer ved den tid, da jeg har lagt mig til sengs; det maa være eder nok.« »Ak, min kære dame!« sagde pilegrimen, »vil I da, at jeg skal gaa bort uden at gøre mere?« »Hvad vil I da gøre?« sagde dronningen. »Min kære dame, jeg vilde gærne, at det maatte behage eder, at jeg i nat laa ved fodenden af eders seng.« »Og hvis min herre kommer,« sagde dronningen, »hvad vil I da gøre?« »Til visse,« sagde frøkenen, »vil jeg da skaffe ham (pilegrimen) ud paa en saadan maade, at ingen skal faa nys derom.«

Saa lod frøkenen ham tage klæder og sko af, og da han var i denne tilstand, begyndte de, der havde faaet deres opgave anvist, og som godt saa, hvorledes der skulde handles, at raabe og at sige: »Frue, frue, herren er kommen.« Saa sprang dronningen op, som om hun blev forfærdet, og iførte sig et klædebon. Derpaa tog hun og frøkenen kurven og satte den udenfor taarnet gennem vinduet og lod pilegrimen stige ned i den og sænkede ham omtrent tre favne ned. Og saa bandt de ham (rettere: kurven) fast til vinduet og lod ham hænge der paa en saadan maade, at enhver, der gik forbi paa vejen, kunde se ham.

Dronningen sender et brev til sin gemal, der strax begiver sig til hende. Hun gaar ham i møde og fortæller ham alt, hvad der er sket. — Saa begyndte kongen at le hjærteligt og sagde, at han vilde se pilegrimen i kurven. Da førte dronningen ham til vinduet og viste ham pilegrimen. »Hvad er dette?« spurgte kongen. »Nærer I saa from hengivenhed for min hustru, at I er kommen hid paa pilgrimsfærd? I har gjort en stor bod, og derfor maa I have eder et bad.« Saa kastede en frøken vand over hovedet paa ham. Saa begyndte de at le og at gøre sig lystige over ham og at udslynge slemme spotterier imod ham. Og da de en rum tid havde moret sig med at haane ham, sagde kongen til ham: »Ven, sig mig sandheden med hensyn til, hvad jeg spørger eder om; hvis I gør det, vil det være til eders eget bedste.« — Pilegrimen lover at tale sandhed og bekender angergiven og ydmyg, at han hedder »Falsk-Elskov af glødende begær« (Fausse-Amour d'ardant desir), at han er en af dem, der har udæsket kong Modus, at han har foretaget denne spejderfærd, betaget af dronningens store dejlighed, og at alt, hvad han har røbet for hende om Lasternes konge og hans hær, er fuld sandhed. — Saa sagde kongen til dronningen: »Frue, siden han har talt sandhed, vil jeg vise ham høviskhed, som jeg har lovet ham. Han er ganske nøgen; I skal give ham hans kappe tilbage, saa at han kan dække sig med den. Og fordi han hedder »Falsk-Elskov af glødende begær«, vil jeg, at han skal behandles, som hans navn kræver det. Jeg vil og byder, at Afholdenhed (Abstinence) skal tage ham under behandling og yde ham alt, hvad hun (Abstinence) finder for godt i overensstemmelse med hans brøde og hans navn, og at han faar groft brød og vand til sit livsophold; og pas paa, at han ikke slipper bort herfra, før jeg siger eder det.« Da kongen havde givet sine befalinger med hensyn til Falsk-Elskov, vendte han tilbage til vin-

duet og sagde: »Falsk-Elskov, jeg har givet mine befalinger med hensyn til eder og gaar nu bort. Mor eder nu godt og se til, at I ikke keder eder, og betænk, hvorledes de, der nærer falsk elskov, stundom bliver narrede. Virgil har ogsaa hængt under et vindue ligesom I. Kvinder er overmaade snilde: Adam blev bedraget af dem, og dog var han den mest fuldkomne mand; Samson, der var den stærkeste af alle, blev bedraget af dem; Salomon, der var den største vise, blev bedraget af dem; dette maa være eder en trøst.«

Falsk-Elskovs eventyr genoptages if. Nyrop senere, og der fortælles, hvorledes »Misundelsens konge« og »Haabets konge« udsendes af »Lasternes konge« for at befri deres fangne kammerat, og hvorledes dronningen, fortørnet over de udsendtes tale, lader Falsk-Elskov kaste ned af kurven o. s. v.; men han meddeler intet nærmere.

Hvad kurvemotivet angaar, stammer dette naturligvis fra Virgils eventyr; men ellers maa den gamle franske fortælling karakteriseres som en version af den berømte novelle om »den dydige kvinde og galanerne«*, der netop ved sammenarbejdelsen med Virgilsagnet har faaet sin ejendommelige form. Kurven, der i modsætning til alle andre versioner hejses ned i stedet for at hejses op, svarer til de beholdere, kufferter og skabe, i hvilke galanerne saa ofte indelukkes. Allerede paa stûpa'en i Bharhut (se s. 80) ser man en kvinde, der staar foran en konge, som sidder paa sin trone; hun har ladet tre store kurve aabne, i hver af hvilke der viser sig et ynkeligt mandshoved, medens to kulier bringer en fjerde kurv, der ogsaa skal aabnes. Der sigtes utvivlsomt her til en novelle, i hvilken flere formaaende galaner efterstræber en dydig og trofast hustru, der tilsyneladende giver efter, indbyder dem til sit hus til forskellige tider samme nat og saa — ved mandens foregivne eller

* Udførlig behandlet af Cosquin i Romania, T. XL, 1911, p. 82 ff. og særlig p. 486 ff.: Excursus III: Le conte de l'honnête femme et les galants. — Se fremdeles R. Köhler: Kleinere Schriften, II, s. 444—464. — A. Christensen: Fortællinger og Fabler af persiske Rammeværker (Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, nr. 40), s. 22 ff. og 41. — V. d. Hagen: Gesammtabenteuer, III, nr. 62: »Die drî münche von Kolmære« med talrige anførte paralleler. — La Fontaine: Le conte d'une chose arrivée à Château-Thierry (Moland. T. III, p. 58) hører herhen.

virkelige ankomst — lader dem skjule sig i en kiste, et skab eller lignende, som hun derpaa lukker i laas. Fortællingen findes oversat paa Tibetansk (af Schiefner i Mélanges asiatiques, VII, s. 716 ff.; Ralston: Tibetan Tales, VIII) og i Jâtaka 546, fremdeles i en mængde deraf afledede orientalske og europæiske former med rige variationer. I en anden gruppe rejser galanerne, der ikke har set kvinden, men hørt om hendes store skønhed og trofasthed, den ene efter den anden til hendes opholdssted for at forføre hende eller befri deres forsvundne forgænger(e), men sættes med snildhed under laas og lukke paa knap kost og maa endda ofte arbejde for føden. Det er denne »anden gren« (efter Cosquins sondring), Fausse-Amours eventyr staar nærmest.

Dronning Racio er en overmaade snild kvinde, men hendes list er vel anbragt og ikke uberettiget. I de fleste andre versioner staar den skønne derimod ingenlunde med palmer i hænderne og fortjener til fulde at gælde som afskrækkende exempel paa kvindelig rænkefuldhed. Dette er saaledes i høj grad tilfældet i den form, der (vistnok i stærkt moderniseret stil) meddeles af L e g r a n d d'A u s s y (Fabliaux et Contes, 1829, I, p. 288 ff.), og som han vil have funden som episode i et manuskript af Lancelot-romanen paa prosa (riml. 13. aarh.). Her er den uheldige vismand ikke Virgil, men den berømte græske læge H i p p o k r a t e s, der just har opnaaet stort ry i Rom ved at genopvække kejser Augustus' døde neveu til livet (i virkeligheden levede Hippokrates c. 400 f. Chr.!), hvorfor kejseren hædrer ham med en statue ved siden af sin neveus. En fornem, smuk og aandrig gallisk dame, der just opholder sig i Rom, ser den store læges statue, brister i latter over den hædrende indskrift og udbryder: »Jeg vidste ikke, at Rom i dette øjeblik var i besiddelse af en gud, og derfor undrer det mig, at folk endnu dør her. Nu vel! hvis man bare vil overlade mig denne lille guddom én eneste dag, svarer jeg med mit hoved for, at jeg skal gøre ham til den største nar blandt alle mennesker«*. Man meddeler Hippokrates denne ytring; han er uforsigtig nok til at søge den farlige dames bekendtskab og bliver i den grad bedaaret af hendes skønhed og aandrige samtale, at han gribes af den heftigste elskov. Til sidst bliver han syg af tilbagetrængt lidenskab og faar foruden af kejseren og fornemme damer besøg af den dejlige Gallerinde, der er overmaade blid og huldsalig

* Sml. ovenfor s. 74 og 130.

og faar ham til at tilstaa sin kærlighed. Hun hykler stor rørelse og lover at lindre hans kval; da imidlertid saa mange øjne vogter paa hende, maa der handles forsigtigt, og han maa selv udtænke et middel, der gør deres møde farefrit. Hippokrates, hvem det sødeste haab vinker, bliver snart rask igen. Da han atter møder sin tilbedte, spørger hun, om han saa har fundet et middel. Han svarer bedrøvet, at det desværre har været ham umuligt. »Saa skylder I mig tak,« svarer hun; »thi selv om jeg ikke har søgt med større iver end I, har jeg i det mindste haft mere held. I kender jo nok det taarn, som jeg bebór. Indfind eder lidt før midnat under dets mure med en kurv, der er stor nok til, at I kan sidde i den. Saa vil jeg, medens mine tærner sover, komme med min kusine, som jeg har forstaaet at vinde for os, og sænke et reb ned til eder, til hvilket I skal binde kurven fast. Saa snart I sidder i den, hejser vi eder op, og saa haaber jeg, at tiden er kommen til uden ængstelse og uden frygt at give eder beviser paa min ømhed.« Hippokrates gaar i fælden, udbryder i de varmeste taksigelser og gaar strax ud for at købe en kurv. Med største utaalmodighed afventer han nattens komme, og da han formoder, at alle sover, begiver han sig til taarnet med sin kurv og finder til sin ubeskrivelige glæde, at rebet allerede hænger ned. Han binder hurtig kurven fast, tager plads i den og giver signal til, at man skal hejse ham op. Man begynder ganske vist derpaa; men da han er naaet et godt stykke op, binder damen rebet fast; hun lader ham blive hængende, hvor han er, og fjærner sig, idet hun ønsker ham en rolig søvn og behagelige drømme. Nu maa I vide (fortsætter fortællingen), at der dengang herskede en ejendommelig skik i Rom: For visse overtrædelser, der ikke fortjente døden, blev de skyldige saaledes ophængte en hel dag paa taarnet i en kurv, som man af den grund kaldte »de dømtes kurv«. Da Hippokrates saa sig fangen i snaren, blev han fortvivlet og forbandede tusinde gange elskov og kvinder; men det var for sent; han maatte tilbringe natten i denne situation. Dagens frembrud tjente for ham kun til at gøre hans skam aabenbar. Forgæves skjulte han sit ansigt i hænderne; alverden genkendte ham, man kom nærmere, og hele dagen igennem var han udsat for pøbelens spotteglosser og hujen. Vagtposterne ved taarnet, der formodede, at han hang der paa kejserens befaling, tog sig vel i agt for at tage ham ned. Om aftenen kom Augustus til alt held tilbage fra jagten, og overrasket over at se en mand i kurven, uden at han havde be-

falet at hænge ham op, spurgte han, hvem det var. Man svarede, at det var Hippokrates, og han befalede øjeblikkelig, at man skulde lade ham komme ned, idet han forbitret erklærede, at han vilde hævne ham eftertrykkeligt. Men da han fik at vide, hvorledes lægen var kommen i denne beskæmmende stilling, lo han blot deraf, og i lang tid gjorde hans baroner sig lystige derover sammen med ham.

I en fortælling, der endnu skal leve paa folkets læber i Sulmona, Ovids fødeby, er denne berømte elskovsdigter den lidet misundelsesværdige helt i kurveeventyret.* I en byzantinsk krønike tildeles denne ære kejser Leo VI filosoffen (886—912), en meget lærd herre, hvem man tillagde lignende vidunderværker i Konstantinopel, som Virgil skulde have frembragt i Rom.** I det hele gør det ikke saa nøje med personen, naar det blot er en ved lærdom og visdom udmærket mand, hvorved kvindekønnets magt og træskhed stilles endnu bedre i relief. Fremfor alle knyttes fortællingen dog til Virgil, ved siden af Aristoteles den mand, der nød størst visdomsry i middelalderen. Sagnet genfortælles atter og atter og varieres paa forskellige maader, men hovedtrækkene fastholdes i reglen godt. Man kender en mængde franske, tyske, italienske (og spanske) former fra 13.—16. aarh.*** Den intrigante skønne er snart en fornem ung dame i Rom, snart kejserens egen datter; paa Enenkels version nær synes hun overalt at være en ung pige eller muligvis ung enke. Efter én kilde var denne kejser Cæsar, og dennes mord skyldtes Virgils venner, der vilde hævne den tort, han havde lidt†. Ifølge en anden text var det Nero; det kom ikke saa nøje an paa et navn.

Til kurvehistorien knyttes i de fleste versioner et efterspil, der fortæller om den bedragne vismands exemplariske hævn over den lumske skønne. Denne anden akt er sikkert ikke oprindelig. Den

* Comparetti, II, p. 126: Ovidio — che veramente per le sue poesie e avventure galanti lo meritò più di Virgilio.

** Liebrecht: Neugriechische Sagen i Zeitschr. f. Deutsche Philologie, herausgeg. von Höpfner und Zacher. 2. Bd. Halle 1870, s. 177 ff.

*** Comparetti aftrykker et stort udvalg, II, p. 183 ff., men tallet kan let forøges. Hans Sachs har behandlet æmnet to gange (Sämmtliche Fabeln und Schwänke von Hans Sachs. Herausgeg. von Edmund Goetze. 2. Bd., S. 224 og 5. Bd., S. 146): Der Filius (Fillius) im korb. Begge disse bearbejdelser hviler paa Enenkel og medtager hævnen.

† Graf: Roma nella memoria e nelle immaginazioni del medio evo. Torino 1882—83. Vol. I, p. 276 ff.

mangler i Hippokratesfortællingen, der trods sin udviklede litterære form dog i og for sig er mere primitiv end Enenkels version og paafaldende minder om »Asketen og hetæren« (s. 71 ff.) og Ekaçringasagnet (s. 76 ff.). Alle tre noveller har næmlig det til fælles, at en skøn kvinde daarer en vís og højtanset mand for at nyde hans ydmygelse under hendes sejrende ynde og skønhed. Et oprindeligt slægtskab er derfor højst sandsynligt. Derimod findes hævnen vistnok i alle former, hvor Virgil er kurvehelten*, ogsaa i Enenkels version, hvor den mindst af alt er paa sin plads, medens man snarere kunde have undt den ondskabsfulde Gallerinde en lille tak for sidst**. Denne hævn hører til de i højeste grad raa og sjofle fortællinger, som middelalderens anekdotelitteratur er saa grumme rig paa. Ofte mangler de ingenlunde et vist grovkornet vid, men de er lidet præsentable for ærbare øren. Troubadourdigtning og minnesang og den høviske digtning overhovedet holder sig fri for sligt; her er tonen ædel og skøn, ingen raa ord tilstedes, og kvindens værdighed æres, hvilket naturligvis ikke udelukker skøn sanselighed og erotisk skælmeri***. Kun filistre tager forargelse af sligt. Men med den høviske digtnings begyndende forfald i det 13. aarh. breder disse folkelige frembringelser sig stedse mere.

Jeg skal imidlertid forsøge saa vidt gørligt at antyde Virgils hævn efter Enenkels fremstilling (sprogkyndige kan læse den under texten): Den krænkede vismand, hvis trolddomskunst saa ganske lod ham i stikken, da han hang i kurven, lader al ild i Rom gaa ud, og det er umuligt at tænde den igen. Romerne beder Virgilius om hjælp, og efter nogen vægring erklærer han, at kun den kvinde, paa hvis taarn han har hængt, kan frelse dem. Man iler til hende, og

* Comparetti (II, p. 118 f.) omtaler en engelsk version, hvor hævnen afviger fra den almindelige form, men stemmer med et puds af Heliodorus, Virgils forgænger som troldmand: alias (mulieres) iter facientes falsa fluminis specie objecta indecore nudari compulit et per siccum pulverem quasi aquam ambulare.

** I en episode i den franske Roman du Saint-Graal, hvor Hippokrates ligeledes er kurvehelten, hævner han sig dog, men paa en anden maade end i de andre versioner. Han gør næmlig ved hjælp af en trylleurt den skønne Gallerinde forelsket i en hæslig dværg; kejseren og hele hoffet finder hende i dette utyskes arme, og hun dømmes til at ægte ham (Comparetti, II, p. 117. Annales archéologiques, T. VI, p. 150 f.).

*** Se f. ex. den henrivende skildring af Reinfrit's og Yrkâne's bryllupsnat i Reinfrit von Brûneswîc, v. 10738 ff.

med stor møje bevæger hendes frænder hende til at gaa til Virgil. Han erklærer, at det nu staar til hende, om folket skal reddes eller gaa til grunde. Hun synes, at hun alt har døjet nok for hans skyld; men han er ubevægelig, og endelig maa hun bede ham sige, hvad han fordrer. Da forlanger Virgil, at hun skal stille sig op i en aldeles ubeskrivelig positur paa en sten; saa skal alle folk hente ild paa hendes person, og de maa komme én for én, og ilden kan ikke meddeles fra mand til mand.* Den ulykkelige kvinde vægrer sig forgæves; da alle andre midler er udelukkede, lader hendes mand hende til sidst binde og lægge paa stenen, og nu foregaar ildtændingen. Den arme, ulykkelig kvinde, der lønnedes saa slet for sin troskab, var nær død af skam.**

Paa lignende maade skildres Virgils hævn i de fleste andre versioner, f. ex. hos S e r c a m b i (Renier, nov. 31), hvor damen hedder Isifile og er en datter af kejser Hadrian.*** Ogsaa kejser Leo tager denne hævn over sin lumske skønne, hvilket synes at tyde paa, at kurvemotivet og hævnen, der oprindelig er adskilte træk, begge er indvandrede fra Orienten og blevne forenede hos Byzantinerne†. Ildslukningen findes virkelig uden nogensomhelst forbindelse med kurvemotivet i en orientalsk fortælling††, i hvilken en mægtig troldmand, der er bleven vred paa kaliffens vezir, slukker al ild i Bagdad og gør det umuligt at tænde den igen. Efter tre dages forløb er der almindelig fortvivlelse i hele byen. Kaliffen befaler, at troldmanden skal skaffe ild, men han forlanger, at veziren først skal

* V. 381 ff.: Vrauwe, seht ir disen stain, | dar auf sült ir stên alain, | Daz gewant sült ir ab ziehen, | ab dem stain sült ir nicht vliehen. | Ir sült nicht haben wan ain hemde, | ander klaider sint eu vremde, | Und sült ir das aftermuoder z'wâr | hinden auf heben gar | Und an allen vieren stân: | ze hand sô sol weib und man | zünden vor dem hindertail . . . | sô begint der after lünden.

** Man har undertiden villet finde slægtskab mellem kurven + hævnen og Boccaccio's Decameron, VIII, 7, hvor studenten Rinieri tager en yderst barbarisk hævn over en ung intrigant enke, der har spillet ham et i sandhed grusomt puds. Aandsslægtskab er der, men næppe mere.

*** Slutningen lyder med ægte Sercambisk grovkornet humor: e per questo modo convenne, che tutti quelli di Roma, maschi e femmine, vedessino il culo a Isifile, perchè non volse che Vergilio gliel vedesse.

† If. Liebrecht (Germania, I, s. 257 ff.) fortælles omtrent det samme om troldmanden Heliodorus, der hævnede sig paa en kvinde i Byzanz. Sml. Comparetti, II, p. 118.

†† Meddelt af Liebrecht i Germania, X, s. 415.

kysse en hund i bagen. Det sker, og ilden brænder igen. Endnu en lignende ganske kort eller nærmest ufuldstændig østerlandsk anekdote kendes; her skal ilden tændes ved bagen af en død hundehvalp*. Den første fortælling er henlagt til det 13. aarh., men kan derfor godt være meget ældre. Det er højst sandsynligt, at dette motiv fra Orienten er vandret til Byzanz, hvor man da kan have bragt det i forbindelse med kurvemotivet paa en maade, der kun er lidet smigrende for de kristne nationers agtelse for kvinden. Denne forbindelse er næppe foretaget i Orienten; for den har det kristne, af munkemoral og kvindeforagt officielt beherskede Europa »æren«. En saa modbydelig og gemen tanke er næppe fostret i den islamitiske verden, der ganske vist plejer at betragtes som kvindeunderkuelsens og kvindeforagtens Eldorado, men hvorfra det ikke desto mindre synes, at ridderlig aand, ærbødighed for kvinden og en beaandet opfattelse af kærligheden har fundet vej til Europa paa korstogenes tid**. Selve kurvemotivet stammer ligesom ildslukningen muligvis fra Orienten. I 1001 Nat hører man i hvert fald om en kurv som befordringsmiddel til et natligt elskovsmøde, men uden nogen underfundighed fra kvindens side (Le Livre des Mille Nuits et une Nuit, trad. par J. C. Mardrus, T. VII, p. 207 ff.); i en buddhistisk Jâtaka (ved Chalmers, Vol. I, nr. 62) smugler en listig gammel kvinde den unge elsker ind til en brahmans omhyggelig bevogtede hustru i en blomsterkurv; hos Somadeva (Tawney II, p. 234 ff.) hejser en kongedatter sin tilbeder op til sig paa en stol, der er bunden til et reb. Dette er dog ikke et fuldt tilstrækkeligt bevis. Idéen til et saadant befordringsmiddel var jo i og for sig simpel nok og behøver ikke at være hentet langvejs fra. Kurven findes da ogsaa adskillige gange brugt i elskovens tjeneste i europæisk litteratur: I Boccaccio's roman «Filocolo« skjuler Fiore sig i en blomsterkurv

---

* Liebrecht citerer (anf. sted) Freytag: Arabum proverbia 2,445, nr. 124: Occurrit podici caniculæ. — Narrant, regem quendam Edessæ extinctis ignibus imperasse, ut homines ignem ad podicem caniculæ mortuæ accenderent. Hanc autem ob causam emigrasse. Som bekendt, foragter Orientalerne hunden som et urent dyr.

** Dette dunkle spørgsmaal er sikkert langtfra klaret. Men sammenligner man de henrivende digte hos Schack: »Poesie und Kunst der Araber in Spanien und Sicilien« og i »Anthologie de l'amour Arabe« (Paris, Mercour de France, 1911) med den høviske tids poesi, er den aandelige overensstemmelse slaaende.

og hejses saaledes op i taarnet til sin elskede Biancofiore; en miniatur i et tysk minnesangerhaandskrift viser, hvorledes hr. Kristian von Hamle hejses op paa borgen til sin tilbedte i en kurv.

Den strammeste af alle kurvehistorier er dog den, der fortælles i nogle islandske Virgilius-rímur,* der vil være forfattede for Snorri (Sturlasson?); de er særlig interessante derved, at de sammenkobler ridemotivet, ogsaa dette i en yderst utreret form, med kurve- og hævnmotivet. Indholdet er følgende:

I de sydlige lande lever en stor mester ved navn Virgilius; han er lærd og erfaren i al slags list. Alle piger er ham til villie. En mægtig hersker har en smuk datter, der ogsaa er godt inde i al lærdom. Han indbyder Virgilius og fører ham efter hans eget ønske til sin datter. V. siger, at han higer efter at favne hende; alene af den grund er han kommen. Hun kalder ham en daare og truer ham med en slem medfart, hvis han siger det endnu engang. Han gaar, men kommer næste dag igen og siger, at hvis hun atter afviser ham, vil han anvende list og volde hende skam. Vil hun derimod frivillig føje ham, skal ingen faa det at vide. Paa dette vilkaar giver prinsessen tilsyneladende sit samtykke, hvorover V. er henrykt. Om aftenen gaar han hen under jomfruens vindue, hvor et stærkt tov hænger, som han binder om sit liv; derpaa hejser prinsessen og hendes tærner ham halvvejs op; men saa raaber hun til ham, at han skal vente der, indtil solen igen skinner. V. binder sit bælte ved enden af rebet, hvorved han kommer jorden et stykke nærmere. Længe holder han fast ved bæltet, men maa til sidst give slip, falder ned paa den stenede grund og slaar hænder og fødder slemt. Jomfruen trækker fornøjet tovet op og kommer derved ogsaa i besiddelse af det guldprydede bælte. V. lister sig hjem og maa gaa i seng; først efter længere tids forløb er hans saar lægte.

Da V. igen er rask, sender prinsessen en af sine tærner til ham og lader ham kalde til sig. Glad springer han op, tager sine bedste klæder paa og begiver sig til hende. Hun lover ham sin elskov, hvis han vil gaa ind paa at tjene hende som hest paa en ridetur. Uden at betænke sig gaar han ind derpaa. Jomfruen lægger en sadel paa ham, spænder sporer paa sine

* Meddelte og oversatte i udtog af Kölbing i Beiträge zur vergleich. Gesch. der romant. Poesie und Prosa des Mittelalters. Breslau 1876, s. 220 ff. og 234 ff.

fødder og jager nu sin hest hele den udslagne dag over bjærge og dale, over stok og sten, gennem skov og krat; først om aftenen driver hun ham tilbage til hallen, men afviser ham haanligt, da han kræver den lovede løn. Frygtelig tilrakket og udmattet mere kryber end gaar han hjem og lægger sig til hvile.

Først efter lang tids forløb kommer V. sig; alle erfarer, hvorledes det er gaaet ham, og haaner ham for hans vanheld. Han tænker paa hævn. En morgen, da folk staar op, er ilden slukket overalt i byen, og en hel maaned igennem er alle forsøg paa at tænde den forgæves. Da kongen en morgen forlader sin hal, møder han en gammel mand (aabenbart Virgilius selv, der har paataget sig denne skikkelse ved trolddom); denne giver ham at forstaa, at han nok kender et middel, der kan hjælpe; men det vil volde megen forargelse. Kongen skal sammenkalde folket til thing og lade indrette en smedeesse med otte blæsebælge paa et højt bjærg.* Saa skal man hente hans datter, prinsessen, og klæde hende af; fire mænd skal holde hendes ben over essen, medens hendes hoved ligger paa jorden, og derpaa skal alle blæsebælgene sættes i gang, indtil der blusser ild op mellem frøkenens ben. Det er den eneste maade, hvorpaa ondet kan afhjælpes.

Kongen bliver rasende, men maa dog til sidst handle efter forskriften, der følges, som ovenfor angivet, og beskrives meget indgaaende. Blæsebælgene maa arbejde meget længe, indtil endelig røg og derpaa ild viser sig. Den gamle mand er den første, der tænder; efter ham følger de andre. Jomfruen lister sig beskæmmet og mat hjem; hun indser, at den skam, hun har villet tilføje Virgilius, er falden tilbage paa hende selv, og hun tilføjer, at saaledes skal det gaa enhver pige, der vover at spotte en mand. Hun bemærker derpaa mismodig, at damerne burde lade sig belære af hendes exempel i deres opførsel mod mænd.**

* Jeg har mine stærke betænkeligheder ved at meddele det nærmest følgende. Men da fremstillingen, om end stram nok, ikke er nær saa raa som hos Enenkel, da endvidere Kölbing ikke har generet sig ved at give den (endda lidt udførligere) paa Tysk, og da endelig hans bog er tilegnet en dame og studiefælle, kan det vel ogsaa gaa paa Dansk.

** Kölbing meddeler, at en afskriver har moret sig med at illustrere ildtændingsscenen: Wie es scheint, ein leser hat zu diesem allerdings etwas bedenklichen bilde, auf dem die prinzessin in jener wenig beneidungswerthen situation abgebildet ist, bemerkt: »Þetta er slem figura«.

Kurvemotivet gaar igen i en ganske kort og meget ubetydelig tysk folkesang »Der Schreiber im Korb«.* Denne gør haneben for en jomfru fin i huset paa torvet; hun hejser ham ved midnatstid op til taget i en kurv, men lader ham derpaa falde ned, saa at han baade faar skam og smærte (sml. den islandske version). Om hævn er der ikke tale.

Ifølge Dunlop-Liebrecht (Gesch. der Prosadichtungen 1851, s. 483, anm. 253) findes kurvehistorien (ogsaa her uden hævn) desuden hos den italienske novellist Fortini (d. 1562) og i den tyske forfatter A. F. E. Langbeins (1757—1835) fortælling »Der Korb«. At dømme efter indholdsangivelsen hos Comparetti**, synes Fortini's novelle at staa den tyske folkevise meget nær. Langbeins fortælling har jeg ikke kunnet finde.*** Disse senere genfortællere har erstattet den store Virgilius med en sølle skriver eller skolemester, thi en saadan er helten hos Fortini og rimeligvis ogsaa hos Langbein, der holder meget af at gøre sig lystig over disse paa hans tid lidet ansete medlemmer af samfundet. Ifølge Nyrop findes kurvehistorien (uden hensyn til nogen historisk person) i en endnu levende fransk folkesang.†

* Simrock: Die deutschen Volksbücher, VIII, nr. 257, s. 396.

** Vergilio nel medio evo, II, p. 117: Un pedante credendosi andare a giacere con un gentildonna si lega nel mezzo perchè ella lo tiri su per una finestra, resta appicato a mezza via; dipoi messolo in terra con sassi e randelli gli fu data la corsa. Paa disse arme informatorer er der frit slag i de italienske noveller. — Fortini's novelle skal findes i Bibliot. Portat. del Viaggiatore. Firenze 1834, vol. V, p. 1162. Det kgl. bibl. ejer kun: Pietro Fortini: Tre novelle inedite (Scelta di Curiosità letterarie. Disp. CLV.)

*** Den findes ikke i »Schwänke von A. F. E. Langbein. 1—2. Bändchen. Neue verbesserte Auflage. Leipzig 1795«; thi den nydelige og kvikke lille fortælling »Die Körbchen« (II, s. 159 ff.) har et helt forskelligt indhold. Erste Auflage har ikke været mig tilgængelig. Heller ikke i »Gedichte«, I—II. Leipzig 1800, »Talismane«. Berlin 1801—2 og »Märchen und Erzählungen«. Berlin 1821 findes »Der Korb«. Til Langbeins øvrige produktion har jeg ikke haft adgang.

† De Puymaigre: Chants populaires recueillis dans le pays messin, p. 151. Findes ikke paa vore bibliotheker.

XI.

RIDE- OG KURVEMOTIVET I BILLEDLIGE FREMSTILLINGER.

Et talende vidnesbyrd om den store yndest, Aristotelessagnet og kurvehistorien nød i middelalderen, er de talrige billedlige fremstillinger, der ikke engang udelukkedes fra kirkerne. Dette tilsyneladende saa paafaldende forhold finder allerede en god forklaring i middelaldermenneskets barnlige tilbøjelighed til næsten uden overgang at springe fra dyster alvor til kaad skæmt, fra løssluppen livsglæde til den mørkeste askese og overhovedet at forbinde de mest uensartede ting uden at være sig uoverensstemmelsen bevidst. Hertil kom den symbolske betydning, som let kunde tillægges endog meget verdslige billeder og saaledes berolige en muligvis forarget fromhed, det samme middel, der i saa rigt maal anvendtes paa den gamle hedenske litteratur. Kirkerne spillede desuden en uhyre rolle i middelalderens liv og tjente ikke blot religiøsitetens krav; en skøn og herlig kirkebygning var byens stolthed; her samledes borgerne ikke sjældent til offentlige møder, her spadserede man ofte op og ned i midtskibet, her knyttedes undertiden elskovsintriger, her kunde endog stundom danses,* her fejredes ikke blot kirkelige fester, men ogsaa ofte lystige optog, der undertiden synes at have antaget en endog meget løssluppen karakter,** ligesom passionsskuespillene med deres i den alvorlige handling indlagte løjer og djærve komik ofte opførtes i eller ved kirkerne. Gejstligheden var gennemgaaende overordentlig taalsom overfor slige udslag af lystigt lune. Den tillod endog parodier, der i vore dage vilde betragtes som absolut blasfemiske. »Banstraalen slyngedes kun mod dem, der tvivlede om dogmerne, ikke mod dem, der gjorde løjer med dem«.*** Enkelte

* Dans foran kirken, paa kirkegaarden og stundom i kirken omtales med stor forargelse af dominikaneren Etienne de Bourbon (udg. af Lecoy de la Marche, nr. 194, 195, 275, sml. 185) i det 13. aarh.

** Se f. ex. Havelock Ellis i Neue Generation 1910, s. 476 ff. (Die Orgie). Schnaase: Gesch. der bildenden Künste. Düsseldorf 1850, 4. Bd., 1. Abth., s. 372 ff.

*** Professor Nyrop: »Profan kunst i middelalderens kirker«, s. 15 f. (Aarbøger for nord. Oldkyndighed og Historie. 1913, III. Række, 3. Bd.).

fromme ivrere som den hellige Bernhard protesterede vel med asketisk forargelse mod kirkebygningernes pragt og mod disse monstrøse billeder af halvt menneskeligt, halvt dyrisk udseende og andre fabelvæsner, der forstyrrer andagten og koster alt for mange penge;* men det var (heldigvis) en røst i ørkenen. Derfor finder vi i de hellige haller grumme hyppigt satiriske, belærende eller muntre, ja uanstændige billeder ved siden af helgenernes og martyrernes. Man ser ræven prædike for hønsene**, æslet, som læser, underviser, spil-

Efter Bon de Guilhermy i Annales archéologiques. T. VI.

ler skak eller paa harpe i munkekutte, og andre træk af dyrefablen, ved hvilke de gejstlige stundom selv synes at have villet ironisere over deres mindre værdige kaldsfæller, ligesom de utallige gange har gjort det i litteraturen. Heller ikke mangler episoder af den ridderlige poesi, særlig Artuskresen, eller æmner fra den gamle digtning som f. ex. den vel kendte og meget yndede fortælling om Pyramus og Thisbe. Men det maatte ligge særlig nær at illustrere de sagn, i hvilke en stor og berømt mand bliver elskovens nar, da

* F. de Guilhermy: Iconographie des Fabliaux (Annales archéologiques, T. III, 1845, p. 13 f.)

** F. de Guilhermy, anf. v.; Nyrop, s. 9 f. Langlois: Stalles de la Cathédrale de Rouen, nr. 87 viser en kutteklædt ræv paa en prædikestol med en hane og en and som tilhørere; en kapret kylling stikker imidlertid hovedet op af prædikantens hætte.

dette æmne saa glimrende understregede den ideligt gentagne munkemorallære: »Sky den farlige kvinde med hendes forføreriske kunster«. Man opnaaede ved slige billeder baade at gavne og fornøje, maaske ofte mest det sidste, og det kan jo hænde, at en og anden af de kirkelige kunstnere har været ret verdslig sindet. Man kunde jo ogsaa tyde disse billeder saaledes: »Hvad vilde den gamle nar paa den galej?« Kirken tjente ligefrem som en broget billedbog for middelalderens store, naive børn.

Den smukkeste fremstilling af ridemotivet, der meget godt kan være en illustration af Henri's Aristotelessang, findes paa façaden

Fra domkirken i Lyon.
Nyrop i Aarb. f. nord. Oldk. og Hist. 1913, s. 21 efter Emile Male: L'art religieux du XIIIe siècle en France. Paris 1898.

af domkirken i L y o n og skal stamme fra det 14. aarh. Løvet i baggrunden viser, at scenen foregaar i en have. Aristoteles er iført en lang filosofkappe og bærer en art kalot paa hovedet. Hans ansigt skal have et ydmygt udtryk, hvilket til nød kan ses paa det ene billede. Den unge pige sidder »smuk og smilende« paa hans ryg i »bar særk« (pure chemise) med sit skønne haar sammenholdt af et simpelt baand. Man ser ret tydeligt sadelen under hende. I venstre haand holder hun tømmen, der staar i forbindelse med bidslet i filosofiens mund, medens hun i den højre løfter en slags krabask. I hjørnerne for oven ses Alexander og hans elskerinde.* De hosføjede afbildninger, der ikke er ganske ens, supplerer hinanden.

* Bon de Guilhermy: Iconographie des Fabliaux (Annales archéologiques. T. VI. Paris 1847, p. 151 f.).

Ikke langt fra Paris ligger det gamle abbedi Cadouin, hvis korsgangs rigdom paa herlige skulpturer skildres begejstret i et brev fra 1830, der samtidigt bittert klager over, at man har fyldt halvdelen af korsgangen med brænde og planker og indstalleret svin (!) i den anden halvdel. Denne klage bevirkede dog, at klosteret blev erhvervet af departementet 1838 og saaledes reddet fra videre ødelæggelse. I denne korsgang ses ridescenen fremstillet paa en slutsten af hvælvingen, medens en søjle i det østlige galleri skildrer Virgils eventyr. Kunstneren har gjort denne søjle til det af

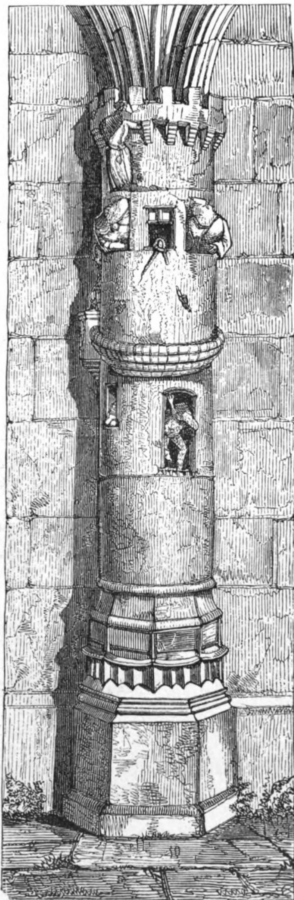

Fra korsgangen i Cadouin.
Efter Bon de Guilhermy i Annales archéologiques. T. VI.

den skønne Romerinde beboede taarn og som kapitæl givet den en krans af murtinder og »machicoulis« (fremspring, der bærer tinderne og muliggør anbringelse af skoldehuller). For neden i taarnet studerer Virgil en magisk bog, der lige kan skimtes i vinduet, og modtager besøg af en lille djævel. Dette er ligesom en indledning til fortællingen. Højere oppe hænger en stor kurv, der næsten ligner en baad. Rebet, der bærer den, er fastbundet til vinduesposten ovenover. Den figur, der forestillede Virgil, er ødelagt; paa muren kan lige skimtes et stykke af en haand, der holder fast om rebet. To elegant klædte unge kvinder (den romerske dame og hendes kammerpige) læner sig ud af sidevinduerne. Deres hoveder mangler, men deres holdning viser tydeligt nok, at de gør sig lystige over den arme fange. Ovenover vinduet til venstre hæver en tredie kvinde sig helt ud af en aabning og støtter sig med armene til

machicouli'erne, en farlig stilling, der viser hendes interesse for skuespillet nedenunder. Ved siden af kurven ses et hoved i en balkon; det er aabenbart kejseren, der er vidne til Virgils ubehagelige situation. — De aldeles ødelagte skulpturer paa en søjle lige overfor har maaske skullet danne et modstykke til den uheldige troldmands eventyr — til hellig opbyggelse for munkene. Andre fremstillinger viser næmlig et saadant modsætningsforhold: Man ser munke læse og meditere over den Hellige Skrift, medens lige overfor en anden munk gaber; man ser Samson sønderrive løvens gab fuld af styrke og tro paa Gud, medens han derefter ses betvungen af Dalila*.

Det er muligt at ødelæggelsen af figurerne skyldes munkene selv. Hen imod reformationstiden fik gejstligheden næmlig ofte samvittighedsskrupler og ødelagde profane fremstillinger i kirkerne, som deres forgængere havde taalt uden betænkelighed, ligesom asketiske ivrere ved denne tid endnu kraftigere end tidligere St. Bernhard tordnede mod den vanhellige, stundom usømmelige billedpragt og de lystige optog og fester i kir-

Fra korsgangen i Cadouin. Efter Bon de Guilhermy i Annales archéologiques. T. VI.

* Bon de Guilhermy, anf. afhandling, p. 153 ff.

kerne*. Ofte havde man ganske glemt, hvad de gamle billeder forestillede. I Cadouin holdt man Aristoteles for Samson, der blev redet af Dalila, og Virgil i kurven for den hellige Paulus, der steg ned fra

Nyrop i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1913, s. 12 efter Armand Gasté: Un chapiteau de l'église Saint-Pierre de Caen.

Damaskus' mure. Andre steder ansaa man filosoffen og damen for Sokrates og Xanthippe.

I Saint-Pierrekirken i Caen (14. aarh.) ser man, naar man er

Langlois: Stalles de la Cathédrale de Rouen. Nr. 9.

kommen ind ad hovedindgangen, paa en af de første piller til venstre en mærkelig kapitæl, paa hvilken der er udhugget otte forskellige

* F. de Guilhermy i Annales arch., T. III, p. 15. — Den mørke prædikant Geiler von Kaysersberg (1445—1510) fik narreoptogene forbudt i domkirken i Strassburg 1482. Se C. Schmidt: Histoire littéraire de l'Alsace, 1879, p. 351 f.

billeder: 1) enhjørningen, der lægger sit hoved i jomfruens skød, 2) fønixfuglen, der opbrænder sig selv i sin rede, 3) pelikanen, der udgyder sit blod for at kalde sine unger til live igen, 4) løveridderen Ivain ridende paa sit trofaste dyr, 5—6) to farlige eventyr, som Lancelot maa bestaa, 7) en kurv, der er hejset halvt op paa siden af et taarn; i kurven sidder en ældre mand, naturligvis Virgil; 8) Aristoteles som en ung dames ridehest.*

Ofte frembyder kirkernes korstole overordentlig morsomme og vittige træskulpturer, udskaarne paa (eller vel snarere under) patientia'en eller misericordia'en, »barmhjærtighedens klap«,

Langlois: Stalles de la Cathédrale de Rouen (nr. 66 og 37).

under det bevægelige sæde i stolen, paa hvilken den tilsyneladende staaende korherre kunde støtte sig. Paa korstolene i domkirken i Rouen findes hele 86 til dels ganske fortrinlige træskærerarbejder, udførte omtrent 1467.** Man ser to særdeles morsomme og naturtro pædagogiske scener (nr. 28 og 45), fint og realistisk udførte optrin fra det daglige liv (f. ex. nr. 2, 11, 51 og 72), fantastiske fabelvæsner i mængde, endelig flere fremstillinger, der illustrerer kvindens magt og mandens svaghed. Saaledes viser nr. 10 en ægteskabelig scene, hvor manden faar prygl; den arme tøffelhelt ligger paa alle fire, medens konen sætter foden paa hans hænder og hæver højre arm til slag. Man ser Dalila klippe Samsons haar (nr. 37).

* Nyrop, anf. afhandling, s. 10—12.

** Langlois: Stalles de la Cathédrale de Rouen. Rouen 1835 med fortrinlige afbildninger.

Pilaster fra l'église des Grands Augustins i Paris. Efter Guilhermy i Annales arch. T. VI.

Heller ikke Aristoteles er glemt (nr. 9); kvinden sidder i damestilling paa hans ryg, ligesom kvinden paa løven (nr. 66, elskovs magt over styrken); i venstre haand maa hun have løftet en pisk eller svøbe; hun er iført en lang tætsluttende dragt med vid udskæring i brystet, saaledes som det var brug hos kurtisanerne paa Karl VI's tid. Hovedtøjet, den saakaldte hennin, var meget udbredt i Frankrig mod slutningen af det 15. aarh. og vakte forargelse hos prædikanterne, der erklærede, at damerne var kendelige paa deres horn ligesom djævelen paa sine kløer. To korstole er fjærnede for at give plads til den ærkebiskoppelige trone; det er beklageligt, thi den ene skal have haft en fremstilling af Virgils kurveeventyr.

En elegant pilaster, der udgjorde en del af dekorationen i et aar 1506 opført kapel i Augustinerkirken (l'église des Grands Augustins) i Paris, hvor statsmanden og historieskriveren Philippe de Comynes fordum havde sin grav, bærer en række fremstillinger, der aabenbart skal skildre kærlighedens triumfer over den menneskelige skrøbelighed. Pilastren er nu meget ødelagt; resterne af den bevaredes i 1847 i en af gaardene i »École des beaux arts«. Nedenfra opad har fremstillingerne følgende betydning: Aristoteles som hest; Eva frister Adam; Herkules brænder sig selv op paa Øtabjærget, hvortil hans hustru jo uafvidende havde givet anledningen; Amor staar paa et alter og modtager med et hovmodigt smil mænds og kvinders hyldest; Virgil i kurven; Orpheus, der er bleven afsindig paa grund af Eurydikes død, strejfer om i Thrakiens skove; jomfruen og enhjør-

ningen*. Den sidste fremstilling kunde muligvis indeholde en forherligelse af jomfrueligheden magt og værd, hvis ikke en anden fortolkning var sandsynligere: Enhjørningen, det ellers ubetvingelige dyr, lader sig tæmme og fange af en ung jomfru; den falder altsaa ogsaa for elskovs magt. Vi vil senere faa at se, hvilken mærkelig historisk sammenhæng der er mellem det øverste og nederste billede, mellem enhjørningen og den ydmygede filosof.

Metalrelief paa Kristoffer II's tumba i Sorø.
Efter Nyrop i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1913, s. 22.

Endnu flere steder i Frankrig skal Aristotelessagnet være fremstillet (hugget i sten ved hovedindgangen til domkirken i Rouen, i abbediet Montbenoît i Franche-Comté, i musæet i Toulouse, i det store taarn i slottet i Amboise og rimeligvis endnu flere steder), fremdeles i en kirke i Lausanne. I Tyskland er det paavist paa en korstol i domkirken i Ulm.** Ifølge Schiefner (Mémoires de l'académie des sciences de St.-Pétersbourg. VIIe série. T. XXII, No. 7. 1875.

* Bon de Guilhermy, anf. afh., p. 157.

** V. d. Hagen i Abhandlungen der Kgl. Akad. der Wiss. in Berlin, 1844, s. 308 ff.

Vorwort, s. VII) findes der i forsamlingssalen i raadhuset i Reval et udskaaret billede af Aristoteles som hest under et andet billede, der viser Samson, der mister sit haar. Dette er dog sikkert kun tilfældigt fremdragne exempler, hvis tal formodentlig kunde forøges betydeligt.

Sagnet naaede endogsaa til Norden. Man kender to fremstillinger af det i danske kirker, den ene paa et metalrelief paa Kristoffer II's grav i Sorø, der formodes at stamme fra slutningen af

Fra Herstedvester kirke.
(Magnus Petersen: Beskrivelse og Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker. Tavle XXXVIII, 4.)

det 15. aarh., den anden som kalkmaleri fra samme aarh.'s midte i Herstedvester kirke mellem Ballerup og Glostrup. Her fandtes der paa triumfbuens underflade fem malede medailloner, der indeholdt allegorier paa de menneskelige laster og daarskaber, af hvilke én utvivlsomt forestiller Aristoteles som hest. Magnus Petersen har ladet den reproducere i »Beskrivelse og Afbildninger af Kalkmalerier i danske Kirker.« Kbhvn. 1895, s. 89, men har ikke forsøgt at forklare den. Karl Madsen tydede den rigtigt i Tilskueren 1896, s. 606, men angav fejlagtigt Herrested kirke i Svendborg amt som findestedet og 1519 som medaillonens tilblivelsestid. Endelig fandtes ridescenen fremstillet i den gamle kirke i Bunkeflo syd for Malmø, der nu er forsvunden.*

* Nyrop, anf. afhandling, s. 1 f. og s. 21 ff.

Fremstillingen af Aristoteles' ydmygelse er ingenlunde indskrænket til kirker og andre offentlige bygninger; den har ogsaa tjent til udsmykning paa kaminplader, juvelskrin, lavatorier, kamme, bogbind og andre brugsgenstande. Hos Montfaucon: Antiquité expliquée. Tome II, seconde partie. Paris 1719 findes (som figur til p. 356) en afbildning af fem sammenbundne tavler, der ser ud som en antik notitsbog (tabellæ), hvis yderflader er figursmykkede. Legrand* omtaler dem som to til bogbind (maaske af

a b

hellige bøger) bestemte elfenbenstavler fra abbediet Saint-Germain-des-Prés. Om dette er rigtigt, kan jeg ikke kontrolere, men de indskaarne billeder er aldeles middelalderlige. Hver yderflade har to felter; jeg har gengivet de to øverste. Ifølge Legrand »ser man paa det ene billede Hippokrates i hættekappe hængende i en kurv. Den galliske dame og hendes kusine staar paa taarnets top, og ved dets fod giver kejseren to officerer befaling til at befri lægen. Det andet billede viser Aristoteles, ogsaa i hættekappe (?); han kryber paa alle fire og bærer Alexanders elskede, medens kongen, ledsaget af en hofmand, betragter dette skuespil fra et taarn.« Manden i kurven er dog sikkert Virgil. Kejseren og de to officerer er en grundig fejltagelse. Naturligvis forestiller scenen til højre for taarnet Virgils hævn, ildtændingen paa den ulykkelige dame. Hun

* Fabliaux ou Contes, 1829, I, noter til Hippocrate.

ligger paa alle fire; de to staaende personer holder hver en snoet voxkærte, som den ene er i færd med at tænde. Langlois (l. c. p. 172 ff.) mener, at Aristoteles er bestialiseret ved dyrepoter i stedet for arme; dette kan dog skyldes billedets slethed. Det, der hæver sig bag ham, er ikke en hale, men et træ, en hentydning til haven, hvor ridescenen foregaar. Personen paa taarnet bagved Alexander kan gærne være Hephæstion, som Langlois mener.

Sagnet illustreres ogsaa i enkelte haandskrifter, saaledes i et Pariser-hdskr. af Aristotelessangen* og et tysk, der indeholder det ovenfor. s. 125 ff. meddelte fastelavnsspil.** Ligeledes er ifølge Nyrop den scene, hvor Fausse-Amour faar sit »bad«, illustreret i det gamle franske haandskrift.

Mere interessant er det at finde ridescenen i en stærkt burlesk skikkelse paa tre sikkert til elskovsgaver bestemte træskrin fra det 15. aarh., alle tysk arbejde. Hovedbilledet paa laaget af det ene af disse skrin viser »fru Minne« (den personificerede Elskov) med vinger og nøgen til skødet. I stedet for paa en trone sidder hun paa ryggen af en skægget gammel mand, der ligger ned paa albuer og knæ og ser lystent op paa den skønne. Et andet billede viser en anden skægget gamling, der klager sin nød for fru Minne med ordene: »Sie hat(s) dahin« ɔ: »Hun har taget det«, idet han peger paa det sted, hvor hans hjærte skulde være; men pladsen er tom, thi en ung kvinde, der staar i nogen afstand, holder hans meget store hjærte i sine hænder. Paa hver af de to langsider ses en ung mand og en ung kvinde, medens dertil svarende indskrifter tolker deres følelser.***

Det andet skrin viser paa alle fire sider i stærkt ophøjede og skarpt skaarne figurer, hvorledes »fru Minne« tæmmer allehaande utysker, deriblandt ogsaa vilde, dyrisk behaarede mennesker. »Paa laaget ses ligeledes fru Minne eller snarere gudinden Venus, idet hun er nøgen; hun sidder paa en til firbenet dyr fornedret, skægget gammel mand,« der haaber at vinde den skønne rytterskes gunst som løn. »For øjeblikket smager det ham dog meget slet at

* Skal findes hos Vaublanc: La France aux temps des croisades. Paris 1847, p. 150 (ikke paa vore bibliotheker).

** Kellers Nachlese, nr. 128.

*** V. d. Hagen i Abhandlungen der Kgl. Akad. der Wiss. zu Berlin, 1844: »Über die Gemälde in den Sammlungen der altdeutschen lyrischen Dichter.« Zweiter Teil, s. 308 ff.

gaa paa alle fire, hvilket en abe bagved ham røber ved at rynke paa næsen.«*

Det tredie skrin er en halv fod langt og af buxbom. Laaget har en ramme af vinløv. Fru Venus bærer en kappe, der lader hendes bryst nøgent; hun hæver truende den knyttede højre haand. Hun sidder paa en vild, haaret mand, hvis arme dækkes af hendes kappe, og hvis fortrædelige ansigt spærrer munden skrigende op. Han har to uhyre øren paa bagen, der er endnu videre opspærret (!), og ad hvilken en hund gø'r, idet den rynker paa næsen. Til venstre for fru Venus er en fantastisk og burlesk dyrisk ridescene fremstillet. I baggrunden ses flere træer.** — Naturligvis er gamlingen paa disse tre skrin ikke længere Aristoteles, lige saa lidt som ryttersken er Alexanders elskede; men den gamle fortælling har utvivlsomt givet idéen til alle tre fremstillinger, der gaar ud paa at haane lystne gamle forelskede narre. Især er den sidste stram.

Fremdeles omtaler Keller (Nachlese, s. 228 f.) et stort egetræsbord (vistnok i Nürnberg), hvis stenplade bærer indgraverede figurer, der viser hen til slutningen af det 15. aarh., og et stort klæde fra det følgende aarhundrede med dels de samme, dels lignende billeder med tilføjede inskriptioner. Man ser Aristoteles som hest, Judith, der skjuler Holofernes' hoved i en sæk, Bathseba, der daarer David, Salomon, der af en hedensk kvinde forledes til at tilbede et afgudsbillede osv., altsaa, som sædvanlig, lutter billeder, der skal vise mændenes svaghed overfor kvindelig list og forførelseskunst.

Ifølge von der Hagen*** malede Kejser Rudolf II's maler Heinrich Spranger ryttersken ganske nøgen med pisken i den ene haand og tømmen i den anden. Dette billede blev stukket i kobber af Sadeler. Legrand d'Aussy (I, p. 280 f.) bemærker: »Man har taget flere kopier af Sadeler's stik. Købmændene har givet det filosoffens navn (vel med rette?). Den, hos hvem jeg saa dem, kom med den lærde bemærkning, at det var historien om Sokrates og hans hustru Xanthippe. En kunstelsker har forsikret mig, at han for flere aar siden i Paris saa en marmorgruppe, der forestillede det samme æmne. Den tilhørte dengang marquis de Vence. Blandt

* V. der Hagen: Handschriftengemälde und andere bildliche Denkmale der deutschen Liederdichter des 12—14. Jahrhunderts. Berlin 1851, s. 15 f.

** V. der Hagen, anf. skrift, s. 21 f.

*** Gesammtabenteuer, noter til I, nr. 2: Aristoteles und Fillis.

Fr. von Bossuit's værker (død 1692) finder man ogsaa en efterligning af dette motiv. Det er en nøgen Venus, der rider paa guden Pan, hvem Amor fører ved grimen.« Virgils kurveeventyr skal være fremstillet paa et kobberstik af den berømte Lukas fra Leyden (1494—1533).

Vi har nu fulgt Aristotelessagnet fra dets indiske kilde paa dets lange vandringer gennem tider og lande lige ned til begyndelsen af det 19. aarh. I det følgende skal en af Boccaccio's noveller undersøges; vi skal ogsaa følge den paa dens fjærne vandringer og finde dens udspring i Gangeslandet. Vi vil faa at se, at denne novelle og Aristotelessangen har samme oprindelse, og at de begge stammer fra en fælles kilde, en gammel buddhistisk legende eller rettere et oldindisk sagn, der tidligt har spaltet sig i to hovedformer, af hvilke den ene (Ekaçringa-legenden) udvikler sig til Aristotelessangen, medens den anden udmunder i novellen i Decameron og dens aflæggere.

YNGLINGEN, DER ALDRIG HAVDE SET KVINDER

I.

»DET ER GÆS«.

I indledningen til fjerde »dag« (giornata) af sin Decamerone henvender den da c. 35-aarige Boccaccio* sig med en varm hyldest til damerne, der har været den væsentligste genstand for de foregaaende fortællinger, og som er hans mest interesserede publikum. Den endnu unge og livsglade digter beklager sig med overlegen humor over de mange, der med filisteragtigt pedanteri har revet

* Se Körting: Boccaccio's Leben und Werke. Leipzig 1880, s. 644 ff. Den aar 1313 fødte digter, der kunde se tilbage paa en meget frodig og smuk produktion, fuldendte riml. Decameronen i de første aar efter 1350 og udgav hver giornata enkeltvis. Körtings grundige, men filistrøse arbejde suppleres af Vincenzo Crescini's geniale og tillige fuldt ud videnskabelige bog: Contributo agli studi sul Boccaccio. Torino 1887, et i højeste grad psykologisk fint og fængslende værk, i hvilket der paavises, hvorledes kærligheden til Maria Fiammetta, kong Robert af Neapels naturlige datter, gaar som en rød traad gennem hele Boccaccio's digtning. Bierfreund's mærkelige opfattelse (Kulturbærere, s. 156 f.) af Decameron som et bevidst skandskrift mod kvinden, som »den lærde digter med den klare forstand, det lyse vid og det kolde hjærte« (ja saaledes staar der!!) har forfattet for at hævne sig paa Fiammetta, modbevises allerede tilstrækkeligt af texten ovenfor. Det er en uhyre ensidig, ja ganske absurd paastand, der synes dikteret af nordisk sippethed. Bierfreund kan næppe have haft Decameron i frisk minde, da han skrev den, og han synes ikke at have kendt den store Italieners lyriske digte. I sine sidste aar angrede Boccaccio (d. 1375) desværre sin friske og udødelige ungdomsdigtning. Da en ven skrev til ham, at han næste vinter vilde lade damerne i sit hus læse hans skrifter, svarede den melankolske gamle digter, at det maatte vennen endelig lade være med; han angrer bittert sine usædelige bøger, og han vil nødigt, at vennens damer skal faa den forestilling, at han endnu trods sine graa haar er et frivolt og umoralsk menneske (Körting, s. 333 ff.).

ned paa hans hidtil udgivne noveller; nogle finder, at hans stræben efter at behage kvinderne er højst usømmelig og kun slet passer til hans alder; andre mener, at han burde vælge et mere værdigt æmne end sligt tarveligt nonsens; atter andre synes, at han kunde tage sig noget nyttigere for, hvorved han kunde fortjene sit brød; enkelte kritiserer selve æmnernes behandling som vilkaarlig. Digteren har derfor holdt det for nødvendigt at svare lidt paa disse angreb, skønt det egentlig tilkommer damerne at forsvare ham, og nu vil han begynde med at fortælle, ikke en fuldstændig novelle, for at det ikke skal se ud, som om han vil sammenblande sine egne noveller med det fornemme selskabs, der har fortalt de foregaaende, men en del af en novelle, som hans avindsmænd kan tænke lidt over:

For lang tid siden levede der i vor stad en borger ved navn Filippo Balducci, en mand af temmelig ringe herkomst, men rig og i en god stilling og erfaren og forstandig, saa vidt hans forhold krævede det; han havde til hustru en kvinde, som han elskede højt, ligesom hun ham, og de levede et roligt liv sammen, idet deres højeste stræben gik ud paa at gøre det saa godt som muligt for hinanden. Nu hændte det, som det jo hænder alle, at den gode kvinde forlod dette liv og ikke efterlod Filippo andet end en eneste søn, der var undfanget ved ham og maaske dengang var to aar gammel. Manden var saa utrøstelig over sin hustrus død, som overhovedet nogen kunde være, der mister, hvad han har kært. Og da han saa sig berøvet det menneskes selskab, som han elskede mest, tog han den faste beslutning, at han ikke længere vilde leve i det verdslige liv, men hengive sig til Guds tjeneste, og han bestemte at gøre det samme med sin lille søn. Derfor bortgav han al sin ejendom af kærlighed til Gud, drog uden tøven bort til bjærget Asinajo og tog dér bolig i en ganske lille hytte med sin søn, sammen med hvem han herefter levede af almisser under faste og bønner, idet han tillige vogtede nøje paa aldrig at tale om nogen verdslig ting, naar han var til stede, og heller aldrig at lade ham se nogen saadan, for at sligt ikke skulde drage ham bort fra de hellige handlinger; men stedse fortalte han ham om det evige livs herlighed og om Gud og de hellige og lærte ham aldrig andet end hellige bønner; og i dette liv lod han ham tilbringe mange aar, idet han aldrig lod ham komme ud af hytten og ingensinde lod ham se andre end ham selv. Den brave mand plejede fra tid til anden at

begive sig til Firenze, og naar han der af Guds venner var bleven forsynet med, hvad han trængte til, vendte han tilbage til sin hytte. Nu hændte det, at knøsen, der allerede havde naaet en alder af atten aar, medens Filippo var bleven gammel, en dag spurgte ham, hvor han gik hen. Filippo sagde ham det. Hertil svarede knøsen: »Kære fader, nu er I en gammel mand og har ondt ved at taale anstrængelser; hvorfor tager I mig ikke en gang med til Firenze, for at jeg kan lære Guds og eders fromme venner at kende, saa at jeg, som er ung og bedre end I kan udholde anstrængelser, herefter kan gaa til Firenze for at sørge for vore fornødenheder, naar det er eder til pas, medens I selv bliver hjemme?« Den brave mand betænkte, at hans søn nu var voxen, og da han mente, at han allerede var saa vant til at tjene Gud, at verdslige ting herefter næppe vilde kunne drage ham til sig, sagde han til sig selv: »Hvad han dér siger, er rigtigt.« Altsaa tog han ham med, da han skulde derhen. Da nu det unge menneske saa paladserne, husene og alt det andet, som hele staden er opfyldt af, begyndte han at undre sig højligt, som rimeligt var, da han aldrig, saa langt han kunde huske tilbage, havde set sligt, og om mange ting spurgte han faderen, hvad det var, og hvad man kaldte dem. Faderen sagde ham det, og da han hørte det, var han tilfreds og spurgte om noget andet. Og medens saaledes sønnen spurgte og faderen svarede, stødte de tilfældigvis paa et selskab af smukke, unge, pyntede damer, der kom fra et bryllup. Da sønnen fik øje paa dem, spurgte han strax faderen, hvad det var for noget (che cosa quelle fossero). Faderen svarede: »Slaa øjnene ned til jorden, min søn, og se ikke paa dem, thi det er noget slemt noget (ch'elle son mala cosa).« Sønnen sagde da: »Aa, sig mig, hvad de hedder!« For ikke at vække en farlig higen i ungersvendens sanselige drift vilde faderen ikke nævne dem ved deres rette navn, næmlig kvinder, men sagde: »De hedder gæs.« Nu skal I høre noget højst vidunderligt! Denne knøs, som ingensinde havde set nogen kvinde, brød sig hverken om paladserne eller oxerne eller hestene eller æslerne eller pengene eller nogen anden ting, som han havde set, men sagde øjeblikkelig: »Kære fader, jeg beder eder, at I vil skaffe mig en af disse gæs.« »Ak ve, min søn!« svarede faderen, »ti stille! det er noget slemt noget.« »Ser det slemme virkelig saadan ud?« spurgte det unge menneske. »Ja!« svarede faderen. Saa sagde knøsen: »Jeg ved ikke, hvad I mener, ej heller, hvorfor det er noget slemt noget; men saa meget er vist, at jeg endnu aldrig ved af at have set noget saa smukt og indtagende

som disse. De er smukkere end de malede engle, som I flere gange har vist mig. Aa, hvis I har mig kær, saa sørg for, at vi kan tage en af disse gæs med op i vor hytte; saa vil jeg fodre den (et io le darò a beccarre).« »Nej, jeg vil ikke,« svarede faderen; »du ved ikke, hvad de fodres med (tu non sai donde s'imbeccano)«*; og han mærkede strax, at naturen var stærkere end hans egen snildhed, og han fortrød, at han havde taget sønnen med til Firenze. — Men nu maa det være nok, at jeg har fortalt denne novelle til dette punkt, og nu vender jeg mig til dem, som jeg har fortalt den til. Altsaa siger nogle af dem, der dadler mig, at jeg handler ilde, I unge kvinder, ved alt for ivrigt at stræbe efter at behage eder, og at I behager mig alt for meget. Dette indrømmer jeg ganske aabent, næmlig at I behager mig, og at jeg stræber efter at behage eder, og jeg spørger dem, om de virkelig undrer sig herover, naar de betænker, jeg vil ikke sige, at jeg har lært de elskovsfulde kys, de henrivende favntag og de frydefulde foreninger at kende, som man ofte faar hos eder, I kære, søde kvinder, men blot, at jeg har set og stadig ser eders nydelige dragter, indtagende skønhed og fine ynde og endvidere eders kvindelige tugtighed — jeg spørger, om de virkelig undres herover, naar den unge knøs, der var opfostret, opdraget og opvoxet paa et vildt og ensomt bjærg indenfor en lille hyttes vægge uden andet selskab end sin fader, lige saa snart han saa eder, ikke kendte anden attraa end eder, kun spurgte om eder, kun fulgte eder med velbehag. Vil de virkelig dadle mig, nedsætte mig og bagtale mig, dersom jeg, hvis legeme Himlen i enhver henseende har gjort skikket til at elske eder, og som fra min barndom af har rettet min sjæls stræben derpaa, da jeg følte kraften af eders øjnes straaler, sødmen af eders ord, der flyder lifligt som honning, og flammen, der tændes af eders elskovsfulde suk — vil de dadle mig, hvis I behager mig, eller hvis jeg stræber efter at behage eder, særlig naar de tager i betragtning, at I over alt andet behagede en enfoldig eneboer, en ung knøs uden fin følelse, jeg skulde snarere sige et vildt dyr? Til visse, den, der ikke elsker eder og ikke attraar at blive elsket af eder, han viser ved sin dadel, at han er et individ, der hverken føler

* Montanus (Schwankbücher (1557—1560). Herausgeg. von Bolte), der gengiver hele novellen meget nøjagtigt (s. 333 ff.), oversætter dette sted saaledes: »Das thu ich nicht,« sprach der vatter, »du weist nicht, wa (ɔ: hvor) man ihn (= ihnen) speiss hienein gibt.«

eller kender den naturlige elskovs glæder eller styrke, og jeg bekymrer mig kun lidet om hans bebrejdelser . . .

Det kan næppe være tvivlsomt, at Boccaccio virkelig har kendt en fortsættelse eller afslutning af sin novelle, men med villie undladt at meddele den. Hvorledes denne har været, kan en senere italiensk version vistnok oplyse os om. Skønt den gamle fader, der selv har levet i et overmaade lykkeligt ægteskab, for en naturlig tankegang handler oprørende og meningsløst i at ville bedrage sin søn, sin egen kærligheds frugt, for kærlighedens glæder, falder denne hans optræden nogenlunde godt i traad med den hysteriske, religiøse bevægelse, der indledes af den hellige Franciscus (1182—1226), fortsættes med usvækket kraft gennem største delen af det 13. aarh.* og ingenlunde var uddød paa Boccaccios tid, hvilket bl. a. ses af Decam., III, 4, hvor der drives de mest kolossale løjer med et helligt hængehoved**. Mange fromme eneboere, især Franciskanere, indrettede sig smaa, simple celler paa bjærgenes toppe, hvor de levede et yderst forsagende liv***, og mange lægfolk efterlignede dem mere eller mindre. Det kunde altsaa stemme godt med tidsaanden, at en mand efter en elsket hustrus død forsager verden for at leve som en from eneboer paa et øde bjærg og i sin forandrede verdensfjendske sindsstemning søger at opdrage sin lille søn til samme asketiske levevis. At novellen desuagtet er af orientalsk oprindelse, vil vi senere faa at se; men den fandt i datidens Italien en aandelig jordbund, der svarede godt til dens oprindelige hjem.

Boccaccios fortælling blev med glimrende versekunst efterlignet af La Fontaine (1621—1695) i digtet Les oies de frère Philippe (»Broder Philips gæs«), der figurerer som indledning til tredie del af »Contes et nouvelles en vers« (udgivet 1671)†. For-

* Se den fortrinlige skildring hos Adolf Gaspary: Gesch. der italienischen Litteratur. 1. Band. Berlin 1885, s. 141—163.

** Forraaet og forsynet med en grusom moralsk afslutning af Sercambi, nov. 79 (Renier).

*** Se den smukke skildring hos Sabatier: Vie de S. François d'Assise, p. 355 f.

† Oeuvres complètes de la Fontaine. Nouvelle édition par Louis Moland. Paris 1875, T. III, p. 4. Et smukt staalstik viser mødet med »gæssene«. — Regnier meddeler i sin La Fontaine-udgave, T. V, p. 601, en ganske fix latinsk fortælling »Amator fornacius amator ineptus« (Palladii, 1633, in 12, p. 11—13), der ogsaa hviler paa Boccaccio's novelle.

fatteren lader først de unge damer vide, at de kan læse hans galante og kaade fortællinger uden fare; thi det er kun løjer, og han svarer for sine læserinders moral o. s. v. I dette digt skal de se et smukt bevis paa deres skønheds magt. Efter mange omsvøb kommer digteren endelig til sagen og giver os den gamle novelle, der med enkelte uvæsentlige afvigelser genfortælles med let og legende ynde, men uden den store Italieners naive friskhed.

Hvorledes var novellens fortsættelse og afslutning, som Boccaccio har udeladt? Ingen af den store novellists forgængere har et ord derom. Derimod giver en forfatter fra det 15. aarh. en fortsættelse, der vel kan anses for at svare til det, der mangler i Decameron. Den omtalte forfatter hed Antonio Cornazano. Han blev født i Piacenza, tilbragte ti aar ved Francesco Sforza's hof i Milano og begav sig efter denne fyrstes død (1466) til Venezia og derpaa til Frankrig; han synes at være død i Ferrara, meget æret af hertug Ercole I og hans berømte hustru Lucrezia Borgia, pave Alexander VI's datter. Blandt hans temmelig talrige værker findes en novelle- eller anekdotesamling »Proverbii in facetie«*, i hvilken en række ordsprogs oprindelse forklares i en til hvert enkelt knyttet, som oftest meget uartig, ja ligefrem gemen, men ingenlunde uvittig fortælling. Nr. 9 har titlen: »Hvorfor man siger: Bedre sent end aldrig« (Perchè si dice: Meglio è tardi che non mai), hvilket oplyses ved fortællingen om »Ynglingen, der aldrig havde set kvinder«, hvis første halvdel, indtil sønnen ser de unge kvinder, paa faa afvigelser nær meget nøje stemmer med Boccaccio's novelle. Scenen er henlagt til Thebaida's ørkener**, der er blevet saa navnkundige ved de ægyptiske hellige fædres og eneboeres asketiske liv, for hvilket vor forfatter viser meget liden respekt. Sidste del af hans novelle har følgende indhold:

Sønnen ser nogle smukke unge damer gaa ud af en kirke og spørger faderen, hvad det er for nogle. Faderen svarer: »Ak ve! min søn, slaa kors for dig, thi det er noget slemt noget (che queste sono le male cose), eftersom Djævelen, der, som du jo ved, ser saa

* Scelta di curiosità letterarie. Dispensa 62 (indeholder 16 ordsprogsfortællinger).

** »Fra Thebaïda's ørkener er dette velkendte og almindelige ordsprog, der lyder: »Bedre sent end aldrig« kommet til os; dette skete paa følgende maade.«

fæl ud med sine horn og gaasefødder, ved hjælp af dem bedrager menneskene (gli uomini), saa at han fører dem til Helvede, hvor ilden brænder saa voldsomt, og hvor der koger saa mange kedler fulde af beg.« Sønnen korser sig, men paastaar alligevel, at de er det dejligste, han har set. Saa fører faderen ham hurtigst muligt tilbage til ørkenen og fortæller ham undervejs saa mange slemme ting om kvinderne, at det lykkes ham at bilde ham ind, at de er meget værre end Djævelen selv. Kort efter dør faderen, og sønnen fortsætter endnu i mange aar sit eneboerliv, indtil nogle unge munke i et fromt kloster paa grænsen af Palæstina vælger ham til deres abbed paa grund af hans højere alder. Til dette kloster kommer mange kvinder for at skrifte*. Hver gang den dumme abbed ser dem, gør han korsets tegn. En munk spørger ham om grunden og faar til svar, at det er meget onde og farlige væsner. Munken oplyser ham nu om, at det tværtimod er vore mødre, der opretholder menneskeslægten, og at elskovsforening med dem efter hans egen erfaring er den højeste fryd i verden og en del af den evige saligheds sødme. Abbeden ønsker selv at prøve, og munken skaffer ham sin egen kæreste, en stor, vellystig og buttet bondekvinde. Pigebarnet er villigt nok, og abbeden føler sig snart henrykket til den højeste erotiske extase. I den tro, at han er ved at opgive aanden, raaber han til munken: »Tag du dig af de andre munke, thi jeg gaar nu til Paradis.« Da han imidlertid senere mærker, at han endnu er levende, begynder han at græde. Den medlidende munk, der troede, at han gjorde det, fordi han havde syndet, trøstede ham det bedste han kunde ved at sige, at Gud, som var barmhjærtigheden selv, tilgav meget større overtrædelser. Abbeden svarede: »Derover græder jeg ikke, men over mit vanheld, at det har varet saa længe, inden jeg lærte det og fik det prøvet.« »Fader,« sagde munken, »bedre sent end aldrig.« »Bedre sent end aldrig,« svarede abbeden.

Det er næppe af anstandsbetænkeligheder, at Boccaccio har undladt at meddele dette stykke, der hører til de pæneste af Antonio Cornazano's facetier, og som egentlig kun snærper kan tage synderligt anstød af. »Nattergalen« (Decam. V, 4) er mindst lige saa dristig, om end langt nydeligere, og de noveller, der lægges i munden

* Sml. min bog »Vagantviserne«, s. 13, hvor Alexander Neckam viser den største rædsel for kvinder, der kommer til klosteret for at søge religiøs vejledning

paa Dioneo, er stundom strammere; men Boccaccio havde til sit formaal kun brug for første halvdel, og da anvendelsen var sket, var han udelukket fra at optage æmnet én gang til.

Man kunde være tilbøjelig til at anse novellens sidste halvdel for en oprindeligt selvstændig facetie. hvis den ikke frembød mærkelige overensstemmelser med en æthiopisk legende, vi senere skal stifte bekendtskab med, og som den næsten synes at parodiere. I hvert fald maa den have løsrevet sig og kurseret uafhængig af første halvdel; thi den gaar i ændret skikkelse igen hos to af det 18. aarh.'s franske forfattere af galante og letfærdige fortællinger paa vers, en litteraturgren, der talte en mængde dyrkere, som fortsatte i La Fontaine's fodspor, om end ikke med hans talent. Den ene er den yderst djærve Alexis Piron (1689—1775), der giver vor anekdote ganske kort og i betydelig ændret og forgrovet form*. Den anden er den uartige, men elskværdige Abbé de Grécourt (1683—1743), der i »Les joies du Paradis« lader en ung, uerfaren bonde i en lignende (dog legitim) situation som abbedens raabe: »Moder, sørg du for vore høns, thi jeg mærker, at jeg indgaar til Paradis« (ma mère, ayez soin de nos poules; — Je sens que j'entre en Paradis). Direkte fra Antonio Cornazano kan disse versificerede anekdoter næppe stamme. Jeg kender ingen flere paralleler, men det er ingenlunde udelukket, at de findes.

Spørger vi om Boccaccios kilde til novellen om ynglingen, der aldrig havde set kvinder, da ligger den formodning nærmest, at han har hørt den fortælle mundtligt. I hine tider, da læsefærdigheden var ringe, men lysten til at fortælle og høre stor, vandrede mangfoldige alvorlige og lystige historier fra mund til mund og undergik naturligvis ved denne overlevering en mængde større eller mindre forandringer. Vi har en ganske kort latinsk fortælling (De heremita juvene), der viser tydeligt slægtskab med Boccaccios novelle. Wright har optaget den i sine Latin Stories (efter Promptuarium Exemplorum, se ovenfor s. 105) som nr. 78:

Den unge eneboer. — En ung eneboer, der var blevet opdraget i ørkenen** fra barndommen af, gik til staden med sin

* Poesies Diverses d'Alexis Piron. A Londres 1779: De continence un prêtre étant malade etc. (blandt Epigrammes licencieuses, p. 160 ff.). Sml. La Fontaine: L'abesse malade (Moland, T. IV, p. 162).

** Ligesom hos Antonio Cornazano. Dette træk synes altsaa oprindeligt. Boccaccio har forlagt scenen til Italien.

abbed, og da han saa kvinder, der dansede*, spurgte han interesseret abbeden, hvad det var for nogle. Abbeden svarede: »Det er gæs«. Da knøsen var kommen tilbage til klosteret, begyndte han at græde. Abbeden spurgte: »Hvad ønsker du, min søn?« »Fader, jeg ønsker at spise af de gæs, som jeg saa i staden«.

Samme fortælling (taget fra et manuskript i Wolfenbüttel, der bærer aarstallet 1326) er udgivet af Hervieux (Les Fabulistes Latins. T. II, p. 706 og IV, p. 409). Forskellen er højst ubetydelig, naar undtages, at den unge mand paa abbedens spørgsmaal svarer: »Jeg vil gærne have en af de gæs, som jeg saa i staden« (Volo de illis anseribus, quos vidi in civitate). Derpaa tilføjes der følgende: Saa sammenkaldte abbeden brødrene og sagde: »Brødre, overvej nøje i eders hjærte, hvor farligt synet af kvinder er. Thi denne uskyldige knøs, der aldrig før havde set nogen kvinde og er opfostret i ørkenen, er blevet i den grad fristet ved synet af dem, er i den grad blevet optændt af begærets brand«.

Disse yderst skematiske versioner, i hvilke abbeden er traadt i faderens sted, eller snarere en lignende og formodentlig lidt længere form synes at have givet en anonym middelhøjtysk digter, der vel har levet i slutningen af det 13. aarh., idéen til en ganske fortrinlig og meget selvstændig behandling af æmnet**. Dette digt, hvoraf jeg oversætter enkelte partier, har følgende indhold:

Den unge gaas.

Der var engang et stateligt og højt anset kloster, der rigeligt beværtede enhver tilrejsende; men ingen kvinder maatte indlades indenfor porten. Her levede flere munke, der aldrig kom ud af klosteret, deriblandt en ung munk, der havde været der fra sin tidligste barndom af og slet intet kendte til verden. Da abbeden engang vilde besøge klosterets godser, bad denne unge mand ham om at tage ham med, og abbeden gik ind derpaa, for at han kunde lære land og folk at kende og engang blive klosteret til nytte. De red sammen gennem egnen, og abbeden nævnede for den unge munk

* Runddans af unge kvinder paa gader og pladser, ja foran kirkerne fandt ofte sted til gejstlighedens store harme. Étienne de Bourbon fortæller to meget afskrækkende exempler (Lecoy de la Marche: Anecdotes historiques ... tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon, nr. 185 og 275).

** V. d. Hagen: Gesammtabenteuer, II, nr. 23: Das genselin.

navnene paa alle dyr, som de saa. De kom til en af klosterets bønder (en »meier« ɔ: overbonde eller foged) for at overnatte der, blev vel modtagne og fik plads ved ilden.

I stuen bondens hustru god
Og hendes unge datter stod;
Hun var saa velskabt og saa sød,
Kun atten aar og hvid og rød.
Abbeden bad dem sidde ned,
Og denne tale godt de led.
Mens nu hos gæsterne de sad,
Den unge munk abbeden bad:
»Paa disse væsner blide
Gad gærne navn jeg vide.«
Saaledes svaret falder:
»Min søn, man gæs dem kalder.«
»Nej tænk! er gæs saa nette?
Hvem kunde sligt vel gætte?
Hvorfor har vi dog ingen gæs?
De kunde sagtens gaa paa græs
Paa klostrets eng.« En latter
Fra værtens unge datter
Og fra hans hustru nu der lød.
De syntes, at han var saa sød,
Og kunde derfor ej forstaa,
Hvorledes det dog kunde gaa,
At kvindens navn han kendte ej.
De til abbeden vendte sig:
»Er han ved sine fulde fem?«
De spurgte. Han forklared dem,
Hvorledes dér han kommen var,
Som eder nys fortalt jeg har,
Hvordan hans barndoms dage gik.
Da pigen det at høre fik
Af hr. abbedens egen mund,
Saa tænkte hun i samme stund:
»Hvor er han smuk, den unge mand!
Hvis jeg det saadan mage kan,
Endnu i nat det prøves maa,

Om han paa lejet vil forstaa
At handle smukt med kvinder«*.
I ham behag hun finder;
Men med sin plan hun tier
Og ganske stille bier,
Til det er tid i seng at gaa.
Ej værten vil tilbage staa:
»Man rede skal, som de er vant,
Til begge,« og hans datter fandt,
At hendes fader havde ret;
Abbeden fik en seng saa net
Langt borte fra den unge mand:
»Saadan,« hun sagde, »herren kan
Des bedre sove; ro han faar.«
Det efter hendes vilje gaar.
    Da herrene sig havde lagt,
Blev strax der ro i huset bragt:
Paa værtens bud i seng man maa,
Saa begge herrer fred kan faa.
Men munken ingen hvile nød;
Han idelig sin hjærne brød
Med hvert et navn, han havde lært;
At huske alle faldt ham svært.
Den unge pige sover ej,
Og mange tanker gør hun sig:
Hvordan skal sagen gribes an,
At hun sin higen stille kan?
    Nu ned fra lejet pigen steg
Og uden mindste larm sig sneg
Til sengen hen, hvor munken laa.
Saa snart som denne hende saa,
Han udbrød strax i hast: »Hvem der?« —
»Den lille unge gaas er her**.
Af kulde led jeg ilde;
Jeg gærne, herre, vilde

* wie man diu wîp
An dem bette handeln sol.

** Ich bin'z, daz junge genselîn.

Jer bede, at af kærlighed*
I lod mig komme til jer ned.
Den frost jeg ikke taale kan.«
Enfoldig var den unge mand,
Lod hende plads paa lejet faa;
Af kærlighed han handled saá.
Men da hun ned i sengen kom,
Den unge mand, saa uskyldsfrom,
Det allermindste aned ej
Om, hvad man kalder elskovsleg**;
Dog vidste hun lidt mer besked
Og bragte med behændighed
Ret snart saa vidt sin kære skat,
At han paa samme leg tog fat;
Sin gaaselil betjente
Vor munk med flid og mente,
At større lyst han aldrig nød.
De dyrked denne sport saa sød,
Indtil den unge pige
Saa nattens mørke vige.
Hun sagde da, mens op hun sprang:
»Hvis sligt I ønsker end engang,
Med alt saa tavs som graven vær,
Hvad mellem os er hændet her!
Fik hr. abbeden nys derom,
Det meget ilde os bekom;
Der vented os den bitre død.«
Hun munken strængelig forbød
At røbe nattens skjulte lyst;
Han gemte ordet i sit bryst.

Da munken kort efter kom hjem til klosteret med abbeden, morede han klosterfolkene med at fortælle om sin rejse, men tav

* in der minne, en formel, der i reglen betyder »af kristenkærlighed, barmhjærtighed«, men naturligvis her er dobbelttydig.

** dô enkund (ↄ: kannte nicht) der selbe junge man
weder wênik noch vil,
daz man heizet bettespil.

klogeligt stille med sit eventyr med »den unge gaas«. Før Jul befalede abbeden kokken og kældermesteren at sørge godt for munkenes forplejning i denne tid, da de maatte synge og læse saa meget. Da raadede den unge munk ham til ogsaa at give hver broder en gaas. Abbeden satte ham haardt i rette, fordi de jo slet ikke maatte spise kød. Paa abbedens bud maatte han gaa bort, men medens han fjærnede sig, sagde han:

»Jeg siger, hvordan det end mig gaar:
Aa, hvem der havde en gaas hos sig!
Thi noget vænere ved jeg ej.
En gaas og en gæsling med friskt, ungt blod
Maa sikkert være en spise god«*.

Abbeden tog ham nu til side og befalede ham alvorligt at sige, hvorfor han havde saa stor lyst til gæs. Da skriftede den unge mand alt. Abbeden paalagde ham vel en bod, men indrømmede, at skylden var hans egen, og fortalte ham, at han havde hvilet hos en kvinde. — Løgn og bedrag gavner aldrig. For nu at slutte, er der i Drahov to eller tre munke, der kender kvinder bedre; dem raader jeg til at skaffe sig deres abbeds gunst.

V. d. Hagen mener, at Drahov er det samme som det rige Benediktinerkloster Strahov i Prag, hvor dengang tysk sprog og digtekunst dyrkedes under beskyttelse af kong Ottokar og hans søn Wenzel II (sml. ovenfor s. 42 og 160). »Das genselin« har for øvrigt en mærkelig lighed med flere indiske former, hvor der ligeledes optræder en ung, foretagsom skønjomfru, der forfører en naiv og from ung mand. Den middelhøjtyske digters skælmske og fixe lille fortælling indtager en smuk plads blandt de mange dels kvikke og yndefulde, dels letfærdige og djærve facetier fra middelalderen og nyere tider paa Fransk, Tysk og Italiensk, der handler om naive og uskyldigt-uvidende unge mænd og piger i erotiske situationer**.

---

* Denne kannibalisme er højst uheldig; thi saa naiv kan munken ikke være, at han vil spise sin »gaaselil«. Digteren har undladt at ændre dette fra hans kilde laante træk, som jo ogsaa er forandret i Hervieux's version. At det ikke har været just den bestemte form, vi kender fra Wright, som digteren har benyttet, viser de mange ting, munken skal lære at kende.

** F. ex. det grove, men morsomme fabliau Du sot chevalier (Montaiglon: Fabliaux I, nr. XX); Der swanger münch (V. d. Hagen.

Et kort digt af en langt senere fransk forfatter Martin Franc (c. 1450) frembyder ligesom det middelhøjtyske megen lighed med den latinske fortæling om den unge eneboer: En novice har aldrig set kvinder, er ganske uskyldig og kender saa lidt til verden, at hans ledsager kan bilde ham ind, at de smukke damer, som de møder paa vejene, er gæs og gæslinger. Men man kan ikke bedrage naturen: Han bevarer saa stærkt et indtryk af dem, at han intet kan spise; saa forelsket er han bleven. Da munkene spørger, hvad han grunder paa, svarer han, at han gærne vil se gæssene*. Det lille digt er indsat som exempel paa kærlighedens magt i et større værk (Le Champion des Dames), i hvilket digteren afviser de hadefulde angreb paa kvinderne i Roseromanen. Til exemplet knytter han følgende slutning: »Ligesom jeg holder dig for blind uden sol, planeter eller klart lys, saaledes har manden hverken glæde eller fryd uden kvinderne, der er lyset og grundvolden for alle goder«. Tanken er altsaa ganske som hos Boccaccio.

II, nr. 24); Decam. III, 10: Djævelen i Helvede med parallelen Des tiuvels âhte (V. d. Hagen II, nr. 28); det fixe og nydelige digt Daz heselîn (V. d. Hagen II, nr. 21), der i en meget forvrænget og forgrovet skikkelse gaar igen hos Evald Tang Kristensen: Danske Skæmtesagn, 1. Samling 1900, s. 117, en bog, der indeholder adskillige, højst interessante paralleler; det beslægtede, ganske yndefulde Der sperwære (V. d. Hagen, II, nr. 22) med det tilsvarende, men grovere fabliau De la grue (Barbazan-Méon IV, 250), der blev efterlignet i det 18. aarh. af Imbert: Le marché rompu (Oeuvres choisies, T. II, p. 305); La Fontaine: Comment l'esprit vient aux filles (Moland. T. IV, p. 156) og mange, mange andre.

* Les Poètes François depuis le XIII siècle jusqu'à Malherbe. A Paris 1824. T. II, p. 234. Udførligere i Oeuvres de La Fontaine. Nouv. édit. par H. Regnier, T. V, p. 3 ff.

II.

NYERE, ISÆR DRAMATISKE BEARBEJDELSER.

En af La Fontaines galante versificerede fortællinger, »Trylleskaalen« (La coupe enchantée; i to former, Molands udgave, T. III, p. 256 ff. og IV, p. 37 ff.), har følgende indhold:

Den unge Damon elsker sin hustru Caliste. Den skønne, trolddomskyndige Nérie vil friste ham til utroskab, men han er fast. Hun foreslaar ham da at prøve sin hustrus troskab, og han er taabelig nok til at gaa ind derpaa. Hun gnider hans haandled med en vædske, der gør ham ganske lig Eraste, der længe har sukket forgæves efter Caliste. I denne skikkelse gaar han til sin hustru, er galant og elskværdig og tilbyder hende til sidst et skrin med et herligt smykke (i sidste version en stor sum penge!). Det hjælper; men nu giver han sig til kende og overvælder hende med bebrejdelser; men fra nu af bliver hun koket. Nérie giver ham derpaa en trylleskaal: drikker man af den uden at spilde, er hustruen tro; spilder man, er man hanrej. Damon bruger denne skaal med stor iver, og til sidst spilder han. Saa indespærrer han sin stakkels hustru, men lover hende omsider friheden, hvis skaalen kan vise ham saa mange hanrejer, at de kunde udgøre en hel armé. Damon prøver nu skaalen paa sine gæster, og de bedragne ægtemænds tal voxer kolossalt. Til sidst opfordrer han Renaud, Karl den Stores neveu, til at drikke; men denne er en fornuftig mand og afslaar det med gode og vise grunde. Saa faar Caliste sin frihed igen*.

Den 16. juli 1688 opførtes paa Théâtre-Français for første gang en lille énakts prosakomedie med titlen »Trylleskaalen« (La

*La Fontaine har efterlignet Ariosto's Orlando furioso (canto XLII, str. 70 — canto XLIII, str. 57); her flygter den krænkede hustru efter mandens dumme og raa experiment til en adelsmand, der længe har sukket forgæves efter hende, og ægtemanden har nu kun den magre trøst at lade de rejsende, der drager forbi, drikke af skaalen. Ariosto har taget sit æmne fra fortællingen om Cephalus og Procris i Ovids Metamorphoser VII, 694 ff. Maaske er motivet oprindelig orientalsk (buddhistisk?); se Kleinere Schriften von Reinhold Köhler. Herausgeg. von Johannes Bolte, II. Bd., 1900, s. 471 ff.

coupe enchantée)*, der er en sammenarbejdelse af La Fontaines fortælling af samme navn og »Broder Philips gæs« (Les oies de frère Philippe). Det lille stykke er ret ubetydeligt, men ganske kvikt og vandt en del bifald; det blev atter opført 1888. La Fontaine skal have haft nogen del i arbejdet, men i den første udgave 1710 udkom komedien under Champmeslé's navn, og 1735 blev den optaget blandt denne skribents samlede værker; han maa altsaa betragtes som hovedforfatteren. Indholdet er i korthed følgende:

Adelsmanden Anselme, der af en Araber har faaet en trylleskaal med samme egenskaber som i La Fontaines og Ariostos fortællinger, har behandlet sin hustru paa lignende maade og med samme resultat som der. Harmfuld over denne selvforskyldte ulykke trækker han sig tilbage til et ensomt slot med sin lille søn Lélie og opdrager ham, uden at han faar nogen anelse om kvinders existens, ja han lærer ikke engang at læse. Hans hovmester og gaardens folk har strix ordre til at holde alle kvinder borte, medens faderen gør flittig brug af trylleskaalen og til sin tarvelige trøst (ligesom hos Ariosto) konstaterer, at han har talrige lidelsesfæller. Imidlertid kommer en smuk ung pige, Lucinde, der er flygtet fra sit hjem for at undgaa et forhadt ægteskab, til Anselmes slot, ledsaget af den unge kvikke forpagterkone Perrette, der følger hende af medlidenhed. Skønt gaardens mandlige Kerberus'er, forpagteren Bertrand og Lélie's hovmester, tordner og galer over deres farlige nærhed, lader de sig dog formilde af de unge kvinders skønhed og tillader dem at blive, hvis de vil holde sig i skjul. Imidlertid volder Lélie sin fader og hovmesteren store bekymringer ved sine uklare længsler, stadige spørgsmaal og aabent udtalte overbevisning om, at man skjuler en mængde for ham. I denne stemning faar han pludselig øje paa Lucinde og Perrette, som han antager for to smukke drenge i usædvanlig dragt, og nu udvikler der sig en graciøs og kvik dialog mellem den naive yngling og de skælmske unge kvinder, der dog afbrydes ved den forskrækkede hovmesters mellemkomst. Imidlertid kommer Perrettes mand, den brave forpagter Thibaut, for at opsøge sin kone, og Lucindes fader og svigerfader in spe for at indfange hende. De to værdige landadelsmænd er i heftigt skænderi om den rette maade at be-

* Oeuvres de J. de La Fontaine. Nouv. édit. par M. Henri Regnier. T. VII, p. 439—495.

handle sin kone paa; den ene menes at være for mild, den anden for stræng mod sin, og gensidig giver de hinanden skylden for Lucindes flugt. Anselme lader dem drikke af trylleskaalen, og det viser sig, at begge, baade den strænge og den milde, er hanrejer. Nu skal Thibaut drikke; men den flinke unge bonde er klogere end de adelige ægtemænd. Skønt han ingen aarsag har til at tvivle om sin Perrettes troskab, vægrer han sig med gode grunde ved at drikke. Perrette springer nu frem fra sit skjul og falder ham om halsen; Lucinde kommer ogsaa, beder knælende sin fader om tilgivelse og faar den. Anselme har af Thibauts exempel lært, hvor dumt han selv har handlet. Han indser, at naturen har været stærkere end han; han lader de to unge, der alt har vundet hinandens hjærter, blive mand og hustru og lover at knuse trylleskaalen.

Den 6. februar 1725 opførtes »Falken eller Boccaccios gæs« (Le Faucon, ou les Oies de Boccace), en komedie paa prosa i tre akter af Delisle de la Drevetière, paa Théâtre-Italien. Den skal have været en sammenarbejdelse af Decameron V, 9 og fortællingen i indledningen til fjerde giornata; men den findes ikke paa vore bibliotheker.

Den 22. Marts 1740 opførtes for første gang paa Téâtre-Français et nydeligt lille »fespil« (féerie), som gjorde overordentlig lykke. Det var »Oraklet« (L'Oracle), komedie i én akt af Saintfoix*, som vi allerede tidligere (s. 146) har stiftet et flygtigt bekendtskab med. Motivet er her vendt om: Det er ikke længere en ungersvend, der aldrig har set kvinder, men en ung pige, der aldrig har set mænd. Indholdet er følgende:

Feen Souveraine har ved sin søn Alcindor's fødsel spurgt oraklet om hans skæbne og faaet det svar, at hendes søn trues af store ulykker, men vil undgaa dem og blive lykkelig, hvis han kan gøre sig elsket af en ung prinsesse, der anser ham for døv, stum og ufølsom. Derfor har moderen bortført en prinsesse, der fødtes samme dag som Alcindor, og opdraget hende i den forestilling, at hun og feen er de eneste tænkende væsner. Da handlingen begynder, er Alcindor og Lucinde**, den unge prinsesse, lige voxne; hvorledes feen har hindret dem i at se hinanden i hele deres

* Oeuvres de Théâtre de M. de Saintfoix. Nouvelle édition. T. I. A Paris 1762, p. 1—45.

** Muligvis har Saintfoix taget dette navn fra Champneslé's komedie.

barndom, omtales ikke; det er en af stykkets svagheder. Alcindor har imidlertid nu fundet Lucinde sovende og kysset hendes haand, men strax fjærnet sig, da hun lod til at ville vaagne; det volder hans moder stor vanskelighed at berolige den fyrige yngling, der er ganske betaget af den unge piges dejlighed; men da han hører om oraklet, er han villig til at spille den rolle, moderen paalægger ham. Lucinde har alligevel mærket, at nogen har kysset hendes haand, og føler hele sit væsen forandret; hun er drømmende, urolig og fuld af uklare længsler; hun har desuden nylig set et fuglepar synge og kærtegne hinanden, hvilket har givet hende meget at tænke paa. Feen søger at forklare hende, at fuglene kun er mekaniske kunstværker ligesom statuerne, som hun ved sin tryllemagt kan faa til at bevæge sig, ja endog danse og musicere. Hun formoder, at det er en mand, der har kysset Lucindes haand, men han er vist bleven bange, da hun vaagnede, og løbet bort. Lucinde ønsker at vide, hvad mænd er for nogle, og nu forklarer feen, at de ogsaa er en slags mekaniske dukker, men ganske vist meget fuldendte. Hun er endog villig til at indfange det exemplar, som har kysset Lucinde, og som rimeligvis endnu er i nærheden; et øjeblik efter kommer hun tilbage med Alcindor, der nu skal give rollen som automat. Lucinde bliver henrykt over dette nye legetøj: »Han er jo lige saa stor som jeg! Hvor han ser paa mig! Hans øjne er blide og yndefulde! . . . Han maa have et navn. Hvad skal vi kalde ham?« — Feen: »Som du vil.« — Lucinde: »Charmant.« — Feen opfordrer Lucinde til foreløbig at forlade hr. Charmant for sammen med hende at iagttage et interessant himmelfænomen; men dette frister ikke den unge dame. Feen fjærner sig da med den forsikring, at denne grille nok vil fortage sig som saa mange andre.

Lucinde (der ser feen gaa). — Hun gaar; saa meget des bedre! Hendes nærværelse generede mig; hendes sind er undertiden stemt i en tone, der keder mig frygteligt.

(Hun betragter Alcindor.) Hvor hans haar er smukt! Hvor han bærer hovedet godt! Hans skabning er fuldendt. Det forekommer mig, at mit hjærte endelig finder, hvad det søgte, og hvad uklare tanker for længst har ladet mig skimte.

(Hun efteraber feen:) Denne grille vil fortage sig som saa mange andre.

(Hun nærmer sig Alcindor.) Nej, Charmant, jeg vil altid holde af dig. En grille! Hvilket udtryk! Skulde man ikke tro, at det

endnu kun var nogle fugle, der optog mig? Aa, hvilken forskel! Jeg mærker det godt.

(Hun tager en taburet og sætter sig.) Kom, Charmant! . . . Han kommer! Han lægger sig paa knæ foran mig! Aa! det er altfor elskværdigt.

(Medens Alcindor knæler foran hende, betragter hun ham ømt, binder et meget langt baand om hans hals og vikler resten om sin arm.)

Jeg hører støj; skulde det allerede være Souveraine?

(Hun staar op og løber i den retning, hvor hun tror at høre støjen, idet hun holder Alcindor tøjret ved baandet.)

Hun kommer ikke; jeg tog fejl. Hun er optaget at af iagttage sit fænomen. Gid hun maa blive der, indtil jeg selv henter hende!

(Hun tager en anden taburet, stiller den ved siden af sin og giver Alcindor tegn til, at han skal sætte sig.)

Han vil ikke sætte sig! Han lægger sig atter paa knæ foran mig! . . . Charmant. Ja, du er charmant. Jeg har givet dig dit rette navn . . . Du henriver mig. . . . Du fortryller mig. . . . Ak! den fornøjelse, jeg føler ved at se paa ham, forvirrer min forstand; jeg taler til ham, som om han kunde høre mig og svare mig . . . Jeg finder behag i denne illusion . . . jeg ved næsten ikke, hvor jeg er . . . jeg sukker . . . en sød uro betager mine sanser og udbreder en hemmelig glæde i mit hjærte . . . en forvirring, en sødme, jeg aldrig før har kendt . . . Giv mig haanden, Charmant!

(Hun vil have ham til at staa op og kommer derved til at lægge haanden paa hans hjærte.)

Nej dog! hans hjærte banker ligesom mit!

A l c i n d o r (afsides). — Jeg holder det ikke ud længere; denne situation er altfor farlig for en elsker.

Heldigvis kommer feen tilbage i dette kritiske øjeblik. Lucinde beder hende om at gøre Charmant levende; men dette erklærer feen for en umulighed. Endelig mener hun at kunne strække sig saa vidt, at hun lader ham gentage stumper af sange, der fremsiges for ham. Lucinde er henrykt; men det koster feen stor møje at bræmse sin søn, der snart ikke kan mestre sig længere. Nu skal Lucinde selv prøve:

L u c i n d e. — Lad os nu se, Charmant, om du kan udtale mit navn rigtigt. Lucinde.

A l c i n d o r. — Lucinde.

L u c i n d e. — Min kære Lucinde.

Alcindor. — Min kære Lucinde.

Lucinde. — Jeg elsker dig.

Alcindor (befrier sig fra feen, der endnu synes at ville standse ham, og kaster sig paa knæ for Lucinde). — Ja, jeg elsker dig, jeg tilbeder dig! Ord kan ikke udtrykke min kærlighed. Lucinde . . . min dejlige Lucinde! . . . Hvor meget har jeg ikke at sige dig, og dog kan jeg kun tusinde gange gentage: Jeg elsker dig.

Lucinde. — Aa! han taler ganske alene! Det dér er ikke sange.

Feen forsøger endnu at holde igen, men Alcindor erklærer, at oraklet er opfyldt, da Lucinde elsker ham. Den forundrede unge pige sættes hurtigt ind i sagen og er lyksalig. Under fløjters, tamburiners og violiners klang kommer »Glædernes fe« med følge og synger til slutning en smuk lille sang.

Saintfoix har i dette lille stykke meget sindrigt og nydeligt sammenarbejdet det gamle motiv med det vel kendte eventyrtræk, i hvilket en i dyreskikkelse hensat kongesøn opnaar befrielse fra forhexelsen ved en ung piges kærlighed, her forandret til, at fortryllelsen (automatfixionen) kun er fingeret. Trods sine svagheder staar det i ynde og skildringen af de unges elskovslængsel langt over Champmeslés noget tørre komedie. Medens Lélie ikke engang har lært at læse, har feen derimod beskæftiget Lucinde med »filosofi« og astronomiske studier i hendes opvæxt, hvilket turde være en omdannelse af den religiøse undervisning, broder Philip har givet sin i ensomhed opdragne søn.

Saintfoix' drama synes at have inspireret den berømte schweiziske idyldigter Salomon Gessner til det henrivende prosadigt »Der erste Schiffer«, der udkom 1762*, og som man har kaldet »hans fineste og sindrigeste digtning«. Ogsaa her er det en ung pige, der er opvoxet i ensomhed og fortæres af nagende længsler; heller ikke fuglenes elskovsleg og haandkysset mangler. Men ellers er Gessners digtning et aldeles selvstændigt og ganske originalt arbejde, præget af tysk dybde og inderlighed:

I en forfærdelig stormnat er et forbjærg, hvor en mand med hustru og barn har deres bolig, blevet løsrevet fra det faste land. Paa den saaledes opstaaede lille ø opdrager Semira efter sin mands

* Se bl. a. Sal. Gessners Schriften. Zürich 1810, II. Bd., s. 233 ff.

død sin lille datter Melida, der voxer op til en henrivende ungmø. Snart begynder hun at føle uklare længsler, medens moderen græmmer sig ved tanken om, hvad der skal blive af den ensomme pige, naar hun selv er død. Melida stirrer tit over mod den fjærne kyst, der netop kan skimtes i horisonten. For ikke at vække forhaabninger hos hende, der aldrig kan opfyldes, har moderen omhyggelig skjult andre menneskers tilværelse for hende; men den unge pige kan ikke fatte, at d e skulde være de eneste menneskelige væsner; hun aner, at der er andre hinsides havet, og henfalder ofte til tungsind. Hun ser planterne voxe og dyrene formere sig, og navnlig iagttager hun fuglenes elskovsliv; hun ser dem bygge rede, lægge æg og udruge dem, opfostre de smaa og lære dem at flyve, og hun fatter ikke, hvorfor en tilsvarende lykke er nægtet hende. Med disse og lignende spørgsmaal plager hun moderen, der i sin kvide søger at undvige med udflugter, som datteren har svært ved at bøje sig for. Imidlertid lever der en herlig yngling paa fastlandet lige overfor Melidas ø. Han har af sin fader hørt om den frygtelige stormflod og om den lille pige, der allerede som barn tegnede til at blive en vidunderlig skønhed. Hans længsler søger ud til den fjærne ø; Amor viser ham Melida i drømme og lader en af ælde udhulet træstamme drive i land. Den omdanner ynglingen med tænksomt snille til et simpelt fartøj, det første i verden, og ledet af Amor og ført af Zephyrvindene lander han endelig paa øen, ser overalt spor af ordnende, flittige hænder og nærmer sig hytten, i hvilken Melida sidder hos sin moder i dybt tungsind og beklager sig over sin ensomme lod. Hvorfor har hun, et menneske, ingen fæller, medens dog alle dyr har deres? Da træder ynglingen ind; kvinderne anser ham for en gud, nedstegen fra Olympen, men da det gaar op for dem, at han er en dødelig som de, er glæden ubeskrivelig. Ynglingen genkender i Melida pigen, han har set i drømme; han kysser hendes haand, hvilket volder hende en fryd, hun aldrig før har kendt. »Altsaa (sagde Melida) er der hist ovre hinsides havet en anden kyst og andre beboere; det har jeg altid formodet, og min moder har altid dulgt det for mig. Men du gaar dog aldrig mere i din udhulede træstamme tilbage til hin kyst? Aa, bliv hos mig, vær ene og alene min! Det bæres mig for, at jeg ikke vilde kunne udholde det, hvis du elskede andre legekammerater lige saa højt som mig. Men sig mig: Du synes mig ikke helt at være, hvad jeg er; om din hage voxer der fine dun, som jeg

ikke har.« »Det kommer af, at jeg er en mand (svarede ynglingen), og du en pige.« »En mand! (sagde Melida). Det er sælsomt; og dog kunde jeg ikke elske dig højere, selv om du ogsaa helt var min lige. Aa, hvor meget har dog min moder skjult for mig!«

Den 15. juni 1818 opførtes paa Théâtre des Variétés en énaktsvaudeville, »Broder Philips volière« (La Volière de frère Philippe) af Scribe, Delestre-Poirson og Mélesville, der atter afgav stoffet til en ballet: »Volièren eller Boccaccios fugle« (La Volière, ou les Oiseaux de Boccace) af Scribe og Thérèse Essler, der blev opført paa Operaen*; men da vore bibliotheker her svigter mig, kan jeg aldeles intet oplyse om disse stykker.

Man har ogsaa** sammenlignet Edmond About's aandrige og vittige énaktskomedie »En prinses opdragelse« (L'éducation d'un prince)*** med vort motiv. Dette stykke er imidlertid bygget over en, som det synes, historisk anekdote, som hertugen af Saint-Simon fortæller i sine tilføjelser til Journal du Marquis de Dangeau (en hofdagbog fra Ludvig d. 14des tid). Paris 1854, T. III, p. 127: Den ret bedrøvelige helt i denne anekdote† er Ludvig d. 14des søn, Monseigneur eller »den store dauphin«, der er bleven saa »sædelig rent« opdraget, at han er aldeles naiv og »uskyldig« paa sin bryllupsdag og intet begriber, skønt baade hans hovmester og kongen selv gør deres bedste for at oplyse ham. Til sidst overtager en endnu smuk 35aarig marschalinde opgaven, og nu lykkes undervisningen til fuldkommen tilfredshed. Edmond About har behandlet dette kildne æmne med overordentligt vid og ynde; den uheldige bryllupsnat mellem den sympathetiske og forelskede, men aldeles »uskyldige« unge prins og den noget mere vidende, men henrivende, fine og taktfulde unge brud er baade morsomt og nydeligt skildret; marschalinden er erstattet med en intelligent bonde, der synger en smuk elskovssang, som udretter, hvad de dumme og sjofelt tænkende opdragere og kongen selv ikke har

* Regniers La Fontaineudgave. T. V, p. 8 f.
** Regnier, anf. sted, p. 9.
*** Théâtre impossible par Edmond About. Paris 1862, p. 213—298.
† Den minder om de s. 207, note ** omtalte facetier.

ævnet. En direkte udløber af det gamle motiv har vi altsaa næppe her, skønt det er muligt, at forfatteren stundom har haft det i tankerne, især i den kap. IV nedenfor behandlede form*.

III.

»DET ER EN GED«.

Den spanske »El Libro de los Enxemplos« (Exemplernes bog), forfattet af Clemente Sánchez de Vercial (f. c. 1370, d. c. 1426), har som nr. 231 følgende fortælling:

Man siger, at en dag sad to eremitter i deres celle og saa ud ad et vindue. Da bemærkede de, at der gik en kvinde forbi, vel klædt og vel prydet. Og den ene af dem, som aldrig havde set nogen kvinde, spurgte den anden, hvad det var for noget. Han sagde, at det var en ged; andre fortæller, at han svarede, at det var Djævelens øje. Men saa stor elskov fattede han til hende, at han om aftenen intet kunde spise; og da hans kammerat spurgte ham, hvorfor han intet spiste, svarede han, at han havde saa stor medynk (piedad)** med den ged, at han ikke kunde spise. Hvis han havde lukket sine øjnes vinduer, saa vilde døden ikke være kommen ind i hans hus.

Ligesom de andre fortællinger i samlingen indledes denne med en latinsk sentens og to rimede spanske linier. Sentensen lyder: »Mulieris facies ventus urens«; versene lyder i oversættelse: »Kvin-

* If. Joh. Bolte (Montanus' Schwankbücher, s. 612 f.) er det gamle motiv benyttet i en scene i Calderons drama »En esta vida todo es verdad y todo mentira«, der atter er indført af Dryden og Davenant i deres bearbejdelse af Shakespeares »Stormen«. Bolte henviser til H. Grimm: »15 essays, n. f. 1875«; men denne bog findes ikke paa vore bibliotheker.

** Hvorfor »medynk«? Skulde ordet ikke kunne betyde det samme som pitié paa Gammelfransk: »ømhed og kærlighed«? Se Anatole France: Vie de Jeanne d'Arc, I, p. 50.

dens aasyn er brændende luft; det brænder hjærtet ved at lægge elskov deri.«

Fortællingsamlingen, hvortil denne historie hører, bestaar af 395 stykker i det haandskrift, der er benyttet til udgaven af 1860. Senere har man fundet endnu 72 fortællinger. Forfatteren synes at have hentet sit stof mange steder fra. Samlingen er alfabetisk ordnet og maaske en oversættelse af et latinsk skrift »Alphabeta exemplorum«*.

Den spanske fortælling stemmer meget nøje med en version fra det 14. aarh.'s første halvdel, der udgør nr. 44 i en gammelitaliensk exempelsamling**. Ordene er næsten ganske de samme; dog mangler benævnelsen »Djævelens øje«. Exemplet skal illustrere et udsagn af den hellige Augustinus: »Hvis vore øjne vendes mod en kvinde, bør de ikke rettes fast paa hende«***.

Endnu nøjere er overensstemmelsen med en latinsk fortælling: »Om to eneboere og en pyntet kvinde« (Hervieux: Les Fabulistes Latins. T. IV, p. 285, nr. LII), der skal have Englænderen Odo af Cheriton (første halvdel af det 13. aarh.)† til forfatter. Denne fortælling slutter saaledes: »Hvis han havde lukket sine øjnes vinduer, vilde døden ikke være traadt ind under hans tag. Enhver bør altsaa være Guds tempel og have vinduer af glas, for at han kan holde vellystens regn, forfængelighedens luft og andre indskydelser af de onde engle ude, men give solens straaler, d. v. s. naadens gaver og den frelsende prædikens toner, adgang.«

Den latinske version maa altsaa betragtes som den spanske og italienske fortællings kilde. Vi har utvivlsomt at gøre med en udløber af historien om »ynglingen, der aldrig havde set kvinder«, men i en overmaade spinkel og udvandet skikkelse. Hvad benævnelsen ged angaar, kan en af de følgende versioner maaske give os for-

* Disse oplysninger og oversættelsen skylder jeg den fortræffelige kender af spansk litteratur, Dr. phil. E. Gigas.

** J. Ulrich: Recueil d'exemples en ancien Italien (Romania, XIII, 1884, p. 27—59).

*** Sml. Oldenberg: Buddha, s. 167: »Hvorledes skal vi, herre,« saaledes spørger Ânanda mesteren, »optræde overfor en kvinde?« »I skal undgaa at se hende, Ânanda.« osv.

† Se Hervieux's afhandling, anf. værk, T. IV. I reglen kaldes manden Odo af Shirton. Navnet er højst usikkert. Efter en lang undersøgelse bestemmer Hervieux sig for Cheriton i Kent.

klaringen. Tendensen er saa asketisk og livsfjendsk som muligt, en diametral modsætning til den lære, Boccaccio og Martin Franc drog af fortællingen. Det sete afhænger jo af øjnene, der ser, og ikke mindst i middelalderen, de mest absolute modsætningers tid.

IV.

»DJÆVLENE, SOM FORFØRER MENNESKENE«.

Som Decameronens forløber paa novellelitteraturens omraade betegner man gærne den saakaldte »Lille novellebog« (Il Novellino) eller »De gamle noveller« (Novelle antiche), en række, i reglen meget korte fortællinger, snarere anekdoter end noveller, af et meget broget indhold paa et sprog, der har en langt ældre farve end Boccaccios, og i en yderst simpel og kunstløs stil. Trods deres højere ælde er de maaske først blevne samlede mod slutningen af det 14. aarh., og man maa snarere tænke sig flere forfattere eller samlere end en enkelt mand. Haandskrifterne afviger i novellernes orden og tal, og først i de trykte udgaver blev dette præciseret som hundrede, rimeligvis som efterligning af Decameron*. I Guido Biagi's udgave findes hele to indbyrdes ret afvigende former af vor fortælling**, af hvilke aabenbart ingen kan have været Boccaccios kilde. De repræsenterer begge en fra de hidtil behandlede former stærkt afvigende version, især den første, der lyder saaledes:

XVII. Hvorledes kvindernes ynde er mere frydefuld end nogen anden ting i verden. — Der blev

* A. Gaspary: Gesch. der italien. Litteratur. I, 1885, s. 163 ff. Landau: Quellen des Dekameron, s. 164 ff.

** Guido Biagi: Le novelle antiche. Firenze 1880, nr. XVII og CLII. Forskellen mellem Biagi's samling og Il Novellino, Milano 1880 (Sonzogno), der kun omfatter 100 noveller, er meget betydelig.

født en konge en søn. De vise astrologer forudsaa, at hvis det ikke varede ti aar, inden han fik solen at se, vilde han miste synet. Derfor lod kongen ham holde i forvaring, og da de ti aar var forløbne, lod han ham vise verden, himlen, havet, guld og sølv, dyrene og menneskene; blandt de andre ting lod han ham vise skønne kvinder. Ynglingen spurgte, hvem det var, og kongen lod sige til ham, at det var djævle (ch'erano dimoni). Da sagde ynglingen: »Djævlene behager mig over alle andre ting.« Og kongen sagde: »Man kan nok se, hvor sælsom (eller: tyrannisk) en ting kvindeskønhed er.«

Naar kvinderne her betegnes som »djævle« i stedet for »gæs« som tidligere, er det ikke en fri opfindelse af novellisten. Det er et oprindeligt, fra Indien stammende træk, som vi allerede fandt antydet hos Boccaccio (»ti stille! det er noget slemt noget«: elle son mala cosa), og meget tydeligt hos Antonio Cornazano* og i den spanske »Exemplernes bog«, og som vi vil finde i alle herefter behandlede versioner (paa én nær). Om genfortælleren vil have denne betegnelse opfattet som spøg eller lægge en dybere betydning i den, beror paa hans individualitet.

Den anden gamle italienske version har følgende indhold:

CLII. — En fyrste ønsker at erfare, hvorledes kærligheden mellem mand og kvinde fra først af opstaar, og lader derfor sin søn opdrage i ensomhed. Han ser ikke en eneste kvinde, og hans opdragere har bestemt paalæg om aldrig at lade ham ane noget om kvinders tilværelse. Da drengen er næsten voxen, lader faderen ham vise ædelstene, guld og sølv og andre herligheder og derefter »mange smukke kvinder og jomfruer«, og han lader ham sige, at de kaldes djævle fra Helvede (demoni de l'inferno). Det gaar derefter som i de andre versioner. Naturens magt viser sin styrke. Da ynglingen imidlertid elsker alle kvinder uden at have begreb om slægtskabsforhold, underretter faderen ham om, hvem der er hans moder, søstre og frænker, »for at han ikke skulde synde mod gode sæder.«

Denne vilkaarligt ændrede form, i hvilken kongen fra først af har det selvsamme formaal, der ellers viser sig som en naturnød-

* I den henseende hører hans novelle til den her behandlede gruppe.

vendig, men ikke forudset følge, har ikke ringe lighed med Herodots fortælling (II, 2) om de to børn, som kong Psammetich af Ægypten lod opdrage i ensomhed for at høre, hvilket sprog de først vilde tale, og saaledes udfinde, hvilket der var det ældste. Sandsynligvis bestaar der virkelig en forbindelse mellem den gamle græske (eller ægyptiske) og den italienske anekdote, men jeg kan intet oplyse derom.

Den første italienske version er egentlig kun en forkortet gengivelse af en latinsk fortælling om »Kongesønnen, der aldrig havde set kvinder (Wright: Latin Stories, nr. III). Afvigelserne er meget smaa — navnlig er det ikke kongen, men en tjener, der spøgende siger til den unge prins om kvinderne: »Det er djævlene, der forfører menneskene (homines)« —; men den latinske fortæller lægger en mørk og livsfjendsk moral ind i sin historie, bestemt som den sikkert var til at benyttes i en prædiken: »Se« (siger han til sidst), »hvorledes menneskets natur i denne henseende er tilbøjelig til fald, og derfor er det nødvendigt, at de, der vil være afholdende, skyr kvinderne.«

Denne gamle latinske version er ikke meget forskellig fra den italienske i Fiore di Virtù (Dydens Blomst), cap. 39: Della lussuria (ɔ: om vellyst, utugt)*. Her er drengen en søn af kejser Teodosio. Han indesluttes i et taarn (ikke i en hule som i den latinske version) og bliver der, til han er 14 aar (en mere passende alder til at indgive ham sans for kvindelig ynde end ti aar). »Og da han saa var taget ud (af taarnet), lod kejseren ham lære troen paa Gud, idet han fortalte ham, at der var et Paradis og et Helvede, hvorhen Djævelen fører de folk, der handler ilde«. Derpaa lærer man ham navnene paa andre væsner og ting. »Da han spurgte om navnet paa kvinderne, var der en, der for at gøre løjer svarede ham: »De hedder djævle, thi de fører menneskene (gli uomini) til Helvede«. Og da dette var sket, spurgte kejseren, hvad der havde behaget ham mest af det, som han havde hørt og set. Og ynglingen svarede: »Disse djævle, der fører menneskene (gli uomini) til Helvede, behager mig mere end nogetsomhelst andet, som jeg har set«. Og dog vidste han allerede, hvad Helvede er, og at Djævelen er noget meget slemt«.

* Findes som nr. 22 i Zambrini's Libro di novelle antiche. Bologna 1868 (Scelta di curiosità litterarie. Dispensa 93.).

Man mærker tydeligt den asketiske bearbejder, der (formodentlig paavirket af den i kap. I behandlede form) har foretaget det fromme indskud om undervisningen i religion og de dertil svarende helligt forargede slutningsord. Fortællingen har til modstykke en historie »om dyden og kyskheden«, i hvilken en af en adelsmand efterstræbt nonne borer sine øjne ud (sml. ovenfor s. 96 f. note **, nr. 188). Den skal ogsaa være optaget i »Vite dei Santi Padri« (af Domenico Cavalca. Parte III, c. 133), hvor den uden al tvivl ligeledes har en asketisk tendens. Men bogen findes ikke paa vore bibliotheker. Den franske dominikaner Étienne de Bourbon (d. 1261) skal have vor fortælling i sin exempelsamling (fol. 338), men den er ikke optaget i Lecoy de la Marche's for øvrigt saa fortræffelige udvalg. Hans Sachs' bearbejdelser: »Die schönen deuffel« og »Des königs son mit den teufeln« har jeg desværre ikke kunnet finde i de udgaver, der stod til min raadighed. Utvivlsomt findes der endnu flere baade yngre og ældre versioner*.

V.

»BARLAAM OG JOASAPH« OG VERSIONEN I DENNE ROMAN.

Meget nær beslægtet med den i forrige kapitel behandlede form eller i grunden ganske den samme er den eneste version af vor fortælling, der ad paaviselig litterær vej er naaet til Europa. Den tilbagelagde sin vandring som en del af en yderst asketisk religiøs

* Jeg har fundet følgende henvisninger: Pierre de Limoges: Vitæ patrum 4, 5, 7 (Migne, Patrologia lat.); Matthæi Pâris., monachi albanensis, Historia major (Zürich 1589, in fol.), p. 173; Lecoy: L'esprit de nos aieux, nr. 33 (ikke paa vore bibliotheker); Heures perdues de R. D. M., cavalier français (ikke paa vore bibliotheker). I Gower's Confessio amantis, ed. by Dr. R. Pauli, 1857, har jeg ikke kunnet finde fortællingen.

roman, der gjorde umaadelig lykke som opbyggelsesskrift og oversattes paa mangfoldige sprog. Det er den berømte »Barlaams og Joasaphs historie«, hvis hjem man med stor sandsynlighed har søgt i det østlige Iran med dets nordlige naboegne, altsaa omtrent det gamle Baktrien*. Her levede tilhængere af tre store religioner side om side; baade Zoroasters lære, Buddhismen og den nestorianske Kristendom** havde talrige dyrkere i dette land. Engang i det 6. aarh. har da en kristen forfatter under benyttelse af buddhistiske værker udarbejdet denne mærkelige opbyggelsesroman paa Pehlevî, det nypersiske riges officielle sprog. Det oprindelige værk er forsvundet, men dets indhold kan med temmelig stor sikkerhed rekonstrueres efter senere bearbejdelser paa Arabisk. Et kort blik paa denne mærkelige bogs indhold og aand vil være af interesse, inden vi gaar over til at undersøge vor vandrende novelle. Hovedtrækkene i romanen synes at have været følgende:

En mægtig konge i Indien er hengiven til afgudsdyrkelse og forfølger asketerne og alle tilhængere af den sande Gud. Det eneste, der forstyrrer hans lykke, er hans barnløshed. Imidlertid drømmer hans fornemste gemalinde, at en hvid elefant stiger ned fra luften og nærmer sig hende, indtil den staar over hendes legeme,

* Dette kapitel er for en væsentlig del bygget over: Barlaam und Joasaph. Eine bibliographisch-literaturgeschichtliche Studie von Ernst Kuhn, 1893 (Abhandlungen der philos.-philol. Cl. der kgl. bayerischen Akad. der Wiss. XX. Bd. München 1897). Sml. Carl Koch: »Kristendom og Buddhisme« i Dansk Tidsskrift, 1900, s. 649 ff. Desværre har jeg ikke kunnet benytte Joseph Jacobs: Barlaam and Josaphat, London 1896, da denne bog ikke findes paa vore biblioteker. Allerede 1860 undersøgte Liebrecht sagen og paaviste i en ypperlig afhandling de slaaende overensstemmelser mellem den kristne roman og den buddhistiske tradition (Zur Volkskunde, s. 441 ff.)

** Nestorius, patriark i Konstantinopel, havde i aaret 428 fremsat den lære, at Maria med urette kaldtes »Gudemoder« (Theótokos), fordi hun kun paa menneskelig vis var Christi moder (Christótokos). En forbitret kirkestrid, ledsaget af infame intriger, pøbelexcesser og voldshandlinger, rejste sig i anledning af disse to ord. Den svage kejser Theodosius, der først havde staaet paa Nestorius' side, slog til sidst haanden af ham og lod ham afsætte og forvise til den store oase i Ægypten, hvor han døde 440. Hans lære bredte sig imidlertid ved ivrig missionsvirksomhed til det indre Asien. (Gregorovius. Athenaïs, 1882, s. 128 ff. Fr. Nielsen: Kirkehistorie, 1900, Bd. I, s. 375 ff. og s. 380 ff.).

uden at den dog gør hende nogen skade. Drømmetyderne forkynder kongen, at der skal fødes ham en søn. Denne søn fødes virkelig og faar navnet Yûdâsaf. Astrologerne spaar, at han skal overgaa alle sine forfædre i berømmelse; kun én vover at forkynde, at han skal antage den sande tro. Derfor lader hans fader paa et afsidesliggende sted et prægtigt palads opføre, i hvilket prinsen skal voxe op i paalidelige omgivelser, der værner ham mod ethvert ubehageligt indtryk, uden at han hører et ord om døden eller den sande religion. Prinsen voxer til og begynder at føle, at han holdes fjærnt fra verden. Da han endelig af sin fader opnaar tilladelse til at foretage udflugter i omegnen, ser han efter hverandre en blind og en spedalsk, en olding og en død mand og erfarer af sine ledsagere, at dette er menneskenes almindelige lod. Han spørger sin opdrager, om ingen kan give ham trøst, og henvises af denne til asketerne, som kongen dels har brændt, dels udjaget af landet. Kort efter kommer den fromme asket Balauhar forklædt som købmand til prinsens hof og faar adgang til ham under det paaskud, at han vil vise ham en vidunderlig ædelsten. Yûdâsaf modtager ham glad. Balauhar begynder nu at oplyse prinsen om verdens forkrænkelighed i modsætning til det hinsidige eller evigheden og illustrerer sin prædiken med en række (ogsaa fra mange andre kilder kendte) lignelser, deriblandt den berømte parabel om menneskelivet (sml. s. 96 f., note **, nr. 205). Kongesønnen lytter med henrykkelse til asketens livsfornægtende lære og beslutter aldeles at forsage verden og dens usle, forfængelige glæder. Saaledes vedbliver Balauhar at undervise Yûdâsaf i fire maaneder, indtil endelig prinsens fornemste opdrager fatter mistanke, opdager sammenhængen og efter en haard sjælekamp meddeler kongen sagen; men da er Balauhar draget bort. Efter samraad med kongen paatager astrologen Râkis sig ved trolddom Balauhars skikkelse og lader sig føre fangen til byen. Det er nu aftalen, at han skal lade sig overvinde i en offentlig disputation om den af asketen forkyndte læres sandhed, hvorefter kongen haaber, at Yûdâsaf ogsaa vil opgive sin tro. Men prinsen erfarer sagens virkelige sammenhæng af en af sin faders raadsherrer, »der kendte sandheden og troede paa den«. To lidenskabeligt bevægede samtaler mellem kongen og hans søn fører ikke til noget resultat. Den til disputationen bestemte dag kommer. Jûdâsaf truer den falske Balauhar med, at han med egen haand vil udrive hans hjærte og tunge og kaste hans lig for hundene, hvis han har løjet for ham.

Disse trusler bevæger Râkis til imod forventning at forsvare den sande tro med al mulig energi; han vinder en glimrende sejr, hvorpaa han virkelig omvender sig. Kongen begynder nu at vakle i sin hedningetro. — Troldmanden Theudas raader nu kongen til at daare prinsen ved hjælp af kvindeskønhed og fortæller ved denne lejlighed historien om kongesønnen, der aldrig havde set kvinder. Kongen følger raadet og giver Yûdâsaf 4000 (!) skønne jomfruer til tjenerinder og ledsagerinder. Den smukkeste af dem er en kongedatter. Prinsen bliver virkelig forelsket i hende og omvender hende til den sande tro, og hun fortæller ham, at to astrologer ved hendes fødsel har spaaet, at hun ikke skal dø, før hun har tjent en konge, ægtet en konge og født en konge. »Da fandt Satan adgang til hans legeme, og hun blev svanger ved ham.« Yûdâsaf føler anger og søger tilflugt i bønnen. Da henrykkes han i drømme til Paradis, og hine kvinder forekommer ham nu hæsligere end hunde og svin*. Da han vaagner af sin drøm, finder han alle pigerne jamrende omkring sig; thi de har anset ham for død. Men da han ser dem, gyser han for deres hæslighed. Da hans fader kongen iler til, omvender prinsen ham til troen paa den sande Gud, og kongen sender alle kvinderne bort undtagen den ene, som Yûdâsaf har besvangret. Troldmanden iler forbitret til, men ogsaa han maa sluttelig omvende sig til al-Budd's (ɔ: Buddha's!) tro. Ikke længe efter forlader Yûdâsaf paa en engels bud sit palads hemmeligt om natten. Han rider bort, kun ledsaget af sin vezir, der forgæves bønfalder ham om ikke at indlade sig paa asketlivets møjsommeligheder. Til sidst maa veziren vende om; prinsen overgiver ham sin hest, sit bælte og en kostbar ædelsten, han bærer paa sit hoved, og byder ham mælde kongen, at hans søn har forsaget den forgængelige verdens forfængelighed. Yûdâsaf fortsætter sin vej ud i ørkenen. »Og han saa et stort træ ved en bæk; vandet var usædvanlig klart, og træet saa herligt, at han aldrig før havde set dets mage; paa dets grene voxede frugter, og da han plukkede en af dem, syntes den ham sødere end alverdens frugter, og paa træet samledes talløse fugle. Og han sammenlignede træet med de lærdomme, han havde modtaget, kilden med visdommen og erkendelsen

* Sml. The Jâtaka. Vol. II, transl. by Rouse. Cambridge 1895, nr. 182 og den hertil svarende fortælling hos Chavannes, anf. værk, nr. 409. Tendensen er ganske den samme.

og fuglene med menneskene, der fra nær og fjærn vilde samle sig om ham for at erfare vejen til frelsen«. — Derefter prædiker Yûdâsaf og vinder mangfoldige for den sande tro baade rundt i landet og ved et besøg i sin fædreneby. Hans fader dør og bliver begravet efter asketernes ritus. Hele staden omvender sig, og 3000 personer bliver munke og nonner. Yûdâsaf indsætter nu sin onkel til konge, og efter ham følger senere Yûdâsafs søn. Snart efter dør Yûdâsaf efter at have meddelt sin yndlingselelv sin sidste villie, at han skal holde Guds bud og sørge for hans begravelse.

Saaledes er i hovedtrækkene romanens indhold efter Kuhns adskilligt udførligere fremstilling. Noget absolut kristent indtryk gør kun den livsfornægtende aand, og selv denne har ikke syntes senere kristne bearbejdere stærkt nok fremhævet. Der er megen tale om »den sande tro« eller »lære« og »den sande Gud«; men den kristne dogmatik omtales ikke med et ord, og ikke engang Christi navn forekommer. Derimod nævnes Buddha (al-Budd) et par gange, hvilket enten kan skyldes en buddhistisk interpolator eller en uagtsomhed hos bearbejderen. Kuhn oplyser intet om dette ejendommelige forhold. Jeg tillader mig derfor den nærliggende formodning, at de arabiske og vel altsaa muhammedanske bearbejdere vel har bevaret bogens indhold med temmelig stor troskab, men fjærnet alt specielt kristeligt.

Yûdâsaf- og Balauhar-romanens buddhistiske oprindelse er aldeles øjensynlig. Dronningens drøm om elefanten, der stiger ned til hende fra luften, minder ganske om Buddha's moder Mâyâ's drøm: Hun ser Bodhisattva (den fremtidige Buddha) komme i skikkelse af en herlig hvid elefant; tre gange vandrer den om hendes leje, banker paa hendes højre side og træder derpaa ind i hendes legeme*. Ogsaa Buddha's fader søgte ifølge traditionen at holde ham borte fra synet af verdens elendighed ved at lade ham bo i vidunderlige paladser sammen med skønne kvinder og en ung hustru i herlighed og glæde; men paa udflugter i stadens omegn saa han en hjælpeløs olding, en syg og en død og mistede fra nu af al tilbøjelighed til verdens lyst. Ædelstenen, som Balauhar vil give ham, og som viser sig at være et symbol paa læren om »den sande tro«, minder om de

* Ernst Windisch: Buddha's Geburt und die Lehre von der Seelenwanderung (Abhandl. der philol.-hist. Kl. der Kgl. Sächs. Gesell. der Wiss. 26. Bd. Leipzig 1909), s. 154 f.

tre buddhistiske »juveler«: Buddha, læren og menigheden. Ogsaa fortællingen om de forføreriske unge kvinder og Yûdâsafs afsky for dem efter sin drøm genfindes i den buddhistiske tradition (sml. ovenfor s. 75). Som Yûdâsaf har en søn med den skønne kongedatter, saaledes har Buddha avlet Râhula med sin unge hustru, men han forlader begge om natten uden at tage afsked, bestiger sin hest og rider ud i hjemløsheden. Træet med de herlige frugter er Bodhi-træet, under hvilket Bodhisattva vandt sandhedens erkendelse, blev til en Buddha*. Vi har altsaa i den gamle roman en ikke meget ændret biografi af Buddha, saaledes som den fortaltes i den buddhistiske tradition**. Den væsentligste ændring er, at Buddha's person er bleven fordoblet i asketen Balauhar, en fordobling, der var nødvendig for den ikke-indiske bearbejder, da han som tilhænger af en »aabenbaret« religion ikke kunde indrømme muligheden af den sande indsigts erhvervelse ved egen kraft og intelligens.

Endnu i det 6. aarh. maa man antage, at romanen er bleven oversat paa Syrisk, paa hvilket sprog der har existeret en rig litteratur, hvis hjem dog ikke var det egentlige Syrien, men Edessa og Mesopotamien. Vi kan her minde om den tidligere (s. 83) omtalte oversættelse af Pancatantra paa Syrisk, der falder omtrent paa samme tid. Den syriske bearbejdelse er forsvunden, men den har været kilden til den georgiske og græske oversættelse. Den sidste, som vi for korthedś skyld kan kalde »Barlaams og Joasaphs historie«, blev foretaget af munken Johannes i den hellige Saba's kloster c. 600. Den gaar gærne under en noget tidligere levende kirkefader Johannes af Damaskus' navn, hvilket nu anses for fejlagtigt. At Balauhar er blevet til Barlaam, skyldes if. Kuhn paavirkning af et tilsvarende martyrnavn, medens Joasaph synes at skyldes en skrivefejl for Jodasaph. Den græske oversættelse er if. Kuhn en selvstændig, med overlegen aand og viden foretaget omarbejdelse, i hvilken dog theologiske udviklinger indtager en altfor uforholdsmæssig plads. Af de ikke faa forandringer, dette har medført, skal jeg kun berøre følgende: Blandt de skønne jomfruer, som kongen, hvis navn her er Abenner (Ἀβεννήρ, udtalt Avennir), efter Theudas' raad giver prinsen til selskab, er ogsaa en fangen

* Se nærmere Kuhns afhandling og Oldenberg: Buddha, s. 97 ff.

** En Kandjurfortælling hos Schiefner (Mélanges asiatiques, VII, s. 773 ff) og dens variant hos Chavannes, nr. 38 frembyder ogsaa en svag lighed.

kongedatter af en ganske overordentlig skønhed. Men den fromme munk kunde ikke tillade, at Joasaph dog denne ene gang viste sig som et normalt menneske. Han lader ham sejrrigt modstaa ogsaa denne henrivende unge jomfrus fristelser, hvorefter hans aand under søvnen af to frygtelige væsner føres til de saliges og de fordømtes opholdssteder, altsaa en meget væsentlig udvidelse af den oprindelige text*. Efter god orthodox opskrift maa rædsel nødvendigvis til. Saa hedder det med ægte munkesmagfuldhed: »Og strax da han kom til sig selv, skælvede han over hele legemet, og hans øjne udgød taarer i strømmevis. Men hin udsvævende pige og de andre med al deres yndighed forekom ham nu mere stinkende end skarn og raaddenskab«. Hvor dog hele kirkens rasende, fanatiske had til alt naturligt og legemligt aabenbarer sig i disse kraftudtryk!**.

Den græske »Barlaam og Joasaph« blev gennem oversættelser bekendt i de græsk-katholske lande og skal endnu være overmaade yndet i Rusland. Til Vesteuropa naaede den gennem en latinsk oversættelse, fra hvilken atter de talløse bearbejdelser paa alle vesteuropæiske sprog direkte eller indirekte stammer. Særlig interessant er en ret selvstændig gammelfransk bearbejdelse paa ottestavelsesvers af Gui de Cambrai: Balaham og Josaphas fra begyndelsen af det 13. aarh.***. Den franske digter imødekommer tidens krigerske og ridderlige aand ved at indskyde et langt parti af egen opfindelse, idet han lader kong Avenir efter at have delt riget med sin søn gøre endnu et forsøg paa at overvinde ham i aaben krig; men efter mange kampe, der føres med stor tapperhed fra Josaphas' side, lider kongen til sidst et fuldstændigt nederlag, hvorefter han antager kristendommen. Disputationen (v. 6343 ff.), til hvilken Ovid er bleven meget benyttet, frembyder mange højst kuriøse træk, navnlig det parti, hvor den antike gudelære med stor drastisk kraft, uhyre naivetet og de snurrigste

---

* Paa ganske lignende maade overbydes Jâtaka 182 af den kinesiske bearbejdelse hos Chavannes, nr. 409. Munke ligner hinanden overalt i verden.

** Ogsaa hos buddhistiske munke forekommer udslag af en fuldstændig betændt asketfantasi (lige saa svinsk som Jonathan Swifts i »Strephon and Chloe«). Særlig betegnende er Chavannes, I, p. 271 f. n. — 273 f. o., der netop skildrer Bodhisattva's opvaagnen efter drømmen, altsaa samme situation som ovenfor. Men det er ogsaa en missionærbearbejdelse, der som Johannes søger at overbyde originalen.

*** Gui von Cambrai: Balaham und Josaphas. Hgg. von Carl Appel. Halle 1907.

forvexlinger og misforstaaelser reduceres in absurdum (v. 6928 ff.). Her og mange andre steder har Gui vist stor selvstændighed, og netop disse partier er de interessanteste. Den mislykkede forførelseshistorie med de smukke unge jomfruer skildres meget levende (v. 8558 ff.); til sidst giver de op og siger til hverandre, at den unge mand er forrykt — og en fornuftigt tænkende læser giver dem ganske ret. Det følgende parti med den syriske prinsesse (v. 8708 ff.) er meget udførligt behandlet; denne unge dame prøver næsten udelukkende at vinde prinsen ved fornuftgrunde og citater af Bibelen, der hævder ægteskabets hellighed — i det væsentligste de samme argumenter, der gærne anvendes i middelalderen til forsvar for den gifte stand —, og først da alt dette ikke hjælper, foreslaar hun en illegitim forbindelse; i saa fald har kongen lovet hende hendes rige og arv igen, og hun vil blive kristen. Denne smukke, kloge og lidenskabelige unge pige, der endog et øjeblik i hidsighed beskylder det arme, sjælesyge hængehoved for at nære homosexuelle tilbøjeligheder, siden han vrager den naturlige elskov, er ypperlig skildret; men alt hendes krudt er spildt. For øvrigt er det en ganske sælsom situation: paa den ene side en varmblodig, klarhovedet og energiskpaagaaende skønjomfru og overfor hende et dydsiret, lidenskabsløst mandligt neutrum, den aldeles pathologiske »renheds«-manis værdige repræsentant. De gamle indiske asketer er ganske anderledes mænd end disse kedsommelige kristne specialister i kønsløshed. Hos Inderne er disputationer og theologiske udviklinger ufornødne; de lader sig uden vrøvl besejre af den kvindelige skønheds og yndes magt, faar ganske vist bagefter nogle moralske tømmermænd, men retter sig snart igen, sender den skønne fristerinde venligt bort og tager saa fat paa askesen med fornyet kraft efter dette lille fornøjelige intermezzo. Hos den kristne franske digter derimod kommer prinsen til at vakle lidt, nærmest af medlidenhed; men Paradis- og navnlig Helvedesvisionerne lader ham se den synd, han har været nær ved at begaa, i hele dens grufuldhed (!), og saa er den hellige dyd sikret.

Ogsaa til Norden naaede »Barlaam of Joasaph«. Den blev if. Kuhn oversat paa Oldnorsk af eller for kong Haakon Sverresøns sønnesøn Haakon den yngre (f. 1234, d. 1257) og følger saa nogenlunde den latinske text. Af den oldnorske bearbejdelse existerer en moderne oversættelse paa Dansk med en svag norsk farve: »Barlaam og Josaphat. En religiøs Roman. Oversat fra oldnorsk af H. E. Kinck. Christiania 1852«. Her kan lysthavende stifte bekendt-

skab med dette gamle, vidtberejste opbyggelsesskrift. Hvis de virkelig søger religiøs opbyggelse, kan de muligvis finde den; tager de kun bogen af litterær interesse, er det at formode, at de vil føle læsningen som en trøstesløs og øde ørkenvandring, der kun nu og da oplives af enkelte, ikke særlig frodige oaser. Kincks oversættelse er for øvrigt et godt og fortjenstfuldt arbejde.

I den græske »For sjælen styrkende historie« (Ἱστορία ψυχωφελής)* om Barlaam og Joasaph lyder fortællingen om kongesønnen, der aldrig havde set kvinder, saaledes**:

(Theudas fortæller (p. 268 f.)):

En konge græmmede sig, fordi intet barn af mandligt køn var blevet ham til del; han følte en knugende tynge i sin sjæl og ansaa det for et ikke ringe vanheld. Medens han altsaa befandt sig i denne stemning, fødtes der ham en søn, og herover fyldtes kongens hjærte med glæde. Men de indsigtsfulde blandt lægerne sagde til ham, at hvis denne lille dreng saa solen eller ild i et tidsrum af tolv aar, vilde han ganske blive berøvet synet; thi dette kunde sluttes af hans øjnes beskaffenhed. Da kongen havde hørt dette, siges der, at han lod en lille hulebolig udhugge i en klippe, indelukkede drengen tilligemed dem, der skulde pleje ham, deri og ikke lod ham se nogetsomhelst lysskær, før de tolv aar var forløbne. Efter at de tolv aar var forløbne, lod han drengen komme ud af huset (huleboligen), hvor han aldeles intet havde set af verden. Og kongen bød, at man skulde bringe alle ting hid, hver efter sin art, og vise ham dem, paa ét sted mænd, paa et andet sted kvinder, et sted guld og sølv, andetsteds perler og kostbare stene, straalende og skønne klæder, herlige vogne med gyldentbidslede heste og purpurfarvede tæpper og væbnede mænd staaende paa dem, fremdeles oxehjorder og faareflokke. Og, kort at sige, alt viste de drengen i orden og følge. Da han nu spurgte, hvad hver enkelt af disse ting kaldtes, aabenbarede kongens vaabendragere og drabanter hver tings benævnelse for ham. Mēn da han begærede at vide, hvorledes kvinderne benævnedes, skal kongens sværdbevarer spøgende have

* Udgivet af Boissonade i Anecdota Græca. Vol. IV. Paris 1832.
** Jeg oversætter efter den græske text som den ældste europæiske.

sagt, at de kaldtes dæmoner, som fører menneskene (τοὺς ἀνθρώπους) paa afveje. Men drengens hjærte daaredes af higen efter dem mere end efter alt det øvrige. Da de altsaa efter at have gennemgaaet alt førte ham tilbage til kongen, spurgte kongen, hvad der havde behaget ham (mest) af det, han havde set. »Hvad andet,« svarede drengen, »end hine dæmoner, der fører menneskene paa afveje? Thi intet af, hvad jeg har set i dag, har tændt en kærlighed i min sjæl som den, jeg føler til dem.« Og kongen forbavsedes over drengens ord og saa med undren, hvilket tyranni elskov til kvinder er (οἷον ἐστὶ τυραννικὸν χρῆμα γυναικῶν ἔρως).

Denne fortællings nære slægtskab med de i forrige kapitel behandlede versioner ligger klart for dagen. De synes endog paa den omarbejdede form (Biagi, CLII) nær at stamme næsten umiddelbart fra den som kilde (dog naturligvis ikke i den græske form). Drengens alder, da han kommer ud af klippehulen, er i alle mig bekendte versioner af romanen 10 aar og er det ligeledes i et andet græsk haandskrift. Den vilkaarlige ændring til 12 skyldes formodentlig en følelse af det lidt usandsynlige i, at en 10-aarig dreng allerede skulde drages saa stærkt til kvinder. Fiore di Virtù's forfatter har endog sat hans alder op til 14 aar (se ovenfor s. 221). Slutningsordene, der synes at være buddhistiske*, gentages næsten uden forandring hos Biagi XVII (se s. 220).

Ogsaa de i kap. I og III behandlede versioner har nogle overensstemmelser med fortællingen i romanen: Kvinderne er »noget slemt noget« (mala cosa hos Boccaccio, le male cose hos Antonio Cornazano), »Djævelens redskaber« (Anton. Corn.) eller »Djævelens øje« (Libro de los Enxemplos). Naar kvinden i den sidste version ogsaa kaldes »en ged«, skyldes det muligvis en eller anden form af »Barlaam og Joasaph«. I den norske bearbejdelse (Kinck, s. 234 ff.) læses i hvert fald følgende:

Kongen havde sat mange forstandige unge Mænd til at gjøre ham bekjendt med Navnene paa alle de Ting, som blev førte frem for hans Øine, og de sagde ham nøiagtigen hvert Navn, saaledes som det var. Men dog var der nogle, der for at prøve ham og for Løiers skyld sagde ham nogle Tings Navne anderledes end de

* Liebrecht: Zur Volkskunde, s. 112 f., 459.

vare. Da han saae smukke Geder, spurgte han, hvad det var. Da svarede en ung Tjener ham saalunde: »Det er Kvinder«. Da han kom derhen, hvor der stode Kvinder og Piger i prægtig Dragt, spurgte han, hvad vel det kunde være; og da sagde en af Kongens Vaabendragere i Overgivenhed til ham: »Dette er de Djævle, som svige og forføre Mænd«.

Man kunde derefter spørge, hvorfra benævnelsen »gæs« stammer. Intet kan oplyses herom; men det kunde jo være en vilkaarlig, lunefuld omformning af »djævlene« og skyldes et muntert verdensbarn. Ogsaa den videbegærlige unge mands spørgsmaal og faderens eller abbedens svar hos Boccaccio, Antonio Cornazano og i »Den unge gaas« og opregningen hos den første (se ovenfor s. 197: paladserne, oxerne, hestene, æslerne, pengene) tyder paa en vis forbindelse med eller paavirkning af foreliggende version. Men bortset herfra og fra det for alle versioner fælles træk, at ynglingen aldrig før har set nogen kvinde, er forskellen mellem fortællingen i romanen og de i kap. I og III behandlede saa stor, at den første umuligt kan være de sidstes kilde. Lige saa ringe lighed har den med de oprindelige indiske former, medens disse derimod har flere vigtige træk til fælles med de vesterlandske versioner. Vi nødes altsaa til at antage en anden, maaske mundtlig vandring ved siden af den skriftligt bevidnede. Cosquins theori (Romania XL, p. 417), at ikke en enkelt, men flere former af samme fortælling ofte er vandrede til Europa, bekræftes ogsaa her.

Indespærringen, der aldeles mangler i alle kendte indiske versioner af vor fortælling, er maaske fra romanen gaaet over i Gesta Romanorum (278, appendix 82), hvor en konge ligeledes lader sin lille søn indespærre med hans amme i syv aar uden andet lys end en kærte, da døden ellers er ham vis; men derefter forsvinder al lighed, og fortællingen udspindes videre til det mest sindssvage tøjeri. For øvrigt er det er meget almindeligt eventyrmotiv, at en dreng eller yngling opfostres eller skjules i kortere eller længere tid i et underjordisk rum for at værnes mod en truende fare*. Hvorledes dette motiv er indkommet i vor fortælling, lader sig ikke sige. Muligvis har man i romanens hjemstavn glemt den gode gamle form og

* Se f. ex. Østrup: Contes de Damas, indledning p. 11 og II, p. 49 ff., hvor indespærringen dog aldeles ikke er motiveret. 1001 Nat (Østrup) I, s. 160 ff., (Mardrus), T. I, p. 169 ff.

kun husket, at den unge knøs var blevet opdraget uden at se kvinder, men strax betoges af dem ved det første syn, og at man sagde ham, at de hed dæmoner. Indespærringsmotivet kan da være indført for at forklare drengens uvidenhed. Benævnelsen »dæmoner« er i romanen en spøg, medens den i de indiske og de til dem svarende europæiske versioner anvendes i dyb alvor.

VI.

ABBÂ YOHANNI'S LEVNED.

Et æthiopisk haandskrift paa Nationalbibliotheket i Paris indeholder en overordentlig interessant og i sin art meget smuk helgenbiografi, der viser sig at være en højst ejendommelig version af »ynglingen, der aldrig havde set kvinder«. René Basset, der udgav den 1884 paa originalsproget med fransk oversættelse*, er tilbøjelig til at henlægge affattelsestiden til det 15. aarh.; men han udtaler sig højst reserveret og indrømmer, at der slet ingen beviser findes. Forfatteren er ukendt. Legenden, som jeg har oversat fra Fransk, lyder saaledes:

I Herrens navn, trefoldig i én Gud, ophøjet, skjult, usynlig, flamme, som ikke kan gribes, aand, som man ikke kan berøre, magt, som man ikke kan fatte, konge, som man ikke kan nævne, vor herre ved sin magt, vor fader ved sit valg, den eneste, man beder til, for hvem man kaster sig ned, og som man lovpriser. Ære være ham i evighedernes evigheder! Amen.

* René Basset: Vie d'Abbâ Johanni (Bulletin de correspondance Africaine. Troisième année 1884. Tome II. Alger 1884. P. 433—453). Liebrechts »Anzeige« i Mélusine II, sp. 501 f. har ikke været mig tilgængelig. En ganske kort og aldeles utilfredsstillende indholdsangivelse af legenden findes i Bibliotheca Æthiopica ... von Lazarus Goldschmidt. Leipzig 1893, s. 1.

Vi skriver den hellige og salige Abbâ Yohanni's levned, hans, der var en straalende stjærne i Gheez'ernes land og undergøreren i Dabra 'Asâ. Maatte hans bønner og hans velsignelse være med os! Amen.

Hør, mine brødre, fortællingen om den Herrens mand, den hellige og salige Abbâ Johanni's levned! Der var en høvedsmand i Tambèn, stor og mægtig blandt embedsmændene i denne provins, meget fremragende blandt alle. Han drog i krig med talrige krigsfolk til Nobâ's (Nubiens) og Sâbâ's land og blev der i syv maaneder. Da hans fraværelse trak i langdrag, sagde hans broder til sin svigerinde: »Min broder er langt borte og kommer ikke mere tilbage; han maa altsaa være død. Nu vel!« tilføjede han, »lad os gifte os med hinanden! bliv min hustru!« Hun svarede ham: »Hvorledes vover du at tale til mig paa denne vis? Du er yngre end min mand, og jeg har opdraget dig som min søn. Du har løjet; din broder er ikke død; du vil kun sætte mig paa prøve.« Men han anvendte magt, tog hende med vold og ægtede hende. Hun blev frugtsommelig.

Ved den stund, da hun nedkom med barnet, vendte hendes mand tilbage med anseligt bytte og sammen med ham mange høvedsmænd fra Tegrâi (Tigre), Salamt og Tambèn. Da han traadte ind i sin bolig, fandt han ikke sin hustru i husets indre. »Hvorledes!« sagde han. »Er hun ikke her for at tage imod mig, naar jeg har været langt borte i et fremmed land, og vi har været vidt adskilte fra hinanden?« En af hans tjenere sagde: »Herre, din hustru er syg.« »Hvilken er hendes sygdom?« »Hun har født et barn i dag, den dag du kom.« Opfyldt af vrede opsøgte høvedsmanden hende, ført af tjeneren, og gav sig til at slaa hende.

I Dabra 'Asâ levede der ovenfor en afgrund en eneboer ved navn Abbâ Ammoni, som havde opholdt sig der i tyve aar. En Herrens engel sagde til ham: »Gaa til høvedsmanden i Tambèn's hus! Du vil der finde en sag af betydning, iværksat af din Herre, og du skal der aflægge et sandhedens vidnesbyrd.« »Hvorpaa skal jeg kende høvedsmandens hus?« svarede Abbâ Ammoni. »Har jeg ikke tilbragt tyve aar i ørkenen?« Engelen vedblev: »Skynd dig at stige ned ifølge Herrens bud!« Eneboeren steg ned af bjærget, kom til høvedsmanden i Tambèn's hus og hilste i overensstemmelse med de helliges sædvane. I dette øjeblik slog denne mand sin hustru i vrede og raseri og sagde til hende: »Hvem har

gjort dig til moder?« Hun sagde ikke, at det var hendes mands broder, men da hun gennem døraabningen saa Abbâ Ammoni, tilstod hun: »Ved denne munk har jeg undfanget.« Strax gik høvedsmanden rasende ud og slog voldsomt løs paa munken, thi han elskede sin hustru højt; han greb barnet, som hun just havde bragt til verden, og overgav det til Abbâ Ammoni, idet han sagde: »Tag din søn!« og han indhyllede det i sin kappe. »Giv mig ham!« sagde eneboeren, »han skal være mit barn.«* Og han kaldte ham Abbâ Yohanni.

Han vendte tilbage til sit enebo, idet han tog barnet med sig, gik ind i sin celle og bad til Herren med disse ord: »Hvad skal jeg gøre med dette barn? Alt dette er sket med din villie. Jeg har ingen bryster til at give det die eller næringsmidler til at underholde og opfostre det.« Saa gravede han jorden op mellem gravene**, beklædte gruben med palmeblade, lagde barnet paa dem og dækkede det med en sten, idet han sagde: »Hvis du dør, skal dette være din grav; hvis du lever, vil Frelseren, vor Herre, sørge for dit underhold.« Derpaa vendte han tilbage til sin celle. Den følgende dag gik han tidlig til drengen, og han fandt en ged, der gav ham die; den havde fjærnet stenen og lagt sig hos ham. Munken saa, at barnets øjne var aabne, og han sagde: »Velsignet være Herren, der har vist mig dette under! Lad det ske efter din villie, Herre!« Derpaa vendte han tilbage til sin celle, og i tre aar gav geden Abbâ Yohanni die, som om den var hans moder, og en glente varmede ham. Da han efter denne tids forløb slap sin ammes yver, begav denne sig bort, og eneboeren optog ham i sin celle. Han opfostrede ham, til han blev syv aar gammel, og lærte ham derpaa Davids Psalmer, alle Profeternes og Apostlenes bøger og deres kommentarer.

Da drengen blev tolv aar gammel, gav oldingen sig til at tænke efter. »Det er min søn,« sagde han til sig selv, »og hans undervisning er afsluttet; jeg vil føre ham til biskoppen, for at han kan blive diakon.«*** Han begav sig paa vej med Abbâ Yohanni, og da han havde fjærnet sig lidt fra sin bolig, vandrede han en halv dag til ende. Drengen saa ti kvinder, der bar vand i lerkar; de

* Dette er formodentlig det sandhedens vidnesbyrd, han skal aflægge.
** Uden tvivl afdøde eneboeres grave.
*** Om dette sker, erfarer vi ikke.

var nøgne, og deres bryster hang langt ned. »Fader,« spurgte Abbâ Yohanni, »hvad er det for hemmelighedsfulde væsner, som forfører mennesket* og har fire fødder** og lange haar?« Han havde aldrig før set kvinder. Oldingen gav sig til at overveje: »Se!« sagde han til sig selv, »min søn har aldrig kendt sin moder eller noget, der hører verden til. Hvorfor skal jeg gøre ham bekendt med forskellen, som findes mellem kvinden og manden?« Derpaa henvendte han sig til ham og sagde: »Mit barn, det er urene dæmoner, som fanger sjælen i deres garn. Ser du dem éngang til, saa kast dig i en afgrund.«

I et enebo var der en munk ved navn Abaïdo. Da han hørte tale om Abbâ Ammoni og hans søn, sluttede han sig til dem for at være deres discipel. De boede sammen; Abbâ Ammoni og Abbâ Yohanni afskrev bøger, og Abbâ Abaïdo sørgede for deres føde. De levede saaledes, idet de fastede om dagen og om natten stod ret op som en urokkelig stenpille og mangfoldiggjorde faste og spægelse, indtil Abbâ Ammoni havde naaet en alder af fyrretyve aar*** og Abbâ Yohanni en alder af tyve aar. Den første sagde til sine fæller: »Jeg vender nu tilbage til min Herre; bliv I her og bevar, hvad jeg har lært eder.« Derpaa henvendte han sig til Abbâ Yohanni og sagde: »Min søn, pas vel paa, at de urene dæmoner med det lange haar ikke fører dig i fristelse. Hvis de kommer for at søge efter dig, og du ser nogen, der ligner dem, kast dig saa i denne afgrund; døden er dig bedre end disse dæmoner.« Efter at have talt saaledes døde Abbâ Ammoni. De begravede ham i eneboet. Maatte hans bøn og hans velsignelse være med os og med hans tjener . . . .† i alle evighedernes evigheder! Amen.

Lad os vaagne af slappelsen og søvnen for at fortælle Abbâ Yohanni's levned! Han blev tolv aar i ørkenen efter sin aande-

* Man kunde vente, at Abbâ Ammoni og ikke drengen udtalte disse ord. Hvis de ikke staar paa urette sted, skal de vel antyde, at han føler sig sensuelt paavirket af, hvad han ser.

** Kvinderne gaar formodentlig bøjede med karrene paa ryggen, saa at brysterne hænger ned. Drengen anser dem derfor for fødder.

*** Hvis tallet er rigtigt, maa hans alder være regnet fra det øjeblik, da han blev munk. Ellers maatte han have været eneboer fra fødselen af (han lever 20 aar i eneboet, inden han drager til høvedsmanden, han opdrager sin adoptivsøn i 12 aar og tilbringer derpaa 8 aar i spægelser. i alt 40 aar).

† René Basset: Le nom de l'auteur est resté en blanc.

lige faders død sammen med Abbâ Abaïdo, der tjente ham. Deres bolig var opført ovenfor afgrunden.

Da hans moder havde modtaget kærkomne efterretninger om sin søn, søgte hun oplysning om hans enebo og kom til døren den 5te i maaneden hĕdar. Abbâ Yohanni var alene og sad og skrev. Hun hilste ham tre gange i træk. »Hvem er du?« spurgte den hellige. »En tjenerinde af den Hellige Aand.« Hans sjæl, for hvilken kvinderne var ukendte, blev grebet af mistro; han betragtede hende paa afstand, kastede sin pen, og idet han mindedes sin faders ord, styrtede han sig i afgrundens dyb for den bestyrtede Abbâ Abaïdos øjne. Vinger voxede frem paa hans arme. han kom flyvende til de levendes land — thi den Hellige Aand havde fattet medynk med ham, og engelen Gabriel var med ham —, og han traadte frem for Henok og Elias.*

Da de saa Abbâ Yohanni, udbrød de» Hvem har ført dig, den døde, hid, hvor den dvæler, der ikke dør?« »Det er mig,« svarede Gabriel, »som har ført ham hid paa Guds befaling.« — »Hvorfor har du ført ham hid? Hvilken god gærning har han udført? Jeg Henok har behaget Herren, og jeg har været ham tro, medens alle andre var ulydige mod hans bud. Paa grund heraf har Herren unddraget mig fra dødens aasyn.« Elias den trosivrige sagde paa sin side: »Jeg har været besjælet af iver for Gud blandt alle profeterne; jeg har bevaret min jomfruelighed, og paa grund af min kyskhed har Herren unddraget mig fra dødens aasyn.« Saa tog Gabriel til orde: »Du Henok er født til verden ifølge kødets lov; du er opfostret, og du har levet efter den samme lov med din hustru og din søn som børn i Herrens naade; til sidst er du kommen til de levendes bolig. Denne er født til verden ifølge kødets lov, men han har aldrig vidst det; han har ikke diet sin moders bryst, han er vedblevet at være englene lig, han har ikke kendt forskellen mellem mænd og kvinder, thi hans liv er henrundet blandt ørkenens dyr; da han saa sin moder, styrtede han sig i af-

* Det var en almindelig tro i middelalderen, at Enoch (= Henok) og Elias opholdt sig i Paradis — thi herhen maa det være, at Abbâ Johanni er kommen — til den yderste dom eller til Antichrists komme, hvem de saa skulde træde op imod (Toischer i Wiener-Sitzungsberichte. 97. Bd. 1881, s. 384 ff.)

grunden*, og derfor har Herren givet ham vinger som ørnen, og han er kommen herhen ved den guddommelige naade. Han er til visse mere værd end I: han ligner englene, og han staar over kvindernes børn. I skal dø, naar vor Herre Jesus Christus kommer, I skal modtage i overensstemmelse med, hvad I har givet; han skal ikke mere dø, thi ved at styrte sig i afgrunden har han gjort dødens lov fyldest; vinger voxede ud paa ham midt i afgrundssvælget: saaledes har han opfyldt opstandelsens vilkaar. Herren har ført ham til livets land, hvor han skal betragte den evige hvile; han skal være eders fælle, indtil I dør, men han skal ikke dø. Han har ikke sin lige blandt jordens børn; ingen skal fødes til livet, der kan lignes med ham.«

Da Henok og Elias hørte engelen Gabriels ord, blev de opfyldte af forbavselse og beundring og sagde: »I sandhed, et væsen som han fortjener livets land, lysets land som løn; os har Herren ført hid, skønt vi var uværdige til den guddommelige naade, men denne havde fuldgod ret til denne løn.« Efter at have talt saaledes priste de Herren og levede derefter i forening med den hellige og salige Abbâ Yohanni, og Gabriel steg atter op til himlen.

Denne perle af en helgenlegende, henrivende i al sin barnlige, rørende naivetet og sin komplet forrykte moral, der næsten giver den en egen bizar, pathologisk tiltrækning, frembyder mærkelige overensstemmelser med Boccaccios og Antonio Cornazanos noveller, især med den sidste. Begge steder lever en from mand med sin søn eller adoptivsøn ude i ørkenen, begge steder underviser den gamle den unge i religionens lærdomme, begge steder ser de kvinder paa deres første fælles længere vandring, begge steder indgyder den fromme gamle den unge knøs rædsel for disse farlige dæmoniske væsner. Jeg vover endda at føre sammenligningen videre og mener i Antonios novelle at finde ret tydelige spor af en temmelig blasfemisk parodi af legenden. Efter faderens død

* If. René Basset, p. 438, note 5, er slige udslag af stupid kvinderædsel meget almindelige i den æthiopiske litteratur. Den ved at fortælle om flere eneboere, der har aflagt det løfte ikke mere at se en kvindes ansigt og overholdt det endog overfor deres egen moder. Sml. Aloysius de Gonzaga, der 9 aar gammel aflagde kyskhedsløftet og af ærbødighed aldrig havde set sin moder i ansigtet.

bliver sønnen abbed i et kloster, ligesom Abbâ Yohanni lever under andagt og spægelser i sit enebo sammen med Abbâ Abaïdo. Kvinderne, der kommer til klosteret for at skrifte, har et sidestykke i moderen, der opsøger sønnen i hans enebo. Endelig turde abbedens »indgaaen til Paradis« under den erotiske extase være en fræk spøgefugls parodiske omdigtning af Abbâ Yohanni's mirakuløse flugt paa englevinger fra afgrundssvælget til »de levendes land«. En støtte for denne hypothese finder jeg i Antonios indledning, hvorefter hans novelle foregaar i Øvreægyptens ørkener. Det er derfor næppe uberettiget at formode, at den hviler paa en gammel kristen legende, en af de mangfoldige, der fortaltes om de ægyptiske eneboere, og i hvilke ørkenens dyr ofte optræder tjenende i de hellige mænds selskab. Den kan være kommen til Italien ad litterær vej — meget muligt, at den endnu vil kunne fremdrages —, og intet er rimeligere, end at den ogsaa er vandret mod syd til Æthiopien. Den æthiopiske legende har meget vigtige træk til fælles med det oprindelige indiske sagn, men den er højst forskellig fra fortællingen i »Barlaam og Joasaph«. Ogsaa denne roman blev i aaret 1553 oversat paa Æthiopisk, og René Basset erklærer, at legendens sprog og stil ikke taler imod, at ogsaa den kan være forfattet i det 16. aarh. Jeg holder det dog for ganske udelukket, at Abbâ Yohanni's levned kan have fortællingen i romanen til kilde*; dertil er forskellen altfor stor.

* Fortællingen om »kongesønnen, der aldrig havde set kvinder« mangler i haandskriftet i Paris, men kan næppe have været synderlig forskellig fra den overalt ellers kendte form. At finde overensstemmelse mellem de 12 aar, drengens opdragelse varer i legenden, og de 12 aars indespærring i den græske bearbejdelse, mellem gruben, hvori det spæde barn nedlægges, og klippehulen i romanen, vilde vistnok være en slet anvendt skarpsindighed. Indledningen til vor legende har nogen lighed med Crescentia-legenden (V. d. Hagen: Gesammtab., nr. 7; Étienne de Bourbon, nr. 136 og andre steder), i hvilken en konge i sin fraværelse betror sin gemalinde til sin broders varetægt, der imidlertid misbruger hans tillid. Endnu mere minder den æthiopiske legende om den kuriøse fortælling om den frugtsommelige abbedisse hos Legrand d'Aussy (V, 48; sml. Wright: Latin Stories, nr. 38; Étienne de Bourbon, nr. 135); denne fromme dame, der trods sin strænghed mod sine arme nonner har brudt sit kysk-

VII.

»YNGLINGEN, DER ALDRIG HAVDE SET KVINDER« I SIN OPRINDELIGE INDISKE SKIKKELSE.

Fortællingen om den i ensomhed opdragne ungersvend, hvis vandringer vi nu har fulgt fra Boccaccio op gennem tiderne lige til den æthiopiske udløber af en oldkristelig legende, findes i den oldindiske litteratur i mindst 7 temmelig nærbeslægtede former, hvortil som den ottende kommer en tibetansk bearbejdelse. Føjes hertil mindst to nærbeslægtede sideformer (Jâtaka 523 og Chavannes, nr. 342), Ekaçringasagnet (se ovenfor s. 76 ff.) og Dandins fortælling (ovenfor s. 71 ff.), der begge er rundne fra samme kilde, stiger tallet til mindst 12.* Da den form af sagnet, som findes i den buddistiske Jâtaka, nr. 526 i mange henseender er meget gammel og desuden frembyder adskillige højst karakteristiske træk, meddeles den først efter den engelske oversættelse.**

NAḶINIKÂ-JÂTAKA.

Da en munk længes efter sin fordums hustru, siger Buddha: »I sandhed, broder, hun har voldt dig fortræd. I fortiden skyldtes

hedsløfte, forløses af den hellige jomfru med en søn, som derpaa opdrages af en eremit, ernæres af en hind og sluttelig bliver biskop, medens hans moder efter forløsningen atter bliver »une simple pucelle«. — Maaske er vor legende langt ude beslægtet med den prægtige fortælling i 1001 Nat ved Mardrus, T. XIII, p. 200—214 (det tilsvarende eventyr »Vismanden og hans Fostersøn« i den Thisted-Østrupske oversættelse, IV, s. 108 ff. er stærkt omdannet, flovt og udvandet) og med et parti i »Svanerne« i Dolopathos (ed. Oesterley, p. 75), hvor en gammel filosof ude i den vilde skov underholder syv forladte smaabørn med en hinds mælk.

* Til det følgende er bl. a. benyttet Heinrich Lüders: Die Sage von Ṛṣyaśṛṅga (Nachrichten von der Kgl. Gesellsch. der Wiss. zu Göttingen... aus dem Jahre 1897. S. 87—135).

** The Jâtaka. Vol. V. Translated by Francis 1905. Professor Dines Andersen har med største elskværdighed forklaret mig lange partier, hvor den engelske oversættelse lod mig i stikken, og forbedret steder, der var ukorrekt gengivne.

det hende, at du lod den mystiske betragtning fare og blev styrtet i dybt fordærv.« Og med disse ord fortalte han en fortælling fra fordums tid:

Engang i fordums tid, da Brahmadatta herskede i Benares, blev Bodhisatta født i en rig familie blandt brahmanerne i Nordlandet, og da han var bleven voxen og oplært i alle kunster, valgte han at leve som asket, og efter at have tilegnet sig overnaturlige ævner ved at fordybe sig i mystisk betragtning tog han bolig i Himalaya. Ganske paa samme vis, som er berettet i Alambusâ-fødslen, undfangede en daahind ved ham og bragte en søn til verden, der blev kaldt Isisinga*. Da han var bleven voxen, gav hans fader ham den hellige indvielse og underviste ham i de fremgangsmaader, der førte til mystisk betragtning. I løbet af kort tid opnaaede han ved disse midler overnaturlige ævner og nød extasens lyksalighed i Himalayalandet, og ved at døde sine sanser blev han en vismand (Rishi, Muni) af saa stræng en spægelse, at Sakka's (= Indra's) bolig rystedes af hans dyds kraft. Ved at tænke efter opdagede Sakka grunden hertil, og idet han tænkte: »Jeg vil finde en udvej til at tilintetgøre hans dyd,« hindrede han i et tidsrum af tre aar regnen i at falde i kongeriget Kâsi, og landet blev, som om det var forbrændt, og da ingen sæd vilde voxe og trives, samledes folket under hungersnødens tryk i paladsets gaard og gjorde kongen bebrejdelser. »Eders majestæt,« sagde de, »i tre aar er ingen regn falden fra himlen, og hele kongeriget er afsvedet, og folket lider svarlig; faa regnen til at falde, majestæt!« Kongen paatog sig en moralsk forpligtelse og overholdt en faste, men kunde alligevel ikke

* Alambusâ-Jâtaka, nr. 523: »Nu hændte det, at en daahind dèr, hvor brahmanen lod sit vand, aad græs og drak vand blandet med hans sæd og blev saa forelsket i ham, at den blev svanger.« Den føder en dreng, der ogsaa her faar navnet Isisinga. Da faderen bliver gammel, advarer han ham mod kvinder; snart efter dør han. Sønnen driver askesen saa vidt, at Sakkas bolig ryster. Sakka sender Apsarasen Alambusâ, der daarer Isisinga. De lever tre aar sammen i fryd, som var det en drøm, men derpaa vaagner asketen af sin rus, sender den dejlige fristerinde venligt bort og tager atter med kraft fat paa sin askese. — Denne Jâtaka er stærkt paavirket af Rishyaçringa-legenden. En tilsvarende paa Kinesisk aar 416 e. Chr. oversat version findes hos Chavannes, nr. 342. Fødselshistorien stemmer meget nøje med Ekaçringa-sagnet, ovenfor s. 76.

faa regnen til at falde. Da skete det, at Sakka ved midnatstid traadte ind i kongens værelse, og i det han fyldte det med klarhed, saas han staa midt i luften. Da kongen saa ham, spurgte han: »Hvem er du?« »Jeg er Sakka,« svarede han. »Hvorfor er du kommen?« »Falder der regn i dit rige, majestæt?« »Nej, det regner ikke.« »Ved du, hvorfor det ikke regner?« »Nej, jeg ved det ikke.« »I Himalayalandet, majestæt, lever der en asket ved navn Isisinga, der ved at døde sine sanser har naaet den strængeste spægelse. Stedse, naar det begynder at regne, ser han i raseri op mod himlen, og saa hører regnen op.«* »Hvad skal der da nu gøres?« »Kunde man faa hans dydskraft brudt, vil det regne.« »Men hvem er i stand til at overvinde hans dydskraft?« Din datter Naḷinikâ kan gøre det, majestæt. Kald hende hid og bed hende gaa til det og det sted og gøre brud paa asketens dydskraft.« Da Sakka havde givet kongen denne anvisning, vendte han tilbage til sin egen bolig. Om morgenen raadførte kongen sig med sine hofmænd, lod sin datter kalde og tiltalte hende i den første strofe:

1. Se, mit land er brændt og øde, svundet rigets glans og pragt!
Gaa, Naḷinikâ, du kære, bring brahmanen i min magt!**

Da hun hørte dette, fremsagde hun følgende anden strofe:

2. Ak, hvordan tør sligt jeg vove? Kan ad elefanters sti
I den vilde skov jeg færdes, der hvor ingen staar mig bi?

Saa fremsagde kongen to strofer:

3. Til det land, der frodigt grønnes, datter kær, begiv dig nu!
Paa en sindrig tømret flaade*** derpaa fremad drage du.

4. Fulgt af heste, elefanter, mænd til fods du drage skal
Og med skønheds trolddom rustet hastigt bringe ham til fald.

For at værne om sit rige talte han saaledes med sin datter endog om saadanne ting, der ikke burde omtales i ord, og hun

* Sml. ovenfor s. 77, hvor det virkeligt sker, medens det her kun er et paafund af Sakka.
** Ordret: hent mig brahmanen herhen!
*** Stemmer ikke med den følgende text. Se nedenfor.

laante villigt øre til hans forslag. Efter at han saa havde givet hende alt, hvad hun behøvede, sendte han hende bort med sine ministre. De drog til grænsen, og efter at have slaaet lejr der førte de kongedatteren ad en vej, der var vist dem af nogle skovboere, og ved daggry traadte de ind i Himalaya-landet og kom snart til et sted tæt ved asketens enebo. Just i denne stund havde Bodhisatta ladet sin søn blive tilbage i eneboet og var gaaet ud i skoven for at samle vilde frugter. Skovboerne gik hen i nærheden af eneboet, og idet de stod stille, hvor de kunde se det, viste de det til Nalinikâ og fremsagde to strofer:

5. Paa pisang kendelig, blandt bhurja-træ'r
Se! Isisinga's hytte ligger der.

6. Den ild, der sender røgen hist mod sky,
Er hans, der har som undergører ry.

Og netop i den stund, da Bodhisatta var gaaet til skovs, omringede kongens ministre eneboet og satte vagt ved det; de lod prinsessen forklæde sig som asket, iførte hende en over- og underklædning af smuk bast, smykket med alle slags prydelser, bad hende tage en malet bold, der var bunden til en snor, i haanden og lod hende træde ind paa eneboets grund, medens de selv stod paa vagt udenfor. Saa gik hun indenfor indhegningen, medens hun legede med bolden. I dette øjeblik sad Isisinga paa en bænk ved døren til sin bladehytte, og da han saa hende komme, blev han forskrækket og gik ind og skjulte sig i hytten. Og hun kom hen i nærheden af døren og vedblev at spille bold.*

For at gøre dette punkt endnu klarere fremsagde Mesteren tre strofer:

7. Da nær hun kom, med perler smykt, en mø saa lys og kæk,
I hytten sprang asketen ind og gemte sig af skræk.

* Sml. versene ovenfor s. 65, nr. 6332. En prægtig, livfuld skildring af en boldspillende kongedatter findes i Ḍandins Daçakumâracaritam ... übersetzt von J. J. Meyer. Leipzig 1902, s. 290—293.

8. Og mens hun foran døren løb og spilled bold, den strik,
Hun al sin nøgne dejlighed lod straale for hans blik.

9. Men da han saa den skønnes leg, han ud af hytten fór,
Og mens sit løvskjul han forlod, han taled disse ord:

10. Af hvilket træ er denne frugt, der stedse vejen fandt
Tilbage, herre, til din haand og ingen tid forsvandt?

Saa fortalte hun ham om træet og fremsagde følgende strofe:

11. Paa bjærget Gandhamâdana, mit hjem, til hver en kant
Er mangt et træ med slig en frugt, der stedse vejen fandt
Tilbage, herre, til min haand og ingen tid forsvandt.

Saaledes talede hun falskelig; men han troede hende, og i den formening, at hun var en asket, hilste han hende venligt og fremsagde følgende strofe:

12. Du hellige, kom ind dog, vær saa god!
Og faa lidt mad og vandtvæt til din fod!
Dvæl her en stund og ny i ro med mig
De bær og rødder, jeg kan yde dig!

Da hun saa var kommen ind i løvhytten og satte sig paa træbænken, skilte hendes skønne bastklædning sig ad, og hendes legeme blev blottet; men da bodsøveren aldrig før havde set et kvindelegeme, saa tænkte han ved synet af hende: »Det er jo et saar!« . . . . (Længere vover jeg ikke at gengive originalen her, hvis indhold den engelske oversættelse betegner ved punkter og diskrete antydninger under texten. Nok er det, at den unge pige foregiver, at en bjørn har saaret hende, men at Isisinga har midlerne til at fjærne hendes pine, hvilket hun meget nøjagtigt angiver.)

»Det er vist rigtigt, som han siger,« tænkte han ved sig selv, og da han ikke havde nogen anelse om, at kyskheden gaar til grunde og ævnen til selvfordybelse forsvinder ved samleje, eftersom han aldrig før havde set nogen kvinde og heller ikke havde nogen forestilling om, hvad samleje er, saa plejede han omgang med

hende, der paastod, at det var en lægende kur, og øjeblikkelig svandt hans kyskhed, og selvfordybelsesævnen var forbi, og efter at han saa tre gange havde haft samleje med hende, blev han træt, rev sig løs og fandt vej ned til dammen, hvor han badede sig, og da hans træthed var gaaet over, vendte han tilbage og satte sig ned i løvhytten. Og da han stadig troede, at hun var en asket, spurgte han endnu en gang, hvor hun boede, og fremsagde følgende strofe:

18. Ad hvilken vej kom hid du paa din fod,
Og elsker du dit liv i skov og bjærge?
Er bær og rødder der til næring god,
Og kan du der mod vilde dyr dig værge?

Saa fremsagde Nalinikâ fire strofer:

19. Fra Himalaya med sneens tinder
Strømmer Khemâ nord for dette land;
Her mit skønne enebo man finder
Tæt ved bredden af dens klare vand.

20. Mango, tilak ser man yppigt prange,
Cassja, sâl og blomster fjærnt og nær;
Genlyd klinger trindt af alfers sange.
Her jeg har mit hjem, min herre kær.

21. Her er rødder, her er dadler søde;
Frugt af hver en art man nyde kan;
Liflig duft mig strømmer her i møde;
Mere fagert bo har ingen mand.

22. Her er skønne bær, der herligt smager,
Søde rødder jorden har i gem;
Men hvis jægerskarer didhen drager,
Svart jeg frygter for mit fagre hjem.

Da asketen hørte dette, fremsagde han følgende strofe for at holde hende hen, indtil hans fader vendte tilbage:

23. Min fader gik at samle frugt i skoven.
Alt synker solen, snart han er her atter.
Naar med sin frugthøst han tilbage vender,
Vi til dit enebo vil sammen drage.

Saa tænkte hun: »Denne knøs ved ikke, at jeg er en kvinde, fordi han er bleven opdraget i skoven; men hans fader vil opdage det, lige saa snart han ser mig; han vil spørge mig, hvad jeg har at gøre her, og saa vil han give mig et slag med sin bærestang og knuse mit hoved. Jeg maa være borte, inden han vender tilbage, og formaalet med mit komme er jo allerede fuldbyrdet.« Og idet hun fortalte ham, hvorledes han skulde finde vejen til hendes hus, fremsagde hun atter en strofe:

24. Ak, jeg tør ikke længer hos dig bie;
Men mangen hellig vismand bor ved vejen.
Spørg én af dem, hvad retning du skal følge.
Han sikkert glad dig fører til min bolig.

Da hun saaledes havde udfundet en plan til at undslippe, forlod hun eneboet, og idet hun bad ynglingen, der længselsfuldt saa efter hende, om at blive, hvor han var, vendte hun tilbage til ministrene ad samme vej, ad hvilken hun var kommen, og de tog hende med til deres lejr og naaede Vârânasî (Benares) i flere dagsrejser. Og selvsamme dag blev Sakka saa glad, at han fik regnen til at falde over hele kongeriget. Men aldrig saa snart havde hun forladt asketen Isisinga, før en feber kastede sig over hans legeme, og rystende over hele kroppen gik han ind i sin bladehytte, tog sin bastoverklædning paa og lagde sig ned og stønnede. Om aftenen vendte hans fader tilbage, og da han savnede sin søn, sagde han: »Hvor i alverden er han gaaet hen?« Og han lagde sin bærestang ned og gik ind i hytten, og da han fandt ham liggende der, sagde han: »Hvad fejler du, min kære søn?« Og idet han gned hans ryg, fremsagde han tre strofer:

25. Ej ved er hugget, ild ej tændt, og hvor er vandet? Knøs,
Hvi ligger du den hele dag og synker hen i døs?

26. Indtil i dag var brændet altid kløvet
Og ilden tændt og gryden sat derover,
Mit sæde ordnet, vandet bragt. Til visse
Med flid dit hverv du røgted, ædle yngling.

27. I dag ej ved er kløvet, vand ej hentet
Og ild ej tændt, og kogt er ikke maden;
I dag du ikke budt mig har velkommen.
Hvad har du mistet? Hvorfor er du sorgfuld?

Da han hørte sin faders ord, sagde han for at forklare sagen:

28. En hellig yngling her i dag har været,
En knøs saa smuk og fin med yndigt ansigt,
Ej overvættes høj, ej heller liden;
Hans haar var sort, saa sort, som sort kan være.

29. Glatkindet var han, uden skæg paa hagen;
Saa blank en ædelsten paa halsen bar han,
Paa brystet tvende søde høje svulmed
Som lyse, gyldne, blankt polerte kugler.

30. Hans aasyn var et under, krumme ringe
Paa begge sider ned fra øret hængte;
Fra dem og baandet om hans hoved udgik
Der klare lysglimt, strax naar han sig rørte.

31. End fire smykke bar den skønne yngling
Af farver sort og blaat saa vel som rødt og hvidt*;
Ved hvert et skridt de gav en klang og klirred
Som fugle smaa, der kvidrer, naar det regner.

32. Han intet bælte bar af munja-græsset,
Ej klæder gjort af bark og bast han havde paa**;
Omkring hans lænder hang de skønne smykker
Og straaled som et lynglimt gennem luften*.

* Oversat af professor Dines Andersen.
** Stemmer ikke med prosatexten.

33. De stilkeløse tingester*, som straaled,
Ved bæltestedet under navlen anbragt,
Skønt ingen rørte dem, bestandig klirred.
Af hvilket træ var disse frugter, kære?**

34. Et under var hans hoveds fagre lokker,
Hvis hundred krøller alt med vellugt fyldte;
I midten var de skønne lokker skilte —
O gid som hans mit eget haar var ordnet!

35. Men hændte det, at han de løste lokker
Lod frit i skønheds pragt for vinden bølge,
Vort skovhjem fyldte de med liflig vellugt
Som duft af lotus, gennem luften baaret.

36. Ej mindre under var den skønne sminke —
Hans legem derved helt fra mit sig skilte —;
Den aanded duft, der viden om sig bredte,
Som skoven, naar den springer ud om vaaren.**

37. Sin frugt saa lys og skøn med mange farver
Langt bort fra sig paa jorden ned han kasted,
Men stedse vendte den tilbage til ham;
Jeg gærne frugtens navn af dig erfared.

38. Ej mindre under var hans skønne tænder,
Saa regelmæssig, skær en rad af perler;
Hvor skønt, naar de bag læben kom til syne!
Med dem for vist han aldrig simpel føde nød**.

39. Ej skurrende og barsk, men altid blid og blød
Og dog saa klar og ren og fast hans stemme lød,
En yndig røst, som minded stærkt om kukkersang;
Den gik til hjærtet, og mit sind den helt betvang**.

40. Hans spæde, ikke særlig høje stemme
Til gennemgang af texter ej sig egner;

* Maaske bjælder (D. Andersen). Sml. det s. 63 og versene s. 64 f. n. omtalte bælte.
** Oversat af professor D. Andersen.

Dog ønsker jeg ham snart igen at møde,
Thi nylig har han mig sit venskab skænket*.

42. Med prægtig glans og blændende i skønhed
Som lynilds glimt igennem luften straaled
Hans bløde arme med de fine dun besat;
De runde fingre blussed som koraller*.

43. Hvert lem var glat og frit for lange haar*.
De lange negles spids var purpurfarvet;
Med sine bløde arme fast mig knuged
Den skønne knøs og salig fryd mig volded.

44. Som bomuld hvide straaled klart hans hænder,
Som lyset skinner blankt fra gyldne spejle;
De føltes — o saa blødt, men tændte flammer;
Skønt bort han gik, jeg end ved mindet brænder.

45. Han sikkert ej har baaret aagets** byrde,
Har selv vist ingensinde kløvet brænde,
Ej heller har han fældet træ med øxen,
Thi der var ikke vabler paa hans hænder*.

41***. Ovid dicam de rima tumida per gremium,
Tam lata et longa, folio loti rubræ simillima?
Qua juvenis pulcherrimus supra me varicans
Femoribus amplexus dense me compressit.

46. Det var en bjørn, der havde voldt ham saaret.
Han sagde til mig: »Kære, skaf mig lindring!«
Det gjorde jeg, og derved fik jeg velbehag.
Og derpaa sagde han: »Nu er jeg glad, brahman.«

47. Se lejet af lianer, bragt af lave!
Det vidner om den muntre sport, vi øved.

* Oversat af professor D. Andersen, der har gennemset og godkendt min gengivelse af de øvrige strofer i dette parti.

** Et aag med modvægt, som eneboerne bar over nakken og brugte til at bære en vandspand eller lignende.

*** Jeg har ændret strofernes orden lidt.

Vi derpaa trætte baded os i søen
Og gik igen tilbage til vor hytte.

48. I dag jeg ingen hellig text kan læse,
Og jeg har ingen ild til offer antændt;
Jeg ingen rod og intet bær vil nyde,
Før jeg den fromme yngling atter møder.

49. Min kære fader, sig, — du ved det sikkert —
Hvor denne fromme yngling bor i verden.
O lad paa hastig fod os derhen ile!
Hvis ikke, ved din dør jeg finder døden.

50. Om skove har han talt med fagre blomster
Og fugles sværm, der hele dagen synger.
O lad paa hastig fod os derhen ile!
Hvis ej, jeg ligger her og venter døden.

Da det Ophøjede Væsen hørte knøsen føre en saa meningsløs tale, mærkede han strax, at han havde mistet sin dydskraft ved en kvinde, og for at advare ham fremsagde han sex strofer:

51. Et hjem for vise mænd har længe staaet
Paa denne skovens solbelyste slette;
Hvor gudenymfer* bor og aander færdes,
Slig uro ingen stund du burde føle.

52. Tit mødes venner, tit de skilles atter;
Til egen slægt enhver sig knyttet føler;
Men de er arme stakler kun, der ved ej,
Hvem livet selv og kærlighed de skylder.

53. Ved stadigt samkvem bliver venskab stiftet;
Naar samkvem brydes, venskab er til ende.

54. Hvis du engang igen hin yngling skuer
Og omgaas med ham, som du nylig gjorde,

* Sært nok, at den gamle ikke er bange for gudenymfer (Apsaraser)! De kunde dog være farlige nok.

Da vil din dydskraft ganske lægges øde,
Som floden skyller bort den modne sædmark*.

56. Dæmoner færdes trindt i verden vide
I mangefold forklædning. Vogt dig, kære!
Er vís en mand, med dem han ej bør omgaas;
Thi rører man dem blot, da visner dyden.

Da ynglingen hørte, hvad hans fader havde at fortælle, tænkte han: »Det har været en kvindelig Yakkha**, siger han«, og han blev forskrækket og skød tanken om hende bort fra sig. Saa bad han sin fader om forladelse, idet han sagde: »Tilgiv mig, kære fader! jeg vil ikke forlade dette sted.« Og faderen trøstede ham og sagde: »Kom, min dreng! læg vind paa barmhjærtighed, medlidenhed, medfølelse og sindsro!« Og han forkyndte opnaaelsen af de Fuldendte Tilstande for ham. Og sønnen vandrede i overensstemmelse hermed og fordybede sig atter i mystisk betragtning.

Derefter siger Buddha: »Paa den tid var Nalinikâ den hustru, den frafaldne broder havde i sine ikke-genfødte dage (ɔ: som lægmand), den frafaldne broder var Isisinga, og selv var jeg faderen.«

Kærnen i Jâtaka-fortællingerne er stroferne, de saakaldte gâthâ-er, der er langt ældre end den dem omgivende text. Denne gaar ifølge traditionen tilbage til en singhalesisk text***, der ca. 430 e. Chr. blev oversat af Buddhaghosa paa Pâli. Singhaleseren kan ikke have kendt det gamle sagn nøje, men maa have fortalt det saa godt han kunde efter mundtlig tradition og tillæmpning til de gamle gâthâ'er, hvorved det ikke var udelukket, at han kom i uoverensstemmelse med disse. Dette er ogsaa sket i vor fortælling. De indlagte strofer bærer ifølge Lüders præget af høj ælde, ja det overmaade dristige, folkeligt djærve indhold af gâthâ 13—17, som

* Francis udelader strofe 55, da den kun gentager den foregaaende.

** En gyselig kødædende dæmon, der godt kan antage en skøn kvindes skikkelse.

*** Allerede paa kong Açoka's tid blev Buddhismen bragt til Ceylon (c. 250 f. Chr.), der blev et hovedcentrum for denne lære.

jeg har maattet udelade, ja til dels ogsaa af 41 og 46 gør det ganske umuligt, at disse strofer kan være skrevne af en Buddhist. Sikkert har Indologerne derfor ganske ret, naar de mener, at de poetiske partier i vor fortælling er resterne af en ældgammel, livsglad og djærv folkelig ballade, »der i en usminket form skulde give et exempel paa, hvorledes hellige mænd falder for fristelsen, især naar de er unge og paa unaturlig maade holdes ude fra det naturlige liv. I fremstillingen skinner to formaal frem: dels at skildre kærlighedens skønhed og magt, dels at kaste et fint ironisk skær over dem, der vil stritte imod«*. At Buddhisten har beholdt disse slemme vers, finder sin naturlige forklaring deri, at han i dem saa en god illustration af det kære gamle thema, kvindernes træskhed, falskhed og farlige forførelseskunster. At kongedatteren selv daarer asketen, er et ægte, oprindeligt træk. Men ellers er uoverensstemmelsen mellem gâthâ'erne og prosatexten ret betydelig. Ifølge gâthâ 1 skal Isisinga hentes til kongen, og if. 3 skal kongedatteren benytte en tømmerflaade, naar hun kommer til det frugtbare, af tørken ikke afsvedne land (if. Lüders: »Efter at du er draget med elefanter og vogne til det frugtbare land, rejs saa videre paa en tømmerflaade; rejs saaledes, kære Nalinî«).** Begge træk er oprindelige og findes i andre versioner, hvor den skønne kommer sejlende ned ad floden paa et herligt svømmende enebo, men de stemmer ikke med texten. Ligeledes tyder 19—21 med den lokkende skildring af Nalinikâ's (svømmende) enebo paa, at hun oprindelig har ført asketen til sin fader. Disse strofer indeholder endog if. Lüders en direkte opfordring til ham om at komme derhen, hvilket ikke er tydeligt udtrykt i den engelske oversættelse. Str. 22 indeholder et paaskud (frygt for jægere), som prinsessen bruger til at fjærne sig, inden faderen kommer. De overvejelser, hun anstiller om følgerne af at møde ham, burde derfor allerede være indskudte før 22 i stedet for foran 24, hvor de staar. Man faar egentlig i begyndelsen af prosafortællingen det indtryk, at Isisinga er en mørk og barsk asket, medens han senere og især i gâthâ'erne kun fremtræder som en af en sin fader til »dyd«, afholdenhed og fromhed opdraget, ganske ung og ubefæstet knøs, der viser sig lidet stram i sin bodsstrænghed og

* Saaledes meddeler professor D. Andersen mig velvilligt sin opfattelse. Den stemmer i det hele med Lüders'.

** Den engelske oversættelse (g. 3—4) er her som paa flere steder unøjagtig.

kun i ringe grad synes skikket til at rokke Indras trone. Hans vældige kraft som bodsøver og uhyre, i virkeligheden ganske negative fortjeneste maa altsaa ligesom Abbâ Yohanni's søges deri, at han ingen tanker har næret om kvinder, fordi han ikke anede deres existens.

Jâtaka 477 (Vol. IV. Translated by Rouse) er en kort variant af Nalinikâ-Jâtaka. Her lever Bodhisatta efter sin hustrus død med sin unge søn som asket i Himalaya. En ung pige, der er flygtet fra en røverbande, træffer den unge mand i faderens fraværelse og forfører ham, men gaar derpaa bort af frygt for den gamle askets vrede efter at have bedt knøsen følge efter hende. Der siges ikke udtrykkeligt, at han aldrig før har set kvinder, men det maa vel forudsættes, da han har levet i skoven fra sin spæde barndom af. Saa kommer faderen hjem og finder sønnen opfyldt af længsel efter pigen, men bevæger ham ved fromme asketiske formaninger til at blive i skoven. Nogen lighed med denne Jâtaka har fremdeles nr. 435 og 348.

Den unge asket hedder Isisinga i Jâtaka'en. Ellers hedder han i reglen Rishyaçringa (ɔ: »Gazelhorn«), hvilket legenden sætter i forbindelse med hans overnaturlige fødsel*. I det mægtige episke digt Mahâbhârata fortælles sagnet i III. bog, kap. 110—113. Professor Dines Andersen har med største venlighed meddelt mig en fortrinlig indholdsangivelse, af hvilken jeg benytter følgende:

Den store asket Vibhândaka, der aldrig har udgydt sin sæd, ser engang, medens han bader sig, den dejlige Apsaras Urvaçî, hvilket indvirker saaledes paa ham, at han taber noget af sin sæd i vandet. En tørstig hind kommer til og drikker den tilligemed vandet. Den bliver svanger og føder Rishyaçringa, der har et horn paa hovedet. Paa grund af en brøde, kong Lomapâda af Anga har begaaet, sender Indra ingen regn. En hellig vismand raader da kongen til at lade R. hente, da det saa vil regne. En hetære drager afsted til hans bodsøverskov paa et svømmende, herligt udstyret enebo; hun udsender sin dejlige unge datter, der forfører den med kvinder ganske ukendte unge asket. Derpaa gaar hun og lader ynglingen bedrøvet tilbage. Faderen kommer og bebrejder ham, at han ikke

* I den kinesiske variant (Chavannes, nr. 342) af Alambusâ-Jâtaka (nr. 523) er hans legeme plettet som hindens, der har født ham, hvorfor han faar navnet »Broget-Hjort«.

har udført sine vante pligter; hvad er grunden til hans sorg og forvirring? Da giver R. en poetisk skildring af den dejlige unge bodsøver, der har besøgt ham, en skildring, der ofte svarer saa nøje til stroferne i Nalinikâ-Jâtaka, at den delvis maa være oversat til Sanskrit derfra*. Meget naivt og nydeligt skildrer ungersvenden det ham ganske ukendte kys:

12. Han omfavnede mit legeme, greb fat i mine lokker og bøjede min mund ned, og idet han forenede vore munde, frembragte han en lyd, og det vakte den største fryd hos mig.

Den snilde fristerinde har ikke blot besejret ham ved sin dejlighed, men ogsaa medbragt lækkerier (konfekt), som han anser for mærkelige frugter uden skal eller kærner. Hun har endog delikateret ham med berusende drikke:

15. Den skønne yngling gav mig drikke at drikke, som havde en usædvanlig duft (smag), og da jeg havde drukket, følte jeg større glæde, og det var, som om jorden bevægede sig under mig.

Herpaa svarer Vibhândaka: »Det er Râkshasa'erne (kødædende uhyrer), som altid gaar ud paa at forstyrre bodsøverne og deres ofringer, idet de antager alle slags skikkelser. De drikke, du smagte, var spiritus, der kun nydes af umoralske mennesker.«

Derefter gik V. ud for at søge efter den unge pige, men efter at have søgt hende forgæves i tre dage, vendte han tilbage. Da han saa igen gik til skovs for at samle frugter, kom pigen tilbage for at friste Rishyaçringa; han blev glad og foreslog hende at gaa til hendes enebo, før hans fader kom hjem. Hun fik R. med ud paa fartøjet og sejlede til Lomapâda, som førte den unge mand til sit harem; nu gav det sig til at regne, og kongen gav R. sin datter Çântâ til hustru. For nu at afvende Vibhândaka's vrede, lod han alle veje fylde med kvæg og hyrder og agerdyrkere i masse sætte til at pløje markerne i vid udstrækning, og han befalede dem, at naar den gamle bodsøver kom og spurgte efter sin søn, skulde de sige, at alle disse marker og alt dette kvæg tilhørte Rishyaçringa**. Derved lykkedes det virkelig at formilde den forbitrede gamle asket,

* Dette efter Lüders.

** Dette træk er riml. beslægtet med »den bestøvlede kat«. Sml. Straparola, XI, 1, Basile's Pentamerone, nr. 14 (Gagliuso), Gonzenbach: Sicil. Märchen, nr. 65 (Vom Conte Piro) med Köhlers noter, Perrault: Le maître chat ou le chat botté, Asbjørnsen nr. 29. Samme motiv i en noget anden form hos Chavannes, nr. 171.

inden han kom til Angakongen, hvor han saa sin søn og svigerdatter i deres fyrstelige pragt. Han tillod sønnen at blive der, indtil han havde skaffet slægten en søn, men derefter skulde han vende tilbage til faderens enebo og opfylde de hellige pligter igen. Dette gjorde R., og bagefter vendte han, ledsaget af sin trofaste hustru Çântâ, tilbage til bodsøverskoven.

I det andet store episke digt Râmâyana fortælles Rishyaçringa-sagnet i I. bog, 8—10. sang:

I, 8: Den store kong Daçaratha, som hersker i Koçalalandets herlige hovedstad Ayodhyâ, har til sin bitre sorg ingen sønner og beslutter derfor at anstille et stort hesteoffer, og da han overvejer sagen med sine ministre, fortæller en af disse, Sumantra, en (aabenbart allerede delvis opfyldt) profeti, som han har hørt af vismanden Sanatkumâra, hvorledes Rishi'en Vibhândaka vil faa en søn Rishyaçringa, der skal blive opdraget ude i skoven uden nogensinde at se andre mennesker. Paa den tid vil Anga-kongen Lomapâda paa grund af en forsyndelse blive straffet med langvarig tørke og af sine vismænd faa det raad at hente Rishyaçringa og gifte ham med sin datter Çântâ; saa vil tørken strax ophøre, og Rishyaçringa vil ogsaa skaffe Daçaratha afkom. Ved at høre dette blev Daçaratha glad og bad Sumantra mere udførligt fortælle om R.'s bortførelse.

I,9. Sumantra fortalte nu, hvilken list kong Lomapâda's huspræst fandt paa for at bortføre R.* »Hør konge,« sagde præsten, »hvilket anslag vi har udtænkt, en uskyldig list, som ingen kan

* Râmâyana foreligger i en udmærket smuk engelsk oversættelse: The Rámáyan of Válmíki, translated into English verse by Ralph T. H. Griffith. Vol. I—VII. London 1870 ff. Rishyaçringa-episoden findes i første bind. Da jeg desværre ikke er Indolog, har jeg valgt at gengive den engelske text paa prosa, skønt jeg ved, at en oversættelse af en poetisk oversættelse maa blive en bleg og unøjagtig gengivelse af originalen. Jeg haaber dog, at det maa være lykkedes mig at bevare en lille smule af den poesiens duft, der hviler over Griffith's skønne vers og vel endnu mere maa være til stede i Sanskritoriginalen. Jakob Meyer siger endog i indledningen til sin oversættelse af Daçakumâracaritam: »Kærligheden er næppe nogensinde bleven skildret saa fint og dog saa berusende, saa eventyr-trolddomsinderligt og med en saa ophøjet mystisk idealitet som i den gamle fortælling om Rishyaçringa og Çântâ i Râmâyana.«

dadle. Fjærnt fra verden lever denne eneboers søn i det øde, ensomme vildnis; han aner intet om sansernes lyst og søger kun sin glæde i lidelse og kyskhed, og kvinder har den hellige bodsøver endnu aldrig set. Vi vil hos ham vække de blide lidenskaber, der med uimodstaaelig magt gennemryster menneskenes hjærter, saa at han, draget af stærk og sød trolddom, forlader sin ensomme bolig og kommer til dig. Lad med yderste omhu skibe bygge, der bærer kunstige træer og søde, snildt eftergjorte frugter, og anbring rige, skønne og herlige klæder, blomster og mange fugle under deres løvrige skygge. Paa de saaledes udstyrede skibe skal der staa en skare yndige unge piger, rige paa enhver ynde, der vækker attraa, og med øjne, der brænder af elskovs glød, vel indøvede i sang, leg og dans og ypperligt egnede til at udføre deres hverv med smil og fyrige blikke. Lad dem, klædte i eneboerdragt, begive sig til skovødet og føre ungersvenden, der hidtil har levet som en stræng bodsøver, hid som en villig fange.« Her standsede han, og kongen gav sit samtykke, bevæget ved præstens raad, og alle ministrene drog omsorg for at udføre hans bud. Paa skibe, udrustede med vidunderlig kunst, drog de yndige piger bort, og snart stod de under den vilde, ensomme skovs mørke skygge. Dér fandt de løvhytten, hvor bodsøveren havde sin bolig, og spejdede med ivrige blikke rundt for at opdage eneboerens søn, men skjulte sig dog endnu i slyngplanternes skygge, thi de nærede stor frygt for Vibhândaka. Men da de ved omhyggelig spejden saa, at den gamle hellige mand var langt ude af synsvidde, vovede de sig nær med dristigere skridt for at fængsle den unge eneboers øje. Saa begyndte alle de unge piger lystige og glade at hengive sig til forskellige lege. De kastede den flyvende bold til alle sider under dans og sang og muntre raab og bevægede sig med kranse i de duftende lokker rundt i slyngede krese. Nogle piger sank til jorden, som om de var betagne af elskov, og udførte listelig de dertil svarende bevægelser for atter hurtig at springe op og fortsætte den afbrudte leg. Det var et yndigt syn at se disse fagre piger lege, medens deres duftende klædebon flagrede løst om dem og armbaandenes raslen under deres kaade spring frembragte en liflig klang. Ankelringenes klirren og kokila'ens* sang fyldte stedet med vellyd, som om det var en himmelsk

* Denne fugl, den indiske gøg, er foraarets forbud og spiller samme rolle i den indiske poesi som nattergalen hos os.

stad, hvor guddommelige musikere lod deres toner klinge. Med alle mulige vellystige midler stræbte de at vinde skovboeren og indgyde hans uberørte sjæl blid attraa med deres yndefulde skabning, med brynenes buer, med nik og smil, med daarende blikke og vink med deres lotushænder, med alle mulige fortryllelser, der vækker higen efter ukendt fryd, og som ungersvende forgæves kæmper imod. Da traadte eneboerens søn ud for at skue dette underfulde, for ham saa ukendte syn; thi fra sin fødsels stund lige til hint øjeblik havde han aldrig kastet sine øjne paa kvinder eller menneskenes sønner. Han saa dem med deres smækre midier og lydefri lemmer, iførte mangefarvede klædebon, sødt syngende under deres muntre leg. Nærmere og nærmere kom den unge eneboer og saa ufravendt paa dem under deres lystighed, og stedse stærkere følte han sig drevet til at spørge dem, hvorfra de kom. De mærkede godt, at den unge asket stirrede paa dem med nysgerrige øjne og vild forundring, og sødt lød de langøjede skønjomfruers sang, og højt klang deres glade latter. Saa kom de nærmere og raabte med lidenskabelig smægten: »Hvis søn er du, ungersvend, og hvem er du selv, der saa pludselig er kommen her i vor kres? Hvorfor bor du ganske alene i den vilde skov? Svar os dog, kære! Vi ønsker at kende dig, smukke yngling; kom og fortæl os sandheden, hvis du da vil!«

Han stirrede paa dette syn, han aldrig før havde set, disse fagre piger, og af elskov opstod der hos ham lyst til at nævne sin fader og sin æt: »Min fader,« svarede han» er Kaçyapa's søn, en saare hellig vismand ved navn Vibhândaka; ham skylder jeg livet, og han har givet mig navnet Rishyaçringa. Vor eneboerhytte ligger nær ved dette sted. Kom med derhen, I med det fagre aasyn! Der tilstede I mig, skønne ynglinge, at yde eder velkomst med skyldig hæder!«

De hørte hans tale, samtykkede og gik glade til hans hytte. Under hyttens tag modtog Vibhândaka's søn dem vel med gæstegaver: vand til deres fødder og skovens frugter og rødder til næring. De smilede og talte søde ord, glade over hans gæstevenlighed: »Ogsaa vi har gode frugter i mængde, der voxer paa træerne, som skygger over vor dør. Kom, venlige eneboer! smag hurtigt vor skovs frembringelser og lad dette hellige vand slukke din tørst, du gode bodsøver!« Saaledes talte de og gav ham sød konfekt, formet i lighed med modne frugter, og desuden mange andre lækre sager og sød most af deres rige forraad. Den intet anende eneboer mod-

tog disse ting, der i smag og udseende lignede frugter, thi, fremmede som de var ham, lod han sig skuffe af deres form, da han altid havde levet i det ensomme vildnis. Saa blev skønne arme slyngede om hans hals, og de leende ungmøer klyngede sig til ham, og idet de trykkede ham tættere og tættere til sig, hviskede de ham i øret med søde læber, medens den unge eneboer blidt trykkede deres runde lemmer og svulmende bryster. Den ukendte driks lifligе trolddom og berøringen af de fine unge lemmer stjal sig med uimodstaaelig magt over hans sind og vandt den sødeste sejr over ham. »Men nu har vi hellige pligter at varetage,« sagde de og tog afsked med ynglingen, og af frygt for den gamle hellige mand gjorde de sig rede til at forlade hytten. Med velberegnet list fortalte de ham, hvor deres enebo laa, og ilede saa bort ad vilde stier, for at faderen ikke skulde finde dem der. De flyede og lod ham alene i hytten som et bytte for elskovslængsel, og med et hjærte, der ikke længere var hans eget, drev han bedrøvet omkring. Den gamle hellige mand kom hjem og fandt eneboerknøsen adspredt, kun syslende med én eneste tanke i sit af freden forladte sind. »Hvorfor, min søn,« raabte han, »hilser du mig ikke ærbødigt, som du plejer? Hvorfor ser jeg dig nedsunken i tankernes malstrøm? En bodsøver bør aldrig vise saa sorgfulde og sælsomme miner. Forklar mig hurtigt aarsagen til denne forandring, mit kære barn!« Paa disse spørgsmaal svarede Rishyaçringa saaledes: »Fader, nogle mennesker med dejlige øjne har været her for at besøge os. De slyngede deres bløde arme om min hals og berørte mig med deres fine bryster, der svulmede paa en vidunderlig maade, idet de omfavnede mig fast og tæt. De sang yndige og henrivende vexelsange, og de legede vidunderligt med bevægelser af øjne og bryn.«* »Min søn,« sagde faderen, »d e t e r R â k s h a s a'e r, der saaledes strejfer om, hvor hellige eneboere dvæler, for at bringe forstyrrelse i deres fredelige hjem og tilintetgøre deres strænge bodsøvelser. Du maa aldrig sætte din lid til dem, min kære dreng; de søger kun at bedrage dig og higer kun efter at volde fordærv.« Efter saaledes at have advaret ham mod hans fjender tilbragte han den nat hjemme, men da solen stod op næste morgen, begav han sig bort til skoven.

Men Rishyaçringa ilede bort med raske fjed og skyndte sig til det sted, hvor han havde set hine gæster med den henrivende skabning og de yndige ansigter. Da de i lang afstand saa den hellige

* Disse linier efter professor D. Andersen.

Vibhândaka's søn ile hen imod dem, skyndte de sig at gaa den unge eneboer i møde, hilste ham med smil og raabte: »Aa, kom dog, kære herre! se vort yndige hjem, som vi fortalte dig om! Der vil vi vise dig den skyldige ære og derpaa hurtigt føre dig til dit hjem.« Glad over de venlige ord, de talte, fulgte han skønjomfruerne, hvorhen de førte ham. Og da nu denne brahman af høj fortjeneste rettede sine skridt sammen med sine ledsagerinder, blev regn i strømme sendt ned fra himlen til fryd for hele jorden. —

Resten, der ikke er meget afvigende fra Mahâbhârata-versionen, kan gengives i al korthed: Imidlertid kommer Vibhândaka træt og udmattet hjem fra skoven og søger forgæves efter sin søn. Han finder ham ikke hjemme i nærheden af eneboet, og skønt han er træt, begiver han sig afsted for at søge efter ham. Han kommer omsider til en landsby, spørger, hvem den tilhører, og faar at vide, at den hører til Lomapâda's rige, og at kongen har skænket den til Ṛishyaçringa. Da ser vismanden i aanden, hvorledes det hele er gaaet til, og vandrer glad hjem; men R. var imidlertid paa det vidunderlige skib bleven ført til Lomapâda's hovedstad, og kongen, der af det indtraadte regnvejr forstod, at listen var lykkedes, var draget ham i møde med store ærebevisninger. R. fik derefter Lomapâda's datter Çântâ til ægte og levede lykkeligt med hende.

I, 10. Sumantra fortæller videre om Sanatkumâra's profeti: Af Ikshvâku's slægt skal der opstaa en from konge, D a ç a r a t h a, som vil slutte venskab med Angafolkets konge Lomapâda. Daçaratha vil faa en datter, Ç â n t â, som han paa den barnløse Lomapâda's bøn vil skænke denne til adoptivdatter. Hende vil saa Lomapâda bortgifte med Ṛishyaçringa. Kong Daçaratha vil da anmode denne R. om bistand til sit store offer, som vil lykkes, og han vil siden faa fire sønner*. — Daçaratha følger Sumantra's opfordring, drager til sin kære ven Lomapâda og fører med de største æresbevisninger Ṛishyaçringa og Çântâ til Ayodhyâ.

De følgende sange skildrer de store ofringer, der virkelig skaffer Daçaratha fire herlige sønner, alle inkarnationer af Vishnu; den ypperste er R â m a, der har halvdelen af Vishnu's væsen, den herlige helt, der tilligemed sin ædle hustru S î t â er hovedpersonerne i Râmâyana.

* Dette efter professor D. Andersens indholdsangivelse.

I de mythologisk-theologiske digte Purâna'erne, der tilhører en langt senere tid end de episke digte*, findes to versioner af Rishyaçringa-sagnet, af hvilke den ene i formen staar Mahâbhârata meget nær (Lüders, s. 94—103), medens den anden, hvad R.'s vidunderlige fødsel angaar, stemmer ret nøje med Mahâbhârata, medens resten gaar tilbage til Râmâyana's version (Lüders, s. 107 f.).

De brahmanske versioner (de episke digte og Purâna'erne) stemmer indbyrdes overens i fødselshistorien (paa Râmâyana nær, der udelader den). Dette sikkert oprindelige træk kunde ikke tilstedes i den buddhistiske Jâtaka, hvor faderens rolle tilfaldt Bodhisatta, hvis værdighed som tilkommende Buddha mindre godt lod sig forene med Apsaras-hændelsen. Dette bevirkede den karakteristiske omdannelse, der redder den hellige mands dyd, en omdannelse, der til dels ordret er gaaet over i den tibetanske version (Lüders s. 110 ff.). I Ekaçringa-legenden (ovenfor s. 76) bevirker hjortenes parring det samme som synet af Urvaçi i Mahâbhârata; om dette er mere dydigt, faar en buddhistisk theolog klare; den brunstige asket er ganske vist ikke her Bodhisatta. I en anden henseende har de buddhistiske versioner bevaret et oprindeligt træk, næmlig at kongedatteren selv henter asketen. Buddhisterne har ingen anledning fundet til at ændre dette gamle, i den folkelige ballade overleverede træk; naar himmelske nymfer kunde friste og forføre hellige mænd, maatte kongedøtre kunne gøre det samme; kvindekønnet var efter deres opfattelse skabt til mændenes fordærv og blev altid sig selv ligt. Naar de brahmanske skribenter har ladet hetærer træde i kongedatterens sted, kommer det vel af, at en saa aktiv optræden fra en fyrstelig ungmøs side har forekommet dem mindre værdig og desuden lidet sandsynlig og ikke let forenelig med de fornemme kvinders stilling paa deres tid. Derimod havde hetærevæsenet allerede tidlig naaet en høj blomstring, og det laa da nær at lade unge, skønne, erfarne elskovspræstinder overtage den rolle at hente den unge, uskyldige bodsøver; thi at han skulde hentes, for at det kunde regne, og ogsaa virkelig blev hentet, er sikkert et oprindeligt træk.

Som saa mange andre indiske fortællinger vandrede ogsaa Rishyaçringa-sagnet med Buddhismen til Tibet. En version af vor legende findes i kæmpeværket Kandjur (se ovenfor s. 86). Den

---

* Ifølge Monier Williams: Indian Wisdom, p. 493, er de ældste af dem riml. først forfattede i det 6. eller 7. aarh. e. Chr.

tibetanske form (overs. af Schiefner i Mélanges asiatiques, VIII, s. 112—116 = Ralston: Tibetan Tales, XV), der frembyder flere mindre heldige nydannelser, har følgende indhold:

Fødselshistorien er omtrent som i Jâtaka'en*. Da drengen bliver stor, faar han gazelhorn paa hovedet; deraf navnet Rishyaçringa. Faderen opdrager sønnen og dør efter at have formanet ham til at være rigtig venlig mod fremmede Rishi'er. Nogen tid efter taber Rishyaçringa under et regnvejr sin vandkrukke, og da han som alle Rishi'er er meget hidsig, gør han regnguden heftige bebrejdelser og erklærer, at det ikke skal regne i tolv aar. Regnguden maa lystre, og der indtræder tørke og hungersnød i Benares. Kongens tegnudlæggere erklærer, at tørken skyldes en Rishi's vrede; »kan man forstyrre ham i hans bodsøvelse, vil guddommen atter sende regn; ellers er det umuligt.« Kongen ved ikke sine levende raad; men hans datter Çântâ tilbyder selv at klare sagen. Hun lader et herligt svømmende enebo indrette, klæder sig og sine ledsagerinder i græs- og bastklæder som Rishi'er og begiver sig til Rishyaçringa's enebo. Hans disciple (et helt nyt og uheldigt træk!) forkynder ham: »Mester, mange Rishi'er er komne til dit enebo.« »Godt, at der er kommet Rishi'er,« svarer han, »før dem ind!« Da han ser dem, siger han: »O ve! et saadant Rishi-ydre har aldrig været set før, en urolig, svævende gang, et skægløst ansigt og bryster, som stiger op og ned.« Han beværter dem med tvivl i sindet; men de finder hans frugter ramme og bitre og indbyder ham til at komme til deres enebo, hvor der er herlige frugter. Han følger med til deres svømmende enebo paa floden, bliver beruset af deres med vin fyldte kokosnødder osv. og hengiver sig »til uren omgang med dem«. Saa svinder hans tryllemagt, og regnen falder. (Hermed er jo i virkeligheden formaalet naaet, men fortællingen afsluttes ikke endnu). Çântâ fører asketen med til sin fader, der giver ham hende

* Da er (der alte Rishi) die fünf Klarsichten erlangt hatte, wohnten sogar wilde Gazellen, ihm Gesellschaft leistend, in der Einsiedelei. Als er eines Tages an einen andern Ort ging, um sein Wasser zu lassen, folgte ihm ein Gazellenweibchen nach. Als er mit Samen vermischten Harn von sich gegeben hatte, sog die Gazelle diesen auf und beleckte mit der Zunge ihre Geschlechtsteile usw. — Næsten alt dette tilligemed den interessante tilføjelse, der aabenbart tilsigter at give en rationalistisk forklaring af, at gazellen bliver svanger, udelades af Ralston. Det er jo aldeles utilladeligt.

til hustru. Da han senere forsømmer hende for andre kvinder, bliver hun skinsyg og giver ham en dag et stød i hovedet med sin sko. Rishyaçringa harmes over, at han, den store asket, der bød over regnguden, skal taale sligt af en kvinde; han forlader hende, øver atter askese og genvinder sin gamle kraft.

Denne version er, som man let vil se, en uheldig og selvmodsigende sammensvejsning af de brahmanske og buddhistiske former. Kongedatteren optræder personlig aktiv, ja faar endog selv idéen; men hun har andre kvinder med (aabenbart hetærer), og det kunstige enebo svarer meget nøje til, hvad vi kender fra de episke digte. Slutningen minder om de mange indiske, mest brahmanske fortællinger, hvor en asket efter et lille erotisk mellemspil kommer til besindelse og derpaa atter tager fat paa en frisk for meget hurtigt at genoprette det forsømte. Ligheden med Ekaçringa-legenden er iøjnefaldende; den skønnes navn er ogsaa der Çântâ, men hun er fra kongedatter degraderet til hetære.

Lüders omtaler endnu (s. 113 ff.) tre buddhistiske versioner paa Sanskrit*, der imidlertid ikke var udgivne, da han skrev sin afhandling. Kun af den ene kunde han meddele følgende, yderst korte indholdsangivelse, der skyldes en lærd Inder: »En konge havde en datter ved navn Nalinî (sml. Jâtaka'en). Da hun var i den giftefærdige alder, stillede hendes fader hende i nærheden af den vise Kâçyapa's enebo. Denne havde en ung søn af stor skønhed, der var avlet ved en daahind. Ynglingen hed Ekaçringî, fordi han havde et kort horn paa hovedet. Nalinî mødte ynglingen, førte ham til sin fader og blev gift med ham. Ekaçringî tog senere andre hustruer (minder om Kandjurversionen). og fik med dem tusinde sønner«**.

Ogsaa her møder vi altsaa det i de buddhistiske versioner konstante træk, at kongedatteren selv besnærer asketen. Ellers er indholdsangivelsen for knap, til at man kan faa synderligt ud af den undtagen den unge bodsøvers usædvanlige navn; men dette er til

* De buddhistiske forfattere, der tidligere havde skrevet paa Pâli, benyttede senere Sanskrit, Indiens almindelige litterære sprog. Sml. ovenfor s. 84.

** Denne frodighed er ægte indisk. Ekaçringî overgaas endog af kong Sagara (Râmâyana I, 39. sang), der faar 60,000 sønner, idet en af hans dronninger føder et græskar, der indeholder 60,000 smaadrenge.

gengæld meget interessant. Det er paa slutningsvokalen nær det samme som Ekaçringa og bringer os altsaa atter i berøring med den tidligere (s. 76 ff.) meddelte legende. At denne er en sideform af Rishyaçringa-sagnet, er flere gange fremhævet og desuden let at se. Mest ligner den den tibetanske fortælling, med hvilken den har flere overensstemmelser, bl. a. det interessante og vigtige træk, at bodsøveren ikke er en blid, elskværdig yngling, men en mørk og barsk asket, der gør indtryk af ikke længere at være ganske ung*. Denne forandring fra ungdommelig blidhed til barsk alvor var for resten allerede indledet i begyndelsen af Jâtaka'en, men blev ikke gennemført der. Ekaçringa-legenden blev i aaret 519 oversat paa Kinesisk og er saaledes betydeligt ældre og desuden langt mere helstøbt og logisk end Kandjurversionen. Navnlig er der én omstændighed, der strax springer i øjnene, og hvorved den kinesiske form faar en ganske egen karakter: Hetæren paatager sig at forføre asketen, men indlader sig tillige paa et væddemaal med kongen for paa en særlig kraftig maade at lægge sin magt og forslagenhed for dagen. Herved motiveres det fortræffeligt, at bodsøveren hentes til hoffet, skønt det i og for sig var unødvendigt for det oprindelige formaals skyld. Det er her ikke længere en blid, naiv yngling, der ved de sødeste midler lokkes af en dejlig, smilende ungmø; det er en mørk og stræng asket, grum og farlig i sin verdensfjærne hellighed, der ved snildhed tvinges og tæmmes af en smuk, klog og erfaren kvinde og af hende fremstilles i en latterlig tilstand. Det ser virkelig ud, som om vi i denne fortælling har en lystig, folkelig parodi, som Buddhisten dog har stræbt at give en værdig tone, ja han har endog været naiv nok til at gøre den beskæmmede Rishi til selve Bodhisatta. Dandins novelle (s. 71 ff.) maa være en modernisering af Ekaçringa-legenden eller en nærliggende form.

Medens fortællingen om Ekaçringa efter al sandsynlighed er kilden til Aristotelessagnet, har de europæiske noveller om den med kvinder ubekendte unge knøs og hans fromme fader utvivlsomt deres

* De andre fælles træk er følgende: 2) asketen glider og saarer sin fod eller taber sin vandkrukke og sender i vrede herover tørken. 3) Den skønne Çântâ tilbyder selv at daare ham og anviser fremgangsmaaden. 4) Forførelsen foregaar omtrent paa samme maade i begge versioner. 5) Asketen hentes til kongen, modtages med stor ære og bliver der i nogen tid; derpaa vender han tilbage til skoven og genoptager sine bodsøvelser.

rod i Jâtaka-fortællingen og versionerne i de episke digte*. Den æthiopiske, fra Ægypten indvandrede legende betegner et overgangsstadium. Den har endog bevaret spor af fødselshistorien, idet geden, der giver den lille dreng die, »som om den var hans moder«, ganske paafaldende minder om hinden eller gazellen, der føder bodsøverens søn**. Kristendommens rædsel og afsky for alt, der vedrører kønslivet, tillod naturligvis ikke at beholde dyrets svangerskab og dettes for »kyske« munkeøren højst forargelige aarsag. Men den kristne fortæller fandt intet urimeligt eller anstødeligt i at lade en ged tjene som amme, især da mangfoldige legender vidste at fortælle om de hellige ægyptiske eneboeres fortrolige samliv med ørkenens dyr, der ærede og tjente dem***. Da Abbâ Johanni altsaa ikke kunde være den gamle eneboers og gedens søn, maatte hans herkomst fortælles; dette sker i den lange forhistorie, der naturligvis intet har med de indiske kilder at gøre. Den unge eneboers religiøse opdragelse og kyskhed stemmer derimod meget nøje overens i den kristne legende og i de indiske fortællinger, ligeledes faderens advarsel mod kvinderne, der skildres som Râkshasa'er eller urene dæmoner. Den livsglade og kaade forførelseshistorie i den gamle ballade, der ligger til grund for Jâtaka'en, lige saa vel som de skønne pigers yndige leg og dans for den forundrede og fortryllede unge bodsøvers øjne i de episke digte er derimod i den æthiopiske legende blevet i en sørgelig grad reduceret til de krumbøjede vandbærersker med de hængende bryster, et grimt og uappetitligt billede, der svarer godt til legendens umaadelig asketiske ten-

* Denne mening er allerede tidligere fremsat, men jeg har ikke set den udførlig begrundet.

** Maaske er der endnu en svag reminiscens heraf i Antonio Cornazano's novelle: Moderen dør ved drengens fødsel. »Denne blev overgivet til ammen og ernæret af hende med stor omhu, indtil han blev gammel nok, til at man kunde vænne ham fra mælken.« Først nu drager faderen ud i ørkenen med sønnen.

*** Skulde ogsaa dette være et buddhistisk laan? Det hedder f. ex. i Cariyâ Pitaka: »Paa en bjærgskraaning levede jeg, Sâma ved navn... Løver og tigere drog jeg hid til mig ved min velvillies kraft. Omgivet af løver og tigere, bjørne og bøfler, gazeller og vildsvin dvælede jeg i skoven. Intet væsen føler skræk for mig, og heller ikke jeg nærer frygt for noget væsen...« (Oldenberg: Buddha). Se ogsaa Jâtaka 438, hvor et firben med to unger bor i en from mands hytte, og en løve og en tiger tjener ham. Sml. s. 261*.

dens. Abbâ Yohanni skulde staa som den absolut »rene«, der aldrig havde anet kvindens existens; hans »fald« kunde og maatte ikke tænkes. Derfor maatte al erotik udelukkes. Skulde moderens besøg i eneboet være en til ukendelighed ændret reminiscens af kongedatterens expedition til bodsøverskoven? Hvem ved? Bortset herfra ser jeg i den sidste del af legenden efter mødet med vandbærerskerne en selvstændig udvikling, bestemt til at stille Abbâ Yohanni's uhyre kyskhed og hellighed i det mest straalende lys.

Den indiske version, helgenlegenden staar nærmest, er ubetinget Nalinikâ-Jâtaka. Isisinga og Abbâ Yohanni ligner hinanden i »renhed« og dyd, der netop udgør deres uhyre (og i grunden eneste) fortjeneste, og begge lever livet uden viden om kvinder, thi trods forførelsen lader den første sig indbilde, at hans skønne gæst har været en ond dæmon, og han aner ikke, at han har hvilet hos en kvinde. Denne version lod sig lettest omdanne til en from kristen legende, naar man fjærnede forførelsen og »faldet« ligesom i »Barlaam og Joasaph«. At det skulde være versionen i denne roman, der gaar igen i Abbâ Yohanni's levned, synes mig ganske utænkeligt. Forskellen er altfor stor. Er den s. 238 f. fremsatte formodning rigtig, bliver man vel ogsaa nødt til at antage en adskilligt tidligere omplantning af den buddhistiske legende paa kristen (ægyptisk) grund, maaske allerede det 4. aarh. e. Chr., da den kristelige sagndannelse var i den frodigste udvikling*. Om omplantningen er foregaaet ad litterær eller mundtlig vej, kan ikke afgøres; men det første er ingenlunde udelukket. Vejen har da gaaet over Baktrien og Iran, hvor Buddhismen udfoldede en omfattende missions- og oversættervirksomhed. Det er muligt, at den ægyptiske legende, der maa formodes at ligge til grund for den æthiopiske og for de italienske novellister, har haft en lidt mindre barsk karakter, og at mødet med kvinderne dér har været skildret med lidt mere fristende farver.

Vi vender tilbage til Ekaçringa-legenden, der efter den kortelig refererede Sanskritversion at dømme stundom ikke fjærnede sig meget fra det almindelige Rishyaçringa-sagn. Rimeligvis er R i s h i E k a ç r i n g a ɔ: »den hellige vismand »Enhorn« eller »E n h j ø r n i n g« en folkeetymologisk forklaring af det oprindelige navn, for-

* Sml. Sulpicius Severus' dialoger fra det 4. aarh. (Sulp. Severi libri qui supersunt, rec. Halm. 1886).

anlediget ved den angivelse, der allerede findes i Mahâbhârata-versionen, at bodsøveren havde ét horn paa hovedet*. I en skikkelse, der fremstillede denne Rishi som en særlig barsk og stræng asket, der dog tæmmedes og bortførtes af en ung pige, maa dette sagn i en endnu ældre tid end det 4. aarh. have fundet vej til de vestlige lande og der have givet anledning til det i middelalderen saa udbredte sagn om enhjørningen, især den ejendommelige maade, hvorpaa man fanger dette dyr, der anses for at være uhyre vildt. Man fører nemlig en jomfru hen i dets nærhed; naar enhjørningen ser hende, bliver den tam, lægger sig i hendes skød og lader sig villig føre bort. Herom fortælles der allerede i det gamle kristne skrift Physiologus, der menes at være forfattet i Alexandria, maaske allerede i det 2. aarh., og indeholder fortællinger om en del, især fantastiske egenskaber hos virkelig existerende eller fabelagtige dyr med tilhørende dogmatiske eller moralske udtydninger: »Man kaster en ren, skønt klædt jomfru foran den (enhjørningen). Strax springer dyret hen i jomfruens skød, og hun faar det i sin magt, og det følger hende, og hun fører det til kongen i paladset (καὶ αἶρει αὐτὸ εἰς τὸ παλάτιον τῷ βασιλεῖ)«. I den sidste sætning synes at ligge et tydeligt spor af det gamle sagn om kongedatteren, der bortfører bodsøveren til sin faders palads. Legenden om eneboeren Enhjørning er bleven til fablen om dyret enhjørning**. En saa tidlig vandring af sagnet indeholder intet usandsynligt. Under Alexanders efterfølgere havde forbindelsen med Indien været ret livlig, og allerede da synes gensidig aandelig paavirkning at have fundet sted. Ogsaa Plinius fortæller (8, 21) om enhjørningen og skildrer den som et uhyre vildt dyr, der paa kroppen ligner en hest, paa hovedet en hjort, paa fødderne en elefant og paa halen et vildsvin; midt paa dens pande hæver der sig et sort horn paa to alens længde. »Man siger, at dette dyr ikke kan fanges levende.« Biskop Isidorus af Sevilla (d. 636), hvis skrifter nød stort ry i middelalderen, med-

* Saaledes Lüders.

** Dette efter Lüders, der desuden citerer Beal: Romantic History of Buddha, s. 124: The connection of this myth with the mediæval story of the Unicorn being capable of capture only by a chaste maiden is too evident to require proof. — Sml. den mærkelige episode i Lamprechts »Alexander« v. 5359 ff., hvor en smuk ung pige bruges som prøve paa elskovs formildende magt overfor en gyselig vild, haaret mand (findes allerede i »Historia«).

deler (direkte eller indirekte efter Physiologus) sagnet om jomfruen og enhjørningen: »Den skal være i besiddelse af saa stor styrke, at ingen selv nok saa dristige jægere kan fange den; men som de forsikrer, der har skrevet om dyrenes natur, stiller man en jomfruelig pige hen foran den; naar den da kommer, aabner hun sit skød (sinum aperit), i hvilket den, glemmende al sin vildhed, lægger sit hoved og sover ind, og saa fanger man den, som om den intet vaaben havde til at værge sig med.« Det er rimeligvis fra Isidor og Plinius, at sagnet gaar videre til middelalderens forfattere, hos hvem man atter og atter møder det*. Den udførligste form, jeg kender, findes i en art geografi paa middelhøjtyske vers fra det 13. aarh.** Her optræder enhjørningen blandt Indiens vidundere og skildres paa følgende maade (v. 474 ff.):

Enhjørningen er ogsaa dér.
Den i verden ingen mand
Med armens kraft betvinge kan;
Saa stærk den er, saa vild og snar.
Hesteform dens legem har,
Og truende paa denne krop
Et hjortehoved rager op;
Som elefantens er dens fod;
Dens færd er ikke blid og god.
I skabning svinet nær den staar***,
Og ud fra dyrets hoved gaar
Et horn, der fire fod er langt —
Det har jeg læst — som glasset blankt.
Mod det kan ingen værge sig,
Og vej til redning gives ej;
Saa vildt og grumt er dyrets mod,

* Se f. ex. Lamprecht: Alexander, herausgeg. von Kinzel, v. 5578 ff. med udgiverens anmærkninger og citater, der er benyttede ovenfor. Sml. Carmina Burana. p. 166, str. 6: Rhinoceros virginibus se solet exhibere etc.; her er enhjørningen (monoceros) som ofte ellers forvexlet med næshornet (rhinoceros). Se ogsaa Lucidarius ved Johannes Knudsen (Folkelæsning, nr. 88), s. 144 og 183.

** Zingerle: Eine Geographie aus dem dreizehnten Jahrhundert (Wiener Sitzungsberichte. 50. Bd. 1865, s. 371 ff.)

*** ez ist gestalt als ein swin. Uforeneligt med det foregaaende; maa være en forvanskning af Plinius' ord.

Saa hidsigt efter mord og blod,
Saa stærkt det er, at ingen mand,
Men kun en mø det fange kan,
En jomfru ren. Naar saa det sker,
At det foran sig møen ser,
Det lægger, fuldt af venlighed,
I hendes skød sit hoved ned
Og hviler hos den skønne
For hendes dyd at lønne;
Det fanges, mens det ligger der.
Men hvis hun alt en kvinde er
Og jomfrunavn har givet sig,
Da skaaner dyret hende ej,
Men viser heftig vredesglød;
Dets horn da volder hendes død
Og tager straf og hævn saa svar,
Fordi den falske løjet har.

Fiore di Virtù, cap. 30, ser i enhjørningen, der søger jomfruen og fanges i hendes arme, et symbol paa karaktersvaghed og manglende selvbeherskelse (la intemperanza). Dette stemmer særdeles godt med symbolikken paa pilastren fra Augustinerkirken i Paris (s. 186 f.). Kunstneren har sikkert ikke anet, at det øverste og nederste relief illustrerer udløbere af ét og samme indiske sagn.

Endnu et spor af Rishya- eller Ekaçringasagnet har vi vistnok i en episode i det s. 114 f. omtalte eventyr fra den gammelfranske roman Merlin, hvor det er sammensvejset med en helt anden novelle. Ethvert spor af erotik er her forsvundet; men den snilde, forklædte unge pige og den ved kulinariske og spirituøse nydelser fangne vilde mand minder endnu en smule om det gamle sagn. Medens i de indiske versioner gærne en vís raadgiver angiver fremgangsmaaden, lader fortælleren her Merlin i en paatagen skikkelse meddele, hvorledes han selv skal fanges. Slige urimeligheder og kejtetheder er ikke sjældne, hvor forskellige eventyr eller fortællinger sammenblandes. Straparola's efterligning (s. 115) er langt mere logisk.

Vor lange undersøgelse er nu tilendebragt. Den har ført os til fjærne lande og gennem højst forskellige perioder af den menneskelige historie. Vi har set en livsglad oldindisk ballade blive optaget blandt Buddha's fødselshistorier og under vexlende vandringer og former afsætte et smukt og livskraftigt skud i en af Decamerons noveller, der atter afgiver stof til fransk og tysk digtning i det 18. aarh. Vi har fremdeles paavist en til Kina udvandret sideform af den gamle ballade (Ekaçringasagnet), der allerede tidligt fra sit indiske hjem maa have fundet vej til Vestens lande, hvor den har afsat tydelige spor i middelalderens fantastiske dyrefabler (enhjørningen), medens den senere i hjemmet indgaar forbindelse med en munter novelle og i denne skikkelse (tillige med den ældre form) paa ny vandrer mod vest, hvor den afsætter sin skønneste blomst i den gammelfranske Aristotelessang og derfra kan spores lige ned til det 18. aarh.'s novelle- og komediedigtning, hvor den et enkelt sted (hos Marmontel) mødes med sin ældre indiske slægtning. Som formerne optræder i rig mangeartethed, saaledes afspejler de i broget vexlen og mangfoldige nuancer fortælleres, tidsaldres og religiøse retningers højst forskellige anskuelser, skalkagtigt lune, kvindeforherligelse og kvindeforagt, forrykt munkemoral, barsk og mørk askese, robust, djærv borgerfornuft, let og glad livsnydelse. Saa rige skatte rummer Indiens og det middelalderlige Europas novellelitteratur og digtning; vort motiv er kun et greb i den gyldne dynge, en lille prøve valgt ud af den svulmende overflod.

EFTERSKRIFT.

En middelalderlig version af Aristotelessagnet, som jeg ikke har kunnet benytte, skal findes hos Edélestand du Méril: Mélanges archéologiques et littéraires. Paris 1850. Det kongelige bibliothek var villigt til at anskaffe bogen; men paa grund af krigen har det hidtil været umuligt.

Som allerede antydet s. 173, tror jeg, at fortællingen om Hippokrates og Gallerinden (s. 170 ff.) maa opfattes som en version af Ekaçringa-sagnet, der har faaet sin særegne form ved at forbindes med kurvemotivet.

I sine »Beyträge zur Geheimen Geschichte des menschlichen Verstandes und Herzens«. Leipzig 1770, væsentlig en aandrig polemik mod Rousseau's fantasier om en halvdyrisk naturtilstand som den højeste lykke, har Wieland indskudt den ynde-

fulde fortælling om Koxkox og Kikequetzal, to mexikanske børn, der har undgaaet en frygtelig oversvømmelse og som yngling og ungmø finder hinanden. Dette uskyldigt-uvidende unge pars første elskovsforening skildres ganske nydeligt, men ikke uden det sædvanlige Wielandske Faungrin. Idéen er vistnok laant fra Gessners »Der erste Schiffer« (s. 214 f.).

INDHOLD.

Af samme forfatter er tidligere udkommet:

PAVE JULIUS' DØD

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning, nr. 16.

PRÆSTE- OG MUNKEFJENDSKE HUMANIST-DIGTE FRA RENAISSANCETIDEN

Studier fra Sprog- og Oldtidsforskning,
nr. 38.

CONRADUS CELTIS PROTUCIUS

Tysklands første laurbærkronede digter.
Kolding 1898. (Doktordisputats, ikke i boghandelen).

ABAILARD OG HÉLOÏSE

deres livshistorie og brevvexling. København og
Kristiania 1905.

VAGANTVISERNE

Træk af middelalderens studenterliv og digtning.
København og Kristiania 1913.

GYLDENDALSKE
BOGHANDEL
G·B
N·F
NORDISK·FORLAG

